JEAN CARRIÈRE

ULIUL DIN MAHEUX

premiul Goncourt 1972

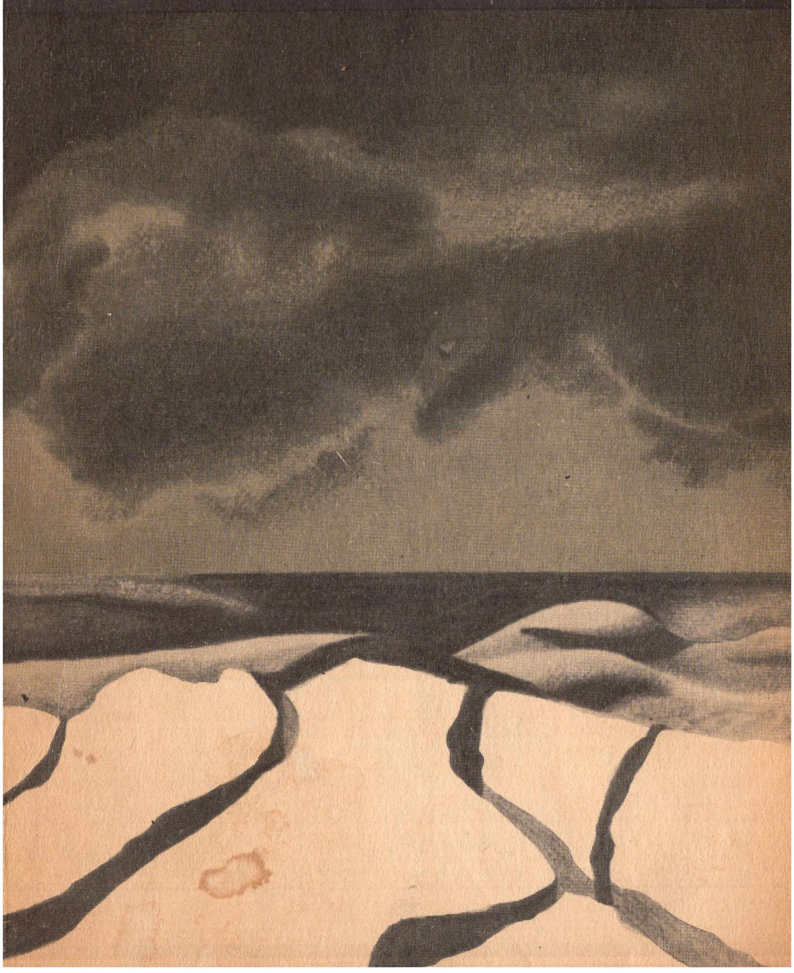

JEAN CARRIÈRE

●

ULIUL DIN MAHEUX

JEAN CARRIÈRE
L'Epervier de Maheux
© 1972, Jean Jacques Pauvert, editeur

JEAN CARRIÈRE

ULIUL DIN MAHEUX

Traducere și prefață de
SORINA BERCESCU

EDITURA UNIVERS
1975

Coperta de *Tamaş Clara*

Prietenului meu Frédéric-Jacques Temple, poet american.

Ah dacă ai sfîşia cerurile
şi te-ai pogorî pe pămînt!

Isaia

Vorbeşte-mi despre Sud.
Cum arată locurile pe-acolo.
Ce fac oamenii. De ce trăiesc
acolo. De ce trăiesc pur şi simplu.

Faulkner (Absalom, Absalom!)

JEAN CARRIÈRE ȘI „ULIUL DIN MAHEUX"

Născut în 1932 la Nîmes, sudicul oraș francez păstrător de vestigii antice romane, în care a văzut lumina zilei și Alphonse Daudet, Jean Carrière nu va continua profesia tatălui său — dirijor al orchestrei locale — ci se va consacra literelor. Literelor și unui studiu minuțios al oamenilor și al naturii înconjurătoare. Așa cum afirmă chiar el, a dus „prin stejărișurile de lîngă Nîmes și Uzès o existență liberă și cam sălbatecă".

Poate de aceea scrisul lui nu are nimic silit și confecționat.

Ucenicia și-a făcut-o în preajma lui Jean Giono, ale cărui romane : *Que ma joie demeure* [1] și *Le Hussard sur le toit* [2], au avut, după cum mărturisește Carrière însuși, o influență deosebită asupra sa.

Va rămîne lîngă Giono șapte ani și îi va consacra și o biografie. În 1965, radio-televiziunea franceză îi încredințează lui Jean Carrière realizarea emisiunilor : „Cincisprezece convorbiri cu Giono", considerîndu-l cel mai indicat pentru aceasta. Își va continua activitatea la Radio, colaborînd la diversele emisiuni ale postului Languedoc-Roussillon.

În 1968, Academia franceză îl premiază pe Jean Carrière pentru romanul său de debut, *Retour à Uzès*, apărut în editura La Jeune Parque.

Al doilea roman al său, publicat în 1972, *Uliul din Maheux* este distins cu Premiul Goncourt.

Două romane, două premii mari, și un scriitor căruia talentul i-a adus numai în patru ani o indiscutabilă consacrare.

Dacă în 1967 se știa prea puțin despre Jean Carrière, astăzi întreaga critică franceză îl declară un nou mare romancier care s-a afirmat alături de Bosco, Ramuz și Giono.

---

[1] *Să-mi rămînă bucuria*, Editura Univers, 1971.

[2] *Husarul pe acoperiș*, Editura pentru Literatură Universală, 1966.

Poate că graba unora de a-l clasifica pe Jean Carrière în categoria „regionaliștilor" este un fapt menit să-i deruteze pe cititori și chiar pe critici.

Există, fără îndoială, o tendință didactică de a-l situa pe un scriitor sau altul într-o anumită categorie, poate pentru a-l găsi mai ușor atunci cînd se încearcă o prezentare panoramică a unei literaturi sau a unor curente. Au existat însă și scriitori ai unei singure cărți, unipersonali, neaparținînd nici unui curent. Au constituit excepțiile. „Excepția — spune Carrière — lasă să apară ambiguități fundamentale și care nu intră fără reticențe în categoriile la modă. Totul poate fi clasificat la rubrica nevrozelor, chiar și mania clasificărilor."

Carrière este o excepție și de aceea poate fi clasificat oriunde, poate fi considerat excepția oricărui gen.

Credem, dealtfel, că scriitorul nu a intenționat să se alinieze nici unui gen anume, urmărind doar să spună ceea ce avea de spus.

În *Uliul din Maheux,* Carrière se ocupă de unul dintre cele mai vitrege și mai vitregite ținuturi din sudul Franței, în care s-au stabilit, în urmă cu sute de ani, mai multe familii de hughenoți ce au avut mult de pătimit în urma persecuțiilor religioase. Un ținut a cărui natură egoistă nu a îngăduit oamenilor să ducă o viață omenească, respingîndu-i fără încetare ca pe un corp străin, de netolerat.

Pămîntul, este aici piatra stearpă ; *focul,* soarele arzător, necruțător vara și absent iarna, sau zădărnicit de gerurile care frig ; *aerul* este cerul pustiu și limpede primăvara, sau grețos, toamna ; *apa,* apa, în sfîrșit, este ploaia care nu cade, obsesia milenară a oamenilor din ținuturile seci, un vis care nu va fi niciodată împlinit în Maheux.

Apa, sau mai precis lipsa apei, va reveni ca un laitmotiv, stabilind sau determinînd raporturile dintre oameni.

Și acești oameni sînt numai cîțiva : tatăl, mama, cei doi fii, Abel și Samuel-Joseph. În jurul lor se vor mișca aidoma unor conștiințe lucide bătrînul Despuech și fiica acestuia, Maria-Oacheșa.

Fiecare în parte trăiește o dramă iar drama fiecăruia e într-o permanentă interdependență cu dramele celorlalți, ducîndu-i pînă la urmă pe toți aproape de neant.

La o sută de kilometri de Coasta de azur, se pierd cîteva suflete într-o lume de vise şi de coşmare, de năzuinţe şi de înfrîngeri.

O reţea foarte strîmtă de convenienţe şi de tradiţii îi face inapţi să trăiască în altă parte şi-i ţine pe loc ca un drog. Toţi vor pieri mistuiţi pe rînd de această vrajă al cărei gust amar le pare firesc şi necesar.

Primele pagini ale cărţii îi vorbesc cititorului despre locurile în care se petrece acţiunea. Jean Carrière cunoaşte bine acest ţinut şi de aceea nu are nevoie să creeze o lume imaginară. Din contră, insistă îndelung asupra celei existente pentru a o reda în toată absurditatea şi în toată dezolarea ei.

„Mai sus de Mazel-de-Mort (care nu va mai număra decît două suflete după moartea Alicei) încep înaltele singurătăţi şi deodată totul se schimbă, torenţii dispar, izvoarele seacă, şistul şi granitul lasă locul calcarului marin, pămîntul se luminează şi plescăie ca un acoperiş vechi, aerul acru primeneşte vegetaţia răzleaţă din poalele pădurii, deasupra căreia cerul se arată printre ultimii fagi"...

Dogoritor sau glacial, climatul conferă tuturor anotimpurilor ceva sinistru şi ameninţător : iată ţinutul Haut-Pays din Ceveni, pămînt hughenot. Bătrînii mor, tinerii părăsesc ţinutul, fermele sînt abandonate una după alta. Un ţinut, o Franţă anacronică despre care „Centrul" pare că nici nu mai ştie că există.

Poate că unora *Uliul din Maheux* le-ar părea un roman defetist sau o demonstraţie milimetrică a faptului că omul, orice-ar face, nu va cunoaşte decît eşecul. Faptele, la prima vedere, ar putea susţine părerea aceasta. Dar în realitate *Uliul din Maheux* pune sub reflectorul conştiinţei umane o lume năpăstuită, nedreptăţită, care luptă împotriva unei naturi dificile cu nişte mijloace inegale.

Lipseşte apa. O echipă de specialişti de la Centru ar rezolva problema uşor şi simplu. Abel Reilhan vrea să se descurce singur cu cîteva kilograme de pulbere. Va muri strivit de o explozie a galeriei pe care a săpat-o în munte. Tuturor celor din Haut-Pays le lipseşte măsura. Foarte aproape de ei există soluţii care nu mai au nevoie de experimente. Ceaţa unei tradiţii primitive, seculare, le întunecă însă perspectivele. Şi mijloacele folosite pentru a-şi îmbunătăţi viaţa, şi măsura acestor mijloace sînt greşit calculate. Ceea ce înseamnă o neputinţă iniţială dar care

nu este egală cu eșecul inevitabil. Paradoxal, am putea spune că avem de-a face cu o lume dacă nu optimistă cel puțin neresemnată încă.

Reilhan Taciturnul vrea un cal cu care să desfunde țelina de piatră și moare senin, simțindu-se plutind pe întinderile platourilor între cer și pămînt, legat de trecătoarea lume doar prin coarnele plugului care ar trebui să-i aducă îndestularea. Mama, al cărei nume e bănuit doar la înmormîntare, ca să umple o rubrică de certificat, vrea ca măcar unul dintre fiii ei să ajungă ceva. Nu știe ce anume, dar vrea ca el să fie altceva decît s-au pomenit ei. Înnebunește și moare, atingîndu-și țelul, dar fără să-și mai dea seama de aceasta. Pe Joseph, ce ar dori să se desprindă de condiția prezentă, îl ajută... Întîmplarea.

Singura care n-a vrut și nu vrea nimic este Maria-Oacheșa ; din naștere uscată sufletește, fără a fi o resemnată lucidă, renunță la tot și este oricînd gata să revină la starea ei vegetală.

Este Abel nebun ? Nu poate fi socotit alienat pentru că vrea să găsească apă cu orice preț, apa care înseamnă viață, apa cu care să-și ude straturile de zarzavat. Abel gîndește și gîndurile lui în legătură cu răutatea cerului și a pămîntului sînt clare și justificate. Este poate o capcană periculoasă pe care Carrière o întinde pentru a diminua uneori această vinovată nebunie a lui Abel de a se încăpățîna să pătrundă în munte chiar și atunci cînd e silit să recunoască inutilitatea faptelor sale. Abel gîndește ? „Dacă arborii gîndesc, atunci pesemne că așa trebuie să fie" hotărăște fratele său mai mic.

Toate personajele lui Carrière gîndesc dar își spun în prea puține vorbe frămîntările. Dialogurile scurte dau în fapt tensiunea permanentă a cărții. Abel vorbește cel mai puțin, dur și vulgar, sintetic însă, rezumînd în două-trei cuvinte drame întregi, intrigat pînă la furie de faptul că cei din jur nu pricep, sau pricep greu lucruri care lui i se par atît de naturale. Mereu în luptă cu muntele, cu cerul și cu păsările lui funeste care i se rotesc sfidătoare deasupra capului, Abel nu are nimic de împărțit cu oamenii. I se par niște curiozități ale firii care se interpun din cînd în cînd între el și natură. Împușcarea unui uliu — tot printr-un mijloc disproporționat — va deveni pentru el un ideal paralel, dar tot atît de important ca și găsirea apei.

Uliul și apa, două ținte în cer și pe pămînt, pe care Abel nu le va putea atinge niciodată. Ținte imposibile, mituri care se

risipesc de cîte ori întinde mîna să le ajungă. O mînă prea scurtă, fie că e a minții sau a trupului. Uliul și apa, două eșecuri ca rezultat al unor calcule inițial greșite.

Este adevărat că personajele lui Carrière populează o regiune anumită, cu specificul ei geografic, cu tradițiile ei seculare. Autorul nu le raportează însă numai la acest spațiu, care în fapt nu există decît pe hărțile de Stat Major, adică doar în calcule. Căsătoria, nașterea, moartea, viața, viața în sine n-au nimic local. Despre dragoste însă nu se vorbește la Maheux. Oamenii au uitat de ea sau nu cred că așa ceva ar putea să existe. Pentru restul sentimentelor reacționează însă aidoma oricărei ființe umane de pe restul planetei.

Dar aici, pentru că sînt puțini, și n-au decît puținele cunoștințe oferite de instincte, laconismul răspunsurilor pe care le pot da întrebărilor cu caracter universal îi face, în cele din urmă, să se închidă într-o tăcere a singurătății de necuprins, aidoma unei morți aparente.

„Există lucruri pe care Dumnezeu nu ar trebui să și le permită", conchide Joseph-Samuel Reilhan care și-a cucerit, fără nici un efort, o poziție ce-i dă posibilitatea să judece la rece.

Putem considera *Uliul din Maheux* o cercetare psihologică a individului într-un anumit spațiu, dar nu și în timp. Oamenii din Maheux sînt surprinși de Carrière în secolul nostru dar trăiesc, de fapt, într-o epocă necalendaristică.

Culoarea locală ne-o dă în romanul lui Carrière nu atît viața oamenilor cît natura : primăveri, veri, toamne și ierni, toate aspre și necruțătoare. De aici nimic idilic. Oamenii iubesc și se iubesc la Saint Julien, în oraș, unde au răgaz și pentru asta. La Maheux fiecare anotimp îi smulge omului ceva din micile sale cuceriri, chiar dacă n-au atins decît stadiul de iluzii.

Ce este omul aici ? Doctorul Stephan, personaj obiectiv, născut pe aceleași meleaguri cu romancierul, apariție incidentală, lucidă, de un cinism pur cerebral, se întreabă dacă acest om nu este și el o „boală minerală" a stîncilor de granit, aidoma ruginei.

De la cartezianul „gîndesc, deci exist", Carrière ajunge la : „mă uimesc, deci exist". Oamenii aici n-au vîrste știute, își măsoară viața, o marchează cu evenimentele anotimpurilor : o secetă mare, o viforniță, o furtună deluviană le stabilesc niște jaloane și le aduc aminte de ce au fost, mai mult decît cifrele calendarelor.

În acest cadru atemporal natura este singurul timp care se repetă dezolant, singurul element la care se mai poate raporta existența umană. Natura este eroul principal al întregii tragedii.

O natură din care zeii lipsesc sau sînt contestați cu vehemență : „Ce caută Dumnezeu în toate astea ?" se întreabă cel mai mic dintre Reilhani.

Scriind epopeea Reilhan-ilor, Carrière se servește de un stil extrem de personal, un stil în relief am putea spune, folosind o limbă comună, simplă, de o puritate de cristal, pentru a dovedi forța cuvîntului scris care nu și-a pierdut de veacuri rotunjimea și densitatea, o limbă clasică, o proză poetică, de un lirism controlat, izvorît din legătura tainică existentă între om și natura Cevenilor, între om și natura de pretutindeni. Apar deseori în roman fraze foarte lungi, fără virgulele ce-ar putea frîna fluiditatea textului, fraze adaptate perfect ritmului povestirii, ample, maiestoase, ca de psalm, de o poezie răscolitoare înscrisă în profunzimea textului.

Surprinzătoarelor treceri de la expresia impersonală a scriitorului la povestirea personală li se alătură trecerile de la trecut la prezent atunci cînd personajul își amintește cu acuitate trecutul care țîșnind violent la suprafața minții devine pentru el clipa pe care o trăiește. Vorbirea singulară devine uneori plurală atunci cînd cele afirmate capătă valențe complexe, privind o întreagă umanitate. Pentru că, de fapt, simțim în permanență că Jean Carrière pornește de la particular pentru a se ridica la general, la universal.

Nu este timp de poezie pentru cei din Haut-Pays, dar asta nu înseamnă că romancierul nu ne copleșește cu un lirism peisagistic unic, veritabile radiografii — în culori — ale lumii Cevenilor, pagini demne de orice antologie și poate printre cele mai frumoase din cîte s-au scris în secolul nostru.

Pentru Jean Carrière e sigur că *Uliul din Maheux* nu a fost o țintă imposibilă.

SORINA BERCESCU

AVERTISMENT

Înainte ca ei să ia cunoştinţă de cele ce urmează, mă simt obligat să le dau o scurtă explicaţie prietenilor mei din Haut-Pays — ca şi celui care ştie cît de mult datorează această carte realităţii. Primii vor găsi, poate, că am exagerat ; îi şi aud strigînd că ei nu sînt nişte sălbatici, că nu mai trăiesc de multă vreme chiar în felul acesta etc... etc...

Le voi răspunde că există mai multe ţinuturi Haut-Pays : cel despre care este vorba aici ocupă pe hărţile geografice (ar fi chiar mai nimerit spus : pe cele de Stat Major) un loc precis, mic, oarecum în afara amabilelor generalităţi folclorice : cel pe care oamenii podişurilor îl numesc, dealtfel, cu un oarecare dispreţ : „ţinutul în curmeziş" ; ei mi-au declarat de nenumărate ori că n-ar putea trăi acolo. Să adăugăm că locuitorii podişurilor (Causses, Aubrac etc...) sînt catolici ; ceilalţi protestanţi. Anecdota care relatează cugetarea unuia dintre ei asupra acestora din urmă (ni se spusese că hughenoţii au un ochi în mijlocul frunţii) nu-i de pe vremea cămăşarilor [1], *ci cam din jurul anului 1950, şi este strict autentică.*

Tragedia pare cu atît mai îngrozitoare cu cît spaţiul şi protagoniştii săi tind să se limiteze la ceea ce societatea modernă pretinde că ar fi redus la nişte nefericite excepţii : faptul nu s-ar putea contesta fără a cădea în rea-credinţă sau în vulgaritate electorală.

Dar, uneori, excepţia nu întăreşte regula : o dă de ruşine.

---

[1] *les camisards* — nume dat calviniştilor din regiunea munţilor Ceveni care au dus lupte aprige împotriva armatelor lui Ludovic al XIV-lea, după revocarea Edictului din Nantes (1685).

Ea lasă de asemenea să apară ambiguități fundamentale, și care nu intră fără reticență în categoriile la modă. Totul poate fi clasificat la rubrica nevrozelor, chiar și mania clasificărilor. Pe aceste înălțimi pe care se pare că Iehova nu a zămislit încă un Mediator, un om fără „resurse", prins între iremediabil *și* insesizabil, *aparține mai degrabă mitologiei decît psihologiei ; ciudățeniile comportamentului său meritau să fie solicitate în acest sens.*

J. C.

PARTEA ÎNTÎI

CĂDEREA

Prima zăpadă a anului a căzut din belşug către sfîrşitul lui noiembrie. A fost o apariţie timpurie care a antrenat Haut-Pays şi aproape întreg Sudul într-o iarnă fără precedent : o apăsare stranie a tăcerii, călăfătuind cu cîlţii ei sîngele în fundul urechilor (cătunele stinghere, clădirile izolate nu-şi mai pierdeau zgomotele) ; aurore boreale lipite de geamurile ce străluceau de promoroacă ; nopţi volatile ca eterul, cu un aer de nerespirat... Şi lunga alunecare a orelor înăuntrul curţilor îngropate în linţoliu unde nu mai mişca nici o pasăre.

Printre oamenii de pe podiş, cel mult vreo şase familii aşezate pe povîrnişurile cele mai bine expuse şi obişnuite să suporte asediul frigului o bună parte a anului, nici unul nu cunoscuse vreodată aceste ciudate minuni de invazie glaciară care aduceau pe înălţimi vremuri de nenorocire şi de mare foamete — nici chiar, la Mazel-de-Mort, bătrîna Alice Despuech, a cărei memorie era, totuşi, jalonată de ierni catastrofale. De data aceasta însă, bătrîna nu se înşelă decît pe jumătate cînd declară că sosise sfîrşitul lumii : a fost dusă de mareea glacială al cărei prim val s-a rostogolit pînă la marginea mării, arzînd totul în drumul său, pustiind versantele de miazăzi cele mai ocrotite şi schilodind pădurile, ţarcurile adînci, cu goluri întinse pe care primăvara n-o să le mai înverzească. Şase luni mai tîrziu, pe costişele însorite, trunchiurile de măslini despicate şi bolţile de viţă sterpe îşi vor ridica spre un cer nou ramurile răsucite şi ghearele lor înnegrite de ger.

Mai sus de Mazel-de-Mort (care nu va mai număra decît două suflete după moartea Alicei) încep înaltele

singurătăți și deodată totul se schimbă, torenții dispar, izvoarele seacă, șistul și granitul lasă locul calcarului marin, pămîntul se luminează și plescăie ca un acoperiș vechi, aerul acru primenește vegetația răzleață din poalele pădurii, deasupra căreia cerul se arată printre ultimii fagi. Curînd, întinderea lividă și fără copaci se văluroește la nesfîrșit, cu pietrele ei celtice înrădăcinate în iarba moartă și roase de vîntul din apus a cărui hulă bate neîncetat vechile ziduri de împrejmuire și stînele părăsite.

În zilele liniștite, stăruie mereu murmurul de stînci spălate de ape al vîntului prins în depărtare între defileuri și, mai aproape, freamătul valurilor sale ce respiră pe plajele de licheni și de mușchi cu regularitatea talazurilor izbite de mal ; pe coama crestelor, pe care le-ai crede atunci bîntuite de amintirea mării primitive, cruci întreabă fuga orizonturilor cu cioturile lor scunde. Adesea, umbre de nori dau tîrcoale printre stîncile uriașe, stingînd pentru o clipă imense fîșii din peisaj ce se reaprind într-o scînteiere de insecte și simți pe dată arsura unei lumini crude și lacome.

Ceea ce scoate în evidență și mai mult decît relieful ciudat — barbaria milenară a ținutului este climatul său ; cînd clocotitor, cînd înghețat, el împrumută celor mai frumoase anotimpuri ceva convulsiv sau nesănătos. Chiar în timpul anilor blînzi, cînd platourile își leagănă iarna întreagă unduirile lor aride sub o dantelă de piscuri abia pudrate cu alb și cînd, clocită de călduri timpurii, verdeața reîntinerește pajiștile îngălbenite, reveniri neașteptate de ger întorc din drum primăvara și fac să putrezească povîrnișurile prea devreme umflate de belșugul său.

În plină lună august, cînd căldura din miezul zilei lîncezește la marginea falezelor, în căldările platoului și în mijlocul întinderilor de castani, atunci vezi mizeria lucrurilor și, ca să spunem așa, cealaltă față a lor urîțită de puterea luminii : drumuri cenușii, curți sărăcăcioase, de un galben-rînced african, pereți întăriți cu șisturi, avînd strălucirea febrilă și plumburie a unei zile de furtună, stîne strivite la pămînt sub greutatea unor uriașe plăci de șist pe care calcă soarele și ale căror rămășițe se albesc în țărînă ca niște oase ; acoperișuri desfundate, căscate peste ruine presărate cu ardezii ; tîrguri roase ici

și colo de cariile clădirilor găunoase și înnegrite de mărăcini, înălțîndu-și fațadele spoite cu var unele peste altele într-o iscusită încîlceală, ca să privească ce se întîmplă în depărtare. Dar către sfîrșitul după-amiezii, în partea în care umbrele se lungesc, scăldate de un miros de verdeață, o emanație minerală pe care o deosebești de prospețimea serii prin izul său mai otrăvitor se prelinge din temeliile pămîntului, năpădește cîmpurile, se cațără pe pajiști, ajunge în grădinițe, circulă de-a-lungul uliței.

Această picătură infinitesimală de frig este ucigătoare pentru anotimp ; ea subțiază nemaipomenit de repede desimea zilelor frumoase : la această cotitură a verii, aerul luminos aude deodată un zgomot de păstaie care plesnește.

Nu mai rămîne decît puțin timp.

Toamna însăși nu e adeseori decît un vîrtej de frunze între două uși întredeschise, un prag călduț și rece deschis spre cele două povîrnișuri ale anului. Soarele la asfințit, strivit înapoia vitraliului pădurilor, abia s-a sfîrșit în sclipiri roșietice și cețuri, că un vînt marin numai zdrențe, vuind un zvon de uzină și de tren, pătrunde prin coridoarele de la miazăzi, își tîrăște norii murdari, smulge frunzele uscate din copaci, tulbură vîlvătaia din depărtări și, pînă la sfîrșit, o stinge. În cîteva zile, uneori într-o singură noapte, Haut-Pays desface odgoanele care îl legau de ținuturile de Miazăzi. Într-o dimineață, de cum a secat vîntul, descoperi, deschizînd jaluzelele, o criptă imensă, tăcută și goală, o lume de pietre reci, de povîrnișuri despuiate, de păduri golașe și strălucitoare ale căror ramuri înscriu pe cenușiul monoton al cerului gratii din tuș. Prin deschizăturile strîmte, cade o lumină moartă pe care oamenii nu se gîndesc s-o împrăștie decît seara, atunci cînd pietrele funerare adunate în jurul fermelor se scufundă în întunecime — aprinzînd lampa, cu o mînă cumpătată.

Dar uneori, toamna însemna și o bruscă iluminare a priveliștii din care ceața se îndepărta, lăsînd să se usuce pietrele ce aflau un fel de viață elementară și începeau să fumege la soare ; și florile furișate sub iarba caldă,

mai deasă şi mai vie decît un banc de anemone marine, şi foşnetul tufelor de urzici de-a lungul zidurilor, sub care se adăpostiseră gîzele. Dimineaţa pluteà înceată pe un cer fără urme. Era în văzduh un răsunet liniştit, ducînd de pe o costişă pe alta zgomote de forjă, un zvon domestic de hoardă care poposeşte şi de turmă care se aşază pentru iernat. Miresmele păreau în sfîrşit eliberate de gingaşa şi fermecătoarea amintire, de sfîşietoarea nesiguranţă a uliţelor înflorite pe care anumite înserări de primăvară le umpluseră cu nu ştiu ce făgăduială turbure ; cele de acum înlocuiau nostalgiile intime cu cerinţe mai gregare şi mai sobre : arome piperate, îmbietoare, stîrnite de frunzişul putred al pădurilor şi care stăruiau cu aceeaşi imperioasă subtilitate ca şi mirosul tămîiei ; mirosuri acre, răspîndite de grămezile de scoarţă şi de rumeguş proaspăt în plină fermentaţie, miros dulceag în jurul fagilor doborîţi, a căror inimă împroşca un strat mlădiu de frunze uscate ; mirosuri de muncă întăritoare, de piei şi fier cald, amestecate cu fumurile acide ale primelor focuri de lemn prin cătunele amorţite în lumina uleioasă şi scurgînd ceasuri domoale, ce abia se făceau simţite printr-un scîrţîit de osie sau prin ciocăniturile limpezi ale unei nicovale repetate de zidurile ulicioarelor strălucind încă după ploaia nopţii... Toate aceste mirosuri cufundau pe dată simţurile într-o disponibilitate atentă, ca atunci cînd, trecînd pe sub o boltă, te atinge deodată o adiere mîngîietoare, de fîn sau pîine coaptă. Ghivecele cu muşcate nu fuseseră încă aduse în casă şi covoare de ciuperci se întindeau la umbra molcomă a zidurilor, pe terase.

Totuşi, această linişte nu înşela nici măcar păsările din ogradă, care se scuturau dimineaţa mai aproape de prag, zburlindu-şi penele îngheţate.

Acum, nopţile dobîndeau o curăţime nemaipomenită, stelară : cerul era atît de întunecat încît părea fără atmosferă, ca pe astrele fără viaţă ; limpezea munţii şi înmulţea stelele ; ascuţite şi ţepene din cauza unui ger din ce în ce mai uscat, stelele aveau mărimea şi strălucirea gemelor. Pe înserat, se auzea vuind în văile dinspre Saint-Julien : suflul surd al torenţilor străbătea în linie

dreaptă pădurea subțiată și străvezie, din care se înălța, în fiecare noapte din ce în ce mai adînc, un lac de ceturi ce aducea liniște, înăbușea toate zgomotele din vale, înmuia povîrnișurile și însingura înaltele peninsule minerale în seninătatea lor planetară.

Aceste semne premergătoare de obicei iernilor foarte aspre grăbeau ultimele pregătiri ; bucătăriile, înghețate în ciuda cîtorva tăciuni sub cenușă, găseau bărbații treji înaintea zorilor, care abureau tot mai încet geamurile cu lumina lor cenușie ; după ce se încălzeau cu o ceașcă de cafea, se strecurau afară adulmecînd aerul ; norișori de răsuflare se risipeau în jurul vîrfului roșu al țigărilor ; și potrivind cu o smucitură de umăr sacul pregătit pentru ziua aceea, porneau la drum : cînd dimineața se vestea ștearsă și liniștită, pietrișul drumurilor strivit sub încălțările lor cu ținte suna în limpezimea aerului ca sticla sfărîmată.

Taberele forestiere reîncepeau să trăiască sub o lumină încă fără viață, albăstruie ; și pînă la căderea nopții, dădeau de lucru tuturor brațelor în putere. Dar, deși pădurenii lucrau la fel de mult, erau la sfîrșitul anotimpului, cu un picior în mijlocul frunzelor moarte și cu altul de pe acum pus pe o lungă costișă de somn. Zilele scurtate grăbeau orele, arborii se vedeau ca în vis ; ramurile lor goale așteptau ninsoarea înecînd văgăunile cu o brumă liliachie în care străluceau pe alocuri pîrîuri de argint : după gerul nopții povîrnișurile picurau pe scuturile stîncoase ce le îngreuiau coastele.

Pe nesimțite, acest regim de frig ușor împrospătase patul pădurii putrezit de umezeală, și bolta cerului se întinsese pînă la hotarele văzduhului. În depărtare, cît vedeai cu ochii, din luminișurile deschise de-a lungul pădurii de tăierile făcute de curînd, apărea o tălăzuire de pustietăți fără relief cărora soarele nu ajungea să le dea culoare, deși nu se zărea nici un nor : cerul înțepenea și se făcea sticlos ca întinderea înghețată a unui eleșteu.

În clipa odihnei, cînd focurile de crenguțe verzi ce-și împroșcau seva în mijlocul rariștilor adunau pîlcurile de pădurari ce se așezau pe buturugi, scoțîndu-și cuțitele,

aerul pe care îl respirau păstra în atingere cu pămîntul tare şi primenit uscăţimea sa cenuşie din zori ; aţîţa sîngele cu puterea unui alcool foarte curat. În liniştea pădurilor unde nimic nu se clintea şi deasupra cărora fumurile şantierelor se ţintuiau în pînze aburoase, loviturile unei bărzi singuratice răsunau sub copacii înalţi, aidoma de sonori ca naosul unei biserici. Dar de la primele ore ale după-amiezii, se simţea urcînd din pămînt un fior aspru care te pătrundea în şira spinării, iar lumina săracă se-mpuţina şi mai mult.

Într-o seară din ultima săptămînă a lui noiembrie, atunci cînd acceleraţiile bruşte ale joagărelor cu motor (erau primele la acea vreme) se mai zbuciumau încă sub copaci cu pocnituri de moto-cros, frunzele uscate începură deodată să trosnească, lovite parcă de grindină : o mulţime de fulgi mici zburdau în toate părţile, asemănători măzărichii. Smocuri mai mari nu zăboviră să ciuruiască împrejurimile ce păreau de cărbune ; coborau încetişor, la fel de încetişor ca vata şi se aşezau pe pămînt cu gingăşie.

Haut-Pays căzuse în lunile întunecate : în ciuda luminii foarte vii din unele zile de iarnă, cînd priveliştea de zăpadă scînteiază sub albastrul strălucitor al cerului, vechile zidiri rămîn înnoptate, cufundate într-o înserare veşnică, în care fiece clipă are întunecimea unui frig de peşteră. Nu pentru că oamenii de aici ar fi deosebit de friguroşi : sînt unii care se mîndresc că lasă uşa larg deschisă cînd e ger de crapă pietrele ; şi nici că toate iernile aduc neapărat friguri siberiene. Dar cea mai mare parte din aceste cocioabe cu ziduri de cetate sînt înfundate în adîncul văgăunilor sau tupilate în vreo groapă ; abia dacă li se zăresc ferăstruicile podurilor la linia platoului ; camerele de la parter, care e aproape întotdeauna zidit de coasta muntelui, sau lipit de versantul cel mai bine adăpostit al căldării, au zidul din fund una cu piatra, a cărei spinare se vede umflîndu-se pe alocuri. Umflăturile acestea acoperite cu zidărie îmbibă casa, de-a lungul anilor, cu o ambianţă neprimitoare, de care nu e vinovat numai frigul ; găseşti aceeaşi asprime în peisaj şi în climă. Poate chiar dealtfel şi în neam.

Pentru Samuel Reilhan, totul a început într-o anumită seară de noiembrie, în 1948, tocmai în anul în care au venit gerurile astea năprasnice. În realitate, el se numea pe atunci Joseph Reilhan, pur și simplu.

Era un băiețandru ceva cam gras pentru vîrsta și neamul său ; a terminat școala comunală de doi ani și muncește pămîntul alături de părinții săi. Muncește pămîntul e un fel de a zice : în ținutul acesta, ar trebui să se spună „pustiul" ; dar vom mai vorbi despre asta.

Iată-l deocamdată tăind lemne și legîndu-le împreună cu tatăl și fratele său mai mare, într-un făget aproape de Ferrières, între Saint-Julien d'Arpaon și Barre-des-Cévennes — unul dintre cele mai singuratice locuri din acești munți : merită să fie văzut.

În ultimele trei săptămîni, campania de iarnă se desfășoară într-un ritm infernal. Totul vestește una din acele zăpezi timpurii care țin pînă primăvara ; pădurile prea liniștite și în care nu mai mișcă nici cea mai mică frunză ; corbii care așteaptă în vîrful copacilor morți și care nici ei nu îndrăznesc să se clintească, de parcă ar fi împăiați ; cerul nemișcat, împodobit cu respingătoare rotocoale flocoase, ca acelea ce se formează la suprafața leșiei murdare ; uscătimea stearpă a aerului a cărui mușcătură pare totuși că a mai slăbit : s-ar spune că frigul își pierde acele și se împîslește. Mai e, în sfîrșit, grosimea anormală a foilor de ceapă, ca și dispariția nu știu cărei păsări ce-ar mai trebui să fie încă pe aici, dar care a plecat de tot... Toată lumea își amintește iarna lui '82, aceea în care se zăriseră, sau s-a crezut că au fost zăriți niște lupi prin împrejurimi : lucrurile se arătaseră în chip cu totul asemănător. Această nemișcare generală nu poate prevesti nimic bun.

Lupi sau nu, oamenii au luat taurul de coarne ; totul e să i-o ia înainte unui nesfîrșit anotimp de vreme rea, al cărui capăt nu-l vezi niciodată și care sosește întotdeauna prea devreme ; în timpul căruia în orice caz vor fi obligați să facă tot ce le stă în putință : prin rariștile pustiite topoarele se răsucesc în aer și ferăstraiele se agită într-un măcel de ramuri cînd, în ultima vineri a lunii, către orele patru ale serii, zăpada începe să cadă ;

marile întinderi de lande și păduri care văluresc în jurul văii Ferrières se cufundă repede în atmosfera cenușie.

Cei trei pădurari au de mers cel puțin o oră ca să ajungă acasă ; drumul este destul de anevoios, noaptea a sosit ; oamenilor din Haut-Pays nu prea le place să-i prindă o asemenea vreme departe de-ai lor : s-au petrecut, chiar de curînd, cîteva nenorociri.

De îndată ce zărește primii fulgi, bătrînul Reilhan le face semn celor doi fii că e timpul s-o șteargă. Cu sacul strîns, cu toporul în mînă și o legătură de lemne pe umăr, ies din pădure și iată-i porniți în mare grabă de-a curmezișul costișelor cu iarbă scundă, care încep să încărunțească ; terenurile descoperite domină de foarte de sus cuprinsul unei văi de pe acum plină de întunecimi.

E o văgăună cu făget răsfirat, cu grohotișuri și pășuni sărace, pe care alte coaste abrupte o înconjoară din toate părțile. Locul, deși de o întindere impunătoare, nu sugerează decît o singurătate vitregă și fără zări, închisă jur împrejur de puternicele ziduri întăritoare ale platourilor ; agățate ici și colo, mărunte de la această depărtare ca niște cuiburi de viespi, ferme în arendă pustii, gospodării nelocuite, alături de stîne în ruină. Nici o licărire, nici un fum nu vestesc nicăieri nici cea mai mică urmă de viață. Nu vezi nimic altceva decît coastele abrupte, descărnate, ale unei văi rotunzi pe care trei anotimpuri din patru o scufundă în încremenirea pantelor aspre sau a zăpezilor tîrzii ; simți că viața a sfîrșit prin a se retrage dintr-un loc care nu-i este pe plac.

Totuși, ceva s-a aprins în negura văii, una dintre acele mici pete întunecate zgîrcite în lumină ce se văd arzînd mocnit noaptea în așezările de la țară, fără electricitate ; perdelele mari de zăpadă desfășurate în spațiu o fac să pîlpîie și chiar să dispară uneori : Maheux, unde, în timpul anotimpului rece, arde o lampă în fiecare seară în fața ferestrei atîta vreme cît bărbații nu s-au întors acasă.

Maheux — acel fel de gospodării pe care le afli cam pretutindeni prin ținut ; cuibărite în cotloanele cele mai neașteptate, unele mai ruinate decît altele, au căzut pradă mărăcinilor, rădăcinilor și bălăriilor care au și cucerit o parte din acareturi și care așteaptă primul prilej ca să ia în stăpînire locurile și să-l alunge pentru vecie pe cel

ce trăiește acolo, dacă printr-o minune există careva ; și fără îndoială că în temeiul căilor de acces periculoase și a unei așezări parcă anume alese pentru nenumăratele ei neajunsuri au fost numite „nebunii". Cuvîntul vorbea odinioară despre dărniciile și ciudățeniile țărănești ; aici e luat mai în glumă, mai în serios, ca și cum, pentru a vieții în locuri ca acestea, trebuie să fii pe jumătate nebun, în primejdie să înnebunești de-a binelea.

Într-adevăr ai de ce te minuna că o viață măruntă continuă să păstreze mereu focul sub cenușă și așternuturile curate în mijlocul unei asemenea întristări ; e aici o nepotrivire bătătoare la ochi care-ți dă fiori pe șira spinării ; te întrebi cu prețul cărei cumplite austerități pot unii oameni să accepte legături atît de aspre cu lumea.

Fațadele crăpate vomită fîn ; vîntul năvălește sub bolți căscate căptușite de ferigă ; grinzi gudronate de secole de fum își înalță cioturile patetice deasupra dărîmăturilor care, și ele, au ceva zguduitor : s-ar crede că dărăpănăturile astea au fost spintecate de un bombardament. Ruinele lor n-au vreme să îmbătrînească liniștit în complicitatea verdeții ; ce mai ținea încă în picioare anul trecut cade acum în fărîme ; înghețul, ploaia, soarele o să sfîrșească dintr-o înghițitură cu aceste oseminte negre amestecate cu tencuiala moartă, și moartă de multă vreme. Se întîmplă chiar ca o bucată întreagă de zid să cadă sub ochii celui din casă, care, uluit, nu mai are altceva de făcut în fața acestui adevărat asediu, decît să se mute sau să se retragă în părțile întregi ale casei. Sărăcia materialelor unei industrii rudimentare e răspunzătoare de aceste prăbușiri neașteptate, pietre uscate plesnite sau șisturi fărîmicioase, în care cea mai mică crăpătură începe un proces de năruire grăbit de asprimea anotimpurilor.

Și ca să încununeze totul mai e și cimitirul familial ; sînt aici unele demne de un decor de groază, cu straniile lor umflături de pămînt afînat, cu pietrele funerare aplecate de mișcările din adîncuri, ca acele cimitire din Scoția sau Europa centrală, locuri căutate de vampiri și licantropi.

În general, mormintele se aliniază în apropierea casei (le vezi de la ferestre și ești obligat să treci prin fața lor

dimineaţa şi seara), fie pentru a-i îmbărbăta pe cei vii în încercările zilnice amintindu-le că toate necazurile se vor sfîrşi într-o bună zi, fie pentru a uşura lucrurile şi a scurta drumul, atunci cînd va veni ceasul ; sau poate numai pentru că oamenii care le-au aşezat acolo n-aveau imaginaţie. Urzicile, cărora le plac grozav ungherele umede, se înmulţesc aici cu o deosebită îmbelşugare.

Oase pretutindeni, un soare african, umbre care au amărala proaspătă a Bretaniei : aşa arată Haut-Pays. Bătrînii mor, copiii se duc, casele se închid : iată povestea sa.

Fundul acestei văi a Josafat-ului (unde cei trei Reilhani ajung în grabă printr-o ninsoare din ce în ce mai deasă) e ros încet de un torent mic, aproape întotdeauna uscat pe timp de vară ; îi vezi atunci şerpuind printre fagii slăbănogi coloana vertebrală albită de soare ; nu se mai aude nici susurul apei printre pietre, nici foşnetul vîntului prin frunziş ca să dea o înfăţişare de viaţă acestui crater încins. Vîntul culcat acolo sus pe iarbă dă de cîteva ori din aripi chiar înainte ca soarele să răsară, scapă cîteva suspine în asfinţit ; seamănă cu un animal mic, ciudat, care şi-a pierdut capul şi care-şi muşcă coada fără rost. Tot restul zilei, apasă o căldură înspăimîntătoare pe acest pustiu de pietre, unde înălţimea ţine loc de lupă în faţa soarelui. Este triumful regnului mineral : insectele bîzîie, încălzite peste măsură, dar acest bîzîit metalic nu-i decît prelungirea sălbatică a regnului mineral ; te întrebi începînd de la care iluzie anume viaţa încetează de a mai părea viaţă.

Soarele coboară pe cerul circular ; umbra imensă a platoului înaintează şi înghite jumătatea văii rotunde. De cealaltă parte, pe creasta coastei luminate, o stînă în plin soare cască spre gol o gură şi orbite negre ca acelea ale unui craniu, adăugînd acestei privelişti o aşteptare misterioasă. Este ceasul în care milioane de insecte se argintează în contra luminii în văzduhul nemişcat.

În clipa aceea nu poţi să nu te gîndeşti fără o undă de nostalgie în suflet la tot ceea ce se petrece dincolo de aceşti munţi — mai cu seamă dacă nu ştii nimic decît din auzite ; la lumea aceea încîntătoare şi zgomotoasă a

trotuarelor şi a uzinelor, a cinematografelor şi a cafenelelor, a unei mulţimi azvîrlite spre un viitor reînnoit fără încetare ; la plăcerea de a trăi şi de a-ţi duce viaţa pe colinele împodobite de grădini de la marginea mării ; la serile despre care se spune că, acolo, le prelungeşte vara, seri pline de arome şi de nepăsare. Toate astea sînt atît de departe, şi atît de deosebite de ceea ce tăcerea şi singurătatea acestor înălţimi primitive înfăţişează mereu privirilor...

Lungi zile goale, coaste pustii, o continuă viaţă în doi cu o lume lăsată pradă toropelii ei geologice şi care ar putea fi tot atît de bine începutul cît şi sfîrşitul : această groaznică nemişcare este comunicativă. Cînd îţi plimbi privirea în toate părţile fără să întîlneşti cît vezi cu ochii altceva decît o vălurire grăpată de o mînă oarbă, nu e nevoie să fii mare filozof pentru a-ţi pune întrebări asupra existenţei şi a-i simţi ambiguitatea în faţa acestei nesfîrşiri fără viaţă ; nu ai altceva de făcut decît să te aduni în tine însuţi şi să te prefaci mort la rîndul tău ; se ştie că e inutil să spui vorbe goale sau să exagerezi realitatea ca să trăieşti : exişti, e bine să continui, dar fără a încerca să te amăgeşti. Trei mii de ani de şovăieli n-au făcut, practic, nimic altceva decît să încurce lucrurile ; situaţia n-a evoluat nici cu o fărîmă în ceea ce priveşte esenţialul. Singura problemă cu adevărat serioasă este tocmai singura rămasă fără răspuns : prin urmare, ea rămîne pusă şi pe mai departe (atunci cînd este pusă) la nivelul său absolut, adică la cel mai de jos, singurul care contează : problema vieţii şi a morţii. Aceşti singurateci (să nu uităm că sînt moştenitorii celor care l-au tutuit pe Dumnezeu aşa cum este El tutuit în Vechiul Testament : pentru a-i smulge de voie sau cu de-a sila un răspuns) sînt nevinovăţia însăşi : ei nu acceptă decît argumentele incontestabile ; subtilităţile Sorbonei nu sînt decît scălîmbăieli de măscărici (sau un fel de-a te înveseli, de a-ţi fura singur căciula, de-a te convinge singur că-i un fel de-a te purta tot atît de bun ca oricare altul), şi ele nu stîrnesc aici decît o ridicare din umeri.

Femeile la rîndul lor sînt negre din creştet pînă-n tălpi, în doliu încă de tinere, la douăzeci de ani ; silite

să se lupte cu o existență care le încătușează tot atît de strîns ca și veșmintele lor și nu le dă răgaz să răsufle decît pentru a-și da sufletul, ele arată, cu și mai multă morocăneală decît bărbații, același dezgust instinctiv față de sferele pe care nu le afli cu simțurile ; nu au posibilitatea de a-și rezolva problemele prin soluții cu termene lungi ; felul problemelor pe care li le pune viața cere răspunsuri imediate. De aici neîncrederea față de valorile abstracte, dorința aprigă de a readuce esențialul vieții la aspectul său practic, deși nu sînt mai proaste decît alte femei ; doar că trăiesc cu obsesia zilei de mîine și trișează cu această obsesie folosindu-se de meschinăriile cele mai de necrezut.

Hărțuite de dimineața pînă seara de servituțiile gospodărești, care se deosebesc de munca din ocnă numai pentru că lor li se par firești, aruncînd grăbite copii în lume între două spălaturi de rufe, îngropîndu-și morții între două secerișuri, nu dispun niciodată de ceea ce în mediile privilegiate se cheamă „o clipă pentru sine". Nici măcar nu-și închipuie că poți să începi să trăiești tocmai din momentul în care încetează aceste tiranii, în acea zonă enigmatică în care înfloresc noi pretenții, dintre care și aceea de a fi liber să-ți alegi activitatea dorită, dat fiind că toate sînt în aceeași măsură de nefolositoare.

Dealtfel ele nu pot să suporte decît mîncărurile simple (și la propriu și la figurat) : dacă ceva are gust ele găsesc că-i un gust amar : orice savoare li se pare ciudată. E de ajuns ca vreun eveniment să le silească să-și părăsească vizuina, că nu mai știu unde să se ascundă, asemenea crabului-pustnic cînd e afară din cochilie. Stăpîne pe mașina lor de gătit, în vecinătatea căreia se bucură de acea autoritate competentă și dușmănoasă pe care o conferă orice ocupație teritorială, departe de această unealtă devin supuse, vlăguite dintr-o dată pentru că nu-s prinse de nici o muncă, absente și stîngace în fața unui pahar de limonadă pe terasa unei cafenele, ca la un semn ceresc sau ca în prezența frumuseții. Atunci cînd acțiunile vieții nu sînt strict legate de muncă, lor li se par a fi de o ciudățenie ridicolă, oarecum caricaturală, care stîrnește ușor la aceste muntence cu purtări

și grai țărănesc acel rîs al gingiilor bolnave, ascuns în dosul palmei.

Trec, fără etape, de la o adolescență veștedă, parcă răscoaptă de un soare nesănătos sau roasă de febră, la o uscătime activă și fără vîrstă. Mai tîrziu femeile nu ocupă în casă mai mult loc decît un scăunaș ; sînt așezate într-un colț și nu mai sînt atinse pînă cînd dispar pur și simplu.

În aceste văgăuni izolate, viața nu e sensibilă decît la mișcările anotimpurilor ; se învîrtește încet în jurul ei însăși pentru a se regăsi în fiecare an în punctul de unde a plecat ; nimic nu s-a schimbat, nici în bine, nici în rău. Deosebirile nu sînt legate decît de felul cum e vremea : veri mai călduroase care seacă izvoarele, golesc bazinele ; zăpezi timpurii troienind drumurile înainte de vreme, sau cele care prelungesc jalnic iarna și pe care le putrezesc primele ploi de primăvară. Cu timpul, toți anii sfîrșesc prin a se asemăna între ei. Nu-ți poți aminti precis epoca în care s-a întîmplat cutare sau cutare fapt : moartea unui cîine mușcat de viperă, moliftul ars de trăsnet la intrarea în faimosul cimitir, vizita excepțională a unei rude în trecere prin ținut și vestind întîmplări stranii și ireale. Nu-ți mai știi nici măcar vîrsta : ești tînăr sau bătrîn, condițiile de viață de aici nu îngăduie să folosești jumătăți de măsură. Ești viu, ceilalți mor, sau mai curînd : încetează de a mai trăi, ceea ce nu este chiar același lucru.

Numai serviciul militar sau războiul (oarecum) aduc o aparență de consistență acelor mari evidențe abstracte și necesare care se cheamă Paris, Franța, lumea. Dar un turn Eiffel din aramă roșie, tot atît de bine ca și un obuz gol înflorat cu vîrful cuțitului, sau capul de negru cu fes roșu și ciucure de pe cutia de praf de șocolată (sau Statuia Libertății, sau o balenă) întruchipează aceste entități odată pentru totdeauna : nu mai e nevoie să revii la ele. Și, dealtfel, de ce-ai mai reveni ? Nu sînt pe același tărîm al realității : chiar poate că e vorba de o altă realitate : cea pe care o cunoști aici este fără nici o îndoială tot atît de departe de realitatea secolului cît și de lună.

Să luăm un exemplu : într-o bună zi, niște domni foarte pricepuți hotărăsc că trebuie să-i îngrijească pe cretinii (socotiți astfel) din Haut-Pays : apucații aceia căscați și lunateci pe care-i întîlnești uneori acolo sus stînd la rădăcina vreunui copac și care au tainice convorbiri cu fluturii sau cu vîntul, îi împiedică să doarmă. Să-i îngrijească, adică să încerce să adapteze comportamentul unui tip bizar care trăiește în mijlocul caprelor sale, într-o izolare aproape totală, la măsura primului imbecil, total abrutizat dealtfel de zgomotul mulțimii, de pariurile de curse, de cîrciumi sau cinema. Se vede că nu este vorba despre același animal. Odată vindecați, adică buni pentru abrutizarea generală, sînt trimiși înapoi la ai lor. Rezultatul : unii înnebunesc de-a binelea și nu-i mai preocupă mîngîierile vîntului ; alții dispar în natură fără ca cineva să mai ajungă să pună mîna pe ei : mai tîrziu, niște vînători vor face o descoperire macabră în vreo stînă sau ridicînd privirile în vreun crîng urît mirositor ; majoritatea cad în cea mai neagră uitare de sine ; nu mai sînt în stare nici măcar să păzească caprele sau să stea de vorbă cu fluturii. Poate că erau pur și simplu mai sensibili decît semenii lor : au fost deposedați în numele unei alte năluci, de nălucile, astea cel puțin sigure, care îi apărau ; e ca și cum te-ai apuca, pe motiv de igienă, să-i speli pe eschimoșii predispuși la pneumonii de grăsimea de pe ei. S-a observat prea tîrziu că pretinsul lor cretinism era în fapt un fel propriu de a înțelege lumea : lumea LOR. Ai la ce să reflectezi. E un flagrant delict de vrăjitorie modernă. Și dacă vrăjitoria este, printre altele, o folosire piezișă a realității, vrăjitor este de cele mai multe ori incendiatorul mai degrabă decît cel ars pe rug.

Oricum ar sta lucrurile, universul în care se mișcă ultimii ziditori de *faïsses* [1], nevoiți să ducă obscure bătălii cu fatalitatea, pe care un pămînt nenorocit poate să o stîrnească în stare pură, aproape divină, nu este fără doar și poate luminat de un soare obișnuit, și nici nopțile lor nu sînt presărate de constelații banale. Ei nu au nimic

[1] Ziduri de susținere care permit culturile pe coasta muntelui ; spațiu între aceste ziduri. (Nota autorului.)

de-a face cu niște realități confecționate pe aiurea, și pentru scopuri care, prin definiție, le sînt străine ; n-au nici măcar de ce să se neliniștească dacă greutățile și măsurile lor nu sînt în conformitate cu regulile în vigoare ; dealtfel, nu-și pun nici o întrebare în acest sens. Este un refuz congenital între două tabere care nu urmăresc aceleași interese și nu vorbesc aceeași limbă.

Sîntem în 1948 : în vîrful acestei masive cetăți de granit, de păduri dese, de stepe neroditoare, rînd pe rînd glaciale sau dogorîtoare, anumite singurătăți mai sînt încă aproape intacte (nu au fost niciodată atît de totale ca după sfîrșitul războiului, care a despopulat — și e a treia oară în mai puțin de un secol — această provincie dezmoștenită, fie prin morții săi, fie prin exodul pe care îl aduce revenirea păcii) ; ceea ce nu vor mai fi atunci cînd națiunile dornice „să se adapteze timpului" își vor răspîndi mărunțișurile în cele patru colțuri ale lumii și cînd oile de pe platou vor făta în sunetul tranzistoarelor.

Deocamdată, aceste zone singuratice nu aparțin decît micilor triburi muntene, sau bătrînilor mistreți celibatari ; ele par cu atît mai monstruoase cu cît ghicești că aici au loc lupte stranii care sînt în mod evident lupte singulare : nimeni nu va cunoaște adevărata lor cauză, nici măcar cei din preajmă. E vorba de lupte corp la corp, pe viață și pe moarte, pe care o pricină neînsemnată poate să le dezlănțuie. Unele se termină rău, foarte rău și asta fiind vorba de niște indivizi care nu sînt deloc nebuni. Nu se află creangă mai groasă sau bîrnă mai la îndemînă care să nu fi trezit cel puțin odată ispita de a agăța de ea o blestemată de funie ; pe aici există unii a căror faimă e bine stabilită.

Dar lucrul cel mai impresionant acolo sus e tăcerea ; zgomotele pe care o ureche atentă le poate distinge pe aceste înălțimi sînt în măsură să o facă și mai sensibilă sau mai apăsătoare, după starea de spirit în care te afli. Vîntul respiră (metaforă indispensabilă pentru echilibrul spiritului, în fața acestei panorame de vîrfuri pleșuve care se desfășoară cît vezi cu ochii în cumplita ei nepăsare telurică), frunzele trosnesc sub ploaie, un animal oarecare scormonește în culcușul lui. Castanele în înve-

lișul lor țepos se rostogolesc printre ramuri : nimic nu te face să tresari mai mult decît aceste plesnituri de bici în frunziș ; copacii uscați înlănțuiți trosnesc ca o dulgherie veche ; se aude de departe fîșîitul ardeziilor sub care se strecoară șerpi și unde se cuibăresc șopîrle enorme și, mult mai aproape, sfîrîiala ierburilor înalte incendiate de insecte, sub soarele puternic. Toate aceste zgomote aparțin tăcerii : ele îi măsoară desimea, îi arată adîncimea, îi dau consistența. Dar nici unul din ele nu e omenesc.

Drumurile trec prea departe de văile oarbe ca să ajungă pînă aici duduitul rarelor mașini care se abat pe ele. După cum nu e nici un ținut care să ducă ușor zvonul clopotelor ; satele sînt aici prea ghemuite, distanțele prea mari, obstacolele prea numeroase, pantele prea povîrnite, ca să le poți auzi răsunînd ca peste cîmpiile cu calme văluriri, în acele dimineți de țară cînd răgușesc cocoșii, cîmpii dintr-o dată lipsite de ocupație și frumos gătite, datorită dangătelor subțiri ce se pierd prin verdeață. Aici, duminica nu are un gust deosebit. În orice anotimp și șapte zile din șapte este aceeași tăcere ; nu mai există nimic altceva pentru a o umple decît această respirație indiferentă a lumii, cu care trebuie să te obișnuiești în cele din urmă. Dar viața pe care o duc cei de aici este atît de grea, oferă atît de puține distracții, încît în însuși miezul acestor necazuri își găsește afirmarea categorică cea mai bună rațiune a ei de a fi.

E în această atitudine încăpățînarea nefericită a celor batjocoriți și a celor părăsiți : o lungă poveste plină de persecuții, de jigniri și de umilințe — fără a uita neglijențele și lipsa de interes actuale — a sfîrșit prin a le da obișnuința, dacă nu chiar gustul pentru cauzele pierdute. Cum nu mai e vorba să reziste dragonilor regelui și să-i hărțuiască unul contra o sută, trebuie să învingă această lume ingrată singuri și cu mîna goală. Asta nu se poate face fără un anume eroism, care nu mai prea e la modă astăzi. Iată de ce nu trebuie să ne mire că cea mai mare parte a tinerilor munteni se zburlesc în fața unei situații pe care ei o socotesc anacronică, și că îi preferă soluții mediocre, dar liniștite. Așa că o

șterg de cum li se ivește ocazia și schimbă bucuroși toporul sau coarnele plugului pentru prima uniformă de funcționar ce li se oferă.

Doar dacă nu cumva au de încheiat o socoteală personală cu unul dintre acei demoni care se simt în largul lor într-o singurătate atît de absolută, și în tovărășia căruia pornesc să încerce imposibilul. Și cu singurele arme de care dispun și în care cred : toporul, tîrnăcopul, plugul de lemn sau pușca, dacă e nevoie. Cuvintele, ideile, nu-i interesează. Sînt asemuite protestelor grosolane sau palinodiilor groteşti ale politicii (sau ale religiei).

Oamenii întîlniți cel mai adesea acolo sus sînt creaturi tăcute și care păstrează aceeași tăcere în îndeplinirea tuturor obligațiilor lor. Nimeni nu dorește să-și povestească viața : ce să povestească, și cui ? Ești singur în fața unui munte pe care trebuie să-l reclădești în terase, singur în fundul puțului pe care îl sapi, singur pui capcane sturzilor pe întinderea platoului sau împuști iepurele care va îmbunătăți prînzul, singur prin pădurile pe care le tai sau a tufărișurilor de grozamă pe care le defrișezi ; singur cu demonul care te împinge să lupți, cînd pe de altă parte ar fi atît de simplu să-ți iei catrafusele și să întorci spatele acestui pămînt fără viitor, acestei vieți fără plăceri, așa cum fac mulți alții. Dealtfel, dacă i-ai întreba pe acești singurateci cauza absurdei lor înverșunări, n-ar ști ce anume să răspundă sau ar spune prostii ; nici ei nu pot să și-o explice. Și înțelegem că n-o pot face : nivelul la care se situează acest fel de provocare este atît de primitiv sau atît de inconștient, încît interzice principalului interesat să-și facă vreo reprezentare prealabilă, sau să-i găsească nu știu ce fel de semnificație simbolică (faptele ucise în sămînță sau abia răsărite sînt destul de bogate în deșeuri de acest fel).

Dar disproporția este atît de mare între scopul urmărit — și mărturisit cu toată bună-credința : sapi un puț pentru că ai nevoie de apă — și furia efortului, înverșunarea, anii folosiți și sacrificați acestui scop, încît ești pe deplin îndreptățit să-ți pui întrebări asupra naturii reale a mizei. (Mă gîndesc bineînțeles la un eventual spectator.)

Acum, cei trei bărbaţi (pe care i-am lăsat la mijlocul povîrnişului) au atins fundul văgăunii unde torentul îşi rumegă apa sa neagră răspîndind aburi : acolo sus, pe creste, era răcoare mai adineauri, dar spre sfîrşitul coborîşului, aerul zmălţuit de un frig tăios s-a schimbat deodată într-o umezeală glacială, grea ca de plumb ; aceasta face să fumege respiraţia şi paralizează faţa : în aceste locuri, chiar vara, o adevărată baltă de frig lichid stagnează începînd de la căderea serii.

În sfîrşit, iată primii fagi : torentul nu-i departe. De-a lungul lăstărişului uşor fosforescent, domneşte o penumbră de biserică ; e clipa nehotărîtă în care cerul e complet negru şi în care numai pămîntul dă puţină lumină. Pămîntul suplu, proaspăt vătuit, înăbuşă mersul şi abia scîrţîie sub tălpi. Şerpuind în mijlocul copacilor, cărarea ştearsă de zăpadă devine ilizibilă şi se ramifică în tot atîtea drumeaguri înşelătoare ; nu te poţi încredinţa decît în povîrniş, dealtfel din ce în ce mai abrupt şi foarte alunecos ; cu tot calabalîcul ăsta în spate care se încurcă în fiece clipă în desiş, îţi pierzi uşor echilibrul (mai este un drum mai puţin anevoios : cel pe care îl folosesc de obicei pentru a duce la ferme încărcăturile de grîu sau de lemne, dar e o potecă în pantă lină, care nu mai sfîrşeşte să-şi desfăşoare serpentinele de la un capăt la altul al versantului şi astă seară, hai repede la masă !).

Aceste bruşte alunecări care te taie la rinichi îl fac să înjure ca un păgîn pe cel din frunte : Abel, numit mai ales Reilhan cel mare, căruia întreitul privilegiu al staturii (e uriaş şi îşi întrece tatăl cu mai bine de un cap), al vîrstei (douăzeci şi şase de ani) şi al caracterului (e un urs) îi conferă anumite libertăţi şi în special libertăţi de vorbire destul de surprinzătoare, ţinînd seama de educaţia pe care a primit-o ; într-adevăr, Reilhan este un vechi hughenot foarte sever în ceea ce priveşte principiile, de exemplu în capitolul problemelor religioase : în aceste familii în care Biblia este lege de cîteva sute de ani şi în care oamenii sînt cu atît mai legaţi de tradiţii cu cît le cunosc valoarea, pentru că ele au fost singura garanţie morală, unicul sentiment de siguranţă în mijlocul nenumăratelor hărţuieli, nu se glumeşte cu

cerul şi cu atît mai puţin cu folosirea fără cumpăt a invectivelor care se inspiră cam prea mult din cele sfinte. Odinioară, pentru cel mai mic cuvînt anapoda, venea o săptămînă de corvoadă la apă — pe care trebuie s-o cauţi la dracu în praznic ca s-o economiseşti pe cea din bazin. Dar de cînd fiul său a crescut, mai precis : după şantierul tineretului de unde s-a întors jonglînd cu trunchiurile de copaci de parcă ar fi fost nişte chibrituri (o să vorbim mai tîrziu despre asta), bătrînul se mulţumeşte să dea din cap şi să-şi dreagă glasul ceva mai mult decît e necesar, atît cît să-i arate că mai e încă acolo şi că îl dezaprobă.

Cînd sosesc deasupra torentului, e aproape întuneric ; dar apusul fals care iese din pămînt rezistă întunericului mai multă vreme decît s-ar crede. Prăpastia, foarte abruptă şi foarte strîmtă nu vede, ca să spunem aşa, niciodată soarele ; este vizuina tuturor plantelor care se înmulţesc în cotloanele umede şi întunecate şi pe care o îndrăgesc mai ales ferigile ; frunzele lor înroşite de ger încep să se plece tot mai jos sub un capişon gros de zăpadă : trebuie să fi căzut pe puţin zece centimetri într-o jumătate de oră. Joseph Reilhan se gîndeşte că dacă o ţine-o aşa o să fie liniştiţi şi la căldură multă vreme.

Coboară cu toţii prin acest amalgam călcînd prin desiş, şi el foarte stufos, şi rupînd numeroase crengi uscate ; gimnastica asta este însoţită aşa cum se cuvine de expresii de calibru mare care însufleţesc puţin acest cimitir vegetal. Trezită brusc, o pasăre mare, cocoţată pe-o ramură pentru noapte, fuge în grabă, fără să facă totuşi nici cel mai mic zgomot : te întrebi cum face să nu se lovească zburînd atît de repede prin hăţişul de nepătruns ; apare din nou ceva mai departe, urcînd albia torentului spre un nou lăcaş.

Se simte un frig de gheaţă care se răspîndeşte din groapa plină de stînci unde bolboroseşte o apă neagră şi lucioasă. Fumegă ca o apă clocotită, înhaţă fulgii cu un fel de lăcomie paşnică. În sfîrşit, cei trei *parpaillots* [1]

[1] *parpaillots* — [occit. „parpaihol" = fluture] denumire dată calviniştilor ţinînd seama de veştmintele lor albe ce aminteau aripile fluturelui.

ajung în fața podețului ; sînt atît de mulțumiți că nu au rătăcit drumul în timpul coborîșului că profită de asta, după ce și-au lăsat jos poverile, ca să urineze în zăpada imaculată care sfîrîie între picioarele lor cu o sonoritate din ce în ce mai gravă.

E încă destulă lumină ca să se distingă îngrămădeala grosolană de trunchiuri, sau mai curînd pătura palidă și neprihănită cu care a împodobit-o zăpada și cu care a împodobit tot ceea ce nu este apă ; trunchiurile sînt cocoțate la un capăt și la altul pe două stînci uriașe care le susțin rotunjind o spinare de pahiderm : s-ar spune doi monștri îngenuncheați în fundul unei cripte cu un catafalc uriaș în spinare. În seara asta ansamblul are într-adevăr ceva sinistru și amenințător.

Începînd de aici se complică totul. Și cînd te gîndești că ar fi fost de-ajuns să o ia pe drumul obișnuit, cel care trece peste prăpastie pe un pod de granit, ca să n-aibă nici o bătaie de cap... Dar să nu anticipăm.

La Maheux, cărțile păreau să fi fost date odată pentru totdeauna : un joc care nu permitea prea multe combinații și nu promitea prea multe surprize. În privința asta nu era mare lucru de sperat și nu se vedea prea bine ce atu mare ar fi putut să cadă din cer și să reia o partidă dinainte jucată, dar bună totuși de jucat. Nici bucurii mari, nici nenorociri mari : necazuri fără sfîrșit, asta da, dar atîta timp cît castanele mai au gust în farfurie, ai locul tău în lume. La drept vorbind viața era destul de liniștită așa cum era ; asta nu ducea prea departe, ba chiar nu ducea nicăieri ; dintr-un punct de vedere care nu este obligatoriu cel bun, avea mai mult tendința de a se învîrti pe loc. Dar atîta vreme cît o pisică va fi o pisică și cît doi și cu doi vor continua să facă foarte bine patru, lucrurile la urma urmelor nu merg prea rău. Poți să tragi mîța de coadă, și numai Dumnezeu știe că o tragi și cît ai tras-o, trebuie să fii un mare idiot ca să-ți închipui că pofta ține de calitatea mîncării : ar fi mai degrabă invers. Luînd lucrurile în sensul exact al cuvîntului, Joseph Reilhan a avut partea sa de mîncare proastă : de carne de cioară, ca s-o spunem pe șleau.

Era înainte de războiul din 40 ; dar, în aceste cămine nevoiașe, o felie de pîine frecată cu usturoi și luminată cu o picătură de ulei de nucă de casă însemna încă de pe atunci o hrană tot atît de nemaipomenită ca și în perioada de restricții ; atunci cînd acestea vor veni să golească toate dulapurile în folosul cîtorva pivnițe, ținutul va fi atît de sărac, încît nu se va simți cu nimic diferența. Regimul de castane fierte va ieși învingător din foametea generală, astfel încît cei de pe aici vor avea iluzia că se numără printre privilegiați ; va fi greu să fii mai năpăstuit decît erau ei atunci cînd trei sferturi din francezi se îndopau.

Cei doi copilandri jefuitori de cuiburi se bucurau de sănătatea bună a țăranilor, rumenă și timpurie, gata să lustruiască pometii, să pîrguiască obrazul și să dea într-o congestie încă de pe la cincizeci de ani, cu toată frugalitatea prînzurilor : nu cunoșteau deloc gustul fripturii și doar foarte puțin aroma sălbatecă a tocanei pe care o ții în bătaia puștii. Această lipsă de proteine nobile deschidea tinereții lor orizonturile nemărginite ale poftelor nesatisfăcute : cei doi băieți se pricepeau să mînuiască praștia cu mare meșteșug ; o făceau adeseori să vîjîie în jurul gropii cu lături unde veneau să se abată și să se rotească hoitari, ceva mai plini decît porumbeii. După ce loveau cîte unul, se duceau să-l jumulească și să-l frigă acolo sus, pe furiș, în mijlocul șisturilor și al grozamelor, sub soarele puternic și în bătaia vîntului acelor dimineți de aprilie, limpezi și proaspete ca apa izvoarelor ; cu un obraz înghețat, cu altul încins de căldură, între două lumini, se simțeau ca beți. Mirosul acru de *Sarothamnus purgans,* acea grozamă plăpîndă care se mai agață încă la o înălțime unde nu mai crește aproape nimic, îi cufunda pe cei doi Robinsoni Crusoe în delicioasa neliniște a sîngelui ; cădeau în iarba aspră, fără puteri și dăruiți trupurilor lor ca o fecioară și, cu capul pe spate, urmăreau plutirea norilor ; lustruit de vînt, cerul scînteia ; pe partea cealaltă a taluzului, iarba lucie se unduia, vorbind și ea despre lungi călătorii. Dar căldura verii și frigul iernii le erau de ajuns, prin deosebirea dintre ele, ca să desfășoare spațiul magic necesar aventu-

rilor adevărate. Timp fantastic care nu era timp ! Timp al anotimpurilor pe măsura piesajelor, împrumutîndu-le contururile, adăugînd propria lor geografie la geografia somnoroasă a locurilor, așa cum norii înalță munți necunoscuți, fascinanți, deasupra munților pămînteşti. Cînd inima va pieri, distanțele vor dispărea și toate oceanele la un loc nu vor putea să-i inspire noi dorinți. Vara de-ar continua să fie caldă și iarna rece și am accepta să devenim și mai proşti decît am fost : proşti ca Adam. Ce l-o fi apucat pe ăla să pună mîna pe topor ! Și de ce să moştenești boala scîrboasă de a-ți băga nasul peste tot, de a tot suci existența ca pe o jucărie, ca să vezi cum funcționează ? Mare scofală. Oare nu era mai bine să ne prăjim la soare și să luăm lucrurile așa cum sînt ? Dar nu, era prea simplu ; urmașii lui Adam au preferat umbra prăzii, și asta pentru simpla plăcere de a-și umfla bicepșii în fața unei oglinzi. Soarele de octombrie înviora culorile muşcatelor care se aliniau de-a lungul zidurilor mici în jurul terasei ; oamenii stăteau acolo fără să se mişte, doar pentru plăcerea de a le privi.

În serile de iunie îmbălsămate de ulicioara înflorită, frunzişurile și plantele stăteau nemişcate sub bolțile înverzite : nu se simțea nici cea mai mică mişcare de aer. Totul era atît de calm încît ai fi crezut că nu te afli afară, în prezența mai mult sau mai puțin agresivă a lumii (cel mai mic curent de aer poartă uneori o groaznică amărăciune), ci într-o seră imensă, apărată, de parcă universul devenise deodată confortabil : pînă la stele domnea același calm, de care profitau gîngăniile, ca să-și vadă de treburile lor nocturne. S-ar zice că și ele simt că în aceste clipe poți să umbli prin lume în deplină siguranță ; domnește atunci o fericire misterioasă, intimitatea primei seri a facerii lumii, cînd toate speciile s-au aflat împreună și s-au cunoscut mai înainte ca să fi curs o singură picătură de sînge. Respiri atît de liber încît blestemul originar pare să facă obiectul unui armistițiu de neînțeles.

Dacă am fi ştiut — e un fel de a vorbi, căci ar trebui să ştim fără să ştim : altă himeră — dacă ar fi ştiut, el unul, Joseph Reilhan, nu s-ar fi atins de păcă-

tosul ăla de topor pentru tot aurul din lume ; ar fi continuat foarte bine toată viaţa să culeagă castane, să adune lemne uscate, chiar de-ar fi părut că e un prost, şi să tragă mîţa de coadă pînă la sfîrşitul vieţii. Nu era oare mai mare daraua decît ocaua ? Tu ştiai foarte bine, bietul meu prieten, că tot binele ce putea să ţi se întîmple mai tîrziu nu face nici două parale. Aminteşte-ţi : atunci cînd prezentul are atîtea cerinţe, cine se mai îngrijeşte de viitor (a citit această frază undeva, dar unde ?), de moarte, de spaţiu, de timp, de constelaţii, de natura turbure a lumii şi de toată harababura asta ?

Dar iată : Dumnezeu, hazardul, destinul şi ce mai vreţi, îi va pune o piedică. Ceilalţi doi au şi trecut pe podeţ ; cu paşi mărunţi : e un adevărat patinoar. Bătrînul începe să se caţere pe partea cealaltă. Abel s-a oprit puţin ca să se bucure de spectacol : acest ins greoi, căruia şi un scaun de bucătărie îi dă ameţeli, pesemne că nu prea e în largul lui în acest moment ; puţin şi pentru că vrea să fumeze. Pune legătura de lemne jos, toporul între picioare, răsuceşte o ţigară cu resturile de tutun pe care le-a curăţit din fundul buzunarului, o moaie cu salivă, o aprinde frecîndu-şi palma de bricheta care miroase al dracului a benzină cu flacăra ei mică întunecată şi roşie ; firele de tutun se aprind şi sfîrîie lăsînd să scape scîntei ; suflă fumul pe nări : pe sub enorma mustaţă de infanterist, mereu acelaşi rîs de muntean cu gingiile goale, sîngerînde şi fără dinţi : pînă acum a lăsat să i se scoată cu cuţitul o duzină de cioate putrede.

Joseph înaintează, se dă înapoi, şovăie, tărăgăneză ; de-ar trebui să traverseze cascada Niagara pe o sîrmă n-ar strînge mai tare din fese. Fulgi, mari cît degetul, îi gîdilă faţa, pe care şi-o şterge cu dosul mînecii. Această mişcare e de ajuns ca să declanşeze capcana.

Ceilalţi doi l-au văzut dînd drumul boccelei, executînd un fel de dans şi prăbuşindu-se în gol cu un ţipăt ascuţit de fată.

A căzut în cealaltă parte a copilăriei sale. De unde nu va mai reveni niciodată.

La începutul secolului al XIX-lea cei din familia Reilhan au părăsit înălțimile Aigoual-ului, unde, în părțile dinspre Camprieu, strămoșii lor au fugit din calea dragonadelor [1], stabilindu-se la Maheux ; o dovedesc : o dată și inițialele defunctului, săpate de o mînă neîndemînatecă pe o foaie de șist înfiptă la căpătîiul celui mai vechi mormînt : 1808, vreo douăzeci de ani după edictul de toleranță care îi readucea în mod oficial pe hughenoți în casele lor sau în ceea ce mai rămăsese din ele. Dar se prea poate ca locuințele să fie cu mult mai vechi decît această dată.

În jurul unei stîne primitive, parcă îngropată în pămînt de povara anilor, cînd în realitate păturile succesive de bălegar de oaie și de murdării de tot felul au ridicat nivelul solului, sau pur și simplu plecînd de la un *mastaba* sălbatic [2], unde se adăposteau păzitorii de capre și pădurarii, viața s-a organizat cît de cît, prelungind zidurile, lărgind deschizăturile ca să zidească altele, adăugînd o aripă, ridicînd acareturi la bunul plac al întîmplării, cînd creștea familia, sau micul șeptel, și pentru că nu se putea face altceva.

Această îngrămădeală de clădiri care se înghesuie în dezordine, unele într-altele, dă de-a dreptul imaginea unor ruine ; vreau să spun că nu-ți poți închipui că vreodată au fost noi și concepute după un plan oarecare. S-ar părea mai curînd că au fost zidite din ruine, sau pe ruine, și că, din generație în generație, s-au aglomerat împreună ca acele concrețiuni anarhice făcute de scheletele unor anumite specii marine care trăiesc în colonii.

N-au, dealtfel, niciodată vreun ornament, vreun rafinament de prisos ; n-au nimic grațios, nici cea mai mică concesie făcută inutilului. Totul arată din contră o ocupație brutală a locurilor de către niște oameni care în mod vădit aveau alte griji decît să se preocupe de eleganță și de înfloriturі. Se vede bine că totul a fost

[1] Acțiuni represive, în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, îndreptate împotriva calviniștilor. „Dragonii", cavaleriștii regelui, erau încartiruiți în casele protestanților.

[2] Mormînt, în Egiptul antic, în formă de piramidă truncheată.

improvizat pe măsura trecerii timpului, fără dorința unei înfrățiri cu un pămînt căruia puținul pe care i-l iei este smuls cu forța și care în consecință nu poate cîtuși de puțin să inspire sentimente prietenești sau pasiuni gratuite.

Tocmai prin ostilitatea lor aceste ziduri ciclopice uneori se armonizează cu peisajul, care, în mod firesc, este dușmănos trei sferturi din an ; și această armonie, dacă e cu putință să vorbim despre armonie, nu e căutată de locuitori, ci impusă din afară, de către ținut. Dacă există o înfrățire atunci e vorba de acea înfrățire sălbatică, morocănoasă, pe care o au vizuinile primitive cu stîncile din mijlocul cărora au ieșit și de a căror asprime n-au ajuns să se elibereze întru totul.

La sfîrșitul secolului trecut, un mic trib format din vreo opt nevoiași (inclusiv bătrînul care se mumifica în colțul său sugînd o pipă stinsă, mama și fiica, tari ca fierul, și doi sau trei tineri ștrengari, mai ades în mijlocul caprelor decît pe băncile școlii comunale) popula aceste paragini și, credeți-mă, mai găsea cîte ceva de pus în oală. Nimic bun, e adevărat, dar regulat : „bajana", de la 1 ianuarie pînă la 31 decembrie (castane albe fierte în apă) ; evident, ar fi fost greu ca nivelul de trai să fie și mai scăzut, mai ales în regiunea văgăunilor și a văilor strîmte unde cultura nu este posibilă decît în terase : populația cea mai săracă a Franței, a spus Michelet.

Dar oricît de prost ar fi trăit pînă acum, fără să poată pune un ban deoparte pentru a-și asigura viitorul, fără să-și ofere micile plăceri pe care le propuneau dughenele din satele unde mergeau să-și vîndă la piață produsele fermelor, necunoscînd mesele încărcate, bufetele bine aprovizionate, dulapurile înțesate de lenjerie, ca meșteșugarii, ei se bazau în ciuda tuturor greutăților, pe o sărăcie destul de stabilă și care nu era încă decît indirect legată de problemele bănești. Atîta timp cît aceste regiuni, apoi cantoanele, și către sfîrșit grupurile de ferme pierdute în fundul muntelui sau la marginile platoului au trebuit să găsească mijloacele de a-și satisface ele însele nevoile materiale, rămînînd oarecum rupte de lumea exterioară, nu a fost vorba exact de ceea ce nu-

mim mizerie ; era o frugalitate tradiţională, cu care se obişnuiseră să se împace, avînd aerul că sînt mulţumiţi de ea, dat fiind că toată lumea, sau aproape toată, era în aceeaşi situaţie.

Din timpurile cele mai îndepărtate, trocul înlocuia banii ; nu era nevoie decît de puţini, atît cît să plăteşti cele de trebuinţă, uneori chiar cele de prisos : cafea, zahăr, tutun, pulbere şi plumb pentru vînătoare, costumul din catifea aspră în care te căsătoreai şi pe care o jumătate de secol mai tîrziu îl duceai cu tine în groapă ; pe cămin era de obicei o cutioară de fier care se deschidea cînd ajungea cuţitul la os şi unde se adunaseră cîteva monezi mărunte pentru medicamente ; dar omul în redingotă şi cu trusă neagră se va bucura multă vreme de un respect oarecum plin de ironie : dacă trecea de trei ori pragul casei în cursul unei vieţi, era sfîrşitul lumii, şi ştiinţa lui îi servea mai ales ca să verifice că mortul nu mai răsuflă.

Dar progresul tehnic strîngîndu-şi cercul în jurul acestor insule, unde se ascundea o viaţă măruntă vegetativă şi încăpăţînată, deschizînd drumuri acolo unde şerpuiau drumeaguri roase de ape, uşurînd accesul în oraşe şi înmulţind ispitele, vechile obiceiuri vor fi brusc zdruncinate, lipsa de bani se va face resimţită crunt, ca şi umilinţa de a nu-i avea, amărăciunea de a nu putea să-i cîştigi ducînd însă ceea ce începe să se numească „o viaţă de ocnă", dorinţa aprigă de a ţi-i procura. În aceşti munţi asta înseamnă o scădere brutală a interesului pentru un anumit fel de a trăi, o bruscă detaşare de aceste orizonturi seculare, înseamnă sfîrşitul unei civilizaţii.

Foarte repede viaţa de pe aceste înălţimi a sărăcit, s-a retras, scurgîndu-se prin văile, mai umane, şi mai accesibile mişcărilor secolului. Mai întîi celor mai tineri a început să nu le mai placă izolarea, starea de sărăcie lipsită de viitor ; solicitaţi de schimbări, stimulaţi de efervescenţa oraşelor în care se instalaseră mici manufacturi înfloritoare, au început să părăsească Haut-Pays şi s-au rupt fără părere de rău de o existenţă lipsită dintr-o dată de orice farmec. Multe familii erau atît de sărace încît nu şi-au dus catrafusele decît pe cărucioare

trase cu mîna, lăsînd să putrezească acolo sus mobile mîncate de carii, şi uneori chiar să rugînească cheia în broască. N-a trecut multă vreme şi în bucătării au început să crească copacii, îndepărtînd cu ramurile lor acoperişurile crăpate.

Războiul din 14—18 a despopulat repede ultimele bastioane ale singurătăţii ; în 1920, Maheux nu mai număra decît un singur locuitor : Reilhan Taciturnul, născut în 1895, ultimul din acest neam pe cale să se stingă, dar pe care-l va restaura căsătorindu-se cu o vară în depărtată, dealtfel te întrebi cum, căci nu ieşea niciodată din văgăuna lui şi nu spunea niciodată nimic, afară doar de cîteva cuvinte religioase rostite cu glas înăbuşit în momentul în care se aşeza la masă. Cu toate că nu o întîlnise decît o dată (la Florac, unde se dusese pentru o moştenire : ea moştenise o pădure cuprinsă în proprietatea Taciturnului şi ale cărei hotare nu erau stabilite), fără îndoială că hotărîse potrivit să şi-o alăture nu din pricina pădurii, care nu valora nimic, ci pentru modestia ei şi nezdruncinata dîrzenie ţărănească de care dăduse dovadă în discutarea litigiului şi în apărarea drepturilor sale.

Căsătoria a fost hotărîtă prin corespondenţă ; ea trăia la Bessèges, între un tată beat mort, şi nişte fraţi minori (care lucrau la mină şi care nici nu împliniseră încă douăzeci de ani). Adolescentă cu ochii roşii, cu obrazul ca de ghips şi cu umerii înfiguraţi, înlocuise încă de multă vreme o mamă ce murise de istovire : vasele, spălatul rufelor, zidurile coşcovite, satele de mineri suprapopulate, drumurile neîngrijite, sirenele uzinelor, un univers de funingine, de salarii ciuntite, de datorii la băcănie, de cheltuieli neîncetate la farmacie, de aşteptări, doar cu un şal mizerabil pe umeri, în faţa cîrciumilor, de unde scotea epava care se împleticea : era mai rău ca în Zola. Sosiră primele scrisori de la Reilhan : în comparaţie cu lumea ei era Virgiliu, era Arcadia şi frunzişul de fagi ; cînd le desfăcea şi le citea în mijlocul acestei groaznice mizerii, mica verişoară avea impresia că deschide o fereastră înspre pădure : fiind scrise pe hîrtie mucegăită, scrisorile miroseau a ciuperci proaspete.

Tînăra sclavă căzu imediat în capcana cerului albastru, a aerului curat, a apelor limpezi şi a pajiştilor înflorite : stilul acestor misive era el însuşi tot atît de înflorit ca şi cîmpurile cu narcise despre care aminteau ; ortografia, ireproşabilă pe cît putea ea să-şi dea seama, vădea seriozitatea caracterului, corectitudinea intenţiilor — vai ! ; scriitura bogată, înzorzonată cu arabescuri şi cu bucle artistice avea ceva divin, înaripat, care vorbea de la o poştă despre inima sa nobilă, evocînd lacrima pe pleoapă, buchetul de violete, catrenul de subofiţer : tot atîtea calităţi necesare pentru ca ea să poată întrevedea, pe lîngă sfîrşitul calvarului său, suprema fericire a unei vieţi cîmpeneşti în tovărăşia acestei inimi delicate şi puternice în acelaşi timp, de poet şi ţăran.

Astfel încît, trei luni mai tîrziu, biata fată, pe care nimic n-o hărăzise să devină o munteancă, se găsi acolo sus, printre nori, dar nu chiar aşa cum îşi închipuise : cerul era în permanenţă cenuşiu, aerul îngheţat, apa limpede, poate, dar trebuia să te duci s-o aduci de departe, de foarte departe, iar în locul faimoaselor pajişti înflorite, un zid enorm îşi înălţa coastele pleşuve, pînă la o mie de metri altitudine. Cu picioarele în noroi toată ziua, cu o grămadă de rufe pe cap, cu o găleată cu apă rece în fiecare mînă, deja însărcinată (cu Abel) şi mai zdrobită de oboseală ca niciodată, nu zăbovi să se întrebe dacă a cîştigat într-adevăr ceva schimbîndu-şi traiul, şi dacă, la urma urmelor, satul de mineri, murdăria, scandalul şi beţia nu erau de preferat acestei înfricoşătoare singurătăţi, acestei vieţi în doi mai curînd lugubre alături de un pădurean de o sobrietate exemplară, e drept, dar care era tot atît de sobru în cuvinte pe cît era şi în faţa băuturilor ; în primul rînd că nimic nu te lăsa să speri că în această casă s-ar fi găsit vreodată altceva de băut decît apă ; apoi, nimic nu lăsa să se înţeleagă nici că bărbatul său, căci nenorocita era măritată de-a binelea, are cea mai mică aptitudine să continue romanţa sau să slujească muzele.

Plecat din zori, şi pe o vreme să nu scoţi un cîine afară, — era o primăvară mizerabilă, fapt care nu aranja lucrurile — cu toporul şi cu cazmaua pe umăr, avînd ca merinde pentru toată ziua un pumn de castane sau o

bucată de brînză băgată în traistă (rareori amîndouă deodată, și asta nu din întîmplare), el nu se întorcea decît noaptea, pe jumătate mort de oboseală, de frig și probabil de foame, și în fiecare seară era același scenariu : cu capul plecat deasupra fierturii de legume zilnice, cu mîinile încrucișate, bolborosea printre dinți ceva care trebuia să semene cu o rugăciune, înghițea hrana austeră fără să-și ridice nasul din farfurie sau să sufle un cuvînt, se îndrepta spre pat unde se cufunda pe dată într-un somn nu mai puțin auster, destul de vecin cu moartea ; avînd nasul înfundat, dormea pe spate, cu gura larg deschisă, precum cadavrele. De poezie sau muzică, nici vorbă. Și să nu mai vorbim de alte lucruri : cumpătarea era stăpînă și pe pat. Pe scurt, nu era prea plin de viață. Nevasta sfîrși prin a admite că era mai degrabă sinistru, mai degrabă închis în sine : dar cum dracu făcuse ca să-i scrie scrisori atît de sentimentale, atît de romanțioase ? Mai să-ți vină să crezi că nu scrisese el scrisorile astea pe care ea le recitea cu o uimire tot mai mare. Multă vreme se întrebă asupra misterioaselor întunecimi ale sufletului omenesc, încercînd să pună purtarea contradictorie a bărbatului său în seama unei prea mari sfioșenii, dar nu îndrăznea să-i spună nimic, căci o cam înfricoșa. Pînă în ziua în care tot cotrobăind prin pod, zări un pachet ascuns sub o grindă ; nu părea chiar atît de prăfuit ca cele din jur, lucru care o făcu bănuitoare : dacă din întîmplare ar fi bani ? La Bessèges oamenii nu se feriseră să-i spună că muntenii sînt atît de zgîrciți încît sînt în stare să moară în cea mai neagră mizerie pe o saltea ticsită cu bancnote.

Vai ! Nu era decît un pachet cu ziare, o veche colecție a jurnalului *La Veillée des Chaumières* din care ea frunzări cîteva numere : funestă inițiativă ! Simți cum îi fuge sîngele din obraji : esențialul din corespondența ei amoroasă era tipărit acolo, fraze întregi, negru pe alb (cenușiu pe galben : erau ziare foarte vechi) ; ar fi murit de rușine, punîndu-se în locul lui, dacă cumva s-ar fi știut descoperit. E ceea ce o reținu să i le arunce în față atunci cînd el se întoarse seara acasă. Povestea se opri aici, dar ea o înghiți foarte greu și, puțin cîte puțin, sentimentul că fusese înșelată se învenină, degeneră

într-o pizmă îndîrjită, cu atît mai îndîrjită cu cît condiţiile în care trăia nu puteau s-o facă să uite : erau într-adevăr dezastruoase : nici apă, adică nici măcar apă curentă, nici electricitate, nici un confort, nici un ban, un viitor tot atît de închis ca şi aceste locuri fără orizont, nici un vecin, nimănui căruia să i se plîngă, în afară de surdo-mutul ăsta, care o mai şi înşelase pe deasupra, şi culmea culmilor, o climă înspăimîntătoare, mai ales pentru o fată din vale, aproape de la cîmpie... Era mult mai rău decît la Bessèges.

Era în firea lucrurilor ca infernul minier din care o scosese Taciturnul să devină prin comparaţie un paradis pămîntesc pe care ea îl împodobi cu amintiri, una mai minunată decît alta. Cît de mult regreta acum fumul, forfota muncitorească ce-i înfioraseră decorul tinereţii ! Aici : tăcere. Nu mai simţea nici măcar timpul trecînd ; în acest circ pustiu unde privirea se zdrobea de uriaşele întăriturii de stîncă ale platoului, şi peste care norii proiectau umbre reci şi mişcătoare ce-o deprimau mai mult decît orice altceva, zilele se asemănau în chip apăsător : s-ar fi zis că alunecau peste viaţa ei fără să aducă altă schimbare decît cea a anotimpurilor şi că ea rămînea nemişcată, neputînd să le încetinească fuga, prinsă într-o nesfîrşită agonie a orelor, în timp ce în jurul ei mişcarea lor circulară se accelera.

Se născuse Abel. Se oprea, uneori, uimită să-l vadă alergînd printre ierburi ; e adevărat că se născuse : abia dacă îşi dăduse seama. Noiembrie 1922 : dureri într-o odaie îngheţată, ajutorul unei moaşe cu sînii mari şi strînsă în corset, cu răsuflarea şuierătoare, care cerea cafea şi fuma fără întrerupere, un cuţit de flăcări în şale făcînd-o să horcăie, dispariţia instantanee a durerilor şi în acelaşi timp a puterilor, golite parcă deodată în bucata de carne independentă, care striga la rîndul ei, cîteva palme pe această păpuşă bătrînă, complet mototolită, opărită, urîtă mai să te sperii văzînd-o, şi apoi desfăcîndu-se ca o crisalidă, găsindu-şi formele, culorile naturale, miorlăiturile de înfometat ; în timpul măcelului, tatăl, ţintuit la picioarele patului, imbecil majuscul conştient de paternitatea sa, ca paralizat brusc în faţa acestei harababuri, împins cu coatele de moaşa cu mîini

de brutărească și care nu-i poate înghiți pe soți, azvîrlit într-un colț ; vinovat și bun de nimic, ușor încornorat. Abia începu să se țină pe picioare, că ciclul infernal reîncepu și mai rău, înrăutățit de spălatul nesfîrșit al rufelor, de căratul tot mai des al apei, de alăptări care au istovit iute un piept slab din naștere.

Amintirile alunecau din ce în ce mai repede spre trecut, anotimpurile reveneau tot mai devreme. Cînd Abel avea trei luni sau trei ani, s-ar fi zis că timpul nu înainta de loc și numai la capătul a opt ani, așteptînd un al doilea copil, și-a dat seama că acești trei ani duraseră de fapt opt. Dar în afară de spălatul rufelor, de apariția varicelor și a primelor reumatisme, ce se mai întîmplase în cursul acestor opt ani ?

Nimic. În orice caz nu mare lucru, nimic care să o despăgubească de deziluziile sentimentale și de necazurile casnice, nici măcar cumpărarea acelor mici obiecte atît de folositoare cînd ai o suferință morală, acele lucrușoare pe care le mîngîi cu privirea, pe care le tot aranjezi cît e ziua de lungă, mai ales în momentele grele : confortul, fleacurile astea, reprezintă totuși ceea ce am găsit mai bun ca să luptăm în mod eficace împotriva strigătoarei lipse de sens a existenței.

Taciturnul era mereu la fel de tăcut ; apa la fel de rece, climatul la fel de aspru, pămîntul la fel de jos, portmoneul la fel de subțire. Cumpărarea unui cuțit dintre cele mai ieftine era o întreagă poveste, se tărăgăna timp de șase luni. Pe scurt, situația nu se îmbunătățise, avea chiar mai curînd tendința de a se înrăutăți, ținînd seama că după zece ani nu mai ai deloc aceleași motive ca în prima zi să nădăjduiești că se va schimba ceva. Cînd se simțea descurajată și la capătul puterilor, se așeza în pat și nu se mai mișca de acolo timp de trei zile, spunînd că are „nori în cap".

Copilul venit tîrziu se născu prematur în mijlocul ghețurilor și al crivățului negru din februarie, în anul de grație 1931. Era și mai urît decît fratele său, nu cîntărea decît 2,500 kg., ceea ce nu reprezenta un volum prea mare pentru cineva care dădea impresia că aparține sexului bărbătesc. În realitate, era un roșcovan cu fața lăptoasă la care dezvoltarea părților genitale a lă-

sat multă vreme de dorit. Şi nu numai în privinţa asta nu era ceva în regulă. O parte din norii pe care maică-sa îi avea în cap probabil că emigraseră în al lui : rămînea timp îndelungat cu ochii săi mari miraţi pironiţi în gol ; poziţia lui firească era cu fundul în sus şi capul în jos, ca o păpuşă cu plumb căreia din greşeală i s-ar fi pus greutatea la cap nu la picioare. Un cap enorm, de bébé intelectual : dealtfel, multă vreme s-au temut să nu fie idiot.

Ea i-a dat numele de Joseph-Samuel. Joseph, ca să continue memoria bunicului său dinspre partea mamei, alcoolicul din Bessèges, care trecuse în repaus (fusese să-l îngroape între o şedinţă de nori şi primele dureri, declanşate fără îndoială de emoţie) ; Samuel, pentru că era un *parpaillot*.

Acesta din urmă va fi preferatul ei, din diferite motive, dintre care principalele trei erau : primo, cel mare fiind în mai rău portretul leit al tatălui său, nu putea să existe, între ea şi el, o afinitate adevărată : sentimentele ei materne inactive nu cereau deci decît să vibreze. Secundo : copiii concepuţi spre treizeci de ani, sau după, incarnează ultimele focuri ale tinereţii, aptitudinea de a naşte fiind în acest sens dovada cea mai puţin contestabilă ; această tinereţe fiind foarte relativă în momentul în care începe timpuria bătrîneţe a ţăranilor, copiii se nasc în general firavi, iar mamele le agravează slăbiciunea devorîndu-i cu un fel de tandreţe maniacă, la fel de epuizantă pentru mamă şi pentru copil. Tertio : viţelușul ei avea o sănătate atît de şovăitoare, încît ea recunoscu sau crezu că recunoaşte în el prelungirea propriei sale şubrezenii ; în treacăt fie zis, o şubrezenie de fier : ploaia, gerul, zăpada, vîntul, iernile cumplite, verile bruşte şi tropicale îi impuneau eforturi zilnice care ar fi pus la pămînt şi un bou.

De data asta, o asistă în timpul naşterii o mătuşă a răposatului său tată, descoperită şi remarcată pentru spiritul său de iniţiativă în ziua înmormîntării, cînd se descurcase foarte bine. „Doar n-o să-ţi cheltuieşti banii cu vreo făcătoare de îngeri, îi spusese ea, cu mine n-o să scoţi nimic din pungă.“ Cu tot dublul înţeles al aces-

tor vorbe, mătușa dădea asigurări că a adus, sau că a ajutat să vină pe lume o cantitate impresionantă de copii de toate sexele, toți teferi, spunea ea, fără nici un necaz pentru mame, deși descrierea acestor nașteri amintea mai degrabă de scene de tortură sau de întîmplări din război, decît de o operație naturală : sînge pe pereți, trupuri încovoiate de dureri oribile, horcăieli groaznice, urlete provocate de folosirea forcepsului, cezariene, febre puerperale, complicații dramatice, nimic nu lipsea din tabloul acestor atrocități, în afară de, ceea ce părea miraculos, deznodămintele fatale de care pe drept te puteai teme. Promise totuși că totul se va sfîrși cu bine.

După cîteva transfuzii de sînge și administrarea intensivă de camfor și alte stimulente de către medicul din Florac chemat în grabă, zilele lehuzei încetară să mai fie în pericol. Cu toate că doctorul sosise ridicînd brațele spre cer și plecase dînd din umeri, acea periculoasă creatură își redobîndi prestigiul oprind cu un leac de-al său o diaree verde pe care tot ea o provocase, după toate probabilitățile, făcîndu-l pe micul avorton să înghită o prea mare cantitate de lapte gol. Acesta fiind salvat și el, mătușa rămase înfiptă în casa lor o lună, înveșmîntată într-un dispreț triumfător.

După ce încercase să decimeze acest cămin, sărman fără îndoială, dar liniștit, ea se strădui să-i sape temeliile, bîrfind în mod sistematic puținul care se făcea acolo, modul în care se făcea, calitățile capului familiei, insinuînd că bea în ascuns și promițînd pentru viitor sărăcie, boli, tot felul de nenorociri de neînlăturat ; și dacă n-o să moară între timp, fiii săi o s-o lase acolo, văduvă, în sapă de lemn, neputincioasă și va sfîrși pe paie, mîncată de viermi (prezicătoarea era departe de a bănui adevărul profețiilor sale). După ce a forfecat și a prorocit pe săturate, nu mai rămăsese nimic mai de seamă în picioare în casă, nici chiar casa, abia socotită demnă de a folosi drept cocină pentru porci ; bineînțeles că Taciturnul fusese desființat înainte de a fi fost făcuți praf pereții casei, pofta de distrugere a acestei femei fiind nemărginită. Ah ! De ce n-a luat ea de bărbat un funcționar mărunt în loc să-și ia pe cap un pădurar, care pădurar o să rămînă pînă la sfîrșitul vieții !

Mătuşa o sfătui în cele din urmă să lichideze totul — dacă cumva s-ar găsi un nebun destul de ţicnit ca să cumpere acest cavou de familie — şi să se ducă cît mai departe cu putinţă de ţinutul ăsta blestemat, de munţii ăştia sinistri, şi, dat fiind că nu-l putea adăuga pe soţul ei în capul listei, — propuse să se facă jandarm, dacă nu era prea bătrîn (32 de ani) şi dacă era destul de descurcăreţ pentru aşa ceva — sau să se angajeze grădinar în Bas-Pays, aici alături, unde oamenii duceau o viaţă de huzur. Îi înfăţişă o existenţă de vis — realizabilă, dacă priveai lucrurile mai de aproape, cu condiţia să moşteneşti o avere sau să cîştigi lozul cel mare la loteria naţională — dar paraziţii nu se încurcă niciodată cînd e vorba de cîteva milioane ; era un fel ca oricare altul de a face să i se uite imprudenţele şi de a-şi plăti consumaţia.

După ce vărsă picătură cu picătură otrava în urechea nepoatei sale, vipera, sfîrşindu-şi veninul, părăsi locurile într-o bună zi, plecînd să se încarce aiurea şi să turbure o altă familie.

Din nefericire, vorbele ei înveninate şi aiurelile ei şi mai pătimaşe nu intraseră în urechea unei surde. Şi din nefericire, era destul de mult adevăr în ceea ce constituia rechizitoriul ei. Chircită în fundul patului şi ascultînd cum bate ploaia în obloane şi cum zgîlţîie vîntul uşile în ivăre, în vuietul adînc ce venea dinspre pădure, nevinovata începu să desfăşoare firul ghemului de vise pe care mătuşa cu limbă de viperă i-l lăsase la plecare. Se şi vedea într-o lume cu livezi bogate, cu ogoare roditoare, cu ape curgătoare, vecini plăcuţi, dulapuri şi lăzi pline, că trebui numaidecît să părăsească visul ca să-şi reia jugul. Norii reveniră, de astă dată, lăsînd însă ca prin spărturi să străbată cîteva raze de soare ce-i luminau deznădejdea : Taciturnul, căruia, într-o seară de nebunie, ea îşi deschisese sufletul în legătură cu acest plan (să vîndă, să plece), nu se arătă chiar atît de reticent precum s-ar fi putut aştepta : în spatele tăcerii sale, poate că şi el se săturase să lucreze în gol, să se istovească reclădind zidurile de susţinere prăbuşite de topirea zăpezilor şi de furtuni, să cosească pajiştile al căror povîrniş abrupt îl silea să se lege cu o frînghie de un copac, ca un animal

de povară, să mănînce te miri ce, ca după douăzeci de ani să fie tot atît de sărac ca și la început. Cert e că îi promise să se ocupe de treaba asta și să se învoiască cu cel care o să ofere cel mai bun preț dintre cei ce se vor prezenta. În noaptea aceea, pentru prima dată în viață, soția sa văzu cerul.

Evident, nu se prezentă nimeni, fie că odată trecută nebunia, Taciturnul își călcase promisiunile, fie că oamenii nu sînt chiar atît de nebuni pe cît arată : nu sosise încă vremea cînd o grămadă de pietre să atingă un preț astronomic, cu condiția să fie în mijlocul naturii. Din nou se îngroșară norii ; anii trecură, copiii crescură, întăriți de carnea ciorilor fripte și de avalanșa de corvezi care se abătea asupra lor la cea mai mică greșeală.

Dar speranța te face să trăiești. Într-o bună zi primiră o vizită : un orășean de origine modestă și cu gusturi rustice cutreiera regiunea și dorea să-și încheie viața aici. Căuta pustietatea, calmul, o viață austeră, și Maheux îi fu pe plac ; și pusese mîna pe portofel ; își dădură întîlnire la notarul din Florac, unde vînzarea a fost fixată pentru începutul lui septembrie. Era iulie 1939. A fost o vară deosebit de toridă. În fundul tuturor cafenelelor din sate, în bucătăriile pline de muște, se auzea mugind un animal ciudat prin megafoanele aparatelor de radio, pe care atmosfera încărcată de furtună le făcea să hîrîie îngrozitor.

La 10 septembrie familia Reilhan sosi la Florac. Era lume multă pe peronul gării : perechi îmbrățișate, femei al căror chip șiroia de lacrimi, jandarmi gata să deschidă focul asupra eventualilor dezertori, copii care nu mai fuseseră niciodată în viață atît de fericiți ; profitau de consternarea generală ca să arunce asupra mobilizaților pumni de cucută de pădure ; asta o să le amintească de satul lor.

— Notarul, e o treabă pentru după război, după ce o să-l cotonogim pe Hitler, spuse Taciturnul, în momentul în care trenul se puse în mișcare.

Probabil că era foarte turburat de spusese atîtea cuvinte ; în ciuda acestui proiect îndrăzneț, avea o înfățișare jalnică — hainele îi atîrnau, părul îi era zbîrlit, barba albăstrie, — acea inexplicabilă înfățișare de evadat din

închisoare pe care o au cel mai adesea civilii care călătoresc trimiși la urmă sub escortă — de parcă războiul se și sfîrșise.

Născut în 1922, Abel n-avea prea mult să se teamă de un război despre care toată lumea știa că se va termina în șase luni, și despre care, dealtfel, părea inutil să se mai adauge că se va sfîrși cu o strălucită victorie : era o speculație imprudentă. Dar cum plecarea tatălui său îi lăsa pe cap o fermă cu toate corvezile ei, băiatul luă repede aerul întunecat și gesturile repezite ale adolescenților împovărați de răspunderi.

Un bărbat aproape împlinit, așa îl găsi Reilhan atunci cînd, în iunie '40, fu readus acasă de valul heteroclit al acelor făpturi prăfuite, înfometate și cu priviri rătăcite care se revărsa înapoi pînă pe aceste înălțimi, de parcă, acolo sus, în Nordul Franței, ceva uriaș și înspăimîntător ar fi căzut din cer chiar în mijlocul unei bălți omenești ; el însuși era pe jumătate năucit de această uriașă debandadă, de coșmarul pe care îl trăise, în care se amestecau oboseala, insomnia, marșurile extenuante, drumurile zăpușitoare și trenurile mitraliate, mai mult decît de niște evenimente pe care nu le pricepea și pe care le asimila mai mult sau mai puțin catastrofelor naturale, de neînlăturat, în fața cărora n-ai decît să-ți bagi capul între umeri fără să încerci să le pricepi. Avea aerul consternat al unui biet ins care n-a înțeles prea bine ce i s-a întîmplat și care nu are posibilitatea de a înțelege ; la toate întrebările cu care îl hărțuiau, dădea întotdeauna cam același răspuns, ușor nuanțat de o notă de admirație :

— O snopeală ! E o snopeală de toată frumusețea !

Aceste cuvinte repetate tot mereu dînd din cap păreau că arată limita extremă a posibilităților sale de pătrundere mintală, ca și, dealtfel, fascinația întunecată pe care cuvîntul îl exercita asupra lui, fără îndoială pentru că nu izbutea să-și ducă mai departe investigația. Dincolo de această sclipire de luciditate, mintea lui rămînea cufundată într-un abis de confuzii și de obscuritate, demn de flagelul de nedescris care se abătuse asupra Franței. Îl simțeai ușor scandalizat, dar doar cu puțin mai mult decît dacă ar fi asistat la eșecul echipei sale favorite de fotbal și fără să fie evident că dezastrul însuși era pus

în discuție, de parcă l-ar fi scandalizat mai degrabă confuzia și obscuritatea ce domneau în jurul lui.

Părea de asemenea destul de contrariat de pierderea unui vechi cuțit pe care îl luase cu el, cărîndu-l mereu în buzunar, și care, spunea el închizînd un ochi, sigur că nu era pierdut pentru toată lumea.

Despre războiul însuși, despre soarta Franței, despre înaintarea fulgerătoare a armatelor germane, despre armele diabolice de care dispuneau acestea și al căror aspect ciudat și sinistru, îmbinat cu o uluitoare eficacitate, îi obseda pe cei ce avuseseră privilegiul de temut de a le vedea la lucru de aproape (toată lumea fusese impresionată de strania siluetă a „Stukas"-urilor, de aripile lor trase înapoi și de trenul de aterizaj neescamotabil care amintea obligatoriu un fel de vultur aruncîndu-se asupra pradei cu ghearele desfăcute, ca și de anumite blindate care, cu tunul lor revolver ce le scurta botul, n-aveau de ce să le invidieze), despre toate acestea el n-avea o idee prea clară, și poate chiar nici un fel de idee, trezindu-se prins în învălmășeală ca un gură-cască în mijlocul unei încăierări, incapabil să vadă mai departe de propria-i durere de picioare, de crampele din stomac — provocate de căpitanul pe care nu putea să-l înghită — de nopțile sub cerul liber, în fundul unui șanț sau în crînguri, culmea nenorocului pentru un om de la țară, care în general nu arată o înclinație deosebită pentru camping.

Astfel încît, după două-trei nopți de somn în patul său, părea să fi uitat aproape totul și, refăcut și bine dispus, pleca iar din zori la pădurile și țelinele lui, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic, de parcă le-ar fi părăsit în ajun și fără să se mai neliniștească de evenimentele ce aveau să urmeze ; despre „snopeala frumoasă" care putea totuși să schimbe fața lumii, n-a mai fost niciodată vorba, decît într-o formă foarte atenuată : „povestea aia", termen pe care-l rostea dînd din umeri, rămășiță a unei vagi indignări.

Cîteva zile suflă peste ținut vîntul acela barbar și nou stîrnit în urma lor de marile dezastre. Fiecare tren special care sosea, fiecare șir de camioane supraîncărcate

sau de mașini care se bălăngăneau aducea în tăcerea acestor văi adînci un ecou stins al exodului ; convoaiele de refugiați adunau lumea la marginea drumurilor, ca altădată trecerea turului Franței : era un fel de chermesă de zile mari, al cărei eventual punct de atracție ar fi fost sfîrșitul lumii — sau cel puțin cel al *unei* lumi.

Pe toate drumeagurile înguste și cu pante abrupte ce brăzdau coastele muntelui, se vedeau coborînd în amurg familii întregi, care se așezau pe taluzuri ca să culeagă vești mai proaspete și să comenteze situația cu vorbe istețe ; circulau zvonurile cele mai fantastice, trezind spaime străvechi amestecînd minunile cu faptele prezentului ; agitați ca niște purici de toată această forfotă, copiii continuau să se zbenguie după bunul lor plac, ducînd propriul lor război pe sub tufișuri, cercetași neobosiți hărțuind un dușman nevăzut. Tîrziu în noapte se auzeau scrîșnind pietrele drumurilor și, ridicîndu-se deasupra șopotului torenților, zgomotul mai limpede al discuțiilor răsuna în văzduhul liniștit, atunci cînd oamenii se întorceau pe la casele lor, după ce se mai domoliseră și cînd erau siguri că noaptea își terminase surprizele.

Pentru Reilhani războiul trăsese clopotele de înmormîntare ale viselor frumoase. Cumpărătorul providențial, dezgustat fără îndoială de planul său, într-un moment de luciditate, nemaidînd semn de viață, afacerea fusese clasată în așteptarea unor zile mai bune : „Adio vite, porci și puișori...“

Paradoxal, anii de ocupație, deși întunecați, le marcaseră monotonia existenței cu un răgaz oarecum magic, în măsura în care acești ani schimbau ordinea obișnuită a preocupărilor lor. La urma urmelor, nu păstrau din această epocă turbure o amintire chiar atît de neplăcută : cu complicitatea evenimentelor, redobîndiseră fără voie acea mentalitate copilărească ce descoperă în nenorocirea vremurilor rezolvarea miraculoasă a neliniștilor, a contrarietăților și, în special, acea nesiguranță a zilei de mîine, datorită căreia se îndepărtează, pentru un moment, fantoma rigorii și a sancțiunilor irevocabile : atmosfera vremii avea miros de pămînt ars și vorbea de școli care se închid, de suspendarea activității instituțiilor. De cînd

cea mai mare parte a oamenilor se aflau în aceeaşi situaţie, necazurile personale erau mai uşor lăsate între paranteze.

Ai fi putut crede chiar că de-a lungul acestor lande neînsufleţite peste care apăsa toropeala secolelor, unde nu se petrecea niciodată nimic care să-ţi dea chef de viaţă, începea acum o aşteptare misterioasă, ca şi cum s-ar fi apropiat vremea semnelor şi a *Revelaţiei.* Fără voie, aşteptai ca deasupra acestor creste pustii şi bîntuite numai de vînt, să se producă nu ştiu ce fenomen surprinzător al naturii capabil să răstoarne cursul normal al lucrurilor ; era o teamă vagă, nedefinită, ce nu avea decît un raport îndepărtat cu încercările reale prin care treceam cu toţii, sau cu pericolele care ameninţau întreaga lume. Înlănţuirea servituţilor era din această cauză considerabil uşurată : ce făceai astăzi, nu erai sigur că poţi face şi mîine şi, în ceea ce priveşte viitorul, ajungeai să nu-l mai priveşti dintr-un punct de vedere personal, ci ca pe un foarte posibil apocalips care privea ansamblul populaţiei, de-a valma, şi care te elibera în parte de propriile griji : la ce bun să te neliniştești pentru tine cînd totul merge anapoda în lume ? Cum să vorbeşti de viitor cînd întreg pămîntul este trecut prin foc şi sabie ?

Pînă la Eliberare oamenii au trăit din acest capital de nesiguranţă. Haut-Pays se afla în situaţia unei fortăreţe cruţată de lupte, dar într-o continuă veghe şi într-o alarmă neîntreruptă. Totuşi, printr-un fel de compensare sau de schimbare bruscă a soartei, această provincie nenorocită, retrasă ca un acoperiş deasupra Franţei şi neluată în seamă în epoci de prosperitate, a simţit mai puţin urmările războiului şi ale înfrîngerii decît regiunile mai bogate şi mai favorizate în vremuri obişnuite. Izolarea, sărăcia sa, neînsemnatul interes strategic pe care îl prezenta, toate acestea fără a o cruţa de brutalităţile ocupantului — care vedea în acest pustiu de păduri, cocoţat acolo sus, o fortăreaţă visată de terorism —, contribuiseră totuşi să-i apere integritatea : din moment ce aveau obiceiul să trăiască şi să se hrănească în circuit închis, deci să se mulţumească cu puţin, oamenii de aici nu erau mai loviţi de restricţii decît fuseseră răsfăţaţi, odinioară, de abundenţă. Era revanşa slabului asu-

pra celui gras, a săracului asupra celui ce-o ducea bine, a cumpătatului care rezistă la bolile bunului trai, asupra nesăţiosului, pe care acestea îl doboară. Fusese de ajuns ca totul să lipsească pretutindeni pentru ca puţinul pe care îl aveau aici să dobîndească deodată o valoare de nepreţuit.

Începînd din momentul cînd nemţii invadaseră zona din sud, Haut-Pays se organizase ca o tabără întărită înapoia falezelor şi a culmilor împădurite, vuind întruna de oaspeţi clandestini şi de un du-te-vino nocturn. Schimburi mărunte se efectuau între grupurile de familii, un troc secular de materiale pentru lucru şi de provizii, ce echilibra economia fiecăruia şi făcea ca aceşti singuratici să se apropie unii de alţii. De la gospodăriile izolate la cătune, de la ferme la stîne, mărfurile erau cărate în spinare de către bărbaţi iar veştile umblau din gură în gură, ca în timpul dragonadelor sau al marilor năvăliri.

Adesea, în lungile seri de iarnă, cînd ninsoarea bloca toate căile de acces spre platou, se adunau unii la alţii ca să discute împreună problemele, să rezolve afacerile în curs, să tragă concluzii asupra situaţiei generale la lumina vetrei. Aceste mici adunări, identice cu cele ţinute de strămoşi în vremea războaielor religioase, aveau loc cel mai adesea la un anume Marius Despuech, la Mazel-de-Mort, centru nevralgic de unde porneau principalele drumuri care duceau la fermele singuratice. Acolo, ghemuiţi în jurul focului în timp ce furtuna mătura înălţimile pustii, zguduind uşile şi ferestrele, beau vin de „Clinton", un vin aspru şi negru ca cerneala, şi mîncau castane coapte jucînd cărţi şi ascultîndu-l pe bătrîn cum povestea întîmplări cu cămăşarii. Tinerii curăţau puştile vechi cu piston descoperite în vreun pod ; se şi vedeau luînd parte la eventuale ambuscade. Îngrămădiţi într-un colţ al vetrei, copiii îi priveau, holbînd ochi de pisică şi ţinîndu-şi răsuflarea. Cît despre bătrîni, clătinau fără încetare din cap şi nimeni nu ştia prea bine dacă această mişcare arăta o aprobare oarecare, sau dacă era pur şi simplu o urmare a senilităţii.

Într-o seară din martie 1943, pe cînd negura iernii începea să se mai lumineze şi cînd pe versantul dinspre

nord al văilor adînci se îngălbeneau plăci vechi de zăpadă lustruită și incrustată cu frunze, ușa se deschise brusc și în prag apăru un bătrîn cioban din Saint-Julien, transpirînd și gîfîind :

— Nemții ! Au sosit ! Vin !

Era gata să se înăbușe ; au trebuit să-l pună să stea jos și să-i dea de băut. El explică în sfîrșit că la începutul după-amiezii bîzîitul unui tăun mare a făcut deodată să tremure geamurile și să alerge toată lumea la ferestre ; și de la podul din Saint-Julien, văzuseră coborînd dinspre pasul de la Jalcreste pe drumul spre Cassagnas — drumul cîmpiilor, cel pe care veniseră barbarii, soldații regelui, din totdeauna drumul necazurilor — o omidă lungă, verzuie, întinsă pe mai multe curbe ; umplea întreaga vale cu un zgomot groaznic de fierărie strivită : era un convoi de camioane înțesate de soldați, încadrat de cîteva automitraliere care făceau toată hărmălaia asta. Ce naiba căutau pe aici „doriforii“ [1] ăștia ?

Ei bine, așteptaseră topirea zăpezii ca să cerceteze metodic regiunea, să cureţe cîteva cătune la întîmplare, să dea foc la vreo șase stîne ce aveau renumele de a sluji drept bîrlog celor din rezistență și să-i îmbarce *manu militari* pe recalcitranții buni pentru S.T.O. (Serviciile de muncă obligatorie), care, pe aici, furnizaseră mai mulți partizani maquis-ului decît muncitori Germaniei. Tinerii ce-și lustruiseră puşca — cei din contingentul patruzeci, patruzeci și unu și patruzeci și doi — luară deîndată drumul codrului : potecile, ascunzătorile, vizuinile lui nu mai aveau taine pentru ei. Pentru acești pădureni pe care tăiatul lemnelor îi făcea să petreacă mai multe luni pe an în cabane forestiere, nu a fost o schimbare prea mare ; s-au reîntîlnit în grupuri pe înălțimile cele mai abrupte, în fundul văgăunilor celor mai puțin accesibile ale masivului, și dacă nu s-ar fi găsit, de vreo două sau trei ori, cîteva lepre care să-i trădeze, semnalîndu-le mișcările și punctele de întîlnire, n-ar fi păstrat decît amintiri frumoase din această aventură care,

[1] *doryphora* — insectă coleopteră cu elitre care distruge culturile de cartofi.

pentru cîţiva dintre ei, s-a sfîrşit la capătul şireangului sau în camerele de gazare.

De cum începură să primească ordine şi să-şi pregătească boccelele, Abel se făcu că nu aude : el voia bucuros să intre în maquis, dar prefera să fie singur ; faptul de a sta laolaltă cu alţii, de a fi obligat să trăiască în grup nu-i plăcea deloc. Era un singuratic şi înţelegea să rămînă la fel, chiar şi în maquis.

Şefii reţelei dădură din umeri : să-l ia naiba, n-avea decît să se ducă unde pofteşte ! De pe vremea şantierelor de tineri, ştiau cu cine au de-a face : cu un urs, care probabil că abia vorbea franţuzeşte. În baracamentele din Villemagne, unde Abel Reilhan, constrîns şi silit, petrecuse cîteva luni, nimeni n-avusese chef să aibă relaţii cu acest sălbatec, părînd chiar puţin înapoiat mintal, dar puternic ca un taur, ba chiar ca doi tauri şi care nu dădea ghes nici unuia dintre tovarăşii lui să-i joace vreo festă. Rîvna ascunsă pe care o bănuiai la el îl hărăzea din capul locului şi în mod automat la corvezile în aer liber cele mai grele : curăţatul zăpezii, doborîtul arborilor pentru sprijinirea pereţilor de mină, smulgerea buturugilor, săpatul tranşeelor care nu serveau la nimic, dar la care îl puneau să sape ca să dea în ceva şi să-şi cheltuiască forţele : era bucuria lui supremă. Stătea întotdeauna singur, în colţul său ; nu scotea niciodată nici un cuvînt ; nu se amesteca cu ceilalţi, rămînea în tabără atunci cînd aceştia plecau să dea cîte o raită ca să golească cîrciumile din împrejurimi şi se ocupa în timpul veghilor cu ciudate îndeletniciri gospodăreşti sau cu reparatul încălţămintei ; în ciuda promiscuităţii din tabără, obiceiurile lui rămăseseră cele ale unui pădurean din ţinuturile înalte pe care valea nu-l cheamă şi nici nu-l reţine ; pînă şi în felul său de a mînca, stînd pe o buturugă departe de ceilalţi, drămuindu-şi gesturile ca ciobanii care îşi împart pîinea şi singurătatea cu cîinii, în felul de a se culca şi de a se scula primul, de a se înfăşura într-o pătură fără să se dezbrace, aşa ca sub cerul liber, ca să doarmă cu nasul la perete, indiferent la mişcarea celor din cameră, sau la glumele pe care le-ar fi putut provoca, îl simţeai despărţit, protejat de cei din

jur prin forţa unei inerţii animale, primitive, imperturbabile, izvorînd parcă din înseşi originile vieţii.

Deci singur şi pe cont propriu plecă în maquis, singur, sau aproape, a trăit acolo sus mai mult de un an, în cabana pierdută pe întinderea platoului, la jumătatea drumului dintre Tardonnenche şi Balazuègnes.

Era o clădire veche eşuată ca o corabie de piatră în vîrful unei creste de unde se întindea cît vedeai cu ochii, spre apus şi spre munţii Aubrac, imensa hulă a platourilor calcaroase. Refugiul era sigur, căci de pe pragul de pămînt bătătorit al stînei, vîntos şi neted, curăţit pînă la os de turmele cărora le slujea cîteodată de popas, ţinutul se descoperea în întregime, gol şi uşor de cuprins cu privirea în toate direcţiile ; şi în caz de primejdie, exista, deschis perpendicular, nu departe de acolo, în cornişa platoului, un fel de coş care răspundea în plin tufăriş la vreo douăzeci de metri mai jos şi prin care putea întotdeauna să o şteargă.

O traistă cu castane şi apa dintr-un bazin îi ajungeau pentru masă ; dormea în paie, părea insensibil la intemperii, la cumplita căldură care incendie acest pustiu în timpul a două groaznice luni de vară, la ceţuri şi la ploile scîrboase de toamnă, la frigul care le luă locul, la nopţile îngheţate, la vînturile ce măturau această stepă înaltă şi ciuruiau cu şfichiuiri de aer zidurile de piatră uscată, pe care nu le lega nici un mortar ; mai era în sfîrşit şi singurătatea aceea barbară, cu care el părea că face casă bună, cînd şi pe unii mai tari i-ar fi descurajat fără îndoială o vecinătate atît de aspră ; el, din contră, se acomodase atît de bine cu ea încît nu era văzut coborînd la Maheux decît în ultimul moment, cînd nu mai avea nimic să mănînce, — zbîrlit, bărbos, mirosind a usuc, a fîn vechi şi a piei, de o murdărie înspăimîntătoare, aidoma unui lup pe care foamea îl goneşte din bîrlog.

În timpul muncilor agricole grele, coborî totuşi să-i ajute pe ai săi să înainteze cu secerişul şi să cureţe rariştile, venind la ei din zori, fără nici un risc : aceste pămînturi înalte, clădite în terase deasupra pădurilor, aveau o poziţie ideală pentru a supraveghea valea cir-

culară şi intrarea ei, ca şi văgăunile din vecinătate. Dar se întorcea la refugiul său odată cu venirea serii — epavă prinsă în ancoră la suprafaţa lăptoasă a ceţurilor, oprită în larg în nopţile cu lună — pe fiecare zi mai îmbătat de această linişte, de această singurătate pură cărora le prinsese gustul şi care făceau ca animalele din pădure să-i fie mai familiare decît semenii săi ; citea în fiecare dimineaţă în jurul stînei semnele pe care ele le înscriau gingaş pe chiciură.

Către sfîrşit, adevărat Robinson al acestor mari spaţii, încercase totuşi să-şi îmbunătăţească adăpostul, ca şi cum, datorită evenimentelor, înrădăcinării unei stări de război nesigure şi nesfîrşite, această viaţă fără legături, dăruită libertăţii, orizonturilor întinse şi cerurilor mişcătoare nu avea să se mai termine.

Începu să refacă cuptorul străvechi săpat în grosimea zidului lîngă vatră şi a cărui boltă se prăbuşise în parte ; după ce-l repară, putu să-şi coacă în el turte de secară, pe care le umplea cîteodată cu vreun sturz prins printr-un sistem de pietre plate şi de nuiele [1], aşezate sub fiece tufă de ienupăr sau de merişor de prin împrejurimi. Curăţi bazinul, înfundă crăpăturile ce-i zeciuiau rezerva de apă ; înlocui plăcile de şist sparte ale acoperişului, înstelat pînă atunci de frînturi de cer ; întocmi din trunchiuri de fag verde aduse din şantier o masă şi scăunaşe ca cele de muls, un pat din frînghii împletite şi cu ramă de lemn peste care azvîrli un strat mare de fîn ; şi chiar, culmea luxului, mătură pe jos cu o ramură de grozamă, pămîntul acela negru şi sfărîmicios din care se ridica la fiecare pas un miros veşted şi stătut de bălegar de oaie. Apoi, în vatra propriu-zisă, o oală de tuci crăpată umplu camera, zi şi noapte, cu murmurul ei liniştit, readucînd în casă zeii penaţi pe care vîntul şi dezolarea ruinelor îi alungaseră.

Dar iată că într-o dimineaţă, cam pe la mijlocul lui august 1944, în timp ce era ocupat să înalţe pereţii ţarcului pentru oi, neted ca o arie de îmblătit, de unde pri-

[1] Un fel de laţ de prins păsări (N.A.).

virea se avînta pînă la marginile platoului, zări siluetele a doi bărbaţi care veneau spre el gesticulînd : era Marius Despuech, însoţit de Taciturn, care mergea în spatele lui, cuprins de o însufleţire stîngace, în urma unei veşti aparent importante, dat fiind că îi lăsa vecinului său întîietatea. Şi ce veste ! Într-adevăr trebuia să ai limbuţia lui Despuech ca să o duci caldă încă din fermă în fermă, din zori, la cei ce nu aveau nici electricitate, nici radio : Aliaţii debarcaseră în Provenţa ! Ce lovitură pe la spate dată lui Hitler ! Chiar că era lovitura de graţie... Cel de-al treilea Reich trosnea din toate încheieturile deodată... Stirpea spurcată bătea în retragere, ca şobolanii orbiţi de lumina soarelui. În orice caz, totul avea să intre curînd în normal, şi de pe acum, pe aici, nu mai aveau probabil de ce să se teamă.

Deşi scund de statură, Despuech îl prinsese de umeri şi scanda fiecare cuvînt zgîlţîindu-l :

— Nu mai avem de ce ne teme, auzi, băiete, îţi spun că nu mai avem de ce ne teme ! Îţi închipui doar că au alte treburi de făcut decît să mai zăbovească pe aici... Şi decît să se lase împuşcaţi ca nişte iepuri ! Acuşi să vedeţi ce mai dezastru... Şi, taică-tu, acolo jos, în groapa lui care nu ştie nimic ! Hai, vino, poţi să-ţi laşi baraca. S-a sfîrşit acum cu viaţa de mistreţ.

Reilhan, din locul său, clătina din cap, incapabil, bineînţeles, să adauge un singur cuvînt la ceea ce se spunea în faţa lui. Despuech, privind coliba sărăcăcios cîrpăcită, cu fereastra înfundată cu scînduri smulse de prin ierburile scunde şi pe jumătate putrezite, legăturile de vreascuri îngrămădite pînă la acoperiş, de-o parte şi de alta a uşii, şi pe care Abel trebuise să le aducă în spate Dumnezeu ştie de unde, ciotul ros al coşului din care ieşea un fir de fum, repeta printre dinţi, ca şi cum şi-ar fi vorbit lui însuşi : „S-a sfîrşit, acum, cu viaţa asta de fiară sălbatică..."

Abel, nedînd drumul pietrei pe care o strîngea în mîini, îl privea cu un aer nătîng. Deodată îşi umflă gîtul :

— Că mult îmi mai pasă mie de asta, le strigă el.

Şi în faţa celor doi bărbaţi împietriţi, îşi reluă lucrul cu o violenţă plină de înverşunare.

De cum se sfîrşise războiul, după ce Eliberarea i-a adus acasă pe refugiaţii din 1940 şi cînd maquisarzii s-au înapoiat la căminele lor, Haut-Pays şi-a regăsit fizionomia sa obişnuită : un pămînt lăsat pradă singurătăţii pădurilor şi landelor sale şi hărăzit să nu mai fie în curînd pe hărţile geografice decît o pată mare alburie, nepopulată.

Între Saint-Julien şi Maheux, într-una din acele văgăuni pierdute între munţi, dar unde se ghemuia puţină viaţă încă de secole, un grup de trei ferme, cu obloanele trase, cu toate focurile stinse, se cufundă în linişte, la începutul toamnei lui 1947. Nevasta Taciturnului, care îşi petrecea după-amiezile pe sub castani, căutînd ciuperci, scotocind printre ferigi şi castane cu coaja plesnită, se îndreptase spre acest loc din întîmplare. În lumina călduţă şi nemişcată, în care se mai simţea încă un rest de vară, clădirile închise, curtea în care ruginea o grapă, funebră şi încovoiată, potecile năpădite de ierburile înalte de septembrie, îi amintiră deodată micuţa grădină muncitorească din satul ei natal de mineri, pe care toamna o umplea cu smochine putrede, printre aceleaşi graminee înalte care anunţă implacabil sfîrşitul vacanţelor şi începutul bătrîneţii. Îi păru că o jumătate de secol de viaţă dispăruse într-o clipită, în timp ce ea se lăsase furată de himere şi de preocupări neînsemnate. Astfel, în timp ce ea se învîrtea în jurul cuptorului, alte vieţi se desfăcuseră şi se refăcuseră în alte locuri, alte destine se împliniseră. Văzuse, nu de multă vreme, copii jucîndu-se în această curte ; acum ei erau probabil bărbaţi şi femei, şi aveau şi ei copii care se înveseleau departe de aici. Ea se lăsase ţintuită de treburi mărunte, de obiceiuri pe care lipsurile şi izolarea le transformaseră în manii, pînă într-atît încît nu mai putea să-şi închipuie alt univers decît acesta ; cînd vînturile hoinare mînau de-a lungul cerului norii veniţi din alte zări, şi cînd, culcînd cu paşi mari iarba strălucitoare pe cealaltă parte a taluzurilor o invitau la drumeţie, ea nu încerca decît un gol melancolic, o desprindere fără ţel şi fără leac, ca şi cum, de cealaltă parte a acestor ziduri pline de muşchi nu mai era nimic. De la o vreme încoace, prezenţa oricărei persoane străine o făcea să încerce un sentiment

de ruşine, şi gîndul de a-i revedea pe ai săi (nu mai dădeau nici un semn de viaţă) nu-i mai făcea nici măcar plăcere. Dealtfel, supusă întru totul acestei rătăciri pe loc, ca o capră ţinută din scurt în pajişte, cobora la Saint-Julien cît mai rar cu putinţă, preferînd să lase în seama unei amabilităţi de circumstanţă, o vecină sau un muncitor agricol, grija pentru puţinele cumpărături pe care le avea de făcut ; nu se mai ducea nici măcar la micile adunări parohiale ţinute de pastorul din Florac cu regularitate. Preocupîndu-se prea mult de micile ei griji, orizontul său sensibil se redusese în aşa măsură, încît sfîrşise prin a uita marile realităţi brutale ce se dezvăluie brusc într-o zi şi distrug într-o clipă vieţile în care nu s-a petrecut nimic şi în care nu se va petrece niciodată nimic.

În seara aceea, se întoarse acasă cu sufletul zdrobit şi, cu un nod în gît, făcu gesturile pe care le făcea în toate serile şi în al căror şir viaţa i se fărîmiţase încetul cu încetul. Se înnopta ; cînd supa era gata şi masa pusă, trăgea un scaun lîngă ferăstruica cu geamuri negre şi lucitoare şi se instala sub nimbul călduţ al lămpii, împletind la jerseu, pînă ce agitaţia cîinelui, afară, îi vestea sosirea celor trei bărbaţi. Atunci îşi strîngea lucrul în fundul unui sertar ; aprindea iar focul zgîrcit cu un pumn de vreascuri, scotea din dulap pîinea începută în săptămîna aceea, şi le arunca o privire rapidă cînd intrau pe uşă aducînd în hainele lor mirosul persistent şi acru de fag ars.

Joseph Reilhan se lăsă purtat de diferitele complicaţii provocate de accidentul său, în nesfîrşita convalescenţă care îi urmă, fără să opună nici cea mai mică rezistenţă. Piciorul schilodit îi îngădui să petreacă iarna în pat, în mare răsfăţ, să dormiteze şi să viseze cu ochii deschişi în linişte, cu capul în norii la care îl predestinase dubla conjunctură a ascendenţei sale materne şi a semnului astrologic pe care se pare că i-l dăruise în mod

deliberat : el şi cu maică-sa erau născuţi sub semnul Vărsătorului : semn prin excelenţă al fiinţelor schimbătoare, lunatece, roase pentru tot restul vieţii de regretul de a fi pierdut starea de euforie intrauterină.

În seara în care se întîmplase accidentul, Abel îl adusese în spate, pe jumătate fără simţiri şi cu faţa însîngerată ; avea arcada spartă, un dinte rupt — nu şi-a dat seama de asta decît după trei sau patru zile, cînd găsi o bucată de smalţ pe fundul farfuriei — şi o tăietură destul de urîtă deasupra gurii, a cărei cicatrice îi întipări pe buze un aer de permanent dezgust : chiar cînd era mulţumit, s-ar fi spus că-i vine să vomite.

Văzîndu-l în starea asta — îi tremurau mîinile şi picioarele şi bolborosea cuvinte fără şir — maică-sa scoase cîteva ţipete, îşi frămîntă mîinile şi se lovi cu fruntea de marginea vetrei.

— Oh ! Podul ăsta ! Podul ăsta ! Ştiam eu bine că pînă la urmă o să ne lovească o nenorocire ! Casa asta-i blestemată, repeta ea întruna îndreptîndu-se spre un dulap în care începu să scotocească cu înfrigurare.

Rostind ultimele cuvinte (una dintre principalele trăsături ale acestui caracter astrologic este şi aceea de a se autoexalta la necaz, printr-un fel de homeopatie instinctivă), vocea îi scăzuse cu mai multe tonuri şi căpătase un registru mai grav, plin de resentimente şi de subînţelesuri şi în care plana ameninţarea „picăturii care face să se reverse paharul". Cei doi bărbaţi, lovind cu piciorul în marginea de jos a vetrei ca să-şi dezlipească talpa de zăpada prinsă de încălţări, suflau greu şi nu spuneau nimic, de parcă s-ar fi simţit vinovaţi. În sfîrşit, după ce făcu mult zgomot în dulap, ea scoase de acolo o sticlă cu apă sedativă, împinse lîngă jăratec un lighean cu apă, se foi prin cameră, refăcînd gesturile sale obişnuite de gospodină cu iuţeala mecanică a unui automat.

În acest timp, luîndu-şi un aer solemn potrivit cu împrejurările, Reilhan examină rănile, supuse piciorul rănit la nişte operaţii misterioase, care avură ca efect să-i smulgă cîteva urlete tînărului şi să-i confirme călăului său certitudinea că „delicatul" va fi pe picioare a doua zi dimineaţă.

A doua zi dimineaţă, „delicatul", căruia se mulţumiseră să-i pună comprese cu apă sărată, aiura, avea febră mare şi piciorul paralizat ; vineţiu, lucios, ca plutind în puroi, genunchiul îşi dublase volumul. Ruşinaţi, cei doi bărbaţi stăteau la picioarele patului, în timp ce mama, la căpătîi, îi tampona fruntea băiatului cu o batistă îmbibată cu apă de plumb ; imagini de o cumplită precizie îi treceau prin faţa ochilor ori de cîte ori îi închidea : Joseph-Samuel Reilhan, 1931—1948. Pastorul din Florac. Glasul pe care aerul îl face să tremure. Tăcerea întretăiată de hohote şi de huruituri înfundate etc... Redeschidea imediat ochii şi se arunca peste trupul fiului ei scuturîndu-l ca să vadă dacă mai respiră.

Respira, cum se respiră cu o febră de 40 de grade, cu o comoţie cerebrală şi o infecţie în toată regula şi care era pe cale să se extindă. Dar, cu ceea ce se petrecea afară de la orele cinci dimineaţa, erau multe şanse — dacă putem spune aşa — ca imaginile dramatice care îi treceau prin faţa ochilor unicei persoane din casă oricum ceva mai clarvăzătoare să devină o tristă realitate : era cea mai cumplită viforniţă din cîte se văzuseră în ultima sută de ani.

Abel încercase să traverseze curtea ca să aducă lemne ; revenise de-a buşilea, complet năucit de uriaşa palmă pe care o primise : forţa lui nemaipomenită abia îl scăpase să nu zboare ca un simplu cearşaf. Joseph era acum în mîinile lui Dumnezeu ; începură să spună cîteva versete din Biblie : treaba pornise pe calea cea bună.

Glacială, de o violenţă nemaipomenită, furtuna scutură Haut-Pays timp de trei zile ; trei zile de care cei de pe aici îşi vor aminti multă vreme. E adevărat că un cutremur de pămînt n-ar fi pricinuit în nici un caz mai multe stricăciuni. Ai fi crezut că totul va fi distrus sau spulberat : erau fără de număr arborii dezrădăcinaţi sau acoperişurile distruse ; castani seculari plesnind deodată de la rădăcină, smulşi ca de o mînă uriaşă — această

șubrezenie neobișnuită avea ceva demențial, respingător —. brădeturi zburlite, culcate la pămînt de furtună ca un lan de grîu, șoproane prăbușite sub învelișurile lor de șisturi de către explozia vîntului ce făcea să se grămădească animalele înnebunite în colțurile stînei, acoperișuri răvășite, din care zburau roiuri de ardezii devenite ușoare ca fulgii, orgi de gheață prăvălindu-se de-a lungul zidurilor dimpreună cu pachete de zăpadă ce zguduiau pămîntul, coșuri decapitate de vîrfurile lor din șisturi, legături de fag încă verde care săreau și se rostogoleau de-a valma din vîrful stivelor, tot atît de sprintene ca și tufișurile învîrtindu-se în pustiu : totul părea în mod ciudat golit de greutate în vîntul care ar fi atins, după aprecierile oficiale, aproape două sute de kilometri la oră.

Nu era deci vorba să scoți nasul afară, nici măcar să întredeschizi o ușă sau o fereastră, de teama de a nu le vedea smulse din țîțîni. Împotriva acestui suflu fluid și iute, de o consistență aproape lichidă, care ardea totul și făcea casabil ca de cristal frunzișul persistent ce se auzea zornăind în ramuri (tuia, stejarii verzi, ienupărul, merișorul, ilicele, pinii din Alep, molizii, cedrii, copaci din regiunile meridionale, tremurau sub egretele lor de gheață ca niște lampadare venețiene), trebuiră să se baricadeze, să înfunde cu jurnal găurile cheilor și chiar și cele mai mici crăpături, pe care le trădau pe podea, acolo unde nu te-ai fi gîndit niciodată că există, dîre de praf alburiu : această ninsoare ca pulberea, fugărită la orizontală, se strecura pretutindeni, ca nisipul. Chiar ca să se culce, nu îndrăzneau să pătrundă în acele odăi de munte în care se adună pînă și în vreme normală un frig ca de mormînt : odăile deveniseră adevărate ghețării. Se ghemuiau ziua și noaptea fără să se miște în jurul focurilor neputincioase ; flăcările spre care își întindea mîinile păreau pur și simplu de decor. Numai cît duceai la gură o lingură cu un lichid aburind, oricare ar fi fost el, și era, ca să spunem așa, înghețat ; vinul făcu imediat să crape sticlele ; îl spărgeau cu ciocanul. Pîinea era tăiată cu fierăstrăul. Lemnele începură să lipsească, dar, la fel ca acele corăbii în naufragiu care își ard bordajul, preferau să sfarme cîteva scaune și să spargă mobile vechi mai curînd decît să se ducă pînă la stive, pe care le

blestemau că sînt acolo, afară, complet acoperite de zăpadă şi oricum inaccesibile : acest groaznic vuiet care făcea să trosnească lemnăria şi să valseze şisturile acoperişurilor, tîrînd cu el avalanşe de moloz şi de funingine pe găurile coşurilor, dădea uneori asemenea lovituri de berbec în ziduri că îşi trăgeau capul între umeri aşteptîndu-se la ceva şi mai rău ; acel şi mai rău, orice s-ar fi întîmplat, ar fi fost să iasă afară. Era mai bine să-şi sacrifice cîteva mobile decît viaţa.

Scurtele acalmii în timpul cărora ar fi putut să îndrăznească să se aventureze spre blestematele de stive — şi chiar pînă la staule, care în general se găseau destul de departe de locuinţe, şi în care oile probabil că erau pe cale să se urce unele peste altele —, aceste scurte acalmii, departe de a-i linişti, păreau din contră că adună noi violenţe, că pregătesc groaznice prăbuşiri. Căderile vîntului, prea brutale ca să preceadă un calm definitiv, erau ca nişte zguduituri, ca nişte găuri în furtună, cînd aceasta îşi regăsea furia pe un fond îndepărtat de vaiere ce făcea tăcerea şi mai înfricoşătoare. În acele momente se auzea mereu ceva prăbuşindu-se pe undeva ; aceste gloanţe pierdute ale cataclismului erau în acelaşi timp sinistre şi ridicole, mici zgomote dezagreabile de lucruri sparte care precedau asaltul fatal şi care îi făceau pe toţi să tresară. Stăteau acolo, chirciţi sub o pătură, cu copiii şi cu cîinii la un loc, privind grinzile tavanului, în aşteptarea catastrofei finale.

Prinzînd puteri din această atmosferă dramatică, bătrînii se străduiau să-i reconforteze pe cei de faţă, demonstrîndu-le, cu Biblia în mînă şi cu alte dovezi în sprijin, că toate astea nu erau decît fleacuri, floare la ureche faţă de ceea ce avea să vină ; băteau pe Carte cu palma ; totul era scris acolo înăuntru, negru pe alb, la fel de limpede ca bună ziua. Distracţia s-a terminat ; acum aveau să vadă ceea ce era de văzut. Anunţară calamităţi îngrozitoare : nori de foc, fluvii de lavă, munţi schimbîndu-şi lăcaşul, continente înghiţite pe de-a întregul de oceane, totul terminîndu-se magnific, tot după cum spunea Scriptura, printr-o apoteoză de comete şi de fulgere cereşti, care vor pune capăt vremurilor. Cei care din nenorocire ar fi supravieţuit acestor nemaipomenite

flagele, se vor prăbuși pe loc în cenușă. Se mai întîmpla ca unii să anticipeze aceste seducătoare perspective și să moară pur și simplu ca să dea fără îndoială mai mare greutate profeților lor : se făcu astfel că la Mazel-de-Mort sărmana Alice Despuech fu găsită țeapănă în mijlocul caprelor sale care îi și rodeau fustele și că trebuiră să o urce într-un pod neputînd s-o îngroape. Dealtfel, aproape peste tot în sudul Franței, acest frig boreal îi omorî pe bătrîni ca pe niște muște, mai ales spre cîmpie, unde oamenii nu sînt deloc obișnuiți să se măsoare cu temperaturi atît de joase. (Înspre Montpellier, Nîmes, la Camargue, transformată într-un fel de stepă din Asia Centrală, s-au înregistrat temperaturi sub douăzeci și ceva de grade, care au pîrjolit măslinii în livezi, în ciuda rezistenței aproape minerale a acestor copaci.)

În dimineața celei de a treia zile — e un fel de a spune —, atunci cînd furtuna părea că se potolește, locuitorii fermelor pierdute în largul platoului avură surpriza să constate tocmai că ziua nu mai venea. Cu toată ora tîrzie, nu se vedea nici cea mai mică lumină prin crăpăturile obloanelor ; era întuneric ca într-o peșteră : venise poate sfîrșitul lumii. Și băgară de seamă că toate coșurile începuseră să dea fumul înapoi atunci cînd încercaseră să ațîțe focul, și a fost nevoie de mult timp și de numeroase lovituri de lopată ca să degajeze ieșirile clădirilor îngropate pînă la vîrful acoperișului sub troiene uriașe.

Primii care au reușit să-și croiască un drum în afară socotiră că unele din aceste troiene trebuie să fi atins zece sau doisprezece metri grosime, mai ales pe flancurile sau colinele dinspre nord. Nu se mai văzuse așa ceva de zeci și zeci de ani ; oamenii se poticneau de izolatorii stîlpilor electrici ; mergeau pe acoperișuri fără să știe. Văzute de sus, de pe o înălțime, cătunele și grupurile de ferme erau aidoma acelor sate părăsite în pustiu și pe care dunele de nisip le-au acoperit pînă la caturile de sus. Cel mai mic obstacol care nu era în întregime acoperit devenise un pretext pentru formarea unor concrețiuni ascuțite, una mai fantastică decît alta, sfidînd atît formele imaginabile chiar cele mai nemaipomenite, cît și legile gravitației : se întindeau paralel

pe pămînt în urma uraganului, prezent încă pe aceste cornișe brăzdate de crăpături, în stalactitele pe care înclinînd capul aveai impresia că le privești în unghi drept, în dantelăria migăloasă, în egretele fragile care dădeau o linie aerodinamică marginilor acoperișurilor, unghiului ascuțit al zidurilor, copacilor muiați în cristal pînă la vîrful ramurilor, stîlpilor încă în picioare, firelor electrice care rezistaseră greutății tecilor de gheață și marilor stînci singuratice, ce purtau acum creste ca niște spinări de diplodocus. Toate aceste forme pe care vîntul le ascuțise și le erodase în aceeași direcție dădeau o curioasă senzație de viteză pietrificată.

Cît vedeai cu ochii, în toate direcțiile, și pînă la înălțimile cele mai îndepărtate din sud, care rămîn în mod obișnuit în afara iernii, totul era acoperit de zăpadă, nivelat astfel încît pînă și văile păreau complet umplute — un ținut pe care cu greu îl recunoșteai în această vălurire de pustiuri, ale cărui puncte de reper fuseseră șterse în cea mai mare parte : chiar morenele negre ale pădurilor de brazi dispăruseră sub învelișul lor moltonat. În fața acestor singurătăți înghețate pe unde călătorea un crivăț ascuțit, și unde nu izbuteai să-ți închipui că va mai veni vreodată vara, nu te-ai fi putut crede la mai puțin de o sută de kilometri în linie dreaptă de Mediterana, ci la marginea pămînturilor locuibile, într-una dintre acele regiuni pustii unde nu cresc decît licheni și care sînt de-a lungul întregului an patria ghețurilor și a vîntului.

Chiar deasupra orizontului apărea, înecat într-un cer livid, un nimb palid, funebru, foarte ușor argintat : era tot ce mai rămăsese din soare, ca și cum, în timpul acestor trei zile groaznice, pămîntul se îndepărtase de el.

Crivățul coroziv ardea chipul, învinețea obrajii, pătrundea pînă în măduva oaselor ; la douăzeci și cinci de grade sub zero, cîte erau atunci, lucrul la lopată nu reușea nici măcar să te încălzească ; hainele cele mai groase, cele mai bine îmblănite nu asigurau decît o foarte relativă protecție ; după ce-și croiră un drum de acces spre stîne — multe dintre cele de pe platou se năruiseră, cu toate că rezistaseră timp de două sau trei sute de ani —, după ce scoaseră vitele moarte și le hrăniră

pe cèle care scăpaseră cu viaţă, oamenii se întoarseră repede la căldură în faţa vetrelor aprinse cu ramurile de grozamă, pe care putuseră să le culeagă de sub zăpadă şi care trosneau acum într-o risipă de pocnete, de scîntei şi de flăcări. Era o fericire nemaipomenită ca după trei zile de restriște ce păruseră lungi cît nişte veacuri, să auzi din nou cîinii suspinînd, pisicile torcînd, ceainicele bolborosind şi lemnăria întinzîndu-se sub undele de căldură răspîndite de focurile înalte.

În fiecare curte de fermă, oamenii începeau să cureţe zăpada din faţa uşilor, să deschidă tranşee spre staule ; în momentul în care intrau înăuntru se sufocau din cauza umezelii alcaline şi pişcătoare, atît de densă, atît de închisă, încît se aşteptau să găsească toate animalele asfixiate. Hîrşîitul limpede al lopeţilor se repercuta în coridorul ulicioarelor, şi, din cînd în cînd, se auzea zgomotul mătăsos pe care îl făceau prăbuşindu-se cornişele grele, într-un nor de pulbere uscată. Pisici circumspecte, cu cîte o labă în aer, delicate ca nişte chinezi, adulmecau pe praguri imperceptibile solicitări olfactive şi, înciudate că nu puteau să le descifreze nici natura, nici proveniența, reveneau să se ghemuiască sub vetre. Cîţiva porumbei se scuturară timid pe zăpada murdărită de paie la intrarea acareturilor ; descriseră un zbor circular, greoi, revenind deîndată la punctul de plecare, descurajaţi de ceea ce văzuseră.

În zilele următoare şi chiar de-a lungul a mai multor săptămîni, cerul îşi păstră aspectul sticlos şi temperatura foarte scăzută care făcea ca pămîntul să rămînă uscat de parcă ai fi mers pe sticlă spartă şi împiedica încălzirea celorlalte odăi ale casei : ori de cîte ori se întredeschidea o uşă, se simţea frigul înmagazinat în spatele ei revărsîndu-se printre picioare, precum o apă îngheţată. Au trebuit să aştepte ca să vină primăvara şi ca prin ferestrele larg deschise aerul şi soarele să poată pătrunde pînă în aceste caverne, pentru ca fluidul glacial care emana din străfundul zidurilor să poată fi alungat.

După trei sau patru zile de lucru ca în ocnă, Reilhanii reuşiseră să degajeze poteca pînă la Saint-Julien,

cel puțin în locurile unde troienele uriașe o făceau total impracticabilă. În așternutul lui muiat în sudoare, rănitul respira din ce în ce mai greu și nu mai recunoștea pe nimeni. Au anunțat imediat pe doctorul din Florac.

Acesta și-a făcut repede apariția, încălțat cu cizme lungi ca pescarii de păstrăvi, roșu și transpirînd în ciuda unui frig de oțel și înarmat cu veșnica lui trusă neagră pe care o aruncă pe pat, ridicînd din nou brațele spre cer. Începu prin a se răți la toți.

— Cine l-a adus pe băiatul ăsta într-o asemenea stare ?

Își scoase mănușile groase doar cu un singur deget și se aplecă peste victimă, încrețindu-și nasul cu un aer foarte preocupat, fără să-și ia ochii de pe chipul tumefiat.

— Ia uitați-vă, spuse el printre dinți, leucoplast lipit pe carne vie !

Zări Biblia pusă pe noptieră și dădu din cap :

— La naiba ! Totul o să se aranjeze de la sine dat fiind că are grijă Iehova de asta !

Se întoarse brusc spre ei, apoi ridicînd sprîncenele și umflîndu-și obrajii, zise scandalizat de-a binelea.

— Și nu puteați să mă anunțați ceva mai devreme ?

O clipă, îi privi în tăcere, fără îndoială pentru a încerca să înțeleagă ce se petrecuse în capul lor din momentul accidentului.

— Bineînțeles, o să-mi spună că a fost prea multă zăpadă.

El punea întrebările și tot el dădea răspunsurile, vorbindu-le la persoana a treia, ca și cînd ar fi avut de-a face cu copii sau cu iresponsabili și pentru că era prea furios ca să li se adreseze direct.

Îi ținea încheietura cu o mînă, luîndu-i pulsul — avu impresia ciudată, aproape jenantă, că viața însăși era prizonieră și că lupta în fundul închisorii sale ca o fiară înnebunită, care nu știa nici pentru ce, nici pentru cine luptă — și, cu cealaltă, îi desfăcea pleoapele între degetul mare și arătător, descoperindu-i ochiul dat peste cap.

— Prea multă zăpadă ! Și în timpul ăsta, băiatul e pe cale să-și ia catrafusele. Măcar dacă mi-ați fi telefonat chiar în seara aceea.

Din timp în timp se auzea o capră bătînd cu piciorul în staulul vecin, ca un om care vrea să se încălzească. Uscată, neagră, țeapănă în rochia ei strînsă pe corp, mama stătea nemișcată la picioarele patului, cu privirea pironită, siluetă aidoma celor din toate vremurile și hărăzită tuturor suferințelor. Dumnezeu singur putea să știe ce tocmeală extraordinară făcea în momentul acela obiectul gîndurilor ei.

Doctorul își scosese scurta, cotrobăise în trusă, dăduse la o parte cearșafurile și păturile cu acea lipsă de menajament față de victimă obișnuită în profesiunea sa și care le dă întotdeauna încredere celor din jur ; un miros tare și acru, de urină și de febră, se răspîndi în odaie. Îi examină genunchiul, accentuîndu-și strîmbătura :

— Era și timpul, zise, frumoasă porcărie ! Pronunță cîteva cuvinte înfricoșătoare : menisc, cavitate articulară, ligament femural etc... După care, tot printre dinți : Din fericire, există și chestia asta ; o să-i băgăm un milion de unități în fese.

Puse să fiarbă o seringă, luă o sticluță mică plină cu praf alb, pe care îl dizolvă în conținutul unei fiole, în sfîrșit trase conținutul, pe care îl injectă tînărului, în partea musculoasă a fesei. Cînd îi înfipse acul, bolnavul nici măcar nu reacționă.

— Ale naibii ciupercuțele astea veninoase, spuse el arătînd fiola goală ; fără ele la revedere și n-am cuvinte ! Și cînd te gîndești că a fost nevoie de un război ca să salvezi un puștan ! E de necrezut !

S-ar fi zis că era pornit împotriva cuiva anume, sau chiar că trecuse de stadiul acesta.

Apoi curăți rănile, le dezinfectă, le cusu, puse un pansament curat, mereu fără cea mai mică reacție din partea bolnavului. Neluîndu-i în seamă pe ceilalți doi bărbați, se hotărî să se adreseze mamei :

— O să scape, spuse, dar n-o să fugă suta de metri chiar într-o zi-două. Cînd o să se pună pe picioare, va trebui totuși să mi-l aduceți la cabinet.

Și cum ea continua să tacă :

— Hai, am înțeles, spuse el ridicîndu-se ; nu mai face mutra asta : penicilina nu m-a costat nici o cen-

timă ; n-o să vă coste nici pe voi. Pentru restul : făcu un gest elegant cu mîna ca şi cum ar fi alungat nişte muşte nevăzute.

Deîndată, toţi trei părură că se însufleţesc şi se agitară în jurul lui, în timp ce îşi aduna instrumentele.

— O să fiu aici mîine dimineaţă la prima oră, pentru cea de-a doua injecţie. Căci bineînţeles, staţi la dracu în praznic şi nu ştiţi nici măcar să faceţi o injecţie. Şi dacă într-o zi vă muşcă o viperă, ei ?

Îi examină din nou pe sub mustaţă, clătinînd încet capul şi închizînd ochii pe jumătate, fără să fi reuşit să înţeleagă nici din ce specie făceau parte, nici felul gîndurilor lor.

De pe prag, ei îl priviră îndepărtîndu-se prin zăpada întărită şi care trosnea în frigul albastru al după-amiezii şi nu intrară în casă decît după ce îl văzură dispărînd, ca stînjeniţi să închidă uşa în urma lui fără să-şi fi putut manifesta recunoştinţa.

„Animale, zise doctorul, asemănarea este uneori izbitoare ; sîntem nişte animale."

Încă din a treia zi, după cea de-a treia injecţie, infecţia ceda, febra scăzu brusc. Din cauza frigului, doctorul ceruse să se pună patul bolnavului în bucătărie ; îl găsi pe Joseph ridicat în coate, palid şi slăbit şi ţinînd în căuşul mîinii o bucăţică de dinte pe care o arătă triumfător ; avea vocea ştearsă a convalescenţilor.

— Pariez că eşti mîndru de tine, spuse doctorul palpîndu-i genunchiul, a cărui umflătură se resorbise aproape în întregime, lăsînd în schimb o pată mare violetă înconjurată de o culoare gălbuie ; apoi, îndreptîndu-se către mamă, singura de faţă :

— Bun, iată-l ieşit din necaz, dar pentru moment nu poate fi vorba, bineînţeles, să se scoale ; dealtfel, pe un asemenea timp, nu va avea mare lucru de pierdut.

Se aşeză în faţa mesei, respinse paharul şi sticla de „alb" pe care mama i le pusese în faţă ca să se servească, zmîngăli repede o reţetă ; apoi scoase din sacoşă o cutie mare roşie şi i-o întinse.

— Iată ceva care o să-l întărească ; să-i dai cîte o fiolă înaintea celor trei mese principale în puțină apă cu zahăr. Dar ar trebui oricum să mănînce puțină carne.

Azvîrli o privire resemnată înspre vatră, unde erau puse la încălzit castane muiate în lapte. Privirea lui făcu înconjurul odăii ; aceasta era de o curățenie austeră — simțeai că e o victorie furioasă cucerită împotriva mizeriei — iar ceara de pe mobile vorbea mai ales de o revanșă împotriva unor îndelungi lipsuri. În marea tăcere pe care timpul cenușiu și catifelat o făcea să domnească în ziua aceea în jurul casei, bătăile regulate ale orologiului și trosniturile focului în cămin produceau o stranie impresie de lux. Și, lăsîndu-și mîinile pe coapse, pentru a se ridica :

— Și așa prin urmare, o să faceți din el un mic țăran, spuse el, ca și cum, după ce făcuse inventarul camerei, aceasta ar fi fost singura concluzie care i se impunea.

Mama rîse sec ; se îndreptă spre cămin, luă o oală de faianță unde își adunase banii.

— Știți foarte bine cît face pămîntul pe aici, spuse ea. Degetele ei aspre desfăcură o bancnotă. De-abia e de lucru pentru un om. Întinse bancnota pe mușamaua de pe masă și cu marginea degetului mare începu să o netezească. Sau mai curînd pentru o vită, zise ea deodată și cu violență.

Se sprijini o clipă cu ambele mîini de spătarul unui scaun, cu fața întoarsă către fereastră ; răsfrîngerea albăstrie care venea de afară îi asprea trăsăturile și îi scotea în evidență mulțimea zbîrciturilor. Fata cu obraji cărnoși, cu fruntea netedă, cu pulpe tari, pe care o îngrijise chiar aici acum un sfert de secol, se topise în cenușiul cotidian, devenind această femeie micuță și adusă din spate cu un început de mustață și căreia îi cădea părul, care se transforma încet într-un om bătrîn (își exagera puțin impresia, căci în realitate, ea îi păruse întotdeauna bătrînicioasă, costelivă, în felul cățelelor slăbănoage și negricioase ; dar în sfîrșit, mai fusese totuși vorba de dragoste, de atributele distinctive ale sexului, cu aroganța lor proprie, în timp ce astăzi...

Nu puteai să-ţi închipui anumite lucruri fără să te cutremuri).

— Nu mai poate să mai dăinuie aşa, mai zise ea. Sînt zile în care-ţi spui că era mai bine dacă nu te-ai fi născut.

Doctorul se ridică, făcu înconjurul mesei şi veni să se aşeze în faţa ei, cu mîinile încrucişate la spate ; o privi în tăcere.

— La ce bun să te naşti, dacă n-ai nici măcar din ce să trăieşti ? Ea privi din nou afară, spre acea sălbăticie neclintită, aproape macabră, a zăpezii şi a pietrelor negre ; îşi muşca buzele uşor, ai fi zis că suge o pastilă ca toţi oamenii care-şi sug cioturile dinţilor.

— M-am întrebat întotdeauna ce dracu faceţi aici, zise doctorul — exista, între ea şi el, o veche înţelegere, care data din ziua în care o scosese şi pe ea din încurcătură ; e multă vreme de cînd nu mai e nimic de sperat de la acest ţinut. Cea mai mare parte a familiilor care se găseau în situaţia voastră au plecat. E trist, dar nu e nimic altceva de făcut. Statului puţin îi pasă, toată lumea e nepăsătoare. Nu ştiu de ce s-a încăpăţînat bărbatul dumitale... Nu poţi să scoţi sînge dintr-o piatră ; şi n-o să meargă decît din rău în mai rău. Dacă aş fi în locul dumitale, cîtă vreme nu e prea tîrziu... (Ce-i spun e ca şi nimic : au peste o sută de ani amîndoi. Nimeni n-o să aibă nevoie de ei nicăieri. O să crape aici ca nişte cîini.)

— Oh ! Noi ăştia... ea ridică din umeri avînd aerul că spune că nu merită nici măcar să vorbească despre asta. Avu chiar un rîs scurt şi ironic, ca şi cum şi-ar fi bătut joc de ea însăşi, la ideea că oameni de vîrsta şi de condiţia ei ar putea în mod rezonabil să se gîndească să ducă altă viaţă decît aceea a unei vite de povară. Nu era prima dată cînd doctorul observa la familiile cele mai dezmoştenite din ţinut o atitudine asemănătoare, în care era un fel de dispreţ pentru tot ce nu ţinea de mizeria lor şi de îngusta concepţie asupra vieţii pe care le-o împrumuta ; mîndria lor consta în a se cufunda tot mai mult în obiceiurile lor mediocre, cu o complezenţă voit sordidă, pentru a transfera am-

biții aprige asupra copiilor lor — uneori asupra unuia singur dintre ei, pentru salvarea căruia erau sacrificați toți ceilalți.

— Nu, nu, s-a sfîrșit, acum, pentru noi. Aici, avem obiceiurile noastre și sîntem prea bătrîni ca să ni le schimbăm. Cît timp ești la casa ta și ești sănătos...

În adîncul inimii ei, în ciuda descurajării și a oboselii, se simțea liniștita siguranță a proprietarului, tăria tradițiilor, poate o anumită formă de atașament față de acest pămînt, oricare ar fi fost tiraniile neîncetate și sila pe care i-o provocase.

Șterse marginea mesei cu o cîrpă și adună în mînă niște fărîmituri imaginare :

— Cel mare va avea întotdeauna ce să pună în oală. Ăsta-i mereu singur pe munte ! Ar trăi cu mistreții, de-ar putea ! Pentru cel mic mi-e mai grijă : n-a fost niciodată puternic și acum, iată-l în pat ! N-ar mai lipsi decît să fie schilod, țintuit aici, bun doar să păzească caprele tot restul zilelor... Ei bine, tocmai asta nu vreau. Și cu o voce scăzută și iute : Nici Dumnezeu n-o să vrea. Sau de nu, înseamnă că nu există dreptate !

— Bine, zise doctorul brusc punînd mîna pe trusă. Să nu dăm cu barda. Dreptatea lui Dumnezeu nu-i chiar de competența mea. Pînă atunci, tu o să-mi faci plăcerea să stai în pat și să nu te miști de acolo pînă o să vin iarăși.

Adolescentul se ridică din nou pe coate și spuse „da“ din cap ; fața sa palidă era ca o pată fosforescentă în fundul odăii.

— Cît privește viitorul lui, o să vedem mai tîrziu, cînd va fi pe picioare. Arătă cu bărbia spre bancnotă : știi foarte bine că n-am nevoie de banii ăștia. Asta nu-i milă, e egoism : n-am chef să bătătoresc poteca voastră de capre de trei ori pe săptămînă pentru că pehlivanului ăstuia o să-i lipsească globulele roșii. Cunosc eu povestea asta ; dumneata să-ți bagi în buzunar aceste cinci bătrîne fără să spui la nimeni și să-i cumperi de mîncare cel puțin pentru cîteva zile, ca să se întremeze. Și să-i arăți lui taică-su ce am scris eu pe rețetă ; apropo, unde sînt ceilalți ?

— S-au dus să vadă dacă n-au suferit prea mult copacii ; se pare că e un măcel... Sărăcia nu bate niciodată decît la poarta săracului !

Doctorul deschise uşa ; frigul de-afară era ca un bloc de oţel ; totul era cenuşiu, mort, în afara timpului. De-a lungul ţinutului Haut-Pays nu existau, ghemuite ici şi colo în această visare fără vîrstă, decît aceste insuliţe de viaţă înfundate în spatele ferestrelor gălbui, asemănătoare pergamentelor unse cu ulei din evul mediu străvechi şi vorbind de căldura vetrelor de odinioară, de legende vechi, de chefuri făcute pe îndelete, de hrană îmbelşugată întinsă pe mese ; dar totul nu era decît un vis : de existat există mai ales aceşti oameni care nu mănîncă decît castane tot timpul anului, şi care nu au nici măcar cu ce să îngraşe un porc.

— Ei, dreptatea lui Dumnezeu te face adeseori să te miri foarte tare, zise doctorul, luîndu-şi rămas bun ; avea un surîs melancolic.

— Dumnezeu şi-i alege pe ai săi ! zise aspru mama, ca şi cum nu s-ar mai fi încurcat în nuanţele astea, important fiind să te afli acolo unde trebuie şi la momentul potrivit.

Şi cînd rămase singură cu fiul său :

— Oare nu ţi-ar plăcea să ajungi cineva, ca el ? Ai trăi la oraş, ai fi bine îmbrăcat, ai mînca după poftă şi ai fi respectat.

— Sigur că mi-ar plăcea, zise Joseph. M-aş numi Samuel, ca unchiul Samuel, ştii tu, cel care era pastor la Anduze.

Trebuiră să aştepte mai multe săptămîni pentru ca frigul să-şi slăbească strînsoarea.

Era mereu acelaşi frig lichid şi arzător, de nerespirat, care-ţi chinuia faţa şi-ţi storcea lacrimi din ochi, de cum scoteai nasul afară, acelaşi cer înalt şi sticlos, lipsit de soare, sub care singurătăţile de zăpadă îşi vătuiau cît vedeai cu ochii albul lor obsedant, somnifer. În tot

albul acesta, fără strălucire dar şi fără umbră, a cărui reverberaţie, obositoare totuşi pentru ochi, sfîrşea prin a decolora toate lucrurile pe care le priveai, nu ieşeau în evidenţă decît, şi pe o rază limitată, dîre de cărbune, arabescuri de fier forjat, grilaje de mangal, rîurile de cerneală ale torenţilor, o întreagă simfonie şi ea adormitoare, mergînd de la negru la sepia, trecînd printr-un verde-bronz, excluzînd oricare altă culoare. Totul era tăcut, nemişcat, în afară de nişte ciudate mofete, aidoma celor degajate de izvoarele calde şi de solfatare pe care prin unele locuri vîrtejurile le ridicau în vîrful costişelor.

Cînd drumurile şi şoselele au fost redate circulaţiei, Abel şi tatăl său se duseră să se angajeze la o fabrică de cherestea de lîngă Florac, aşa cum fuseseră nevoiţi s-o facă de-a lungul ultimelor trei ierni, din cauza agravării constante a situaţiei economice ; situaţie care din rea cum era pentru mulţi dintre micii cultivatori din Haut-Pays, devenise pentru Reilhani catastrofală. Slabele recolte smulse de pe acest pămînt nedarnic erau şi mai zeciuite din cauza puţinelor mijloace de care dispuneau şi de întîrzierea cu care le strîngeau : nu avuseseră niciodată destui bani să cumpere un cal sau un catîr ; vecinul lor cel mai apropiat, Marius Despuech, le împrumuta calul lui, atunci cînd el însuşi nu mai avea nevoie de el ; de unde şi această întîrziere, numeroase recolte irosite, lupta cu vremea rea şi un randament din ce în ce mai mediocru. Salariul primit la fabrica de cherestea pentru cîteva luni de lucru, deşi modest, le îngăduia de bine de rău s-o scoată la capăt şi să pună doi-trei bani deoparte pentru vremuri grele.

Cînd se sculau cei doi bărbaţi era încă noapte ; îşi îmbrăcau hainele lor ţepene, înghiţeau o farfurie de supă sau de „bajana" şi, cu mîncarea asta în stomac, plecau în zorii îngheţaţi care mijeau, pe o potecă ce scîrţîia sub scoarţa de zăpadă tare, cu un sînge mai nou în vine, biciuit de marşul sănătos care îi ducea pînă la Saint-Julien, unde, către orele opt, trecea cursa de munte.

Era o rablă veche, dezarticulată, grea și înceată ca o barcă, scuipînd aburi din preaplinul radiatorului său și ale cărei geamuri și faruri purtau încă urme din albastrul spălăcit cu care fusese zmîngălită în timpul războiului ; mirosea a ulei fierbinte, a benzină, a piele uscată, a capră, a usuc și chiar a gunoi, combinînd aceste mirosuri de staul și de garaj, embleme esențiale ale Haut-Pays-ului, cu o insistență ce ar fi părut caricaturală unui străin. Această hodoroagă hurducăind pe lanțurile sale și vibrînd din toate tinichelele nu era, în afară de zilele de tîrg, decît pe jumătate plină, și întotdeauna aproape cu aceleași persoane : zileri cu obrajii lucioși și roșii, încărcați cu saci din care ieșeau gîturile sticlelor binișor golite, țărani bătrîni cu profil de pasăre răpitoare, cu uriașe mîini noduroase, cărămizii, femei mici cu părul bine întins și cu ochi de coțofene și care țineau cîte un coș pe genunchi, cu mîinile agățate de toartă de parcă le-ar fi fost frică să nu li-l smulgă cineva ; cei de față îl măsurau pe fiecare nou-venit cu un ochi critic, pentru a cădea apoi, epuizînd subiectul, în somnoroasa lor indiferență.

Curînd valea se lărgea între înaltele costișe împodobite cu păduri, dădea, la întretăierea dintre alte două văi, în cea mai mare, unde orășelul ghemuit sub zăpadă își răspîndea fumurile și acoperișurile în jurul clopotniței sale ; orășelul se rezuma în fapt la o șosea nesfîrșită și complet dreaptă la începutul căreia se oprea cursa ca să lase primele grupuri de călători care porneau de-a lungul trotuarelor și prin ulițele unde răsunau primele lovituri de lopată și unde gospodine înfofolite cu broboade pînă la ochi înaintau cu pași mici și prudenți ; altele în papuci măturau în fața porților, urmărite de privirea unui băiețel din dosul ferestrei, cu nasul turtit în geam, într-un cerc făcut de aburul răsuflării. Cei doi bărbați nu coborau decît la oprirea următoare, trei kilometri mai jos și se îndreptau spre fabrica de cherestea, care își stivuia trunchiurile de copaci la o sută de metri de șosea, printre deșeurile de lemn de tot soiul și grămezile de talaș proaspăt. Acolo, pînă la căderea nopții, învăluiți în vacarmul strident al fierăstraielor și mirosul făinos al lemnului, cald și apeti-

sant, ca mirosul de pîine, împingeau trunchiurile pe platourile rulante, scoteau scînduri, încărcau camioanele, ascultînd cu pasivitatea exemplară a boilor ordinele strigate în urechi de contramaistru.

În vremea asta, în cuibul lor de vulturi, mama şi fiul profitau de singurătatea lor, el pentru a se lăsa îndopat în patul său cu tot felul de mîncăruri pregătite de maică-sa pe-ascuns, din puţinii bani pe care putuse să-i pună deoparte de-a lungul anilor trecuţi sau să-i adune de ici şi de colo vînzînd brînzeturi sau ciuperci, şi ea pentru a-l împinge fără încetare pe drumul ce părea că şi l-a ales, dar pe care în realitate ea i-l impusese de la începutul convalescenţei, făcînd să-i lucească în faţa ochilor avantajele unei profesiuni onorabile şi respectate de către toţi. Dacă medicina trupurilor i se păruse de la început că pretinde dispoziţii deosebite puse în slujba multor ani de studii grele, cea a sufletelor, în schimb, era în ochii ei perfect accesibilă ; nu era nimic foarte precis sau foarte periculos de hotărît categoric în meseria asta. Cu Dumnezeu puteai oricum să te înţelegi, puteai să comiţi cîteva greşeli, să te opreşti în cazul în speţă la nişte formule vagi, în timp ce cu organele care ascund viaţa, firavă şi complexă, e o altă poveste, trebuie să fii un as, şi ea îşi dădea bine seama că fiul său era departe de a fi aşa ceva.

Îşi punea întrebări în legătură cu unchiul Samuel, pe care nu-l întîlnise decît o singură dată, puţin înainte ca acesta să moară ; la urma urmelor nici el nu avea deloc aerul că-i nemaipomenit de deştept. Totuşi, asta nu-l împiedicase să fie pastor, să poarte la mînă un superb ceas de aur, să locuiască într-o casă elegantă, plină de cărţi şi de discuri al căror proprietar era ! (La naiba, individul fusese văduv de trei ori şi de trei ori moştenitor.) Şi oare era nevoie să fii un geniu ca să intri în slujba lui Dumnezeu ? Domnii aceştia se asemănau în general cu nişte funcţionari buni, grăsuţi, punctuali, cu vocea onctuoasă şi gesturile studiate, avînd, în cazurile extreme, acel aer uşor detaşat de lume caracteristic tămăduitorilor de suflete, dar în toate ocaziile toţi păreau foarte satisfăcuţi de soarta lor. Ei bine, ceea ce Samuel Joseph — inversarea prenumelor era un mare

pas înainte — nu va putea obține prin inteligență, va obține prin devotament, prin toate acele calități pe care este foarte posibil să ți le găsești, atunci cînd e cazul să ieși din încurcătură. Calculul nu era prea rău : cel mai prost om din lume, dacă e și vanitos, își găsește în vanitatea lui ceva cu care să mute munții. Evident, trebuia ca Samuel Joseph să fie un vanitos ; or nu păzind caprele sau făcînd legături de grozamă avusese prilejul pînă acum să o arate.

— Îmi închipui că nu te vezi sfîrșindu-ți zilele în această groapă, ca un nenorocit ? Nu vorbim cu nimeni, nu știm niciodată nimic din ceea ce se întîmplă... Și apoi fetele de astăzi nu-i mai vor pe băieții de la munte ; îi lasă pe cei de aici în sălbăticia lor și preferă să se stabilească la oraș. Dacă lucrurile mai continuă așa nu vor mai rămîne decît holtei în colțul ăsta pierdut : nu mai e nevoie să-ți spun ce-ți rămîne de făcut.

Îl hărțuia astfel de dimineața pînă seara, îl făcea să învețe pe dinafară pagini întregi din Biblie, așa cum îl silea să înghită fierturi și „lapte de pasăre" în care arunca mai mult zahăr decît consumase tot anul restul familiei : la vremea aceea zahărul era bun pentru creier. Își închipuia, sau mai precis, nădăjduia că toată această hrană, pămîntească și spirituală, va stimula facultățile intelectuale ale tînărului bolnav și-i va furniza mijloacele de a realiza marea ei ambiție.

Cu regimul ăsta, ambiția lui Samuel Joseph nu crescu dar i se rotunjiră pîntecul, obrajii, fesele, toate locurile unde sălășluiește grăsimea la cei care nu fac destulă mișcare și a căror imaginație nu-i consumă îndeajuns. Căci în sinea lui, convalescentul nu era deloc încîntat de aceste perspective. Să trăiești la oraș, să ai haine frumoase, să mănînci după poftă, să fii respectat, toate astea sînt foarte frumoase, dar presupun destule complicații, răspunderi, autosupraveghere și tensiuni continui care îi dădeau ameteli ; numai la gîndul de a vorbi în fața unei adunări de credincioși și simțea năpădindu-l valuri de căldură. De ce dracu erau lucrurile atît de complicate, atît de plicticoase, în viață ? De ce nu continuau oare oamenii să trăiască precum copiii, mulțumindu-se cu strictul necesar ? La drept vorbind, deși ni-

mica nu-l sortise să fie un muntean, şi cu toate că n-avea nici o chemare pentru viaţa de ţară, se întreba dacă nu era preferabil să zăbovească prin păduri şi să mulgă caprele, decît să se înhame la o treabă care i se părea de nerăzbit şi pentru care nu era sigur că fusese hărăzit. Dar maică-sa, în dorinţa ei aprigă de a-l vedea că obţine ceea ce-şi dorise ea în zadar toată viaţa, îl sîcîia în fel şi chip, zugrăvindu-i un viitor atît de întunecat, înnegrind îngrozitor tot ceea ce ţinea de sat, pentru a înfrumuseţa traiul de la oraş, încît molîul nici nu mai ştia încotro s-o ia. Era un nehotărît din născare ; făcea parte dintre aceia pe care îi sfîşie dorul de munte cînd se află la marginea mării, şi care, din contră, nu visează decît valurile albastre cînd sînt în mijlocul pădurilor ; care tînjesc după zăpadă în timpul verii şi plîng după iulie pînă la Crăciun. Era înnebunit la gîndul de a-şi părăsi adăpostul, dar nemulţumit să vegeteze acolo toată viaţa ; aceste sentimente contradictorii îl îngreţoşau în asemenea măsură că i se făcea un gol în cap, şi tot sugîndu-şi degetul cel mare ca să se consoleze, se cufunda în meditaţii vecine cu neantul, avînd grijă, totuşi, să lase Biblia deschisă pe pat şi să-şi azvîrle peste ea din cînd în cînd o privire leneşă pentru ca maică-sa să-l lase să mistuie în tihnă. Dar toate acestea îl rodeau cum roade viermele într-un măr şi aceste continue alternanţe de pofte mediocre şi de dezgust faţă de starea lui îi mîncau încet inima.

Degeaba îi varia ea felurile şi-i făcea flancuri şi prăjituri cu orez, bineînţeles fără ştiinţa celorlalţi doi, cărora le-ar fi luat şi pîinea de la gură cu acea imperială linişte sufletească pe care o îngăduie numai marile pasiuni, băiatul avea din ce în ce mai puţină poftă de mîncare şi găsea că totul avea acelaşi gust insipid, ca după febră, în convalescenţă. I se părea atunci că lucrurile nu vor mai fi niciodată aşa cum au fost cîndva şi că va duce pînă la sfîrşitul vieţii o oboseală, o greutate şi un dezgust de nestăpînit. S-ar fi spus că accidentul lui, întîmplat în plină pubertate, la vremea sentimentelor neîmplinite şi a coşurilor pe faţă, stîrnise în el turburări fără leac şi că nu va mai fi cum era înainte. Acum, o barieră de netrecut îl despărţea de copilărie

— mai eram acolo în septembrie, își zicea el, ca și cum ar fi fost vorba de o altă țară — ; în ziua accidentului căzuse de cealaltă parte a copilăriei.

Îi veneau în minte vorbele bătrînei Alice Despuech, pe care o auzise spunînd odată, chiar aici : „Pînă la 16 ani, e raiul ; după aia nu mai e nimic". (Ea se născuse într-o fermă încîntător de răcoroasă și cu multă umbră, înspre Saint-Jean-du-Gard.) Pentru ca o bătrînă destul de necioplită să facă o astfel de mărturisire, ăsta pesemne că era adevărul curat : de ce nu spunea nimeni nimic în legătură cu asta ? De ce jucau oamenii acel joc prostesc care constă în a da importanță lucrurilor lipsite de așa ceva, și în a amîna esențialul pînă la uitare ? De ce se învoiau să îmbătrînească deodată, pentru motive atît de neînsemnate precum vanitatea socială, proprietatea etc... ? Într-adevăr, nu înțelegea nimic din toate astea decît că nu merita să crești mare. Cînd o întreba pe maică-sa :

— Așa stau lucrurile, n-o să schimbi nimic, îi răspundea ea cu bruscheţe, de parcă se temea că toate părerile de rău și toate îndoielile să nu slăbească ambițiile pe care ea i le băgase în cap ; și adăuga : oricum, așa a vrut Dumnezeu.

Dar ea avea atunci o înfățișare atît de ciudată, de stingherită, încît fiul ei se întreba care era exact semnificația pe care maică-sa o dădea cuvîntului „Dumnezeu".

Nopți de cîte douăsprezece ore de somn — un somn prea greu ca să fie un somn bun — nu-i dădeau decît o odihnă trecătoare, de scurtă durată : în clipa în care se trezea se simțea destul de bine ; dar aproape imediat după aceea simțea iar oboseala în mîini și în picioare și pînă și în degete, ale căror articulații îl dureau. De cum termina micul dejun, începea lectura Bibliei și, foarte repede, i se umplea capul de ceţuri, îi ardeau ochii ; frazele își pierdeau sensul, cuvintele deveneau ilizibile. Se cufunda încetul cu încetul în toropeala acestor ore cenușii și tăcute marcate de orologiu, ca hipnotizat de peisajul incolor și înghețat lipit de geamuri, de la care nu reușea să-și întoarcă ochii.

Ceea ce-l impresiona cel mai mult, în această Biblie, era o gravură veche care servea de semn de carte și care reprezenta un ciobănaș cu o bîtă în mînă, surîzînd în fruntea unei turme de oi tot atît de grase cît și stăpînul lor. Cînd era mai mic, în mintea lui se produsese o confuzie în ceea ce privește meseria de păstor și cea de pastor ; confuzia părea foarte îndreptățită. Fără îndoială că se identificase el însuși cu acel ciobănaș și că încercase o stare de adevărată fericire la vederea pajiștilor bogate în mijlocul cărora surîdea acesta, închipuindu-și o viață simplă, ca în rai. Dubla confuzie încercată aproape de fiecare dată cînd privea gravura menținea în el o vagă atracție pentru lucrurile religioase, atracție considerată, mai tîrziu, drept o vocație spre care de fapt îl împinsese maică-sa.

Într-o zi, pe la începutul lui ianuarie, ea îi aduse de la Saint-Julien o portocală învelită în foiță ; el o desfăcu pe pat cu o admirație plină de teamă : ce-ar spune tatăl său văzînd portocala, dacă s-ar întoarce în acel moment ? O mirosi îndelung, o pipăi, o cîntări, dar nu îndrăzni să o mănînce și preferă să o ascundă sub pernă ca să reînceapă operația din cînd în cînd, pentru că acest miros de portocală îi îngăduia să pătrundă în împărăția oprită a lucrurilor trecute : portocala de Crăciun ce li se împărțea copiilor în școli — singura și unica portocală pe care o primea tot anul —, și căreia îi storcea coaja în fața flăcării unei lumînări ca să scoată o jerbă de scîntei înmiresmate. Dar în cele din urmă fructul putrezea și trebuia să-l arunce.

Către mijlocul lui ianuarie, vremea se schimbă, zilele se întunecară din nou. Asemenea unui rîu în momentul dezghețului, cerul plin de crăpături plesni din toate părțile și se puse încet în mișcare ; nori moi își rostogoliră boturile umede din îndepărtarea apusului ; erau uriași nori marini mirosind a ploaie, a dezgheț, sau a zăpezi spongioase și grase, din cele pe care le aducea adesea sfîrșitul iernii.

Au fost două sau trei zile cețoase în timpul cărora temperatura crescu, rămînînd în jurul lui 0 : o noapte întreagă ninse ; și apoi, a doua zi de dimineață, cînd

deschise ochii, Samuel Joseph zări în ferăstruica fără oblon, din peretele de lîngă uşă, o lumină roşie, orbitoare, care se alungea pe tencuiala zidului. O clipă sufletul i se umplu de o bucurie violentă, de o dorinţă mare de libertate şi, cu trupul însufleţit de speranţă sub păturile greoaie, avu impresia nemaipomenită că s-a trezit în zorii unei zile frumoase de august, cînd totul este liniştit şi cînd nici o frunză nu mişcă în văzduhul albastru, limpezit de noapte. Era într-o duminică, şi nimeni, contrar obiceiului, nu se sculase ; în sfîrşit, se auziră grinzile trosnind, o uşă deschizîndu-se şi paşii tîrşîiţi ai maică-si pe scară. Cînd deschise obloanele bucătăriei s-ar fi zis că în mijlocul iernii se născuse un fel de vară strălucitoare şi curată.

Un soare roşu, nou precum lumea, făcea să strălucească pe geamuri ferigile cizelate de ger. Cerul de un albastru-viu decupa contrastant învelişul plin de paiete al acoperişurilor, de o grosime lăptoasă şi suculentă şi care amintea mai mult decît orice alt lucru mlădierea crocantă a bezelelor şi gustul dulce de frişcă vanilată ; aerul nemişcat păstra încă proaspăta fisură a gerului, dar simţeai de pe acum radiind în transparenţa sa căldura dimineţilor cu zăpadă însorite.

Aproape pretutindeni, oamenii stăteau pe pragul casei, încălzindu-se la soare şi privind viaţa care ieşea timid dintr-o stare de toropeală şi care-şi relua locul în cotloanele cătunelor cu cotcodăceli şi bătăi de aripi. După o atît de lungă penitenţă de cer cenuşiu, de orizonturi îngustate, de zile de schimnicie (în fapt, soarele nu mai fusese văzut de trei luni), ai fi privit ore întregi cerul de un albastru total şi orbitor, şi toate aceste culori ce păreau, pe zăpadă, şi mai strălucitoare decît în cele mai luminoase zile de vară. Frigul uscat şi tăios făcea să coboare pe străzi şi în curţile fermelor sudoarea acră a fagului din vetre şi se îmbiba, pe măsură ce se încălzea ziua, cu un miros de scoarţă primăvăratec şi sălbatec răspîndit de stivele de copaci şi de locurile unde se tăiau lemne sub cerul liber. Fiecare simţea în adîncul fiinţei sale ceva asemănător cu ceea ce trebuie să fi simţit Noe şi ai săi în momentul în care s-au retras apele. Era o dorinţă ciudată, plină de veselie, uşoară, ameţi-

toare ca o băutură, dar nu știai de ce dorință anume e vorba — era poate, din cauza acestui cer adînc și limpede, dorința de a te duce departe, mereu mai departe.

În curînd bolnavul începu să se scoale și să facă cîțiva pași tîrîndu-și piciorul, care, în mod firesc după trei luni de nemișcare, se anchilozase ; (mai ales să nu-și obosească genunchiul scrisese doctorul pe rețetă). Această înțepeneală — adevărată — care s-ar fi putut foarte bine vindeca printr-o reeducare corespunzătoare, sau printr-o mică intervenție chirurgicală, deveni o infirmitate cronică, care servi admirabil intențiile mamei ca și caracterul apatic al fiului : șchiopăta cu multă bunăvoință, pentru că asta îi permitea să nu facă nimic, păstrîndu-și în același timp și conștiința curată, în timp ce familia se spetea muncind. Abel îi făcuse o cîrjă grosolană, cioplită dintr-o scîndură avînd o gaură prin care să-și bage mîna și o perniță de piele fixată la capătul de sus, acolo unde se sprijină subsuoara. Văzîndu-l cum șchioapătă cu un umăr în sus, ai fi spus că făcuse asta toată viața ; parcă era șchiop din naștere : se instală în infirmitatea lui ca într-un fotoliu.

Erau în martie, iarna se descompuse repede, zăpada înghițită de costișele spongioase dispăru, lăsînd agățate cîteva medalii albe pe albastrul-închis al munților. Pămîntul negru începu să șiroiască ; dalele mari, falezele, platoșele de șist, lustruite de ape, străluciră în bătaia soarelui îmbucătățit și a marelui vînt din apus, care punea pe linia de plutire Haut-Pays sub un cer aidoma celui din larg ; pete de lumină traversau platourile plutind pe unduirile lor blînde și dispăreau în goluri unde porneau să inunde pentru cîteva momente o fereastră, fondul întunecat al unei camere, arama sclipitoare a unei pendule sau a unui căzănel, fulgii de praf de sub un pat, sau chipul cuiva care privea afară. Transparența aerului curăța pînă la marginile orizontului peisajul care devenea o machetă uriașă, clară și amănunțită cu flotilele sale de nori ce adînceau și mai mult perspectivele. Totul era în mișcare în această primăvară amară și violetă, ce începuse să ardă pămîntul în mijlocul rariștilor de soare, care se mișcau încet și în jurul cărora continua

să rămînă o dîră de umbre reci. Pădurea respira cu maiestatea oceanului ; șuvoaie de pămînt se prelingeau de-a lungul pantelor, ca niște materii purulente dintr-un trup în cazne. Ziduri umflate se prăbușeau brusc, împărțind de-a lungul drumurilor un evantai de pietre și de nisip ce fumega asemenea pămîntului gunoit. Erau zile cînd ceturile nordice se tîrau pe lîngă munți, se deșirau în fîșii, trecînd deasupra pădurilor și își agățau perlele pe ramurile brazilor, trezind miresme de toamnă, de humus și de ciuperci proaspete ; și deodată, a doua zi, o zi caldă, cu fierbințeli, se aduna în depresiuni, exasperînd verdeața timpurie, turburînd sîngele și răscolind pămîntul deschis ca un pîntec sub covorul său de ierburi galbene și strivite. Ziua următoare, uneori chiar în aceeași zi, era din nou un cer negru de octombrie, plin de zgomote și de mișcări, din nou mirosul sălbatec al potecilor în pădurile despuiate și lucitoare și ploaia care bătea în ferestrele încețoșate și rafalele de vînt înghețat ce făceau să se zbată obloanele și să se risipească cenușa în vatră.

Era iar unul dintre acei ani în care se trecea brutal și fără tranziție de la iarnă la vară și în care persoanele mai în vîrstă vorbeau de primăveri dispărute, cu gardurile albe de măceș de altădată ce le îmbălsămau încă amintirile, cu apele libere și fremătătoare, pe care puneau să se învîrtească mori mici, cînd vacanța din aprilie închidea școlile pentru cincisprezece zile și deschidea drumurile pădurilor șiroind de lumină, al peluzelor sălbatice de-a lungul cărora alergaseră, în vremea cînd inima lor dorea să trăiască, bătînd cu o bucurie pe care astăzi era cumplit să ți-o amintești. De la sfîrșitul tinereții lor, aproape toți avuseseră impresia că, pe măsură ce trecea vremea, anotimpurile se stricau, se treceau abia născute, ca și cum domnia frigului și a întunericului, slujitori ai morții, s-ar fi întins puțin cîte puțin asupra lor, lăsînd din ce în ce mai puțin loc zilelor frumoase. Poate și deoarece copilăria — căci anotimpurile sînt întotdeauna legate de copilărie — nu era decît o mașină de iluzii care otrăvea restul zilelor cu amintirea unor anotimpuri minunate ce nu au existat niciodată cu adevărat. Dar, datorită aceleiași reținere a

omului muncitor și ursuz care le pecetluia buzele pînă la moarte, nimeni nu lăsa niciodată să se vadă nimic din aceste sentimente, în afară de unele implicații inferioare strict materiale și interesate ; se mărgineau să repete considerații acre asupra avantajelor de necontestat ale vremurilor de altădată, sau asupra recoltelor care pe acest timp dezastruos riscau să putrezească în cîmp, considerații în care închideau o vagă acuzație împotriva generațiilor, a societății, a prezentului, complice la o deteriorare generală.

În sfîrșit, primele călduri sosiră în mai, grele și deprimante, parcă prost adaptate la acest peisaj, tot atît de gol și de aspru ca un peisaj de iarnă și în care primăverile rămîneau în depresiuni și nu se ridicau pe înălțimi decît cu sfioase pete de culoare. Foarte repede, aceste călduri aproape nesănătoase pregătiră furtuni, care dădeau tîrcoale fără să izbucnească deasupra platourilor, pe un cer de Golgotă.

Chemați de muncile sezoniere, cei doi Reilhani părăsiră fabrica de cherestea de la Florac ; plecînd din zori și neîntorcîndu-se decît noaptea, frînți de oboseală de această cursă nesfîrșită, pentru a încerca să recîștige timpul pierdut și să se mențină în ritmul anotimpului, se băgau imediat în pat, după ce mormăiseră cîteva cuvinte de rugăciune și își înghițiseră repede hrana zilnică, astfel încît Samuel Joseph și maică-sa continuau să rămînă singuri toată ziua, fără să-și schimbe cu nimic obiceiurile, formînd amîndoi un clan despre care ceilalți doi nu știau nimic. Ar fi fost desigur foarte mirați să afle că un slujitor al lui Dumnezeu, pe cale de devenire, dormea sub acoperișul lor și se îngrășa fără rușine cu toate acele lucruri bune pe care mama sa, șterpelind din buget, i le pregătea după ce plecau și pe care ei nu le vedeau niciodată ; seara, la întoarcerea lor, pehlivanul mîncase și maică-sa avusese prevederea să cureţe cu grijă masa, făcînd să dispară și cea mai mică urmă a cinei sale.

— Nu-i i-e foame ? striga Abel între două înghițituri de supă, cu o voce tunătoare, făcută să străbată văile sau să trezească boii din somnolență.

— Nu, nu, nu mi-e foame, răspundea Samuel, care rumega în fotoliul lui, prefăcîndu-se că citeşte Biblia ; cuta de dezgust pe care i-o lăsase cicatricea de pe buza de sus făcea oarecum de crezut această lipsă de poftă de mîncare, în ciuda pîntecului şi a obrajilor săi de popă. În acel moment, maică-sa îşi găsea întotdeauna de lucru pe afară ; pipăia în buzunarul şorţului carneţelul de care nu se despărţea niciodată şi pe care îşi scria reţetele şi cheltuielile clandestine cu prescurtări misterioase :

C.S.d. B.M.	118	M. 200
C.p.C.	80	B. 150
Br. 3/12	360	F. 150
D.	160	D. 100.
R.	118	
5/9		

care ar fi trebuit să se citească astfel :

Ciuperci sera de la Bon Matin	118	Măcelărie	200
Castane pădurea Carbonières	80	Băcănie	150
Brînză 3 duzini	360	Farmacie	150
Diverse (ciupeală)	160	Diverse	100
Rest (beneficiul lunii)	118		
Mai 1949.			

Ea nota în carnet de-a valma reţete de bucătărie economicoase, datele la care îşi planta răsadurile, lunaţiile care i se păruseră cele mai potrivite, în sfîrşit o întreagă contabilitate de borcane cu dulceaţă îndulcită cu zeamă de struguri (care nu o costa nici o centimă : strugurii îi lua de pe bolta de viţă) şi de săculeţe cu ciuperci uscate, provizii pe care le strîngea pentru vînzare sau pentru lunile grele, într-o ladă închisă cu cheia din fundul podului. Evident, cotletul fript pe care îl pregătise lui „Samuel" o apăsa puţin pe conştiinţă cînd îl vedea pe celălalt fiu al ei îngrijindu-se de sănătatea fratelui său, fiindcă la munca pe care o făcea, nu i-ar fi stricat în stomacul lui de tăietor de lemne o jumătate de livră de carne ;

iată de ce se simţea întotdeauna stingherită la ora cinei şi temîndu-se să nu fie trădată de mirosul unor mîncăruri care nu aveau decît o îndepărtată legătură cu castanele fierte care li le servea (cu toate că avusese prevederea să-şi dreagă sosurile sau să frigă cotletul afară, pe cotlonul acoperit unde-şi punea rufele să fiarbă) sau închipuindu-şi chiar că avea să i se citească pe faţă compoziţia exactă a meniurilor lui Samuel, banii cheltuiţi de luni de zile pe această hrană şi toate acrobaţiile pe care le făcea fără încetare ca să obţină aceşti bani, dispărea ca un şoarece şi încerca să-şi uite remuşcările şi să-şi potolească neliniştile ducîndu-se să mulgă caprele.

Luna lui iunie sosi, umplînd valea rotundă cu o căldură jilavă şi plină de bîzîit de muşte, exasperînd sevele care făcură să fiarbă într-o clipită aproape verdeaţa fagilor ; era o vreme mizerabilă şi unsuroasă, cu o pîclă de un cenuşiu orbitor care ştergea orizonturile şi micşora perspectivele. Din zori, cerul fără adîncime căpăta o culoare rîncedă, cu acel foarte uşor tremur care se observă deasupra mlaştinilor atunci cînd este foarte cald ; strălucirea ciudată şi uleioasă a şisturilor făcea să apese în permanenţă pe uriaşa pîlnie o atmosferă de furtună. Toate insectele păreau amorţite, cu excepţia muştelor pe care emanaţia cu iz de leşie şi de peşte de apă dulce a tufişurilor dese le stîrnea la fel ca şi duhoarea hoiturilor. Nici cea mai mică suflare de aer, nici o pasăre fremătînd peste mirişti — cu excepţia corbilor ce se lăsau să plutească în voia vîntului pe verticala falezelor de care se repercutau strigătele lor preistorice şi care se lăsau să cadă pe carcasele copacilor morţi ca să mediteze ore întregi asupra acestei lumi solare zdrenţuite.

Joseph nu mai putea să stea singur între patru pereţi ; avea o senzaţie stranie şi apăsătoare, chiar de cînd se scula. Dimineaţa n-avea decît o grabă, să iasă, să părăsească această casă ale cărei ziduri groase, în ciuda răcorii pe care o întreţineau, îi sporeau şi mai mult impresia de sufocare. Mai era şi prezenţa mamei, mereu în spatele lui, ca să-l răsfeţe şi să-l supravegheze şi pe care o simţea acum ca pe o prezenţă vătămătoare. Petrecea nopţi foarte agitate, care nu-i aduceau nici un fel de odihnă, şi fără îndoială că visele izbuteau în mare mă-

sură să-i creeze impresia de neliniște provocată de această femeie : visa că o tînără frumoasă se întindea pe patul său, foarte aproape de el și-și punea gura cărnoasă pe cicatricea buzei sale mutilate. În mod firesc, această situație extraordinar de agreabilă îl turbura foarte mult, într-atît încît încerca în vis o nemaipomenită senzație de realitate, fără nici o deformație onirică, simțindu-i apăsarea sînilor pe piept, mirosul caprifoiului din părul ei și căldura răsuflării pe chip, senzație care îl zăpăcea în așa măsură că toți nervii i se înmuiau de plăcere și deodată își dădea seama cu groază că această tînără devenea maică-sa și se descompunea pe loc în brațele sale. Sau, tot în vis, fiind închis în pod, de unde nu era posibil să fugi decît printr-o singură ieșire, auzea pe cineva sau *ceva* urcînd încet scările ; ușa se deschidea și în spatele ei rămînea nemișcată o siluetă acoperită cu un văl negru din cap pînă în picioare și cu toate că nu îi vedea chipul, știa că era maică-sa și că ea îi apărea în doliu ca să-l anunțe că va muri ; alteori nu maică-sa stătea în spatele ușii, ci acel lucru de care se temea atîta : un sicriu în picioare și întredeschis, avînd înăuntru o putreziciune de nedescris care îl urmărea. Se trezea urlînd și credea că simte mirosul suspect în jurul patului. Un alt vis îi revenea destul de des : era agățat în gol în vîrful falezelor, prins de mîna mamei sale, și deodată, cădea, ținînd mereu acea mînă, care se rupsese din braț, agățată într-a sa ca o banală labă de pui. În orice caz, maică-sa îi apărea întotdeauna îmbrăcată în negru, fie plîngînd, fie cu flori în mînă, nemișcată și spectrală, întrupare a morții și prevestitoare a nenorocirilor.

Înainte ca afară căldura să devină zăpușitoare, șchiopăta pînă la primii castani de mai sus de clădirile fermei, deîndată lac de apă, căci de cînd cu boala, cel mai mic efort îi tăia respirația și îl istovea repede și, acolo, stînd jos rezemat de un copac, cu cîrja pe iarbă și cu Biblia pur și simplu simbolic pe genunchi, contempla năucit acoperișurile cenușii ale Maheux-ului ceva mai la vale, peste care lumina palidă aluneca fără strălucire, povîrnișurile din față ce păreau să reverse asupra lor, printr-un efect de anihilare a perspectivelor, stîncile grele ale grohotișurilor, și această împerechere sălbatică a pietrelor

cu acoperişurile fărîmiţate îi prelungea ciudat ameţeala, de parcă ar fi avut febră, sau delir şi de parcă tot ceea ce îl înconjura ar fi devenit un izvor de nelinişte — neliniştea lui însăşi.

În clipele acestea, eventualitatea de a rămîne aici pentru tot restul vieţii îi devenea de nesuportat. Instinctiv, privirea îi aluneca spre micul cimitir, la o sută de metri mai jos de fermă şi, în lumina strălucitoare a zilei, în tăcerea pietrelor care cobora de-a lungul pantelor şi făcea să-i zumzăie în urechi freamătul neliniştit al sîngelui, în faţa acestei dispariţii a perspectivelor, a aplatizării decorului (ar fi putut să atingă cu mîna fagii de pe versantul opus, pe cînd anul trecut, distanţa care îl despărţea de ei i se părea mult mai mare), în faţa acestei revărsări de stînci enorme peste acoperişurile pe care le striveau sub dominaţia lor seculară şi care semănau cu o excrescenţă secretată de o boală minerală (şi oamenii poate că nu erau decît o boală minerală), în faţa acestei nebunii a vieţii din acest pustiu în flăcări, a şopîrlelor mari, verzi, al căror mers mecanic şi stîngaci îţi amintea brutal că timp de două sau trei sute de milioane de ani marile sauriene se număraseră printre adevăraţii stăpîni ai acestei planete, neliniştea lui devenea şi mai ameninţătoare, o menghine îi bloca răsuflarea, dureri vii îi străbăteau pîntecul, o mînă rea îl strîngea de gît şi îi sporea bătăile inimii ; o ciudată luciditate, subtilă şi înveninată emanaţie a turburărilor care o precedau, îi arăta deodată că peste tot ceea ce avea în faţa ochilor, inclusiv asupra lui însuşi, se întindea domnia placidă, implacabilă, a unei monstruozităţi universale a cărei grozăvie întrecea tot ceea ce se putea închipui : totul se petrecea ca şi cum creaţia s-ar fi întors împotriva ei însăşi ca să se devoreze cu înghiţituri mari, cu o furie de neant, nicicînd potolită, căci fatalitatea universală îi furniza acestei furii o materie inepuizabilă de devorat ; nu exista decît un singur şi unic adevăr ; munca discretă care se îndeplinea acolo jos sub pămînt în pătratul mic plin de urzici. Tot restul : neant !

Într-o dimineaţă, această neliniştе îl duse atît de departe încît crezu că i-a sosit ceasul din urmă şi începu să plîngă ; lacrimi de frică îi curgeau pe faţa crispată, în timp ce îşi muşca degetele ca să nu strige.

„Muștele moarte strică și acresc untdelemnul negustorului de unsori ; tot așa, puțină nebunie biruie înțelepciunea și slava“ (Ecleziastul) [1].

După-amiaza, în timpul siestei, se scula tresărind, trezit de o idee care izbucnea violent în mintea sa total dezarmată de somnolență (și ar fi trebuit să silabisească această idee în majuscule enorme care să ocupe întregul spațiu al conștiinței) :

CE CAUTĂ DUMNEZEU
ÎN TOATE ASTEA

Stătea acolo, în penumbra camerei, buimac, ridicat în coate, cu inima topită de emoție, asemenea unei vite care a fost izbită în ceafă. Cuvintele își pierdeau din importanță, ideea se chircea și își regăsea locul printre alte idei, care reveneau la suprafață și o reduceau la dimensiunile ei normale : ce caută Dumnezeu în toate astea : povestea asta chiar că nu ținea în picioare.

Faptul că există preoți, pastori, mai reliefa încă pentru o clipă șocul provocat de ideea absurdității, care urcase din străfundurile eului său. Și-apoi, printr-o simplă asociere, faptul de a deveni el însuși pastor i se părea plictisitor și ridicol de ciudat.

Rătăcea toată după-amiaza cu cîrja prin aerul vîscos care îi umplea fața de grăsime și îi aducea plămînii pînă la limita unei ușoare înăbușiri — avînd senzația că respiră puținul oxigen conținut în această licoare deasă, exact atît cît să nu se sufoce — cu mîinile umflate, cu fruntea lucind de o sudoare unsuroasă, simțind cum îl apasă, stînjenitoare, pe umeri, privirea mamei sale, din văgăuna răcoroasă a bucătăriei în care stătea la pîndă ca un păianjen în mijlocul pînzei.

Întins pe pajiște, în praf și iarbă pîrjolită, clădea turnuri mici de piatră pe care le înfunda cu iarbă uscată ; le dădea foc și privea cu nesaț la spectacolul fumului care ieșea printre crăpături. Atunci, cu precizia unui cuc pe care orele îl fac să iasă din cutia lui, și care îl plictisea peste măsură, maică-sa dădea la o parte perdeaua

[1] Ecleziastul 10, Biblia sau Sfînta Scriptură, Buc. 1932, p. 728.

care o apăra de muşte şi apărea în prag ; venea spre el în această căldură densă, îndulcită de menta sălbatică, la care se adăuga mirosul mai înăbuşitor al grozamei. Nu mai putea să suporte felul ei de a merge, tîrîndu-şi picioarele, nici mîna ei neagră, aspră, pe care i-o punea pe ceafă sau pe păr, nici glasul tocit, puţin plîngăreţ, pe care şi-l lua ca să-i spună (şi care se potrivea atît de bine cu tîrşîitul obosit al papucilor) :

— Dar ce faci, dragul meu, dacă te-ar vedea taică-tu !

Ah ! Tonul ăsta de dojană duioasă ! Ar fi dat-o dracului dacă enervarea şi uneori chiar soiul de ură ce i-l inspira nu s-ar fi transformat într-o cumplită milă, din cauza ataşamentului de animal pe care îl simţea pentru ea.

— Cum vrei să mă vadă ? Şi la urma urmelor, cu ce l-ar deranja ?

— Şi Biblia ta, Joseph, Biblia ta...

Ca şi cum n-ar fi ştiut că se numea Joseph ! Numele ăsta ridicol mergea foarte bine cu vocea spartă şi cu papucii mari, bărbăteşti, din care îi ieşeau oasele slabe ale gleznelor. Biblia Lui ! Joseph şi Biblia Lui ! El singur pe lume avea o Biblie. Pretutindeni, oamenii şoşoteau că cel de-al doilea născut din Maheux se plimba pe sub copaci cu BIBLIA. Nu-l aşteaptau decît pe el ca să vorbească despre asta. Domni importanţi vor veni de la Paris în mod special ca să-l vadă şi cu mîna pe inimă vor spune : deci, dumneavoastră aţi citit Biblia la vîrsta asta ? Nemaipomenit ! Îl vor purta în triumf. Juliette Clément, vara sa din Sète (tînăra cu gura cărnoasă, care în visele sale îi sugea umilitoarea cicatrice îi semăna), o să înnebunească după el.

Făcea astfel să-i defileze prin faţa ochilor numeroase imagini, unele mai ridicole decît altele, aşa cum zgîndări o rană dureroasă, fapt care îl aducea întotdeauna în culmea exasperării : era bucuria amară de a-şi cunoaşte limitele şi de a se cuibări în propria neghiobie. Sărmana femeie ! Îi privea chipul neliniştit şi consternat, plecat asupra lui, pielea ciudat de fină pentru o ţărancă, ochii întotdeauna uşor umeziţi, capul ca de furnică cu oase subţiri, pe care aveai impresia că poţi să-l striveşti în

mînă ca pe o nucă, şi ale cărui gînduri el ştia foarte bine că erau numai pentru el.

— Ei bine, ce vrei, Biblia mea, Biblia mea... Vezi foarte bine că gîndeam.

— Bine, dar poţi să dai foc !

Ţăranii ăştia şi groaza lor de foc ! El unul ar fi foarte mulţumit să ardă totul, să se întîmple ceva care să-i schimbe brusc viaţa fără să fie nevoie să-şi tot scotocească creierul de dimineaţă pînă seara !

— Nici vorbă, nici vorbă, lasă-mă în pace, dacă îţi spun eu că nu se întîmplă nimic. Hai, dacă ţii neapărat, du-te şi adu-mi apă, chiar acum.

Ea pleca să-i aducă apă, tîrîndu-şi picioarele, încovoindu-şi spinarea, bălăbănindu-şi braţele, repetîndu-şi în sinea ei : de ce face asta, poate să dea foc, taică-su s-ar înfuria cumplit dacă l-ar vedea, de ce face asta, oare nu-i bolnav, şi dacă doctorul l-ar vedea făcînd prostiile astea, dacă pastorul ar şti... — împărţită între teama că el n-o să „reuşească" şi tainica nădejde că o purtare atît de ciudată este tocmai unul dintre semnele după care sînt recunoscute destinele excepţionale.

Singur, pe micul platou calcaros din Ferrières, Taciturnul înainta urmărind marginea drumului punctat de ruinele unui zid, în ceaţa aceea foarte deasă care se risipeşte încet şi care anunţă adesea zilele calde din septembrie ; cu toate că amurgul se lasă repede, sînt, poate, aici, cele mai frumoase zile ale anului. S-ar spune că pămîntul, copleşit de soare în timpul unor săptămîni de călduri brutale, profită de primele ceasuri blînde ale toamnei ca să împrăştie toată mierea căldurii pe care a adunat-o. Aerul roşu şi gras are gust de miez de fructe ; simţi curgînd în el mirosul bolţilor de viţă, ca un sirop.

— Da, o să fie cu siguranţă foarte cald, astăzi : deşi ceaţa ascundea încă în întregime soarele, mergînd, bătrînul muntean năduşea ca în plină vară.

Plecase din Maheux în zorii zilei, echipat cu legendara lui pușcă cu piston și cu tolba în care se și bălăbănea o gaiță împușcată, cam singurul vînat pe care plesnitoarea lui arhaică este în stare să-l atingă, ca să se alăture la Mazel-de-Mort unui întreg grup de vînători adunați acolo, ca în fiecare an, la deschiderea sezonului de vînătoare : Despuech, la care aveau loc de obicei agapele tradiționale, Boutonnet din Barre-des-Cévennes, ce vorbea cu un glas stins și părea întotdeauna copleșit de nenorociri de neînlăturat, frații Roux, din Saint-Julien, roșii la față și gata să se sufoce ca toți cei ce se hrănesc cu carne de porc, Sauveplane, din Florac, cu scobitura lui de lîngă tîmplă pe care o căpătase la Marna și unde i se vedea pulsul bătînd la suprafața pielii, doi sau trei tineri poznași tot din Florac, pe care faptul de a poseda o „Robuste" cu mai multe focuri îi amețea, și care își exteriorizau euforia ciuruind panourile de semnalizare sau cele pe care scria „vînatul interzis", în sfîrșit cîțiva pehlivani bătrîni care veneau acolo numai ca să-și umple pîntecul ; ăștia nu aveau nevoie nici de pușcă, nici de cîine, nici de deschiderea sezonului de vînătoare, nici de permis ca să-și umple tolba ; de la 1 ianuarie pînă la 31 decembrie străbăteau pădurile în lung și-n lat, prădau torenții și furnizau majorității restaurantelor din regiune tot ceea ce putea să fie jupuit de piele, jumulit, golit, murat, pus la cuptor, în frigare, în sos sau în conserve.

Și apoi, în seara asta, după petrecere, Reilhan va aduce la Maheux calul pe care i-l împrumuta prietenul său pentru arături sau pentru semănăturile de toamnă : începînd de mîine, timp de cincisprezece zile, va naviga cu animalul în largul costișelor înalte scormonind pămîntul, cu brațele întinse pe coarnele plugului, găsind uneori în oboseală senzația că propriii săi mușchi smulg bulgării și deschid brazda. Dar oboseala asta îi făcea bine ; nu se sătura privind cum se despart în fața lui cele două buze de pămînt roșiatic care, atunci cînd plouase puțin mai înainte, erau netede și grase de parcă le-ar fi tăiat în unt. Ar fi continuat să are așa pînă la capătul zărilor, doar pentru plăcerea de-a auzi zăngănind potcoavele calului printre pietre și de-a simți pînă în umeri cum tresaltă ciocul acela lucitor și curat în care

se concentra toată puterea braţelor sale multiplicată prin puterea calului. N-ar fi îndrăznit niciodată să mărturisească nimănui că aici era partea cea mai bună din recolta sa. Nici măcar nu se întreba dacă aceasta o să fie bună sau rea, mai bună sau mai rea decît cea dinainte ; acest soi de griji nu-i întunecase niciodată sentimentul de plenitudine, aspra uşurare pe care o încerca unindu-şi efortul cu cel al calului, ca să desfunde derma stearpă a miriştilor, să facă să se agite această suprafaţă pîrjolită, crăpată, acoperită cu ierburi mărunte şi aspre, să taie în bucăţi această coajă moartă sub care o viaţă tăcută şi captivă aştepta aerul, ploaia şi soarele pentru a se înălţa din nou în fragede tulpini tremurătoare pe care vîntul de primăvară avea să le unduiască şase luni mai tîrziu, cînd vor începe să-şi înroşească vîrful ca puful ţul moale al căţeilor.

Continuînd să urmărească, prin ceaţă, drumul trasat datorită dublei panglici de pietre rotunde pe care acestea îl materializau în faţa lui pe măsură ce se deplasa într-un fel de nimb mai luminos al cărui centru rămînea şi pe care îl ducea cu el, de-ai fi zis că simpla lui prezenţă era de ajuns ca să împrăştie desimea vătuită pe o rază de cîţiva metri, chibzuia cu mintea liniştită şi fără griji datorită drumului străbătut aproape maşinal şi care, în mijlocul acestei ceţi lipsită de surprize, îi lăsa frîu liber gîndurilor. Retrăia acele momente atît de bune din viaţa sa, pe care ciclul anotimpurilor o dăruia periodic cerului de necuprins şi marilor întinderi, acestei plutiri în largul mării biciuite de ploi de stropi şi de vînt sau orbite de soare — această viaţă pe care, pînă la urmă, nu se învoise nici s-o trădeze, nici s-o piardă. De aceea se ţinuse tare, de aceea nu voise să plece şi nu voise să vîndă, de aceea îi scrisese omului de la oraş, fără să spună nimănui nimic, că se stricase vînzarea. Dacă într-o zi mama ar afla asta, nu i-ar ierta-o niciodată. Da, desigur, exista acea întîrziere pe care nu reuşea niciodată s-o recupereze, acea cursă istovitoare în urma anotimpului, în al cărui ritm nu izbutise niciodată să intre, recoltele pe jumătate pierdute, pămîntul risipit de furtuni, pe care erau nevoiţi să-l aducă înapoi în coşuri, coastele povîrnite ce trebuiau urcate şi coborîte de dimineaţă

pînă seara ca să strîngă fînul sau să clădească stivele de crăci, era tristeţea soarelui şi singurătatea inimii, tăcerea lumii, nesiguranţa zilei de mîine, era sărăcia, sărăcia asta care stă cu tine în casă de la naştere şi pînă la moarte ca un tovarăş credincios şi pe care sfîrşeşti prin a o iubi, sărăcia pămîntului, a mesei, a îmbrăcăminţii, sărăcia gesturilor şi a cuvintelor, sărăcia urîtă de toată lumea, şi refuzată cu furie. Şi la urma urmelor, ce-i cu sărăcia asta ? Toţi aveţi cuvîntul ăsta pe buze. Ca şi cum n-ar fi mai bine să mănînci o ceapă stînd în faţa porţii tale şi fiind un om liber, decît să te hrăneşti cu langustă în închisoare ; căci, în sfîrşit, să nu-mi spuneţi că oamenii aceia nu sînt în închisoare. Să nu-mi spuneţi că oamenii aceia sînt fericiţi. Degeaba sînt îmbrăcaţi ca lorzii, degeaba merg în maşină, se duc la cinema, fac tot felul de lucruri extraordinare, au aerul că sînt trişti, sînt mereu bolnavi sau supăraţi pe cineva ; se bat pentru un da sau pentru un ba, fac războaie, revoluţii cîte pofteşti ; cînd îi vezi mergînd pe stradă, înghesuiţi unii lîngă alţii, te întrebi unde se duc, în orice caz nu s-ar zice că le face plăcere să meargă unde se duc şi să facă ceea ce fac, şi poate că de asta, pînă în cele din urmă, se şi bat. Se bat pentru că se plictisesc şi vor să te baţi alături de ei ; n-au decît să se bată singuri dacă au chef : oare în restul timpului se interesează cîndva de noi ? Vara, îi mai vezi venind pe aici pe unii dintre ei ; se plimbă în pădure, lasă în urma lor hîrtii pline de grăsime, uneori dau foc pădurii şi spun privind munţii : cît e de frumos, ah ! cît e de frumos ! Ce vrea să însemne : e frumos ? Ei spun orice, aşa, ca să arate că sînt inteligenţi şi că ne sînt superiori. Şi-ţi trîntesc portierele de la maşină, şi-ţi pun o frînă de te umplu de praf, şi-ţi tot fac la fotografii, şi biserica, şi calul, şi fîntîna, şi oile, şi stîna, şi ciobanul, şi caţără-te pe munte, şi culcă-te în cort. Şi la capul a două zile ploioase gata geamantanul şi peaci ţi-e drumul ; cu fularele în jurul gîtului, cu ochelarii pe nas şi cu cărţile sub braţ : nişte caraghioşi, asta e. Tot pe zor, alergînd în stînga şi în dreapta, şi doamna are dureri de cap, şi ar prefera să coboare la marginea mării, mă rog duceţi-vă la marginea mării ca să mîncaţi nisip şi să vă perpeliţi ca sardelele şi să vă îmbolnăviţi...

Zări, pe jumătate înecată în ceață, silueta unui cioban, nemișcat la marginea drumului, cu pelerina sa neagră care îl făcea să semene cu un brăduleț. Ciobanul crescu și deveni de-a binelea un brad. Trebuia să se întoarcă : nu exista nici un brad înainte de întretăierea cu drumul spre Mazel-de-Mort ; înșelat de ceață, pesemne că trecuse de locul ăsta fără să bage de seamă. În sfîrșit, găsi poteca după vreo sută de metri. Becaține se înălțau, cînd se apropia, zburînd jos, și se așezau pe pietre ceva mai departe. Muiați în ceață, merișorii răspîndeau un iz amar și medicamentos.

Mîine, fără îndoială, o să înceapă să are la Grand-Terre, o parcelă cocoțată sus, la marginea platoului, parcă pierdută în mijlocul cerului, aproape de nori, ridicată de o mișcare a terenului, care te aruncă cu cal cu tot deodată în vîntul dinspre larg ; este un pămînt argilos, cu pielea uscată și carnea prăfoasă, care zdrăngăne din cauza ardeziilor îngrămădite una cîte una din generație în generație pe un morman de pietroaie din mijlocul cîmpului, dar tot mereu ies altele la suprafață, ca și cum plugul ar întoarce un imens osuar și ai călca pe oase. Secara este mică, rară pe alocuri, acolo unde piatra formează o șosea compactă care se întinde la nivelul pămîntului. Găsești acolo adesea stele de mare, arici de mare, jumătăți de cochilii bătute în calcar ca niște medalii — de către mările antice, după cît se pare. La celălalt capăt al cîmpului, spre interiorul platoului, o străveche mastaba servea pe vremuri de adăpost ciobanilor și vînătorilor, care și-au scris numele aici, pe pietre, cu cioturi de lemn ars, pînă în vîrful bolții prin care strălucesc fărîme de cer. Unele din aceste inscripții merg înapoi către începutul secolului trecut, pe vremea războaielor imperiului. În miezul zilei mănînci o bucată de brînză la umbra acestei bolți, cu spatele proptit de dalele grele și reci ; afară e o lumină intensă, tremurîndă, care turbură orizontul, albăstrește munții, atîță insectele ; mai stai puțin bînd din cînd în cînd cîte o înghițitură de vin prost, apoi pui sticla la rece, sub cîrpele din fundul traistei și o pornești iar prin arșița siropoasă și, din nou, brazdele te duc spre culmea cea înaltă, într-o dîră de muște și de mirosuri violente pe care le lasă în urma lui calul

cu coapsele lustruite de sudoare şi cu botul albit de spumă.

Deodată, într-o vale îndepărtată, se auzîră cîinii hămăind cu glasul acela neliniştit şi grăbit pe care-l au cînd stîrnesc vînatul ; şi, aproape în acelaşi timp, două focuri de puşcă plesniră fără ecou, înghiţite de ceaţă.

Pe nesimţite drumul începu să coboare ; fagii cu coroana rotundă îşi întindeau ramurile joase peste iarba pîsloasă a pantei. Ceaţa îşi pierdea încetul cu încetul consistenţa ; pe alocuri dispăruse aproape de tot ; atunci se deschidea o zonă în care lucrurile apăreau cu o claritate surprinzătoare, cu un relief neobişnuit. Apoi se îndesea din nou şi înghiţea totul, lăsînd un mic luminiş în care vederea nu ajungea decît la cîţiva paşi. În sfîrşit, tot acest cenuşiu se preschimbă în galben, se lumină, şi pe chipul lui şiroind de sudoare, Reilhan simţi căldura soarelui ; la capătul unei cotituri a potecii ieşi din pădure, acolo unde ceaţa se retrăgea încet, şi se află în plină lumină.

În faţa lui, în lumina uşor voalată a dimineţii se desfăşura o vastă panoramă a munţilor înghesuiţi unul într-altul şi acoperiţi cu păduri, ce aveau, pe versanţii cei mai apropiaţi, strălucirea scînteietoare şi argintată a acoperişurilor de ardezie, asemenea unor solzi de peşte. Zidul mic de granit umed încă şi care se întindea de-a lungul potecii fumega în mijlocul urzicilor şi nu era nici o tufă de iarbă de care să nu se fi agăţat o pînză mică de păianjen perlată de picături pe care le irizau razele oblice.

În poala pădurii, care îşi regăsea acum adîncimea ecourilor, porneau focuri de puşcă, descoperind această adîncime. Cîinii, nebuni de plăcere, lătrau ascuţit, sfîşietor.

Cînd zări acoperişurile de la Mazel-de-Mort, în josul unei pajişti întinse, înconjurată de păduri, Reilhan încălecă ziduleţul şi o tăie printre grozame ; mirosul lor cald şi acru îl înăbuşea şi poate că prima oboseală a dimineţii şi faptul că mersese atît de mult pe nemîncate făceau să i se pară acest miros atît de tare şi atît de persistent. Se opri o clipă, cu picioarele proptite în pantă ca să-şi şteargă fruntea şiroind de sudoare şi, punîndu-şi

pușca pe iarbă, avu, atunci cînd se sculă, o ameţeală ; puncte negre i se învîrteau nebuneşte în faţa ochilor în toate direcţiile. Privi prosteşte în jur, ca şi cum s-ar fi mirat că se află acolo.

Grozamele începeau uşor să pălească ; se vedeau la intrarea fermei, pe un teren acoperit cu iarbă, patru sau cinci trăsuri, oprite în mijlocul unor maşini agricole vechi, mai mult sau mai puţin rablagite, şi ale căror oişti îndreptate spre cer aminteau de tunurile antiaeriene. Pe deasupra, mai era şi o pasăre mare cu aripile în accent circumflex, ameninţătoare, care descria cercuri mari deasupra acoperişurilor, interesată de vreo pradă minusculă ; oiştile vor deschide poate focul asupra ei ? În momentul în care se aplecă să-şi ia pușca, Reilhan avu, pentru o clipă, senzaţia bizară, brusc derutantă, a unei încurcări a epocilor, a unui amestec foarte ciudat, captivant, de pîndă de vînătoare şi de dimineţi de război în care bărbaţii patrulau de-a lungul pădurilor înălbite de chiciură sau printre ogoarele cu sfeclă, noroioase şi triste, făcute anume, se pare, ca să suporte pagubele războiului, ca să servească drept pîlnii obuzelor şi drept tranşee cadavrelor. Atît de puternică îi era impresia şi atît de preocupat era să urmărească felul în care evolua, încît era gata să se creadă îmbrăcat în haine militare, şi luîndu-şi pușca parcurse ultimii trei sute de metri fără măcar să-şi dea seama ce face. Mirosul de cafea caldă care ieşea prin uşa întredeschisă a bucătăriei mări şi mai mult această confuzie : cînd intră în odaia scundă, destul de întunecată încă şi prost luminată, nu ar fi fost deloc uimit ca rumoarea discuţiilor, zgomotul de tinichea lovită al bidoanelor din ranițe, ţăcănitul sec şi precis al chiulaselor pe care tinerii le manevrau cu solemnitate, să fie cele ale unei patrule care pleacă spre avanposturile din pădurea din Ardeni, într-o dimineaţă din iarna lui '40. Faptul era cu atît mai ciudat cu cît astăzi era 10 septembrie, şi trecuseră exact zece ani, o zi după alta, de cînd începuse pentru el, ca şi pentru cea mai mare parte dealtfel a celor care se găseau de faţă aici în dimineaţa asta, aventura uluitoare ale cărei implicaţii şi amănunte nu le înţelesese niciodată foarte bine ; după ce strînse cîteva mîini şi bău o ceaşcă de cafea, simţi că impresia i se risipeşte

şi, spre propria lui surprindere, încercă o nostalgie, o tristeţe vagă, puţină plictiseală la gîndul că o zi de vînătoare se va termina în mod obligatoriu într-un pat, ca şi cum, de la o adevărată zi de război ai fi aşteptat ceva cu mult mai important ; ca şi cum nimic nu ar fi putut să înlocuiască minunata impresie de libertate, de lipsă de răspundere, de teamă nedeslușită, pe scurt : de nesiguranţă, pe care i-o dăduse această plutire de la realitatea actuală pe valul tainic al amintirilor.

— Nu te aşteptam decît pe tine, spuse Despuech punîndu-i mîna pe umăr ; acum, haidem, ziua o să fie grea.

— Da, da, ziua o să fie grea, spuse Reilhan sculîndu-se, cu picioarele puţin îngreuiate ; şi din nou, mirat că se află acolo, puţin zăpăcit de căldura cuptorului, de mirosul sosurilor şi al vînatului, care îngroşau atmosfera, de zgomotul scaunelor trase şi de hîrşîitul picioarelor, repetă în mod mecanic, cu o voce care parcă n' era chiar a lui :

— Da, ziua o să fie grea.

În momentul cînd era gata să iasă pe uşă, Despuech îl opri apucîndu-l de braţ.

— În legătură cu calul, spuse, am ceva să-ţi spun ; ceva important pentru tine. O să vorbim despre asta deseară.

— Aha, bine, zise Reilhan, şi de ce nu acum ? Dacă e ceva supărător, mai bine să aflu imediat.

Despuech îşi umflă obrajii şi pufni în rîs.

— Aha ! Da, atunci, e ceva foarte supărător... Îl bătu pe umăr şi continuă să rîdă cu hohote.

— Măi Reilhan ! Tot cu capul în nori, nu-i aşa ? Şi-i crezi pe toţi la fel ca tine ? Hai, mişcă ! Deseară, cînd o să fim liniştiţi, o să vorbim despre toate astea. Şi îl împinse afară din casă ; în acest timp, Maria-Oacheşa, fiică-sa, făcea un zgomot ca toţi dracii cu văsăria ei ; părea furioasă. Era o femeie mică, slabă, cu pielea închisă şi cu un aer posac, dar, după cîte se spunea, lucra cît un bărbat. Cînd ieşi toată lumea, trînti uşa şi se întoarse lîngă cuptor ridicînd din umeri.

Bărbaţii reveniră către ora unu, pe o căldură aproape toridă, sub un cer de plumb. Erau îndreptăţiţi să se aş-

tepte la zile de toamnă frumoase de la un cer atît de curat şi atît de liniştit ; auziseră pretutindeni fluieratul ciocîrliilor pe deasupra ogoarelor.

După ce îşi puseră puştile în rastel şi îşi îngrămădiră vînatul pe lada de pîine, oamenii se duseră afară să se spele pe mîini, într-un jgheab unde venea o apă îngheţată captată în vîrful pajiştei, în mijlocul unui pîlc de papură şi dusă pînă la fermă în trunchiuri de molid scobite şi pline de muşchi ; acest izvor care curgea fără încetare vara ca şi iarna era mîndria proprietarului său şi provoca invidia tuturor, într-o regiune în care erai obligat în majoritatea cazurilor să te bizui pe cer ca să umpli bazinele. Prisosul acestei ape alimenta o baltă artificială, ale cărei maluri căptuşite cu argilă erau ciuruite de găurile făcute de oi ; şi tot mai rămînea încă destulă ca să se ude tarlaua cu legume dintr-o grădiniţă unde domnea soarele între pereţii din piatră rotundă. Pe sub ferestre, răzoarele împodobite cu flori erau mărginite şi ele cu pietre rotunde de granit.

Pentru Reilhan, această fermă reprezenta un fel de rai pămîntesc şi Despuech era Dumnezeul său binevoitor : era evident că fără ajutorul lui ei n-ar fi reuşit nici măcar să supravieţuiască. De fiecare dată cînd se afla la Mazel-de-Mort, Reilhan se simţea la fel de stînjenit ca un ţăran în vizită la senior ; abia dacă îndrăznea să stea jos, cu toată jovialitatea binevoitoare a prietenului său.

Bărbaţii intrară unul cîte unul, traseră scaunele şi se aşezară în jurul mesei în tăcere. Cîinii adormiseră prin colţuri, potoliţi de răcoarea dalelor. Se bău în pahare de muştar un pastis cu gust puternic de plantă. Din cînd în cînd, cîte unul vorbea cu glas puternic, de parcă s-ar fi adresat unui surd. Unele chipuri aplecate înainte şi luminate oblic păreau acoperite de o mască de argilă roşie, deasupra căreia apărea o bandă de piele palidă, de un alb fragil şi nesănătos, şi care avea indecenţa părţilor secrete ale corpului, ascunse privirilor şi neviolate de soare.

În picioare, sprijinită de cuptor, cu braţele încrucişate, cu chipul inexpresiv, Maria Despuech îi observa pe rînd cu răceala unui geambaş, aşteptînd bunul plac al rasei stăpînilor ca să-şi exercite funcţiile gospodăreşti ; la un semn din cap al tatălui se îndreptă spre un bufet scund

pe care erau așezate două tăvi mari cu mezeluri ; le puse în mijlocul mesei îndepărtînd paharele și sticlele, cu gesturi repezite, păstrînd același chip închis, servind pe toată lumea cu un zel morocănos, stăpînindu-și cu greu nu știu ce ciudă, nutrind nu știu ce resentiment față de cei prezenți. Apoi își reluă postul de observație și oaspeții, desfăcîndu-și încet șervetele și deschizîndu-și cuțitul cu vîrful unghiei, începură să oficieze în fața farfuriilor.

Cea mai mare parte a mesei mîncară în tăcere, ca la un parastas ; și, dealtfel, în felul lor de a tăia pîinea în cubulețe, de a mesteca fiecare înghițitură fără grabă, aproape fără poftă s-ar fi zis, de a bea închizînd ochii pe jumătate, cu prudență și respect, era un fel de solemnitate rituală, care dădea mesei o atmosferă religioasă.

Spre sfîrșit, totuși, cu ajutorul vinului și al sosurilor grele, spiritele se încălziră și tonul discuțiilor crescu : se povestiră mai întîi întîmplări de vînătoare, pe care puținătatea vînatului le făcu să degenereze curînd în discuții politice și atunci se produse o revărsare de supărare generală, condamnarea în bloc a sistemului de guvernare, a sindicatelor, a partidelor, recurgîndu-se în mod cu totul platonic la un regim de tabula rasa, de respingere a tot ceea ce fusese mai înainte, de descotorisire de toate lucrurile inutile, ca un ecou îndepărtat și muribund al unor vechi virtuți revoluționare astăzi dezamorsate.

Despuech, adresîndu-i-se lui Reilhan, pe care îl așeza întotdeauna lîngă el, îi zise :

— Nu faci ca noi ?

Desfăcea o bucată de pîine în farfurie și muia bucățile cu o lingură de sos negru, cu reflexe de un cafeniu-auriu ; la sfîrșitul unei mese, chiar înaintea salatei sau a brînzei din lapte de capră, mulți aveau acest obicei.

Reilhan dădu din cap ; aceste ospețe, care nu se mai sfîrșeau, îl cam oboseau întotdeauna și mîncarea prea bogată îi încărca imediat stomacul. Abia se atinsese de mîncarea de iepure cu arpagic. Rumoarea confuză a glasurilor, fumul, scîrțîitul scaunelor, puținul vin pe care îl băuse, el care nu bea niciodată, toate astea se adăugau la senzația lui de om sătul, ușor îngrețoșat, care îi îngreuia digestia și sfîrșise prin a-l ameți ; abia aștepta

să iasă, să umble, să respire o înghiţitură de aer proaspăt.

Deodată îşi aminti de cal, de ceea ce îi spusese Despuech dimineaţa, în momentul plecării ; în iureşul întîmplărilor nu se gîndise la asta decît cu intermitenţe, străduindu-se să nu insiste, de teama cine ştie căror complicaţii. Acum se vedea întorcîndu-se singur la Maheux. Fără cal, pentru un motiv sau altul. Mîine, nici un fel de plutire de-a lungul marilor spaţii, nici brazde de deschis, nici o zguduitură în braţe — ca şi cum pămîntul ar fi început să se mişte, ca şi cum ar fi fost viu — nici un fel de sfîntă oboseală, mai bună decît cel mai bun dintre paturi, în care să te cufunzi seara. Grand-Terre, acolo sus, va rămîne oare un pămînt necultivat, mort, cu miriştea gălbejită şi părăsită ? Nici măcar nu se gîndea la recolte, la nenorocirea care s-ar abate asupra lui şi asupra alor săi dacă ar rămîne să muncească fără animal.

Acolo sus... Vedea întinzîndu-se şi urcînd în faţa lui pămîntul acesta al cerurilor nesfîrşite, cu biata lui colibă de pietre uscate, lungul şi puternicul val care îl ridica spre nori, urcuşul pe culmea muntelui care te dăruia deodată vîntului necuprinsurilor, unei libertăţi mai mari, pe acest spaţiu gol de unde începe fuga peisajului, asemănătoare vastelor mişcări ale hulei pe care oceanul o rostogoleşte în nemărginirea sa în largul continentelor.

Nimic nu-l făcea să uite atît de categoric de sine, ca gîndul acesta, aşa de duios, de ferm, de plin de farmec totodată. Încercînd să asculte ce-i spunea tovarăşul lui, se întrebă brusc, cu o intensitate ciudată, unde ajunsese lumina, acolo sus, în clipa asta ; care era unghiul soarelui în raport cu panta şi la ce distanţă înaintase umbra colibei faţă de neagra sa deschidere. Gîndul că toate acestea existau fără el, în singurătate, în timp ce el se îndopa aici îi strecură în suflet un strop de nelinişte provocată de nu ştiu ce fel de formă de dragoste ciudată, la fel de turbure şi la fel de pătrunzătoare ca o atracţie pentru un chip omenesc ; în tot cazul, nimic nu-i părea mai important decît ceea ce se petrecea acolo sus, în ceasul acesta, chiar dacă nu se întîmpla nimic — poate pentru că nu se întîmpla nimic.

În clipa aceea își dădu seama că Despuech îi vorbea tocmai despre cal. Imaginea cîmpului cu adăpostul său rustic îi era atît de prezentă în minte, încît trebui să facă un adevărat efort ca să revină printre meseni și să fie atent la ceea ce îi spunea celălalt.

— Vrei să-mi repeți, îi spuse. Cu tot zgomotul ăsta n-am auzit nimic.

— La dracu, n-asculți cînd ți se vorbește ; de se întreabă omul întotdeauna la ce te gîndești. Îți spuneam că Maria...

La ce mă gîndesc ; de ce să gîndesc în felul ăsta ? N-am gîndit așa de cînd sînt. Mi-ar plăcea să fiu acum acolo sus, cu calul, și să ar ; sau să stau jos în fața colibei și să aștept ; să aștept să vină noaptea.

Pentru prima dată în viața sa îi trecuse prin minte ideea ciudată să nu se mai întoarcă acasă și să se ducă să se culce acolo sus, în mijlocul pîlpîitului stelelor și al țîrîitului greierilor. O mînă îl zgîlții de umăr.

— Ca să zic așa, asta-i tot ce ai de spus ?

Despuech, foarte roșu, surîdea prostește și nu reușea să-și fixeze asupra lui ochii săi albaștri în care plutea privirea oamenilor ușor amețiți.

— Care va să zică, așa, zise Reilhan, așa... Mi-ai dat o veste...

Fără să-l fi ascultat, avea impresia că-și aduce aminte că prietenul său îi dădea calul *pentru totdeauna,* s-ar fi zis că înregistrase cuvintele fără să le înțeleagă. Calul, era un dar din partea Mariei. Acum, înțelegea.

— Maria, pricepi, Maria e... pentru că Maria și Abel... Ei ! ție trebuie să ți se explice totul ! Ei, fir-ar să fie, cît de mulțumit sînt, spuse celălalt, uite că există și momente frumoase în viață !

Apoi, la o privire mînioasă a fiicei sale, scăzînd glasul și la urechea prietenului său :

— Dacă nu te supără, o să anunțăm asta altădată ; astăzi Maria n-are chef.

Se lansă în planuri pentru viitor. Perspectiva de a-și căsători fata și fericita influență a vinului se aliau pentru a i-l zugrăvi în roz ; vorbea despre restaurarea unei societăți tradiționale, dar bazată pe comunitatea intereselor și pe fraternitate ; egoismul, prostia, izolarea fiecăruia

sînt în parte răspunzătoare de situaţia noastră de acum ; Haut-Pays s-a destrămat fir cu fir, familie după familie, şi nimeni n-a ridicat un deget ca să împiedice acest scandal ; nu-i vorba să ştim ce se va petrece peste o mie de ani ; e vorba să ne ocupăm de ce se întîmplă acum ; sîntem oare fericiţi ? Munca noastră are oare un sens dacă nu sîntem în stare nici măcar să asigurăm viitorul copiilor noştri ? Trăind fiecare pentru sine, te îndobitoceşti muncind, rumegi gînduri negre, anii trec în goana mare, într-o bună zi te vezi singur şi tot ceea ce ai făcut n-a folosit la nimic, nici măcar ca să trăieşti bine : şi la urmă eşti mult mai sărac decît ai fost la început. La drept vorbind, triburile patriarhale aveau ceva bun : era de ajuns să te aduni în jurul mesei şi să goleşti cîteva pahare sau să întingi în supă cu ceilalţi pentru ca bucuria străbună să se afle din nou printre noi ; pe cînd acum, de obicei, moartea stă la masa noastră ; ajungi chiar să nu-ţi mai dai seama că pentru ea munceşti : să trăieşti pentru tine însuţi înseamnă să trăieşti pentru moartea ta ; dar să nu mergem prea departe. Trebuie să încercăm să găsim o soluţie ca să rezistăm. O să ne ocupăm de religie şi de filozofie mai apoi.

Copiii odată căsătoriţi de ce n-am lucra pămînturile în comun, de ce n-am împărţi rodul recoltei într-un fel de colhoz, ce mai încolo ! Munca ar fi mai uşoară, rezultatele mai bune ; am fi fericiţi.

— E adevărat, spuse Reilhan, am fi fericiţi.

Încerca să-şi concentreze atenţia, dar se simţea din ce în ce mai neatent, mai muncit de gînduri, ca şi cum nimic din toate astea nu l-ar fi privit, şi ca şi cum ar fi avut ceva mult mai important, mult mai urgent de făcut — dar ce anume, n-ar fi fost în stare să o spună ; să doarmă, poate... Nu, era o senzaţie ceva mai uşoară, mai ameţitoare decît dorinţa de a dormi — era în acelaşi timp şi obosit şi nerăbdător să plece. Gînduri întrerupte se rostogoleau de-a valma în capul său, străine şi indiferente unele mai mult decît altele, şi totuşi, calul acesta, pămîntul, viitorul fermei, ceva mai multă siguranţă pentru ai săi, oare ce putea fi mai important pentru el ? Dar în spatele acestei agitaţii sterpe, domnea un

fel de calm straniu, lunar, care îl atrăgea şi îi dădea încă de pe acum o minunată senzaţie de odihnă. Da, da, să plece, să umble sub cerul nesfîrşit, să-şi pună puţină ordine în gînduri, iată de ce avea nevoie. Se ridică deodată.

— Trebuie să mă duc să anunţ vestea mamei, spuse el şi, dealtfel, curînd o să se facă noapte. În zgomotul conversaţiilor îşi auzi vocea hîrîind neplăcut, ca atunci cînd ai urechile înfundate.

Era ora şase spre seară ; soarele părăsise fereastra şi în curtea ce se şi întunecase rămăsese luminată numai partea de sus a zidului hambarului. „E aceeaşi lumină ca acolo sus", îşi spuse şi, din nou, simţi aceeaşi turburare, asemănătoare unei uşoare strîngeri de inimă.

— N-ai să ne laşi tocmai acum, zise Despuech, mai sînt minciunelele şi vinul spumos.

— Aha, bine, zise Reilhan şi, supus, se aşeză din nou.

În timp ce tatăl său se duse să aducă vinul, Maria servi minciunelele ; se apropie de el ; avea un aer ironic şi furios totodată. Dar ea îi puse repede mîna pe braţ.

— Într-una din zilele astea, o să vin s-o văd pe mama, zise ea. Ca să vorbim.

Puţin mai tîrziu, în pragul uşii, în momentul plecării, Reilhan îi spuse :

— Îţi mulţumesc pentru cal ; mama o să fie tare surprinsă ! şi o sărută pe obraz, de trei ori.

— Trebuie să ne sărutăm şi noi, sări Despuech, şi îl trase spre el.

— Măcar astăzi, zise Maria, ar fi putut să vă însoţească, ce sălbatic !

— Ştii bine că nu-i place lumea, zise Despuech ; n-ai să-l schimbi tu ; fii mulţumită c-ai pus mîna pe el.

Legat la uşa grajdului, calul, uriaş, bătea din copite, parcă nerăbdător şi el să o pornească printre ierburi, în răcoarea înmiresmată a serii : parfumul pajiştilor umede ajungea pînă la ei. Reilhan apucă animalul de căpăstru ; calul se urni greoi în spatele său.

Ajuns în susul pajiştei, privi îndărăt, uimit că străbătuse atîta drum : ferma era mititică. Atunci cînd ea

dispăru cu totul, înghițită de o cută a terenului, fu deodată eliberat de o stinghereală, avînd, în sfîrșit, cerul nemărginit numai pentru el singur.

— Tu acuma, îi zise Maria tatălui său, întorcîndu-se lîngă oaspeți, caută să-ți ții gura și să nu le spui nimic bețivanilor ăstora.

De ani de zile ea zicea că nu vrea să se mărite ; toată lumea gîndea însă că avînd firea pe care-o avea, mai degrabă nu voiau băieții s-o ia de nevastă.

•

Se înserase repede ; pădurea pe care o traversase dimineața în sens invers era acum foarte întunecată, dar, mai sus, ajungînd pe pantele goale, regăsi limpezimea cerului, pe care tremura o stea către apus. În urma lui, pietrele drumului scrîșneau și se rostogoleau sub copitele calului ; nu mai era nici un alt zgomot decît acest greu și lent ciocănit fără ecou care îi însoțea mersul. Era totuși ceasul în care începea să se trezească cîntecul tuturor gîzelor de noapte ; mai ales în seri atît de blînde. Dar nu se auzea nimic — în afară de zgomotul surd al copitelor calului care făceau să tremure pămîntul și să se rostogolească pietrele. Simțea cum îi curge sudoarea pe spinare, năpădindu-i fruntea, pe care o răcorea evaporîndu-se. Deodată, se opri, crezînd că și-a uitat tolba la Despuech. Dar nu, unde-i era capul ? Îi atîrna la șold, plină de vînatul pe care i-l dăduseră după împărțeală — cu toate că el unul nu reușise să împuște decît o gaiță, în zori ; cîteva zile, la Reilhani o să fie un adevărat ospăț. Mai ales pentru Abel. Joseph nu mînca aproape nimic. Joseph. Încercă să se gîndească la Joseph, dar, lucru curios, fără să reușească de-a binelea : s-ar fi zis că imaginea celui de-al doilea născut refuza să se închege în capul său. Avea o impresie foarte stranie : impresia că o ștersătură de gumă, ușoară, dar grozav de eficace, îi scosese definitiv din minte chipul fiului său. Și chiar ideea de a avea copii îi părea absurdă.

Mai merse puțin, rumegînd alte idei la fel de ciudate, complet dezorientat, ca și cum conștiința lui s-ar fi înșelat asupra persoanei în timpul drumului și, fără să-și fi dat seama, ar fi emigrat în alt trup, părăsindu-și conținutul de prisos. Ce vrea să spună asta : să ai un copil ? sau să ai o nevastă ? Nu ai absolut nimic. Puncte mici albe îi fugeau în fața ochilor, cu viteza descrescîndă a proiectilelor trasoare.

În vîrful coastei, răsuflă o clipă cu inima înnebunită de urcușul greu. Gura plină de salivă năclăită și amară i se mișca în partea de jos a feței, ca un lucru ce-ar fi avut o viață independentă. În momentul acela, calul se poticni de un ciot ; se întoarse să se uite la el ; ce animal ciudat ! avea capul aidoma cutiei unui instrument muzical. „Calul ăsta e al meu", își zise, dar nici ideea asta nu se putea întrupa. Avea impresia că repetă o lecție învățată pe de rost și din care nu înțelesese nimic. Cu o încăpățînare de bețiv revenea asupra ei, frămîntînd aceleași gînduri : în zadar ; cuvintele alunecau, păreau că fug în fața eforturilor gîndului său, care rămînea acolo, stupid, să macine golul.

Deodată, ca trezit din amețeală, crezu că deschide ochii și zări în fața lui o mare întindere pustie pe care nu o recunoscu imediat ; avu un moment de panică, încercînd să-și adune gîndurile, să oprească această cădere vertiginoasă în afara universului său familiar ; probabil că se rătăcise, cu mintea întunecată de toate aceste fenomene bizare și că părăsise drumul marcat fără ca măcar să-și dea seama. Își amintea că se oprise o clipă pe vîrful versantului ca să-și tragă sufletul ; apoi, nimic : un gol întunecat. Probabil că pornise din nou la drum în mod mecanic. „Da' ce fac eu aici, își zise, pînă unde și încotro am mers eu așa ?" Frica îi era mai mică ; era mai ales uluit că se află acolo, într-un loc necunoscut pe care luna care urca îl lumina liniștit. Totul era tăcut în jurul lui ; vîntul slab, aproape călduț, agita cu adieri mîngîietoare tulpinele gramineelor în mijlocul cărora se afla Reilhan ; puțin mai departe urca în ușoara fosforescență a nopții uriașul covor al unui cîmp acoperit de miriști. Nici un copac, nici un tufiș, nimic decît această mișcare

a pămîntului înălțat spre cer ca un mare val neted peste care aluneca noaptea.

Stătea nemișcat, atent la pacea nocturnă care îl învăluia puțin cîte puțin și îi dădea ceea ce își dorise în mod confuz toată ziua : să nu gîndească la nimic, să se odihnească de toate oboselile, să scape de toate planurile, să plutească în această lumină de vis ca o luntre la suprafața unei ape adormite.

Apoi, pe nesimțite, ceva se orientă în mintea lui, și decorul își reluă aspectul familiar, miriștea cenușie, locul său obișnuit la marginea platoului, peisajul, profunzimile sale nevăzute. Și, pe măsură ce îl recunoștea, parcă își amintea și de drumul pe care îl străbătuse și care îl dusese fără să-și dea seama pînă la Grand-Terre. „Gata, am ajuns și acum ce-o să fac ?“ Dar nu era foarte important să facă ceva. Înaintă cîțiva pași, simți trosnind primele paie sub tălpi ; capul îi era tot atît de ușor ca o gogoașă de vierme de mătase goală. Simțea o durere îndepărtată care își bătea pe undeva fierul roșu ; era greu s-o localizeze. Un singur lucru continua să-l intrige : zgomotul care-i vibra fără încetare în urechi, asemenea zumzăitului unei linii de înaltă tensiune.

O idee copilăroasă îi veni în minte : să se urce pe cal și să se lase dus spre vîrful muntelui ca să descopere, de acolo de sus, întinsul pămînturilor. Se întoarse ; calul nu mai era acolo. Avu o neliniște măruntă, o spaimă puerilă, pe care o înlătură repede, cu nepăsarea unui copil. „Mamă, își spuse, ce-o să-mi mai audă urechile !“ Continua să înainteze în mijlocul cîmpului ; greierii tăceau la trecerea lui : el nu auzea decît zumzăitul electric continuu. La dreapta, la capătul miriștii, o deschizătură neagră, ovală, apărea în ceața cenușie a pietrelor : *mastaba*-ul. Cît de simplu era totul. (Dar de ce nu i-a trecut prin cap asta mai înainte ?) Și cînd te gîndești că i-a trebuit o jumătate de secol ca să ajungă aici — sau mai precis, ca să se reîntoarcă aici !

Se simțea foarte slăbit, cu o ușoară senzație de greață ; picioarele, pe care nu le mai simțea din cauza oboselii, îl susțineau, fără ca el să aibă impresia că face ceva pentru asta. „Mîrțoaga e frîntă de oboseală“, își spuse și avu o clipă sentimentul că trupul lui istovit nu-i mai

aparţine şi că tot ce mai era întreg în el se refugiase în vîrful unei clădiri ce era pe cale să se prăbuşească. Odată ajuns în faţa *mastaba*-ului, se sprijini de perete, îşi îndoi genunchii, atinse pămîntul cu şalele într-o inexprimabilă senzaţie de euforie. „Ei bine, nu e chiar aşa de rău" spuse cu glas tare şi rîzînd uşor neliniştit. „Da' oricum, ce poveste ciudată !" Un vag sentiment de vinovăţie, ca al unui şcolar chiulangiu, îi umbrea uşor liniştea, dar ridică din umeri şi, cu această simplă mişcare, se eliberă de toate poverile inutile, ca un astronaut care vrea să se smulgă gravitaţiei.

Asemenea unei mări aproape nemişcate, noaptea respira, pudrată cu un praf albastru ; răsuflarea ei călduţă, plină de parfumul pămîntului înmiresmat de plante, îi atingea obrazul cu o duioşie senină, maternă. Acolo unde nu lumina luna, sclipeau stelele ; se aprinsese: a aproape pretutindeni pe cer, ca luminile unui oraş, cînd cade înserarea.

Miriştea îşi desfăşura în faţa lui întinderea ei vastă care suia, chemînd irezistibil un gînd de ducă, de părăsire posibilă a pămîntului, pentru o destinaţie fără ţel — pentru uriaşa cetatea fremătătoare de dincolo de veacuri. Să aştepţi aici, mereu, dar ce anume ? Poate plecarea fixată în această lungă şiră a spinării geologică, făcută ca să primească sau să lanseze ceva, şi care evocă toropeala atentă a unui peron, a unei rampe, a unei trambuline.

Şuieratul grav din fundul urechilor sale se potolea încetul cu încetul ; de cînd se aşezase, i se părea că ideile îi deveneau mai limpezi şi mai uşoare, eliberate de nu ştiu ce fel de greutate. Abia îl atingeau şi-l lăsau plăcut disponibil. Unele erau amintiri de curînd ; se risipeau de îndată ce încerca să le prindă, ca nişte petale duse de vînt. Alte chipuri suferiseră aceeaşi ştergere ca acela al lui Joseph mai adineauri ; era imposibil să le facă să-i apară înaintea ochilor. Tot ceea ce trăise în ultimii ani, şi pînă şi ziua de astăzi, i se părea îndepărtat, vag şi nemaipomenit de nesigur. Ce drum străbătuse ! Avea senzaţia că îi părăsise pe ai săi de-o veşnicie. Îi şi deveniseră străini ; se alăturaseră acelui lung şir de chipuri întrezărite de-a lungul vieţii şi peste care se închidea

cu indiferență apa turbure a memoriei. S-ar fi spus că muriseră de mult. Acum atingea fundul mării ; ajunsese la destinație. Nu mai avea nimic de așteptat și pe nimeni. Noaptea larg deschisă deasupra capului său și atît de primitoare, luna liniștită ale cărei pete cenușii formau un chip care privea cu tristețe pămîntul, întinderile fosforescente, pietrele albe, deveneau imuabilul decor al vieții sale, ca și cum nu s-ar fi mișcat niciodată din acest loc.

Și oare se mișcase vreodată ? Era cu adevărat descumpănit. Cît de puțin conta tot zbuciumul pentru a trăi sau a supraviețui ! Dovada : nu mai rămînea aproape nimic. Pe furiș revăzu zorile începătoșate din Mosela, cînd soldații ardeau păcură în mijlocul curții unei ferme părăsite, în bidoane de ulei tăiate în două de-a lungul ; războiul, blindatele, dezastrul ; întoarcerea, bucuria amestecată cu decepție pe care o încerci atunci cînd regăsești tot ce ai lăsat în urmă și care n-a urmat drumul pe care ți l-ai închipuit tu ; ciudata satisfacție de a desțeleni pămîntul ore întregi, brazdă cu brazdă, pentru un cîștig care nu era cel al recoltei ; dar, mai ales tăcerea ; cincizeci de ani de tăcere în spatele tuturor gesturilor și a tuturor strîmbăturilor ; și astăzi, conștiința acestei tăceri. Dar de ce, Dumnezeule, de ce ?

Brusc, își îndreptă trupul sprijinindu-se cu coatele de peretele *mastaba*-ului ; o amintire țîșnise sălbatic la suprafață, aceea a mamei sale secerînd grîul cu secera ei mică, acolo în față, la cîțiva pași de *mastaba*. „Mămico !“ strigă el ; sub nas, îl deranja ceva, un firicel călduț, pe care îl șterse cu dosul mîinii. Se revăzu stînd jos, aici, sprijinit de același perete, la intrarea colibei. Probabil că avea trei sau patru ani, cinci poate ; era la sfîrșitul lunii august, dat fiind că mama secera ; priveam corbii rotindu-se și croncănind deasupra stîncilor în formă de turn care atîrnă deasupra văii rotunde ; și am fost nemaipomenit... cum să spun ? Ce clipă ciudată ! Straniu de fericit ; dar nu, nici sentiment, nici amintire, era altceva ; era atît de frumos în ziua aceea ! Albastrul acela adînc, falezele, zborul corbilor, și mama, încovoiată în mijlocul spicelor, iată ce se afla în spatele celor cincizeci de ani de gesturi și de strîmbături, iată din ce era făcută tăcerea. Nu, nu, nu-i o amintire. Era... era mereu

ca un început fără sfîrşit, ca o sămînţă neîncolţită, ca o făgăduială neîmplinită... şi acum, trebuia să moară. Să moară, cînd existase, cîndva, ASTA.

Avu o adevărată orbire interioară, impresia că o lumină brutală se aprindea înăuntrul unei încăperi întunecate, dezvăluind pereţii goi, tavanul gol, podeaua goală ; o încăpere goală. Şi capul lui era gol. Din ce în ce mai uşor şi din ce în ce mai gol. Şi această lumină orbitoare nu lumina nimic. Se întorcea la punctul de plecare după cincizeci de ani ca să descopere o încăpere goală. O jumătate de secol gol, nimic înăuntru, nimic afară, nimic nicăieri, dar, la origine, ca o tufă mică de iarbă ghemuită în plin pustiu : un copilaş rezemat de acest perete, privind cum plutesc corbii deasupra falezelor. Totul se petrecuse de parcă n-ar fi întrevăzut realitatea lumii decît timp de numai cîteva secunde. Ocolind cîte o brazdă, uneori, datorită şi oboselii, i se părea că o s-o regăsească. Dar viaţa se aşternuse asupra lui, aşa cum o dală de ciment acoperă mormintele.

Voi să-şi îndoaie piciorul, dar piciorul nu-l mai ascultă ; firişorul călduţ care îi curgea din nas şi care îi trecea peste gură avea un gust sărat. Dar nu mai reuşea să mişte braţul şi să-şi ducă mîna pînă la faţă. În urechi, zumzăitul se stinsese. Se cufunda într-o letargie euforică tot atît de bună pentru el ca un refugiu pentru o fiară rănită. Îşi mai spuse încă o dată că va muri, dar ceea ce îl interesa cel mai mult era să urmărească pînă la capăt acea mică urmă intactă, de neşters, care îl ducea către misteriosul paradis.

Dorinţa de a-l regăsi îl cuprinse cu o asemenea violenţă că tresări cu ultimele lui forţe, ca şi cum ar fi vrut să se smulgă din această cufundare a trupului şi a conştiinţei. A fost o clipă de delir, o defilare de imagini repezi şi de o cumplită frumuseţe. Vîntul vineţiu al serii de august împingea lîngă chipul său atrocele şi delicioasele parfumuri ale pămîntului. Sînt acolo, sînt tot acolo, îşi spuse el ; soarele cel străvechi era şi el acolo, cu bicele sale de aur, şi prospeţimea amară a levănţicii sfărîmate sub nări. Legătura, legătura tainică şi de neînţeles cu toate aceste lucruri. Deci asta revenise el să caute aici. Prima zi din viaţa lui în care se ghemuia din

nou cu o renunțare calmă, ca să se scufunde într-o amorțire de embrion.

În clipa în care viața sa îi apăru sub forma unui obiect mic, amenințător și ciudat, de o ciudățenie ridicolă, dispărînd orice noțiune de spațiu și de timp — fără să fie sigur că trăise cîndva această viață sau că părăsise vreodată acest loc sau că scăpase de fascinația de neînvins pe care acesta nu încetase niciodată s-o exercite asupra lui — fu ușurat de toată groaznica povară a existenței.

Se plecă ușor pe o parte, cu un ochi închis, cu celălalt deschis peste măsură, un fir negru îi curgea din nas și strălucea în lumina lunii. Gura sa mai înghiți puțin aer, deschizîndu-se și închizîndu-se ca aceea a broaștelor la suprafața lacului, în preajma furtunii.

A doua zi, în zori, Despuech fu sculat din somn de un tropăit surd care zguduia pămîntul pe sub ferestre ; auzind un sforăit, se trezi. Era calul său ; căpăstrul îi atîrna între picioare ; sigur că animalul scăpase ; dar ca să-și găsească singur drumul spre grajd, înseamnă că nu venise prea de departe. „Sigur că nu mai departe decît de la drumul marcat, își zise, ei bine, știi ce-ți rămîne de făcut.“ Își luă cîinele cu el.

— Ce se întîmplă, ce mai e și povestea asta ? îi spuse fiică-sa, atunci cînd se întoarse după o oră, obosit și frămîntat ; văzuse și ea calul în grajd.

— De unde vrei să știu ? Am să cobor la Saint-Julien ; încălzește-mi o ceașcă de cafea.

Scaunele musafirilor erau încă în jurul mesei ; fără să vrea, îl privi gînditor pe cel pe care șezuse în ajun Reilhan, alături de el. „Avea un aer ciudat“, își zise. Își bău cafeaua și se duse la Saint-Julien, unde își lăsă căruța ; drumul pe jos pînă la Maheux i se păru foarte lung ; era abia ora nouă, dar soarele ardea puternic ; te-ai fi crezut în plină caniculă ; nu-și amintea să fi fost

vreodată atît de cald în septembrie. Căldura mare îl făcu să se gîndească la lucruri neplăcute. Nu mai vedea sosind momentul în care deschizînd ușa, acolo sus, o să-l găsească pe celălalt mîncînd liniștit : „Știi, poți să te lauzi că mi-ai tras o spaimă !“ Dar calul era acolo, piedică de netrecut, care năruia această speranță și el își închipuia o cu totul altă scenă : „Cum, nu e la voi ? Noi am crezut că a rămas să doarmă la voi“ etc... „Poate că a adormit pur și simplu acolo sus“, își spuse privind pădurile care se întindeau între Maheux și Mazel-de-Mort. Și străbătînd ultimul kilometru, această ipoteză îi păru de natură să reziste celor mai rele obiecții, chiar și celei cu calul ; ea îi mai dădu puțin curaj. În orice caz, era un argument care oricum avea să amortizeze șocul. Trecînd pe lîngă micul cimitir, nu putu să se împiedice să arunce un ochi spre mormintele năpădite de urzici ; înfățișarea lui părăsită, inofensivă din cauza paraginii, îl reconfortă ; avea impresia că nu se va întîmpla nimic care să mute urzicile din locul lor ; dar, pe de altă parte, își închipuia foarte bine pe cineva scoțîndu-le cu cazmaua. „Mă tîmpesc“, își spuse cu glas tare.

În fața fermei, nimeni ; totul era tăcut, liniștit — revoltător de liniștit.

„E acolo, își spuse, în spatele acestei uși și își bea cafeaua.“ Cînd să intre, avu un moment de șovăială, ca și cum, făcînd drumul înapoi, întorcîndu-se acasă, prefăcîndu-se lipsit de griji și nepăsător față de soartă, aceasta și-ar fi reluat forma inițială — ba mai mult : nu și-ar fi schimbat-o niciodată — ca și cum ai putea acționa asupra trecutului, ca și cum faptul de a deschide această ușă ar fi însemnat să comită iremediabilul, să reia din ajun un șir de mici incidente lipsite de importanță și, cu o aruncătură de zaruri, să facă brusc să se transforme totul într-un dezastru. Apoi se hotărî brusc.

— Bună ziua la toți ! strigă el, băgînd capul prin ușa întredeschisă ; deși căutase să adopte un ton care să nu lase nici o îndoială asupra calmului său sufletesc și asupra bunăvoinței intențiilor sale, avu impresia că strigase mult prea tare și că se trădase în patru cuvinte ; trebui

să facă un efort considerabil pentru a păstra o expresie naturală : mama era singură în bucătărie ; curăța o salată de cicoare sălbatică.

Despuech înaintă doi sau trei pași. Dorise atît de mult să-l vadă pe Reilhan așezat la această masă încît absența lui umplea încăperea cu o cumplită evidență.

„A murit, își spuse el, inutil să spun povești ; a murit aseară, undeva pe platou, între casa mea și a lui."

Mama puse ușor cuțitul în mijlocul salatei ; el o privi grav, aproape fără indulgență ; ea simți în această privire o înfricoșătoare solicitudine.

Căutarea începu chiar înainte de amiază.

În acest timp, femeile din împrejurimi veniră să sporovăiască toate la un loc în bucătărie, una mai optimistă decît alta și aiurindu-se cu presupunerile cele mai extravagante. Unele spuneau că fusese văzut, chiar în dimineața aceea, foarte devreme, un bărbat rătăcind pe lîngă Aigoual ; poate că Taciturnul își pierduse memoria și umbla în neștire prin pădurile alea de nepătruns ; la urma urmelor avusese întotdeauna o fire destul de ciudată. Altele credeau mai curînd că fusese atacat de hoți sau de țigani, care îl despuiaseră de haine și îl legaseră sub vreun tufiș. Unele vorbeau de o patimă subită și de o dispariție premeditată : și în timp ce nevastă-sa se tînguia, cine știe dacă el nu plutea liniștit spre America ? S-au văzut lucruri și mai de necrezut ; capi de familie, cu o purtare ireproșabilă pînă la cincizeci de ani și care, într-o bună zi, turbați ca niște țapi, înnebuniseră pentru prima fustă, da, da, asta se întîmplă întotdeauna cu cei mai liniștiți...

Dar, pe măsură ce treceau orele și venea seara, fanteziile se epuizau și secau de-a lungul zadarnicei așteptări, pe care fiecare dintre aceste femei, în sinea sa, o găsea tot mai grea și mai copleșitoare ; atunci, printr-un fel de resemnare instinctivă și molipsitoare, se așternea o tăcere întretăiată de suspine, de respirații ceva mai zgomotoase, de scîrțîieli de scaune, pe care nimeni nu îndrăznea s-o spargă și care apăsa asupra casei ca pentru a pregăti intrarea nenorocirii.

Trupul nu a fost descoperit decît după trei zile de căutări. Cine și-ar fi putut închipui că se dusese să moară acolo sus, atît de departe de ai lui, atît de departe de tot ? A fost aproape o întîmplare că au dat în cele din urmă peste el.

Fusese foarte cald ; expus în plin soare, timp de trei zile întregi, răspîndea acum un miros groaznic.

L-au adus pe o brancardă ; capul îi era acoperit cu un sac.

Convoiul se opri în fața ușii ; văzînd sacul, Maria îl întrebă cu privirea pe taică-su :

— Corbii, îi spuse Despuech cu glas scăzut. Toată lumea să stea în bucătărie ; ea nu trebuie să-l vadă.

Persoanele care așteptau în prag intrară repede înapoi în casă.

Ca să urci în cameră erai nevoit să treci prin bucătărie. În clipa în care auzi scîrțîind înc ălțămintea bărbaților, care trudeau ducînd povara lor macabră, mama voi să se ridice din fotoliul în care două femei se străduiau s-o rețină ; în jurul ei avu loc o înspăimîntătoare învălmășeală. „Țineți-l, țineți-l, zicea unul dintre bărbați suflînd greu : scara era atît de piezișă, încît trupul aluneca de pe brancardă. Un scaun căzu ; în mijlocul respirațiilor care se întretăiau, a hîrșîitului picioarelor și a fîșîiturilor, făcu un zgomot înspăimîntător. S-ar fi zis că se bat cu mortul, sau poate cu moartea însăși. Această luptă tăcută avea ceva sinistru care puse la încercare nervii tuturor.

Un miros de garoafe se răspîndi în odaie : ca să lupte împotriva duhorii, o femeie crezuse de cuviință să verse parfum pe podea ; legată de atari imagini, mirosul păru atroce ; nu izbuti decît să-l facă pe celălalt și mai perfid. Amestecul de flori moarte și de carne putredă întorcea stomacul în așa măsură încît o tînără femeie ieși să vomite ; Joseph ieși în urma ei, palid, gata să vomite și el. Se temea mai mult ca orice de faptul că va fi nevoit să-și vadă tatăl pentru ultima dată. „Cu căldura asta, șopti careva, ar trebui să-l pună imediat în sicriu.“ Tînărul rămase cîtăva vreme afară, stînd jos, cu capul între mîini, zdrobit de abominabila realitate a morții, în fața căreia realitatea vieții părea accidentală și ireală ;

în cîteva secunde, îşi pierduse încrederea în tot. Îşi privea mîinile cu groază ; asta era deci, moartea : o ruptură de echilibre subtile care abandona deodată un corp viu altor legi decît ale sale, care sfărîma, denunţa o solidaritate a speciei pentru a stabili o relaţie duşmănoasă între rămăşiţele unui om şi cei care îl iubiseră. Era această grabă de neînţeles, această prezenţă a pericolului, la fel de greu de înţeles, această luptă împotriva unui inamic nevăzut şi atotputernic ; era acest miros, care trezea un simţ mai vigilent decît toate celelalte simţuri şi a cărui cumplită măreţie o simţeai pînă şi în senzaţia de dezgust — ca şi cum, cu puţină atenţie, ai fi sfîrşit prin a descoperi aici nu numai respingătoare modificări fizico-chimice, ci şi o metamorfoză solemnă şi fundamentală, turbura renunţare a unui anumit lucru la ceea ce se cheamă timp.

In vreme ce lupta tăcută continua la primul etaj făcînd să scîrţîie uşor grinzile una după alta, mama, cu mîinile pe faţă, îşi mişca trupul înainte şi înapoi, într-un fel de legănat înspăimîntător : faptul de a-şi plimba durerea în spaţiul acestui du-te-vino îi dădea iluzia că o micşorează ajutînd-o să-şi alunge anumite imagini din minte ; deodată se opri, cedînd atrocităţii imaginilor care i se impuneau cu atîta forţă şi precizie de parcă o intuiţie fără greş îi îngăduise să perceapă tot ce încercaseră să-i ascundă ; oroarea era mai tare decît tristeţea şi părea chiar că i-a pervertit natura făcînd din cel dispărut obiectul unei repulsii intolerabile ; era în acel lucru macabru şi greu mirositor, pe care îl adunau într-un cearşaf şi îl aşezau pe un pat, o substituire violentă pe care mintea nu avusese timpul s-o admită, nici uitarea să o tempereze. Cu acest cadavru desfigurat şi, fără îndoială, colcăind de viermi, Duşmanca îşi părăsea văgăuna ei obişnuită şi domnea cu obrăznicie într-o casă a celor vii, etalîndu-şi în plină lumină atributele obscene.

Un vaiet se ridică în cele din urmă, ca de fiară, egal, întrerupt pe alocuri de fraze scurte, spuse mai aparte, în care simţul practic al gospodinei se dovedea mai tare — „închideţi fereastra camerei că intră muştele, cafeaua se găseşte în fundul dulapului la stînga, trebuie să-l îmbrăcăm cu costumul lui negru cel vechi, animalele n-au

mîncat de ieri, etc...“ — contrapunct care făcea ca melopeea ei funebră să pară, pe undeva, o parodie, dinainte stabilită, ca independentă față de dramă și aproape profesională datorită regularității sale.

— Dacă mai continuă să se vaite așa, zise o femeie, o să am o criză de nervi.

Se duse să plîngă afară astupîndu-și urechile : nu era de prin părțile acelea.

Cădea noaptea, cînd sosi doctorul ca să semneze autorizația de înmormîntare.

— Vă așteaptă o treabă foarte neplăcută, îi spuse Despuech însoțindu-l pînă în cameră ; încă de pe culoar, mirosul devenise de nesuportat.

— Dar ce dracu a căutat acolo sus ? Nu putea să crape în patul lui, ca toată lumea ?

Se apropie de cadavru cu batista la nas. Nu mai văzuse niciodată ceva asemănător : era hidos.

— Respingător, spuse cu jumătate de glas ; dincolo de dezgust, era dispreț ; dincolo de dispreț, o înspăimîntătoare indiferență : într-o zecime de secundă, trei trepte ale cunoașterii.

În afară de rănile care îl desfigurau (dar care numai ele nu ar fi putut să-i provoace moartea), trupul nu avea nici o urmă de violență ; dealtfel, toate aceste răni se produseseră *post-mortem*. Totuși, la nări, doctorul descoperi urme de sînge. „Epistaxis spontană, își zise, dar nu destul de abundentă ca să-i salveze viața. Congestie cerebrală. Cauză probabilă : hipertensiune (culmea : nu mînca decît castane) sau anevrism și, precedînd ictusul apoplectic, probabil obnubilație, dezorientare, amnezie momentană, delirium poate, paralizie, oprirea inimii... Pesemne că și-a pierdut mințile și s-a dus liniștit să moară pe craca cea mai înaltă a copacului său.“

Stropi din abundență cu formol trupul și patul și podeaua odăii. Coborî să se spele pe mîini și trase o dușcă. Toată lumea îl privea cu puțină spaimă. Îi luă pe Despuech și pe Abel Reilhan deoparte.

— N-ar fi trebuit niciodată să-l băgați în cameră. Acum, ce s-a făcut, s-a făcut ; să dezinfectați totul și să ardeți salteaua. Nimeni să nu intre în odaie înainte de

a-l pune în sicriu ; mă ocup eu de treaba asta mîine dimineaţă. Tu să vii cu mine, îi spuse lui Joseph, la noapte ai să dormi la mine acasă.

Acesta nu se lăsă rugat de două ori : în fiecare clipă i se părea că aude sculîndu-se cadavrul desfigurat al tatălui său şi treptele scîrţîind sub greutatea acestei grozăvii. Îşi închipuia înfiorătoare urmăriri. Să petreacă o noapte sub acelaşi acoperămînt cu lucrul acela întins acolo sus pe un pat ar fi fost peste puterile sale.

La Florac, la doctor, într-o cameră necunoscută şi agreabilă, dormi adînc, fără vise ; la emoţie şi oboseală adăugîndu-se şi dezorientarea, dormi mai bine decît dormise vreodată în viaţa lui. La ferestre erau perdele roz, care semănau ca două fetiţe îmbrăcate cu grijă. Cît de departe era, aici, de moarte, printre toate cărţile, covoarele, gravurile, ordinea, curăţenia şi fetiţele de aici. Familia înseamnă moarte.

Înmormîntarea fusese stabilită la începutul după-amiezii ; se întoarseră în cursul dimineţii. Era aceeaşi vreme nemaipomenit de frumoasă şi de caldă pentru anotimpul acela. Doctorul era nevoit să se oprească la fiecare zece metri ca să-l aştepte pe Joseph care şchiopăta printre pietre de ţi-era mai mare mila ; din cînd în cînd îşi pierdea răbdarea : „Hai, hai, să ne grăbim“ şi pornea din nou, blestemînd vara, soarele, medicina ; era lac de sudoare ; tot ce avea să se petreacă în jurul cadavrului îl indispunea în cel mai înalt grad.

Stînd jos în acel soi de grotă care era, de fapt, bucătăria, cîteva persoane beau cafea în tăcere cu stăpîna casei, pentru care moartea bărbatului ei părea acum un lucru cu care se împăcase. Văzîndu-l intrînd pe cel de-al doilea fiu, îi întinse braţele şi îl strînse la piept închizînd ochii. „Ce-a fost mai greu a trecut, îşi zise doctorul, iată-ne în momentul în care principala interesată *nu mai are lacrimi* ; ea trebuie acum să-şi redescopere universul într-o nouă lumină ; moartea pare asemenea unora din acele cataclisme care împrospătează vechile culori ale lumii şi redau lucrurilor un fel de tinereţe. Nimeni nu rezistă acestui fenomen curios.“ El era în aceeaşi măsură plictisit de îmbrăţişările de *circumstanţă* şi sensibil mai ales la tot ceea ce aveau teatral în ele. În privinţa miro-

sului, ei bine, dragă doamne, devenise suportabil, datorită formolului, fără îndoială, ca și cimbrului pe care o femeie îl fărîmița din timp în timp pe plita cuptorului ; dar totuși, trebuia să fii complet lipsit de imaginație ca toate femeile de-acolo, ca să nu ghicești înapoia mirosului farmaceutic de formol și al celui mai imprecis al cimbrului, un groaznic miros de vînat care le impunea o cu totul altă semnificație.

Dar rămăsese de făcut lucrul cel mai plictisitor ; nu fusese adus încă sicriul ; un bătrîn tîmplar, retras acum la Saint Julien, fusese însărcinat să facă unul și să-l aducă sus pe căruciorul său. „Poate s-o fi rătăcit", își zise doctorul, pe care această glumă de prost gust îl mai înveseli cît de cît. Se uită la ceas.

— S-a și făcut unsprezece, spuse printre dinți, ar trebui poate să meargă cineva acolo și să vadă ce se întîmplă.

Nu avea chef să mai rămînă multă vreme în prezența acestor femei tăcute și îmbrăcate în negru care beau cafea și așteptau un sicriu cu o seninătate dezarmantă, în timp ce *scumpul dispărut* era pe cale să se lichefieze deasupra capetelor lor ; avea impresia că ele și-ar fi așteptat propriul lor sicriu cu aceeași seninătate. Și această seninătate — ca de altfel toate tradițiile funerare populare — i se părea foarte echivocă, foarte neliniștitoare și poate mai semnificativă decît cele mai spectaculoase revolte ale minții înaintea morții. („Să facem niță zarvă..." Acest lucru n-ar fi însemnat prea mult față de acceptarea fizică, calmă, care se putea ghici înapoia durerii acestor ființe simple și care sugera o alianță obscură cu moartea, mult dincolo de toate pretențiile culturii și de toate ambițiile creștinismului.)

Ieși și se îndreptă spre cimitir : de cîtăva vreme, se auzeau răsunînd loviturile de cazma. Urechea se lăsa atrasă fără să vrea de acest zgomot regulat și plăcut care nu turbura liniștea decît pentru a-i alătura pacea neasemuită a grădinăritului și a dimineților de la țară și pe care nu reușea să-l identifice cu o muncă lugubră.

În fapt, munca lugubră era ca și terminată ; îngropat pînă la brîu (ca orice gropar bun care se respectă), Abel se străduia să egalizeze fundul gropii pe care o

săpase dimineața, pe răcoare. Părea în largul lui ; întocmai, nici mai mult, nici mai puțin, ca un om care plantează zarzavaturi sau își zidește casa. O sticlă de vin era înfiptă în pământ la nivelul capului său și aducea o notă de simplitate teatrală și cam convențională ; singurul lucru care părea ciudat era îmbrăcămintea lui ; trebuise între timp, să se schimbe în vederea ceremoniei. Își pusese pantofi negri cu carîmbi înalți, pantaloni negri (care îi erau prea strîmți și lăsau să i se vadă gleznele), o cămașă albă cu gulerul răsfrînt și o cravată neagră, firește ; își suflecase mînecile cămășii (care era udă de sudoare și i se lipise de spate), iar haina costumului îi era agățată de poarta cimitirului. Avea ceva de tînăr proaspăt căsătorit și de călău. Sau, poate, din cauza mustății lui de bandit mexican, de condamnat la moarte, care e pus să-și sape, din rafinament, propriul mormînt.

Acum, finisa ; avusese așa de puțin spațiu ca să sape, între vechile morminte, pe cel al tatălui său, că, de nenumărate ori, cazmaua dăduse peste cîte un craniu sau dezgropase oase ; și continua să dezgroape altele : se oprea din săpat ca să adune vreo bucată dintr-un strămoș și să o arunce într-o grămadă din colțul gropii. Cînd îl zări pe doctor, lăsă cazmaua și răsuci o țigară cu degetele sale de hamal ; un fel de surîs însîngerat îi descoperi gingiile lui de bătrîn.

— Așa, n-o să fie singur, zise făcînd cu ochiul și arătînd cu bărbia înspre oase.

Doctorul nu răspunse nimic și se mulțumi să dea din cap, ca și cum ar fi aprobat : nu mai avea mare lucru de adăugat la o atare evidență. Își dădu seama pentru prima dată că Abel se bîlbîia ușor : începutul fiecărei fraze era lent, șovăitor, și restul cuvintelor veneau deodată, cu o repeziciune bruscă, aproape furioasă (poate că e chiar cu adevărat mînios tot timpul, mi-ar plăcea să știu împotriva cui sau de ce, mai ales dacă nici el n-o știe prea bine).

— Ai săpat destul pentru astăzi, îi spuse, ar trebui să te duci să-l scuturi pe tîmplarul ăla. Dacă vrei, te însoțesc.

Îl întîlniră pe om la mijlocul drumului, înhămat la căruciorul pe care era legat coșciugul ; nu mai putea.

— Aţi făcut bine că aţi venit, le spuse, am crezut că n-o să mai ajung niciodată ; cîntăriţi-l : e de stejar : l-am făcut din resturile unei mobile de dormitor.

Mîngîie coşciugul cu duioşie.

— Ultima dată cînd am mai făcut un coşciug ca ăsta, a fost pentru un măcelar din Vébron : un tip uriaş, mare mîncăcios şi mare băutor de bere.

— Pricep, spuse doctorul, cu o ironie uşor răutăcioasă.

— Fireşte că îi luasem măsurile ; ei bine, cînd să-i pun capacul, uite mortul că-l ţine cu umerii şi cu burta : în timpul nopţii se mai îngrăşase !

— Se umflase, spuse doctorul.

— Mă rog, se umflase, dacă doriţi. Ca să închid capacul a trebuit să mă aşez deasupra, şi toată familia odată cu mine, pentru că eu eram prea uşor, de parcă am fi închis un geamantan !

— Trebuie să fi fost un spectacol amuzant, răspunse doctorul, cu un glas delicat.

— Bătrînul n-o să te necăjească, zise Abel, n-a mai rămas mare lucru din el de băgat în lada ta.

Trecu în faţă, prinse hulubele căruciorului şi cortegiul se puse în mişcare.

— De cînd cu povestea asta, spuse omul, calculez întotdeauna mai mult, mai ales vara (şi însoţi cuvîntul „vara“ cu un gest rotund al mîinii în jurul pîntecului, ca şi cum ar fi amintit de un obez, sau de o femeie însărcinată) ; asta mă fereşte de surprize.

— E o măsură excelentă, suspină doctorul ştergîndu-şi fruntea.

Se auzeau corbii croncănind ; ridică ochii şi îi văzu rotindu-se foarte sus duşi de vînt pe deasupra pereţilor stîncoşi. Cerul era de un albastru imobil ; pădurile, stîncile, grohotişurile, toate străluceau de lumină, şi chiar pantele acoperite de ierburi înroşite, care sclipeau ca nişte silexuri. Se simţi deodată dezorientat şi oarecum nesigur : oboseala, fără îndoială, sau lipsa de somn. Nu pleca decît o ureche distrată la aiurelile macabre pe care omul le tot debita lîngă el (după cît se părea cu o adevărată încîntare profesională. Cu atît mai mult cu cît sicriele îi aduceau, în mod vădit, mult mai mulţi

bani decît ușile și ferestrele.) Totul devenise deodată foarte abstract ; se părea că real nu era decît zborul corbilor înecat în cerul de un albastru foarte curat al unei dimineți de vară. Și chiar incidentul care se produse ceva mai departe (atunci cînd, din cauza potecii prea strîmte, căruciorul se răsturnă cu încărcătura lui în vîrful unei coaste abrupte acoperite cu ferigi și cînd Abel și bătrînul trebuiră să coboare să aducă coșciugul rostind o mulțime de înjurături) îi lăsă o impresie destul de ireală — sporită și mai mult de spectacolul cu totul neobișnuit al acestui coșciug care cobora panta cu toată viteza și în fața căruia ferigile se dădeau brusc la o parte, pînă cînd sania funebră se izbi cu un zgomot surd (firește, asta îl făcuse să se gîndească deîndată la Baudelaire) de trunchiul unui fag care primi lovitura fremătînd din toate ramurile. Omul cu sicriele, în schimb, avusese aerul literalmente distrus în fața stricăciunilor suferite de opera sa, de capac în special, crăpat pe toată lungimea ; se învîrtise cu tristețe în jurul lui, examinase urmele loviturilor, zgîrieturile de pe scîndurile laterale, cu o expresie de suferință care nu ar fi fost mai mare dacă ar fi fost vorba de propria sa epidermă : „stejar de 30 de ani ! Pus la uscat de cinci ani ! Ce nenorocire..." Crăpătura capacului mai ales îl demoraliza ; părea că-l lovise în punctul lui cel mai sensibil. Spusese chiar că vrea să coboare la Saint-Julien ca să mai facă altul „în același preț". „În tot cazul data viitoare, strigase Abel, o să ne lipsim de sicriu..."

„...Pastorul își făcuse intrarea... (da' cum dracu se numește ? Domnul Barthélemy sau cam așa ceva, ceea ce e totuși destul de bine pentru un pastor)... intrarea către ora unu după-amiază ; în fața ușii își strînse umbrela sub care se adăpostise de soare în timpul urcușului. În clipa cînd îndepărtase perdeaua ce apăra de muște, se auzise foarte clar în spatele lui zgomotul de prăjeală făcut de insectele ce trosneau la soare ca în ulei încins. Făcu un gest de scuză pentru umbrelă și, cu jumătate glas, către doctor și către cele două sau trei persoane care nu erau din familie : «Într-adevăr, valea lui Iosafat n-ar fi mai groaznică, ce căldură înspăimîntătoare...»

Văzîndu-l pe domnul pastor, mama începuse iar să plîngă : cum din ajun nu mai primise vizite noi, avusese timpul să se obişnuiască cu durerea ei ; dar sosirea pastorului o aducea cu săptămîni, poate cu luni în urmă, şi totul se petrecea ca şi cum bărbatul i-ar fi murit din nou chiar în clipa aceea. Ar trebui ca fiinţele care ne sînt dragi să moară în prezenţa tuturor oamenilor pe care îi cunoaştem ca să nu mai suferim din cauza morţii lor de fiecare dată cînd ne găsim în faţa unei persoane care i-a cunoscut şi pe care nu am revăzut-o de cînd au murit. «Domnule pastor, domnule pastor, oh ! Domnule pastor ! — E o încercare cumplită, Doamnă, Dumnezeu v-a trimis-o...» Ea, puţin uluită de această voce meticuloasă şi fără timbru, mirosind probabil a mentă sau a salcîm, el, aplecat asupra ei, cu mîinile încrucişate, cu unghiile strălucitoare şi îngrijite, învăluind-o cu acea milă elegantă care intimidează, cu vocea lui mătăsoasă, artificială, la care se adăuga strălucirea ochelarilor, a unghiilor, a dinţilor fără cusur, a pantofilor şi chiar şi a frunţii perlate cu imperceptibile broboane discrete de sudoare, ridicîndu-se din cînd în cînd pentru a arunca asupra asistenţei o privire a cărei bunăvoinţă se întuneca deodată şi care era privirea unui om uşor incomodat de trei sferturi de oră de mers în plin soare pe o potecă abruptă, şi fără îndoială şi de mirosul de lac rînced care îl întîmpinase la sosire şi pe care coşciugul încălzit îl făcuse să plutească în odaie — miros, băgase de seamă doctorul, ciudat de asemănător cu nemaipomenitul miros ce se strînsese acolo sus, înapoia uşii odăii."

„...Fata lui Despuech (al cărui tată el ştia bine că n-o să întîrzie să crape de ciroză, dacă nu înceta cu băutura) scosese pahare şi le ştersese cu o energie plină de furie înainte de a le pune pe masă ; o femeie tînără, vioaie şi neagră ca o furnică şi care dădea impresia că umblă pe aici ca la ea acasă. În timp ce furnica turna în pahare un amestec de apă şi de cafea rece, domnul Barthélemy continuase să-i dăruiască cu generozitate văduvei consolările lui metafizice, cu acelaşi glas dulce şi confidenţial de parcă i-ar fi spus vorbe obscene, sau

i-ar fi fost rușine să declare anumite lucruri cu glas tare față de toată lumea. Majoritatea oamenilor par întotdeauna stînjeniți cînd cineva începe să le vorbească despre împărăția lui Dumnezeu : au destule necazuri cu cea de pe pămînt ca să nu mai fie nevoiți să țină seama de considerații mai mult sau mai puțin obscure asupra răsplăților sau a pedepselor problematice care se presupune că îi așteaptă de cealaltă parte a mormîntului. Probabil că acesta este motivul pentru care slujitorilor lui Dumnezeu nu le place deloc să-și etaleze minciunile în locuri care nu sînt hărăzite acestui scop și unde riscă să fie huiduiți sau linșați dacă spun gogoși."

„...Urmase apoi o liniște destul de îndelungă în timpul căreia, puțin cîte puțin, ca un ochi care se obișnuiește cu întunericul, urechea sfîrșise prin a distinge din nou concertul insectelor, ceva mai domolit de perdeaua ce apăra de muște. Nimeni nu mișca. Puteai jura că oamenii așteaptă ceva sau pe cineva ; în orice caz n-aveau nici un motiv să stea așa fără să se miște și fără să vorbească, privind fix în jos sau în gol. Era fără îndoială felul lor de a sta de vorbă pentru ultima dată cu dispărutul, de a-i evoca amintirea consacrîndu-i în mod instinctiv cîteva minute de tăcere. Această nemișcare și această tăcere erau atît de impresionante, încît nici chiar domnul Barthélemy nu îndrăznea să mai facă vreun gest sau să pronunțe vreun cuvînt, ca și cum prezența mortului, pe care o făcuse simțită această extraordinară tăcere, ar fi anihilat pentru un moment autoritatea sa spirituală. Ținea Biblia între mîinile încrucișate la înălțimea pîntecului și privea în jos, ca toată lumea. În sfîrșit, Despuech se ridicase încet, și toată lumea înțelesese după trăsăturile înspăimîntător de netede ale chipului său că sosise ceasul. Oamenii se ridicară la rîndul lor unul după altul și domnul Barthélemy, care părea că își regăsise deodată autoritatea, își pusese amîndouă mîinile pe umerii văduvei ca pentru a-i transmite printr-un fluid magnetic puterea certitudinilor sale și siguranța suverană care radia din persoana sa, pînă și din ținuta sa impecabilă, din strălucirea ochelarilor, din dunga pantalonilor și din roua delicată care îi umezea fruntea. «Numai suferința este în stare să dea vieții

noastre sensul pe care fericirea însăşi ar fi neputincioasă să i-o dea...» Abel Reilhan şi tîmplarul din Saint-Julien ieşiseră cu Despuech şi doctorul porni imediat în urma lor. «N-o să fiţi de prisos», îi spusese fabricantul de coşciuge, urcînd scara ; cu traista de scule în bandulieră, părea un nevinovat instalator, care merge să desfunde o chiuvetă ; chiar în momentul în care intrară în cameră, doctorul avu un fel de iluminare. Se întrebase dacă nu cumva cadavrul care era pe cale să se lichefieze în duhoarea umedă şi farmaceutică nu valora mai mult, în implacabila sa realitate, decît toate perversiunile mintale care decurgeau din refuzul acestei evidenţe, oricît de intolerabilă ar fi fost. «Trebuie să urmezi această cale pînă la capăt», îşi zisese, dar, deîndată, totul se întunecase şi el simţise cum cel mai mic efort al conştiinţei o face pe aceasta să recadă în străvechi făgaşuri..."

„...Voise cu orice preţ să lipească cu chit crăpătura coşciugului, din conştiinţă profesională, şi pentru că „nu se cuvenea pentru mort". În mod firesc, fuseseră obligaţi să întredeschidă obloanele pentru a lăsa să intre puţină lumină şi pentru ca bătrînul să poată chitui în voie, dar dacă, din punct de vedere al mirosului cîştigaseră ceva, atmosfera uşurîndu-se puţin datorită curentului de aer, în schimb, erau unele lucruri, deşi corpul fusese înfăşurat într-un cearşaf, pe care s-ar fi lipsit cu plăcere să le vadă — de exemplu, petele brune care murdăreau salteaua şi perna de la capătul patului — şi pe care lumina le relevase, sau, în orice caz, pe care îţi permitea să le ghiceşti (căci, în fond, în afară de aceste pete, nu se vedea mare lucru) ; dar este nemaipomenit ce putea să fie solicitată imaginaţia de forma întinsă sub cearşaf şi „umflată în pene", ca aproape toate cadavrele cărora abjecta combustie deteriorantă le atribuie cîtva timp ceva din emfaza imperială. După ce se termină repararea capacului, puseră coşciugul lîngă pat, pe două scaune, în aşa fel încît să poată face să alunece corpul direct înăuntru ridicînd numai puţin cearşaful. Problemă de igienă. Cît priveşte faptul de a-i schimba hainele, nici nu putea fi vorbă, în ciuda dorin-

ţei pe care şi-o exprimase soţia : procesul de descompunere, deşi parţial încetinit de formol, era mult prea înaintat. Corpul căzuse în sfîrşit în fundul coşciugului cu un zgomot moale. Şi chiar în momentul acela se auzise deschizîndu-se, jos, uşa bucătăriei şi zgomotul unei altercaţii răsună în caja scării ; vocea pastorului domina hărmălaia, un glas femeiesc şi ascuţit, de nerecunoscut, în totală contradicţie cu ochelarii încercuiţi cu aur, sîngele rece profesional şi competenţele sacerdotale cărora acest instrument strălucitor părea că le garantează infailibilitatea.

„Doamnă Reilhan, vă rog ! Doamnă Reilhan, nu puteţi să faceţi asta ! Doamnă Reilhan, nu este înţelept... mi-aţi promis..." Se pare că, pentru a o împiedica să treacă, se aşezase cu braţele întinse în cruce, în mijlocul coridorului şi încerca să o convingă să fie înţeleaptă cu aceste piuituri de pasăre înnebunită care trădau, în slujitorul Puterii şi al Gloriei, o bătrînă fecioară acrită şi supusă crizelor de nervi. Fapt este că văduva nu se lăsase impresionată de aceste fasoane şi se liberase destul de repede de braţele încrucişate ale domnului Barthélemy (ai cărui ochelari căzuseră pe jos în timpul învălmăşelii) ; ea voia să asiste la punerea în sicriu şi nimic pe lume n-ar fi abătut-o de la această idee fixă. Nu trăieşti alături de cineva o treime de secol fără ca asta să lase urme ; chiar dacă n-a mers prea bine, tot mai rămîne ceva. Ceilalţi, acolo sus, bănuind ce se întîmplă, se grăbiseră să închidă sicriul, dar odată ajunsă în cameră, neagră şi pipernicită — ca şi cum, după treizeci de ani de muncă silnică, trei zile şi trei nopţi de durere fuseseră de ajuns ca să o împuţineze deodată — ea îi obligase să ridice capacul ca să mai vadă pentru ultima dată rămăşiţele tovarăşului ei de nefericire. Evident, nu s-ar fi produs acest incident şi nici ceea ce a urmat, dacă bătrînul maniac n-ar fi întîrziat cu închiderea sicriului în dorinţa de a astupa crăpătura, de teamă ca lucrul lui să nu facă o proastă impresie asupra eventualilor clienţi. Cele şapte sau opt persoane care aşteptau în bucătărie se urcaseră la rîndul lor, ca şi domnul Barthélemy şi în spatele lui rămăsese în prag, alb ca o rufă şi pe jumătate mort de frică, tînărul şchiop. Tăcere

mare, ca şi mai înainte ; şi afară, un mare concert de insecte : milioane de elitre proclamau triumful negru al verii (pe întinderi lungi calcinate ca înălţele platouri din Etiopia, spade, cleşti, cuţite-fierăstrău, mandibule, maşini de război, lupte pe viaţă şi pe moarte, genocide, spre gloria unui Zeu-Minotaur). Domnul Barthélemy, puţin cam scuturat de învălmăşeala de pe scară şi atins în prestigiul său, părea că îmbătrînise brusc cu mai mulţi ani : îşi scosese ochelarii ca să-i şteargă şi nu se mai vedeau decît ochii lui de miop, ochi micşoraţi cu pleoapele zbîrcite şi uşor inflamate. Lipsit de emblema autorităţii sale părea gol, veşted, vulnerabil : o stridie fără cochilie. În cele din urmă, doctorul o luase pe văduvă de braţ : „Acum, ajunge“ şi poruncise la doi inşi să închidă lada. În clipa în care bătrînul se pregătea să vîre şuruburile, văduva se aplecase spre el şi îi spuse ceva la ureche ; bătrînul păruse surprins şi o privise cu un aer ciudat ; ea îi vorbise din nou uşor la ureche şi atunci el dăduse din cap şi îi spusese : „Bine, de acord, să încercăm“ ; scosese şuruburile unul cîte unul ; oamenii îşi ţineau răsuflarea şi se priveau fără să înţeleagă ; se întrebau ce avea să se întîmple şi dacă nu cumva văduva înnebunise subit. Nu, ea voia pur şi simplu să recupereze cearşaful şi bătrînul se executase în faţa unei asistenţe împietrite ; din fericire, operaţia fusese uşurată de faptul că cearşaful se adunase aproape în întregime deasupra corpului cînd îl răsturnaseră în sicriu : bătrînul nu avusese decît să tragă de el ridicînd capacul ; ea i-l luase repede din mînă, aşa cum faci cu o rufă murdară care e la vedere atunci cînd îţi vine un musafir pe neaşteptate şi îl ghemotocise sub pat ; Domnul Barthélemy îşi scosese batista şi şi-o apăsa discret pe nas şi pe gură ; dealtfel şi alte persoane făceau la fel. E cert că trebuia să fii foarte tare ca să nu-ţi verşi maţele. Doctorul, care se găsea aproape de fereastră observase maşinal panta unui acoperiş acoperit de solzii cenuşii care străluceau sub lumina grea, ternă a după-amiezii ; se gîndise la străzile pustii ale acestor tîrguşoare de munte izolate între costişe înalte şi unde de douăzeci de ani îşi vizita clientela, fără să fi întîlnit vreodată aici

exemplul a ceea ce el numea, în jargonul său de filozof amator, o „libertate" — acea dorinţă tenace de a refuza totul, în bloc, de a repune neîncetat totul în discuţie şi de a trăi bazîndu-te pe acest refuz, fără a-i atribui însă pentru asta vreo semnificaţie spirituală sau metafizică oarecare.

În faţa acestei curţi goale şi înecate în căldură, se gîndea la fermele nenorocite, goale şi tăcute ca cea de aici în clipa de faţă, la toate acele case în ruină unde viaţa stagna ca apa din cisterne, unde plictiseala stătea de-a dreapta morţii şi, la stînga ei, inutilitatea — irealitatea — faţă de care, lucru curios, devenise, îmbătrînind, tot mai sensibil. Irealitatea fascinantă şi turburătoare a acestor povîrnişuri şi a acestor platouri pustii, a pereţilor de stîncă milenari, a landelor neînsufleţite, cărora hoarde de cai sălbatici şi flăcări înalte de incendiu le-ar fi împrumutat, poate, un sens peremptoriu. Irealitatea tragică a existenţei duse de femeile şi de bărbaţii aceştia complici cu propria lor moarte ; îşi închipuia naşterile, odihna greoaie de după-amiază, relaţiile sexuale larvare între nişte fiinţe care nu ştiau să întoarcă natura din drum — sau ştiau s-o facă atît de prost — asigurînd, în mod strict, supravieţuirea speciei, bătrîneţile şi agoniile în paturile mari, funebre, în fundul unor camere întunecoase şi umede ca nişte cavouri. Scandaloasa irealitate a acestei religii, astăzi vlăguită, chemată din vîrful buzelor şi cel mai adesea cu singurul scop de a exprima o nemulţumire legitimă faţă de majorităţile triumfătoare, politice sau religioase (studiile demografice o arătau limpede). Irealitatea acestui ţinut, profund prin ceea ce avea el tragic, iritant şi superficial, prin ceea ce avea folcloric şi agreabil, ţinut a cărui rusticitate nu-i evocase niciodată nimic din ansamblul liric tradiţional, ci din contră, o ciudată şi suspectă înfrăţire cu pămîntul : era de ajuns să priveşti zidurile greoaie, găurite de deschideri mai degrabă strîmte decît adînci, indiferente faţă de locul înconjurător, sau făcînd să apese asupra lui veghea oarbă a zidirilor din noroi africane ciuruite de găuri şi asemănătoare alveolelor unor insecte uriaşe, ca să simţi, tocmai, cu cît de puţin erau oamenii din aceşti munţi mai liberi, mai eliberaţi de

întunecatele fatalităţi ale lumii şi ale mecanismelor sale, decît insectele veşnice care incendiau singurătăţile cu trosniturile lor. Toate aceste vieţi ascultau de aceleaşi legi feroce, se învîrteau după aceeaşi gravitaţie ; iluzia gesturilor, a cuvintelor, a costumelor — ceremoniile de felul acesteia — nu-i mascaseră niciodată complet programul implacabil înscris în spatele lor şi care conduce aceste insecte mari cu chip tragic şi îmbrăcate în negru de parcă ar vrea să se confunde cu întunecimea esenţială a munţilor ; artificiul, împins pînă la paroxism, putea înşela pe Champs-Elysées la Paris, în faţa zgîrie-norilor din New York, sau chiar în adîncul sanctuarelor catolice — în ciuda monstruoaselor elitre de coleopteră ale oficianţilor ; dar aici, din cauza spaţiului prea mic lăsat artificiului şi gratuităţii prin „forţa lucrurilor", din cauze uşor de determinat : economice, istorice, climaterice, legea oarbă a universului, inerţia, toropeala sa. fatalitatea de neînţeles a legilor sale păreau că apasă mai greu, mai direct decît în altă parte asupra vieţii oamenilor, determinîndu-le acţiunile, dominîndu-le tăcerea, triumfînd în austeritatea vieţii lor, — pînă şi în paturile înalte ca nişte catafalcuri şi care vorbeau mai mult despre agonii decît despre mîngîieri. Simţeai moartea apărînd pretutindeni, nu sub acea formă delirantă şi mitică, foarte deliberat conturată, concentrată şi prin însăşi aceasta în întregime controlată, pe care ştiu atît de bine să i-o impună civilizaţiile solare, ci sub aspecte vagi, imprecise, asemănătoare unei emanaţii otrăvite, la care locuitorii unei case nu ar mai fi sensibili ; neliniştea apăsătoare pe care i-o inspiraseră întotdeauna aceste odăi glaciale, aceste bucătării întunecate, încastrate în stîncă şi în care viaţa mai mult se scurgea decît era trăită, aceste curţi oarbe înconjurate de ziduri vechi, deasupra cărora perspectivele rămîneau prizoniere între flancurile verticale, imuabile ca şi soarta, părea că este provocată de ceva mult mai adînc, mai ameninţător, decît o banală impresie de lipsă de confort, de sărăcie, de singurătate pe care puteau să ţi-o dea.

Tînăr încă, şi deşi de prin aceste locuri — de unde nu lipsise decît în timpul studiilor şi al războiului — avusese adesea aceeaşi impresie turbure cînd pătrundea

în aceste cămine neprimitoare şi reci şi cînd socotea ce puţin spaţiu fusese hărăzit aici pentru ceea ce le permite oamenilor să lupte împotriva a tot ce este chinuitor şi tragic în condiţia lor, împotriva a ceea ce te face să uiţi animalul din ei, a ceea ce îi aşază în univers ca pe un fenomen care nu poate fi redus doar la legile obiective. Era obsedat de natura gîndurilor, a planurilor, chiar a obsesiilor lor, în aşa măsură încît nu se putea împiedica să le pună uneori întrebări care nu trebuie să fie niciodată puse în mediile stăpînite de preocupări strict materiale, decît cu riscul de a părea suspect, nehotărît, sau aiurit ; şi răspunsurile pe care le primea în majoritatea cazurilor arătau o indiferenţă, o banalitate pe care el le judeca revoltătoare şi foarte neliniştitoare : ele denotau mai puţin inconştienţa acestor fiinţe în faţa nesiguranţei condiţiei umane — acest lucru s-ar fi explicat perfect, dat fiind că erau aşa de hărţuiţi de greutăţile concrete ale propriei lor existenţe — cît un fel de pasivitate ce nu era nici măcar resemnare : era o supunere de bună voie şi, dintr-un anumit punct de vedere, foarte avantajoasă, faţă de consideraţiile cele mai convenţionale, cele mai mediocre şi chiar cele mai sordide ale micii societăţi burgheze occidentale, raţionaliste şi mioape, şi care nu excelează în domeniul obsesiilor metafizice ; dar ceea ce putea să amăgească şi să înşele ochiul la Paris sau la Bordeaux (unde făcuse medicina) devenea şi mai groaznic printre aceşti nevoiaşi, cărora le lipseau accesoriile unei ţinute respectabile şi ale vanităţii sociale : copiii burghezilor nu manipulau oasele strămoşilor lor atît de firesc cum făcuse Abel Reilhan mai adineaori şi nici văduvele lor giulgiurile murdărite : mai curînd testamentele erau manipulate cu dezinvoltură în aceste familii în care doi şi cu doi fac în mod riguros patru, chiar în faţa unui mort (dar situaţia era pînă în cele din urmă exact aceeaşi).

Desigur, exista şi ceea ce nu se vedea : sinuciderile echivoce, inexplicabile, originalii — a căror originalitate consta în a tăcea timp de şaptezeci şi cinci de ani, dar cum să ştii ce ascundea această tăcere ? Nimic, poate, sau nemulţumiri minore, penibile ; el încerca să se con-

vingă că femeile şi bărbaţii aceştia ascundeau în ei ceva a cărui prezenţă o ignorau ei înşişi...

Privindu-i trăind şi murind pe aceşti munteni timp de douăzeci şi cinci de ani, înţelegînd foarte bine că, pentru a supravieţui, ei trebuiau să imite latura cea mai detestabilă a progresului şi să renege tot ceea ce era mai admirabil în tradiţiile lor, ca să ajungă la progres, trăsese concluzia că între tumultul marilor oraşe şi liniştea platourilor pustii, diferenţa nu era chiar atît de mare pe cît se putea crede : nu era decît o diferenţă de densitate, nu de calitate ; aici ca şi la New-York, animalul trăgea în aceeaşi direcţie. O fotografie a giganticului oraş luată în zori arăta acelaşi vid, aceeaşi veghe oarbă de insectă, ca şi cum pămîntul, pustiu, n-ar fi fost populat decît de automate. Şi cînd asistase la electrificarea ţinutului, avusese dorinţa criticabilă şi de nemărturisit de a gîndi cam aşa : „Şi voi aţi pierdut trenul...“ În faţa nedreptăţii şi a mizeriei o astfel de atitudine era de condamnat ; acesta era motivul pentru care ceea ce ura el cel mai mult în societatea profitului nu erau atît nedreptăţile pe care ea le genera, ci mai degrabă faptul de a fi făcut suspecte, şi poate pentru vecie, orice acţiune, orice gînd care nu erau chemate să o anuleze.

Dar nu era vorba numai despre oameni...

Mai era şi acest ţinut de pietre în ruină, de lande celtice pe înălţimi, de defileuri şi locuri preistorice, unde urechea, fără voie, se pleca în aşteptarea unor mugete monstruoase, era clima sa brutală, numai contraste, erau văile înnegrite de iarnă, întinderile toride acum — şi chiar tîrgurile cu o industrie săracă, cu strada lor unică, de-a dreapta şi de-a stînga căreia faţadele putrede se priveau în tăcerea de moarte a lungilor după-amieze — amintirea frizelor de ţiglă murdărite de rîndunele şi cu tencuiala căzută se lega de cea a anilor de şcoală primară : chiar în ceasurile în care străzile erau pline, streşinile crenelate păstrau o seninătate atemporală, o alunecare liniştită de veşnicie deasupra epocilor, care îl fascina. Pretutindeni, în ferme şi în cătune, se simţea aceeaşi apăsare minerală. La fel ca şi moartea, stînca veşnică apărea pretutindeni, pînă şi în mijlocul zidurilor ; înălţa pămîntul de tină bătută, sprijinea o sobă grea, compactă,

dușmănoasă... Această intimitate între oameni și lumea elementară ca ieșită din primele vîrste ale pămîntului exercitau asupra lui, pe vremea cînd era adolescent, un farmec puternic și morbid. Exista o atare incompatibilitate între mintea omenească și amara erupție a materiei în stare brută, o atare contradicție între legile șubrede, nesigure, care o guvernau pe prima, și imuabilele proprietăți ale celei de-a doua, încît această promiscuitate sfîrșise prin a-l scandaliza și a-l neliniști, în ciuda dragostei sale pentru bucata de planetă părăsită pe care o reprezenta în ochii săi Haut-Pays — dragoste nefericită, dragoste echivocă a victimei pentru ceea ce o zdrobește, glumea el în sinea lui uneori. Și de-a lungul anilor, toate astea se cristalizaseră, se întăriseră în jurul aceleiași obsesii : tot așa cum tînăr încă, avea uneori senzația că se trezește dintr-un vis în plină zi, cuprins deodată de ideea morții și de imaginile oribile pe care i le înfățișa, ca și cum ar fi existat în el ceva care făcea această realitate de neacceptat — și perfect *ireală* — la fel ajunsese să încerce uneori un sentiment amețitor de irealitate în fața vieții și în fața lumii — cu atît mai de neînțeles minții și mai greu de acceptat și una și cealaltă, cu cît erau explicate de știință : da' încearcă să-i faci pe niște imbecili să înțeleagă asta ! — așa ca și cum s-ar fi simțit atras într-o aventură care nu-l privea și, în fața caracterului ei accidental și aleatoriu — nu exista nici un motiv pentru ca lucrurile, „toate astea", să nu fie diferite de ceea ce erau — ar fi existat în el (și în toți oamenii, dar...) ceva imuabil, străin vieții și lumii și morții care era suprema ei evidență, ceva care se opunea la ceea ce aveau imuabil lumea și viața și moartea, la ceea ce în om suferă inexorabil legile oarbe ale lumii : uzură, oboseală, decrepitudine, dispariție. Oare de cîte ori nu surprinsese în oglindă, în spatele măștii năpădite de zbîrcituri, aceeași atenție la pîndă de mai bine de cincizeci de ani și care, nici ea, nu era solidară cu masca uzată, ca și cum timpul și experiența n-ar fi reușit să o atingă cu nimic ? Iată ce se afla în fața realității ireale a lumii : această dorință de realitate intelectuală sau spirituală care luptă cu disperare în acest trup ireal și precar, ca un om închis într-o casă care arde.

Vis, iluzie ? N-are nici o importanţă... Exista în om, în toţi oamenii, ar fi jurat, ca aptitudine sau ca realitate, în măsura în care : „cum să trăieşti ?“ era mai tare decît : „de ce să trăieşti ?“ Şi fără îndoială că s-ar fi lăsat şi el înşelat de aparenţe, dacă şi-ar fi exercitat profesia la Paris, acolo unde visul oamenilor se prelungeşte în pietre şi în instituţii. Dar aici, în faţa singurătăţilor minerale, în faţa construcţiilor omeneşti care, mai degrabă, le prelungeau ostilitatea decît să le opună confortul lor, în faţa vieţii rudimentare ce-o adăposteau, de parcă aceşti oameni n-ar fi ascultat decît de elanul iniţial pe care ea li-l transmisese strămoşilor lor acum o sută de mii de ani, triumfa irealitatea dramatică ale cărei efecte le resimţise mai adineauri, printre aceşti bărbaţi şi femei ce-i dăduseră brusc impresia că joacă o comedie destul de ciudată în jurul cadavrului descompus al unuia dintre ei ; ceva se declanşase tainic în el şi făcuse apel la martorul privilegiat pentru care purtarea acestor fiinţe şi forma corpurilor lor nu erau mai puţin ciudate decît cadavrul absurd în jurul căruia se agitau.

Orice ar fi, vis sau iluzie, această... „realitate a minţii“ avea în fond, şi ea, ceva foarte insolit, foarte tulburător...

Aprinse o ţigară : fumase prea mult în seara asta ; cu atît mai rău pentru inima sa (faptul că se gîndea la inimă, aşa deodată, după ce fusese atît de multă vreme şi atît de profund absorbit de gînduri măreţe avea asupra lui întotdeauna acelaşi efect : nu de frică, ci de surprindere. Era de aceeaşi natură ca tot restul ; cînd trupul nu se bucura sau nu suferea, mintea — ceea ce se petrece în cap — lăsată liberă, urmărindu-şi propriile-i legi, o lua foarte repede razna şi-şi uita de vehicol : nu fără uimire îşi regăsea angrenajul şi tot ceea ce depindea de acesta). La drept vorbind, chiar de pe cînd aveam pantaloni scurţi eram uimit : uimit de lume, uimit că exist ; singurul lucru care nu mă uimea, pe vremea aceea, era tocmai facultatea de a mă uimi, ca şi cum ea singură ar fi fost incontestabilă şi m-ar fi justificat în mod absolut. De atunci, vai ! nimic nu a mai fost

atît de simplu, şi facultatea de a mă uimi, aptitudinea de a refuza, de a repune totul în discuţie părea uneori la fel de ciudată, la fel de ireală ca şi ceea ce punea în discuţie ; pusă în discuţie la rîndul său s-ar fi zis că se autodevora, că nu exista decît pentru a-şi asuma propria negaţie, şi totul se petrecea atunci ca în labirinte, în care treci mereu prin aceleaşi locuri, sau ca în cuştile turnante, în care veveriţele se înverşunează într-o cursă extenuantă, imobilă...

Dar cu cîtă uşurinţă ceea ce obişnuim să numim viaţă avea ultimul cuvînt... Cu cîtă uşurinţă lucrurile se regăseau la locul lor obişnuit şi îşi regăseau aspectul lor necesar, convingător — ca stîncile care domină tîrgul, asemănătoare unor cuiburi de termite uriaşe şi peste care, de pe terasa vilei sale, vedea cum se lasă înserarea. Ca soţia sa, care aranja masa pentru cină : să trăieşti la suprafaţa lucrurilor, iată ce spuneau gesturile liniştite ale acestei femei care umbla încoa şi încolo în amurg.

Aruncă ţigara în întunericul grădinii, în care trandafirii de septembrie îmbălsămau aerul ; scînteia descrise o curbă lungă şi se opri în mijlocul pietrişului : parfumul de trandafiri, scînteile evocau primăverile dispărute, trandafirii dispăruţi împreună cu cei care le respiraseră parfumul şi care adunaseră în iarba umedă licurici albăstrui. Un copil mort în adult şi din care n-a mai rămas, poate, decît această întrebare pasionată : nu se poate ca toate astea să nu fi servit la nimic, nici suferinţa, nici fericirea... E o realitate atroce, bazată pe tot ceea ce o neagă : timpul, bătrîneţea, moartea. Situaţie de netolerat. Dar nu există situaţie intolerabilă cu care oamenii — se pare că tocmai asta le e soarta — să nu se obişnuiască. Să trăieşti la suprafaţa lucrurilor... Dar gesturile seculare ale acestei gospodine, aidoma celor din toate căminele în care se aprindea o lampă, lăsau să plutească, asemenea unei epave între două valuri, amintirea sfîşietoare a fericirii, mai mult decît fericirea însăşi... Pentru că nimic nu este nevinovat pe pămînt : la ce cumplită absenţă nu ajunge în cele din urmă experienţa noastră de viaţă — înspăimîntătoarea memorie contaminantă ?... Totul a mai avut loc cel pu-

ţin o dată : cum să trăieşti la suprafaţa lucrurilor, cînd în fiecare clipă viaţa ne obligă să încercăm să regăsim un secret pierdut.

De aici, fără îndoială, gustul pronunţat pentru caii mici ai năvălitorilor, invaziile marţiene, epocile catastrofale, care, ca prin magie, îi fac pe oameni asemănători copiilor. Cea mai frumoasă amintire a lui : dimineţile de iarnă într-o fermă germană cînd, fiind prizonier de război căra bălegar. Infernul războiului, desigur. Dar infernul păcii ? Nimeni nu vorbeşte niciodată despre asta, naţiuni ipocrite ! Nu există decît o pace furtunoasă care să ne împiedice să murim de o moarte lentă şi crudă. Sau dacă nu, iată-te suprimînd încercările izbăvitoare, ca şi prostul din fabulă, tăindu-ţi craca de sub tine. Grotesc.

— Grotesc ?

Ea se apropie, învîrtind salata, al cărui miros se simţea de aici, picant şi usturoiat — tot sudul imbelşugat se dezvăluia în acest parfum puţin vulgar, excitant, uşor ironic. Cîte realităţi în irealitate !

— Această punere în scenă. Toată această punere în scenă în jurul unui cadavru. Nu poţi să ştii. La douăzeci de kilometri de aici. Îmi pare că visez.

Mai avea încă în faţa ochilor gestul femeii, ghemotocind cearşaful şi vîrîndu-l sub pat. Această implacabilă afirmaţie a vieţii în faţa morţii... Acel gest ce se potrivea atît de bine cu actele de violenţă comise de viaţă de cîteva sute de milioane de ani, cu acea determinare oarbă, înfricoşătoare, care asigura dezvoltarea speciilor, acea permanenţă absurdă pe pămînt... pentru a ajunge în cele din urmă la trosniturile de insecte, afară, ca şi la gestul acelei femei, într-o după-amiază de septembrie, într-o cameră mortuară creştină...

— Această compartimentare a spiritului la cei simpli, înţelegi, facultatea de a uita, aproape imediat... Disproporţia care exista între mort — pentru care sfera solară ar fi trebuit să explodeze, aşa cum ar fi dorit-o Shakespeare — şi... şi cearşaful care i se smulgea... această negaţie a valorii vieţii, mult mai mult decît afirmarea ei, prin puţina valoare pe care întreruperea sa

pare s-o aibă pentru aproape toți acești oameni, pentru mine poate... gestul ei îl distrugea pe acest nenorocit mai mult decît descompunerea... Știu bine, mai bine decît oricine ! că un mort nu e nimic, dar cine se poate mîndri oare cu o obiectivitate atît de pură, atît de teoretică ? Gestul femeii a consfințit în fapt moartea soțului ei — pe care îl iubea !

Aceeași impresie ca atunci cînd un al doilea copil era dorit sau așteptat în unul dintre aceste nenumărate cămine, în care îi auzeai pe tată sau pe mamă spunînd în legătură cu primul copil : „nu știi niciodată ce se poate întîmpla", așa cum te gîndești să-ți înlocuiești căruța ! Motivele care îl scandalizau erau mai de neînțeles decît neciopleala lor. Era ca și cum ceva, în el, ar fi fost în mod brutal înșelat, sau insultat.

Înșelat, mai ales... Astfel, uneori, la epoca „pubertății" sale religioase (se născuse catolic), se trezea tresărind, zguduit de o idee ca și cum cineva i-ar fi întrerupt somnul zgîlțîindu-l de umăr : un singur cadavru de copil asiatic (sau negru, sau din neolitic) distrugea radical în el probabilitățile unui plan de creație divină, în care omul ocupa un loc privilegiat și în care îi era numărat fiecare fir de păr... Și nu era cîtuși de puțin vorba despre păr în istoria lumii, ci de miliardele de cadavre ale creaturilor intermediare, cărora nici hazardul, nici providența nu le permiseseră să atingă nivelul conștiinței, care nu avuseseră timp să devină oameni, dar care erau totuși oameni... Aveai de ce să încerci sentimentul unei imposturi de toată frumusețea, din partea unui Dumnezeu care, dacă ar fi existat, n-ar fi fost decît un hîtru răutăcios : creația sa nu era, așa cum o spune Nietzsche, „decît o sumă a durerii și a lipsei de logică ce va scădea valoarea totală a devenirii".

Hazardul, numai hazardul imbecil putea fi răspunzător de puțina valoare a conștiinței și a existenței umane, care și așa nu reprezentau mare lucru nici în ochii oamenilor înșiși...

Ceea ce îl mirase astăzi mai ales era această ciudată impresie de irealitate pe care el însuși și-o explica atît de prost, ca și cum ar fi debarcat de pe o altă planetă,

unde lucrurile s-ar fi petrecut altfel, şi despre care şi-ar mai aduce vag aminte...

— Ceea ce m-a uimit cel mai mult este firescul cu care aceşti oameni îl îngroapă pe unul dintre ai lor... Totul era atît de scabros ! Nimeni nu scotea o vorbă... Tăietorul de lemne, îmbrăcat în haine de duminică... Aveam impresia unei uriaşe neînţelegeri... Un fel de farsă inutilă : am vorbit despre punere în scenă fără să vreau. Dacă unul dintre ei s-ar fi apucat să... să facă ceva complet absurd — să urineze în coşciug, să-i smulgă urechea vecinului ca să i-o mănînce — n-aş fi fost cu mult mai surprins...

Îl revedea pe pădureanul îmbrăcat în haine de sărbătoare care îngrămădea resturile strămoşilor lui într-un colţ al gropii pe care o săpase („aşa, n-o să fie singur"), coşciugul nebun plutind prin mijlocul ferigilor, (Bunuel n-ar fi realizat scena mai bine), ochelarii emblematici ai pastorului lustruit pînă în vîrful unghiilor (şi care se numea Barthélemy !), vocea lui îndepărtată, cu tremurături, pe care văzduhul o acompania cu un concert de insecte : „O, moarte, unde este biruinţa ta ? O, moarte, unde sînt caznele tale ?", cuvintele purtate în spaţiu de căldura plină de mirosuri solemne, apoi, după ce groapa fusese umplută, Abel Reilhan smulgînd o ardezie din acoperişul unei remize vechi şi gravînd pe ea cu o şurupelniţă iniţialele defunctului, datele naşterii şi ale morţii, pentru a o înfige cu o lovitură de călcîi la capul gropii — tainică identitate lăsată pradă indiferenţei urzicilor, a soarelui, a ploii.

— M-am întrebat ce căutam noi în toate astea : moarte, viaţă, parcă aş fi căzut din lună ; timp de mai multe ore a trebuit să uit totul ; parcă aş fi văzut lucrurile astea pentru prima dată : nici tragice, nici comice — de neînţeles.

Nu i se întîmpla pentru prima dată ; uneori se amuza să provoace chiar el acest fenomen încercînd de exemplu să regăsească dincolo de memorie şi de obiceiurile dobîndite aspectul primitiv şi de neînţeles al unui lucru (ca toţi marii exilaţi obsedaţi de senzaţiile pierdute). Dar în cazul de faţă, aceasta se produsese fără voia lui şi cu violenţa unei revelaţii.

— M-a cuprins pe drum, ca o ameţeală, şi s-a risipit puţin în clipa cînd m-am aplecat pe fereastră ca să observ în mod mecanic acoperişul care în lumină părea acoperit de plumb... şi, chiar mai înainte, fusese povestea aceea cu cearşaful... Un fel de colaps mintal, ştii, aşa cum ar putea să provoace surmenajul, insomnia sau mai ştiu eu ce.

Ceea ce îl turbura cel mai mult acum, era că, în fond, acest sentiment de irealitate, această ameţeală, nu-i privea într-o mai mică măsură pe semenii săi decît pe acel cadavru mutilat de corbi şi că se simţise ca un străin, nu atît în faţa morţii cît în faţa vieţii — a vieţii pe pămînt : o înlănţuire de circumstanţe întîmplătoare care duceau la această enormitate ireparabilă : el însuşi, conştiinţa propriei sale existenţe, mărturia zdrobitoare şi de necontestat pe care i-o impunea, pe care şi-o impunea ei însăşi — care ar fi putut să nu existe, dar care exista — în mod iremediabil.

— De ce mă priveşti aşa ?

Cu coatele îndepărtate, ţinînd între două furculiţe cîteva foi de salată deasupra farfuriei, soţia sa îl privea cu neliniştea amuzată a unei femei de patruzeci şi cinci de ani pentru care chipul unui interlocutor este o a doua şi o implacabilă oglindă : dar de data asta, el o privise cam cu prea multă insistenţă — acel fel de privire care îngrozeşte, care examinează altceva, din spatele privirii tale —, ca şi cum ar fi privit-o ştiind-o atinsă de cancer.

Lăsă ochii în jos, desfăcu încet şervetul, în sfîrşit, surîse.

— Mă gîndeam, spuse el, la ultima noastră vacanţă de dinainte de război. Octombrie la Veneţia, dimineţile înceţoşate pe lagună, ultimii turişti, englezi desigur : sînt la o vîrstă la care ai nevoie de convenţii. Au şi trecut zece ani, şi apoi, a fost războiul... Crezi că mai sînt acolo şi acum orchestrele acelea minunat de demodate ?

Veneţia... Se gîndea la ea ca mai adineauri la inima sa : mai întîi intrigat, nehotărît. Italia, în mintea lui era ca afluxul unei duioşii uimită că se află pe lume.

Au plecat la Veneţia cincisprezece zile mai tîrziu : erau mulţi americani şi ceaţă puţină. De la Lido, se ve-

dea Veneția în depărtare ; doctorul privea cu binoclul păsările de mare.

La întoarcere, află că tînărul Reilhan intrase în slujba pastorului ca secretar, sau ceva cam de felul ăsta.

La început, Joseph urca în fiecare sîmbătă să-și vadă mama ; lua o mașină către ora unsprezece și după trei sferturi de oră de mers pe jos, ajungea acasă pentru a se așeza la masă.

Văduvă, el la Florac, Abel — tot neînsurat — căruia tăiatul lemnelor toamna nu-i lăsa nici un răgaz, plecat în fundul pădurilor de dimineață pînă seara, atunci cînd nu rămînea acolo și noaptea, dormind în vreun baracament forestier... în scurtă vreme, se trezise aproape singură și singura mîngîiere care-i umplea golul zilelor erau cele cîteva ore pe care le petrecea cu ea în fiecare săptămînă.

Fie ploaie, fie vînt, ea se ducea să se așeze în josul potecii ca să pîndească sosirea cursei, să asculte atent zgomotele drumului, înșelată în fiecare clipă de cel al torentului — agățată, cu cele mai mici fibre ale trupului său, de îndată ce ieșea mașina din curbă, două sau trei sute de metri înainte de oprire, de turația motorului, de viteza șovăielnică a acestei rable care părea că nu înaintează și nici nu se hotărăște să încetinească (stația era facultativă), scrutînd neliniștită prin ferestre pînă ce îl zărea ; atunci, ca și cum faptul n-ar fi avut nici o importanță pentru ea, se întorcea brusc, cu mîinile strînse pe piept, înnodîndu-și vîrfurile șalului și începea să urce singură poteca, mai ca să-și ascundă stînjeneala, mai din nu știu ce pică nedeslușită pe care își permitea luxul să o încerce în clipa cînd era sigură de sosire — ca și cum ar fi făcut-o mai ales pentru ca el să-și dea seama cît a costat-o absența lui. Dar în timp ce își juca — și îi juca — această mică comedie a regăsirii, simțea, ca prinsă de propriul ei joc, cum o năpădește răceala unui fel de ciudă, sau de oboseală : nu trăia, de la plecarea

lui, decît pentru această clipă, număra zilele, ca să nu spunem orele care îi despărțeau și atunci cînd sosea clipa, bucuria de a fi cu el se preschimba aproape pe loc într-o dezamăgire greu de definit, o curioasă neputință de a profita de prezența lui, ca și cum, la amărăciunea de a-l fi așteptat toată săptămîna, se adăuga chiar de pe acum, în mod ireparabil, descurajarea de a-l vedea plecînd din nou. S-ar fi zis că nu mai era destulă viață în ea ca să hrănească nici cea mai mică iluzie.

Odată ce ajungeau acolo sus, ea se ghemuia în fața ușii ca să găsească cheia sub o piatră — cheie cu atît mai mare cu cît nu e nimic de furat în aceste dărăpănături : el se gîndea la cheia mititică de siguranță pe care domnul pastor o ținea asupra lui, la capătul unui lănțișor, foarte grăitoare cheia asta ; „Ai putea foarte bine s-o lași în ușă", îi spuse într-o zi cu bruscheță — deschidea în sfîrșit ușa peste niște mirosuri pe care atmosfera îngrijită în care el evolua întreaga săptămînă le făcea agresive, din primul moment ; incomode chiar... mirosurile animale ale oamenilor care trăiesc împreună cu animalele, sau chiar, de ce să nu zicem asemenea animalelor : se gîndea la fratele său. Bucătăriile cu miros de staul, oricît ar fi de curate... îmbrăcămintea pe care fumul fagilor o impregnează cu miros de piele tăbăcită și de gunoi pe care îl regăsești pretutindeni ; acum, de cînd avea o baie, se uita la maică-sa pe furiș întrebîndu-se ușor neliniștit cum s-o fi spălînd.

— Stai jos, stai jos... dă-mi rucsacul...

Ea se agita, sperînd că-și regăsește intactă bucuria în gesturile pe care le făcea pentru el, gesturi izvorîte dintr-o lungă complicitate, punea masa, îi dădea să mănînce — pînă la îngrețoșare : în farfuria lui plină cu vîrf de mîncare, se etala la lumina zilei, indecent, stratul de grăsime galbenă care îneca fără deosebire toate felurile, toată mizeria cu întregul său cortegiu de prejudecăți imbecile, de compensații jalnice, de naivități exasperante — sfîșietoare... El știa bine că ea își rupea de la gură pentru acest unic prînz al săptămînii — la care trebuie să fi chibzuit multă vreme : avea impresia că înghite ceva din ființa ei, nu numai fiindcă maică-sa

continua să se lipsească pentru el, să-i sacrifice toate economiile, poate, dar și din cauza unei flagrante corelații între stîngăcia și sfiiciunea ei de țărancă bătrînă și tot ceea ce ghicea că atribuise ea în mod naiv abundenței acestei mîncări.

— Dar, știi bine că nu pot să mănînc toate astea !

Ea făcea un gest cu mîna, care părea să spună : „Oamenii ca tine nu trebuie să mănînce tot ce au în farfurie". Nemișcată în fața mașinii de gătit, de la care după treizeci de ani de viață comună împrumutase parcă unele trăsături, poate chiar energia ce-i mai rămăsese, îl privea mîncînd, îl asculta vorbind despre noua sa viață, tot mai subjugată fără voia ei și în ciuda unei stranii detașări interioare ; după trecerea pustiului săptămînal, ea îi sorbea cuvintele, în mod firesc, fără să înceteze totuși să fie împărțită între o adorație necondiționată și un dezgust ascuns față de toate aceste excentricități intelectuale pe cît de deșarte pe atît de enervante și care, toate, păreau că implică în mod scandalos dezinteresul față de bogății, pe care ai fi zis pe de altă parte că le dobîndesc spontan... Un mister cam monstruos în capul ei de furnică. El, deodată, cu gura plină, deși complet sub stăpînirea însuflețirii lui verbale, se oprea, contrariat :

— Și tu, nu mănînci nimic ?

— Am mîncat, am mîncat... Hai, spune mai departe... O să tot aibă timp să mănînce cînd nu va mai fi el aici.

Uneori, cînd se strica vremea, rămînea să doarmă peste noapte și nu mai cobora la Florac decît a doua zi dimineață, în așa fel încît să fie la post cu o jumătate de oră înainte de slujbă : printre altele, lui îi revenea și obligația ca, în toate duminicile, să tragă clopotul și să mături templul ; dar el îi vorbea mamei sale mai ales despre micile lucrări de birou, de corespondență sau administrative pentru care pastorul voia să-l formeze : domnul Barthélemy, un om cult și pasionat de istorie — de partea ei anecdotică — își consacra timpul liber studiind personalitățile din ținut care se ilustraseră în lupte sau prin influența lor în timpul războaielor reli-

gioase ; din cînd în cînd, publica despre aceste figuri ilustre monografii pertinente care îi asigurau stima eruditilor și pe care nu-i displăcea să le prezinte mai întîi în cadrul unor mici reuniuni pe care le frecventa înalta societate a departamentului. Lucra în prezent la o operă mai importantă asupra „Teatrului sacru din Ceveni", așteptată cu mult interes în aceste cercuri interesate în păstrarea unui trecut eroic și unde se făcuse deseori remarcat prin autoritatea izvoarelor ca și prin claritatea expresiei. Altruismul său îi adusese în cele din urmă toate sufragiile, altruismul și mai cu seamă bunătatea de care dăduse dovadă încă o dată primind la el pe tînărul estropiat a cărui familie avusese mari necazuri și pentru a cărui educare nu-și cruța nici timpul, nici oboseala : dacă, în mintea lui, nici nu încăpea ideea că protejatul său ar putea avea ambiția să joace un rol inaccesibil date fiind slabele sale puteri, în schimb își propunea să facă din el un excelent secretar, să-i consolideze educația, să-i sporească cunoștințele ; și apoi, se va găsi o librărie protestantă unde să-l plaseze. Oare ce putea spera mai mult un mic muntean, care nu avea nimic ?

Toamna intră în perioada sa triumfală. Metamorfoza pădurilor începea întotdeauna pe înălțimi, unde jerbe de culori incandescente, țîșnite în inima verdeții, luminau pantele și porneau rapid combustia strălucitoare a pădurii.

Zile calme, fără neliniștea zilei de mîine, împlinite ca niște fructe coapte ; un cer curat, fără cute, fumuri urcînd din pădurile încă înfrunzite, în care se înăbușeau ciocăniturile topoarelor și pîrîitul suplu al copacilor ce se prăbușeau ; ierburile și tufele de urzici șuierau între ziduri ca focul de curmeie : în aceste cuiburi ocrotite, cele din urmă insecte profitau pentru ultima oară de resturile pe care vara, plecînd, le lăsase în urma ei, focuri izolate care jalonează urma unui incendiu și scînteiază pînă la venirea ploilor de toamnă.

Zidurile, lustruite de umezeală în partea umbrită — de o răceală mușcată de un frig care venea de undeva

de dincolo de umbră — fumegau la soare sclipind cu toate fațetele lor de micașist. Curți de fermă pline de tot soiul de unelte agățate de-a lungul zidurilor sau lăsate pradă ruginii prin colțuri, de căruțe care nu mai serveau la nimic, pe jumătate îngropate sub gunoi, de trunchiuri gata să fie tăiate — lucioase, în aerul curat al dimineții ce-i atribuia fiecărui lucru o prezență acută, contururi magice, naive, și în care păsările de curte, animalele domestice, în ton cu anotimpul, se mișcau cu încetinitorul în mijlocul acestei dezordini meșteșugărești, îmbietoare aidoma celei din miniaturile ce împodobesc „Cartea de rugăciuni" a ducelui de Berry, și care pregătea — nu se știe ce anume ; poate o lentă și imperceptibilă decantare a culorilor și a volumelor — sosirea iernilor medievale, acelea din cîmpiile flamande sau din landele celtice, ca o victorie de lungă durată a cumpătării, a răbdării și a vîrstei asupra nebuniei primăverii sau a dragostei ruinătoare a verii.

Primele ceți se cățărau tot mai spre înălțimi, urcînd în susul văilor în întîmpinarea unor seri din ce în ce mai roșietice. Grădinile din vale își pierdeau acum, și ele, frunzele, cu eleganța și noblețea deznădăjduită a ultimilor aristocrați ; grilele zăvorîte și obloanele închise ale locuințelor de vacanță purtau semnul unui doliu recent, părînd a fi fost martorele unei agonii patetice ; consternarea minunată a parcurilor, cu masivele lor de trandafiri ofiliți și alei tapisate cu aur nu putea să nu implice dispariția prematură a unei persoane tinere, de o mare frumusețe, moartă de o moarte fără cauze bine determinate, zgîriind cearșafurile cu unghiile, într-un spasm foarte asemănător cu cel al voluptății. Într-un colț, exotic și zgribulit, un kaki desfrunzit se încăpățîna să-și arate fructele roșii, stricate cele mai multe dintre ele, deși feerice în restriștea generală.

În fiecare dimineață, înainte de a-și vizita bolnavii, doctorul făcea puțină mișcare greblînd pietrișul din grădină și, cu pometii roșii, cu mîinile înțepenite de frig, cu nasul picurînd, ardea frunzele moarte ; fumul se pierdea, aproape invizibil, într-un cer mohorît și rece al cărui soare nu risipise încă negurile. Singuratică în dosul unei bănci, o stropitoare goală împrumuta acestui colț

de grădină o atmosferă monahală şi melancolică — de o melancolie de modă veche : locul semăna cu grădina colegiului Saint-Stanislas, la N., unde, prin 1908, doctorul fusese intern. Iată, îşi spunea el, unde şi cum ia sfîrşit barbaria verii — barbaria vieţii : în această renunţare istovită, leagăn al unei conştiinţe reci — britanice, îi plăcea lui să precizeze — hărăzită rafinamentelor egocentrismului şi pudoarei, înainte de a dispărea de pe o scenă unde piesa a fost uneori de un gust îndoielnic.

Abel Reilhan aproape terminase tăiatul copacilor : decembrie bătea la uşă. Curînd, pădurea avea să fie goală şi sonoră ca sălile de bal cărora li se scot podoabele şi care sînt închise pe timp de iarnă.

Grăbit din urmă de vremea rea, i se întîmpla tot mai des, pentru a avea spor, să petreacă noaptea acolo sus, într-una din barăcile de lemn pe care muncitorii forestieri le părăsesc cînd se închide un şantier sau odată cu primele zăpezi. În zorii zilei, cînd geamurile murdare ale ferăstruicii începeau să se albească în întuneric, dădea la o parte cuverturile, îşi părăsea patul care scîrţîia, aprindea focul într-o sobă veche de fontă complet stricată, pe care îşi încălzea supa pregătită de maică-sa pentru mai multe zile, deschidea uşa, respira aerul întăritor al dimineţii răsucindu-şi prima ţigară. În penumbra luminişului, trunchiurile de fagi cu ramurile tăiate alcătuiau o ordine satisfăcătoare, oferind un fel de siguranţă în faţa misterului întotdeauna puţin neliniştitor al pădurii tăcute : era ceasul în care nu se simţea încă nici o boare de vînt. Aşezat pe treapta de lemn din prag, îşi înghiţea supa caldă cu sorbituri mici, zgomotoase, cu spinarea încovoiată, cu şapca de vînător înfundată pînă la urechi, cu un şal gros de lînă răsucit în jurul gîtului ; era întotdeauna uimit de iuţeala cu care această lume decolorată prindea strălucire, părăsind umbra pentru lumină, într-o gradaţie de nuanţe greu totuşi de perceput ; primele pale de vînt care aplecau

fumul sobei anunțau în mod regulat ivirea soarelui ; punea mîna pe secure, mergea la locul unde se tăiau arborii și, de îndată ce lumina orizontală, de un roșu înghețat, aprindea vîrfurile munților, încet, încălzindu-și mușchii încă amorțiți de somn și de frigul nopții, ataca un arbore la bază, făcînd să țîșnească seva care înstela fiece mușcătură a oțelului în trunchiul copacului. Pînă către prînz lucra astfel fără să se oprească, nesimțind oboseala, aproape fără efort, în beția mișcării continue a brațelor, care păreau că-și împrumută ritmul bătăilor sîngelui — inconștient față de timpul care trecea, de ceasul în care se afla, orb la ceea ce-l înconjura, ca deposedat de propria-i ființă prin înlănțuirea loviturilor puternice ce zguduiau trunchiurile și făceau să-i tremure pămîntul sub picioare. În momentul cînd soarele era la amiază, simțea stomacul gol că îi cere de mîncare asemenea unui animal care ar fi dus o viață independentă : mișcările regulate ale securii ajungeau să comunice brațelor sale o frenezie nepotolită ce-l stăpînea mai categoric decît foamea. Se îndrepta, își ștergea fața șiroind de sudoare, cu spatele la soare, atent, pentru prima dată în decursul zilei, la zgomotele celorlalte tabere pierdute în pădure și pe care ora mesei le liniștea aproape pretutindeni ; ici și colo, fumuri albastre se ridicau din mijlocul pădurilor, se întindeau asupra lor în nebuloase moi, complet nemișcate. Se auzeau loviturile unei securi încăpățînate, undeva pe sub frunzarele al căror ecou făcea greu de localizat zgomotele, și se mai auzeau pîrîiturile motorului unei „Homélite“ ca o motocicletă care ar trece peste ridicăturile terenului cu accelerări puternice : cîțiva arbori se mai prăbușeau cu un fîșîit de stofă sfîșiată, urmat de un zgomot surd ; apoi liniștea recădea peste pădurea liniștită, ca un armistițiu ciudat în mijlocul unei lupte ; glasuri, cîntece uneori, adăugau acestei păci o nepăsare fericită, atmosfera triburilor care au lăsat armele ca să-și vadă de treburile gospodărești, simțind că se apropie frigul iernii. Așezat printre frunzele veștede și așchiile de lemn uscat ce răspîndeau mirosuri de ceai și de ciuperci, Abel, cu spatele sprijinit de spatele aproape omenesc al unei

stînci, gusta căldura blîndă a soarelui, digerînd supa și pîinea muiată ; picotea astfel pînă în clipa cînd pădurile își reluau activitatea ; uneori observa o șopîrlă nemișcată, ca și el, lipită de stîncă, ce-și hrănea cu ultimele ore de soare carnea înghețată, abia deosebindu-se de stînca pe care se lipise, fericită ca și el, indiferentă la tot ce nu ținea de instinctul de conservare. Trecea o umbră ; omul ridica ochii, privea un nor traversînd cerul, apoi, ca mînat de o inspirație subită, își relua lucrul pînă la căderea serii de parcă trecerea unui nor ar fi fost de ajuns ca să trezească în el o dorință ascunsă de aventură, instinctiv legată de cea a efortului și a mișcării.

Venirea nopții era poate unul dintre momentele zilei care îi plăcea cel mai mult ; cînd trunchiurile erau stivuite, gata să fie transportate (de acum încolo, cu calul pe care i-l dăruise viitorul socru : economie de timp, mai puțină oboseală inutilă, fără sănii de tras sau de înfrînat la vale, fără încărcături care să se prăvălească de-a lungul pantelor), își așeza uneltele și înfunda soba : nopțile erau glaciale, trebăluia, mai dregea cîte ceva, reconfortat, în ciuda oboselii ce-l cuprindea seara, de acea intensă senzație de plenitudine și de siguranță aidoma celei ce-o încerca în zori — și pe care o simțise zilnic, cu șase sau șapte ani mai înainte, atunci cînd evenimentele îl siliseră să fugă, să trăiască singur, acolo sus, în stîna părăsită unde făcea ce voia, unde nimeni nu-l stingherea în obiceiurile sale și nici nu-i stînjenea dorințele. Aici, era același lucru : liber, fericit ca nimeni altul ; nici discuții, nici de dat cuiva socoteală — putea să scuipe, să rîgîie, după cum avea chef — ce mai încoa și încolo. Cu puțin înainte de a se înnopta, lua vechea pușcă a lui taică-su (o purta întotdeauna cu el) și pornea să dea o raită prin păduri, ca să încerce să împuște un sturz, o mierlă sau vreo altă pasăre surprinsă pe ramură : pușca nu putea să atingă decît o țintă apropiată și fixă. Acest drum, în ceasul în care se îngîna ziua cu noaptea, stîrnea în el instincte de vînătoare și de pîndă ; la ieșirea din pădure, în fața unei lande cenușii imprecise, se ghemuia la adăpostul unui tufiș de grozamă, scrutînd spațiul pe care se mai contura încă, neagră ca

cerneala, împletitura ramurilor înalte pe care o pradă s-ar fi profilat clar ; în albastrul marin foarte curat al apusului, micile puncte lichide ale stelelor începeau să tremure printre copaci. Ca şi cum i-ar fi trebuit multă vreme ca să străbată liniştea, suflul torentului venea pînă la el crescînd odată cu noaptea. În depărtare, uneori, se auzea un zgomot de motor care se opintea, curmat brusc de forma reliefului, cînd vehicolul lua un viraj. Se mai auzea cîte un cîine lătrînd şi mai departe, pe lîngă fermele pierdute pe platou, unde se întorcea fără îndoială un vînător... Lătratul, pe care frigul şi întunericul nopţii părea să-l îndepărteze şi mai mult, aducea, în această simplă aşteptare a unui vînat ipotetic, o tainică duioşie, care s-ar fi zis că vine din vremurile îndepărtate ale copilăriei. Îl asculta simţind pe loc cum creşte în jurul lui frigul pămîntului, incapabil de a înţelege ceva din stînjeneala bizară şi plăcută ce se strecura în el de fiecare dată cînd auzea lătrînd astfel un cîine la căderea nopţii.

Atunci se întorcea — de altfel întotdeauna cu buzele umflate — aprindea o lumînare, mînca, drept cină, la căldura sobei o bucată de pîine şi brînză, cu coatele sprijinite pe pulpe, cu capul tras între umeri, într-o atitudine pe care oboseala o făcea să pară gînditoare. După ultima ţigară a zilei, fumată în faţa sobei, ascultînd cum respiră pădurea şi cum suspină focul, se înfăşura într-o pătură şi adormea pe loc — un somn la fel de lipsit de viaţă ca şi moartea.

Alte dăţi, un vînt moale, suflînd în răstimpuri, se pornea în mijlocul nopţii, făcînd să trosnească pereţii subţiri ai barăcii şi să scrîşnească ramurile unui fag pe tabla ondulată a acoperişului ; smuls din somn de acest rîcîit sacadat, se scula să arunce o privire afară, atras, fără voia lui, de zgomotul grav, marin, care dădea nopţii ce se lăsase întinderea şi măreţia largului mării : cînd se deschidea uşa, primea în faţă, aşa cum ploaia de stropi loveşte în tambuchiul unei nave, mirosul umed şi adînc al pădurilor pe care vîntul acesta vîscos îl stîrnea atunci cînd ploaia era pe-aproape.

În nopţile acelea, cerul era un vast şantier de nori în mişcare ; veneau dinspre miazăzi să ia cu asalt munţii,

se rostogoleau sfîşiindu-se în faţa lunii, care părea că suie ea însăşi pe firul acestei cavalcade liniştite, alunecînd repede dintr-o spărtură a cerului într-alta, toate la fel de negre ca apa unui lac. Această maree crescîndă care instala ploaia pe înălţimi timp de mai multe zile, uneori săptămîni întregi, grăbea sosirea iernii mai sigur decît gerurile uscate, adeseori o garanţie de vreme bună pînă la sfîrşitul anului.

Nu-l supăra să lucreze în acest univers de frunze jilave şi de ceaţă care vătuia privelişte în jurul lui pe o rază de cîţiva metri. Nu erau acele ploi mari de primăvară sau de început de toamnă, care fac să se reverse torenţii, să se surpe pantele, care desfundă drumurile, biciuiesc zidurile la orizontală, bat puternic în geamuri şi îneacă peisajul silindu-i şi pe cei mai îndrăzneţi să stea la gura sobei ; mai curînd o pătrundere lentă, aerisită, a pădurii de către o ploaie măruntă, abia ceva mai deasă decît ceaţa şi pe care nu-i displăcea s-o respire, în timp ce la fiecare lovitură de secure, copacul de deasupra lui lăsa să cadă brusc o undă de apă în perimetrul ramurilor sale. În aceste seri ploioase cînd noaptea venea mai repede, profita ca să coboare la Maheux şi să-şi completeze proviziile cu de-ale gurii pentru o săptămînă ; în ciuda confortului relativ pe care îl regăsea acolo, aceste reveniri la ceea ce, pentru el, reprezenta viaţa civilă, nu-i plăceau deloc ; şi în ciuda insistenţelor mamei care voia să-i schimbe hotărîrea, a doua zi încă din zori pleca iar la pădurile lui, încărcat cu o pîine, cîteva bucăţi de brînză, supă proaspătă şi vin, trăgînd lacom în piept aerul rece al marilor întinderi, de parcă i s-ar fi tăiat respiraţia petrecînd o singură noapte într-o casă obişnuită.

— Oh ! Nu-i un băiat rău, spunea despre el maică-sa vreunei cunoştinţe întîlnite pe drum cînd mergea să-l aştepte pe Joseph — şi care, ştiind-o văduvă şi pe cel mic la Florac, îi cerea veşti despre cel mare — dar e ca şi sărmanul taică-su. Nu se ştie niciodată ce gîndeşte, dacă-i mulţumit sau nu... Chiar de mic era la fel : mereu prin pădure, ca un adevărat sălbatic... Închipuiţi-vă că a fugit de mai multe ori de la şcoală, dar taică-su n-a ştiut niciodată nimic : avea şi aşa destule griji. Era atît de

puternic şi de violent, încît învăţătoarei îi era frică de el ; şi ceilalţi se temeau de el, deşi n-a făcut niciodată rău nici unei muşte. Dar ce să-i faci, trebuia să cutreiere drumurile, pădurile, era singurul lucru care-l interesa, şi asta nu i-a trecut cu vîrsta. Cînd vine acasă, nu scoate nici un cuvînt în timpul mesei, nici tu bună ziua, nici bună seara. Pur şi simplu nici nu ştiu dacă mai am încă un băiat. Pădurea e singurul lucru care contează pentru el şi nu trebuie să-i ceri mai mult. Are nevoie să se cheltuiască, să se mişte, nu poate sta locului ; ar doborî toţi copacii de prin părţile astea dacă ar fi lăsat s-o facă.

— Şi cum stăm cu însurătoarea ?

— Ah ! Însurătoarea... Ce să mai vorbim... ştiu eu pe una care o s-aştepte multă vreme... şi măcar de-ar ţine seama de cele sfinte, precum sărmanul taică-su, care nu s-a aşezat la masă în faţa mea o singură dată în treizeci de ani fără să-şi spună rugăciunea. Şi sînt sigură, zău, că s-a dus să moară acolo sus ca să fie, aşa s-o fi gîndit, mai aproape de Dumnezeu...

Cît priveşte moartea creştinească...

Într-o dimineaţă, deschizînd ochii, îşi dădu seama cu uimire că se făcuse ziuă fără ştirea lui şi chiar de cîteva ore, fără îndoială, ţinînd seamă de intensitatea luminii ce pătrundea prin ferestre în interiorul cabanei : o intensitate neobişnuită, dealtfel, şi care lăsa să persiste un fel de palpitaţie alburie în faţa ochilor. Stătea uimit în pat, amorţit de ciudata bunăstare ce-i prelungea somnul şi la care se adăuga o anumită calitate a liniştii pe care nu-i venea s-o turbure. Frigul aspru şi mat al atmosferei îi aburea respiraţia mai mult ca de obicei ; s-ar fi zis că partea de deasupra a păturilor era şi ea îngheţată, ţeapănă ca nişte haine umede prinse de o noapte cu ger mare. În sfîrşit, după ce rumegă multă vreme căldura adunată sub pături, se hotărî să se scoale : trebui să se opintească de mai multe ori ca să împingă odată cu uşa, burletele care scîrţîia suplu pe dinafară ca nişte cîlţi ; deşi cerul era acoperit, albul strălucitor ce înveşmînta pămîntul îl făcu să clipească din ochi : impresionat de spectacol, respira acest frig scînteietor care încîntă sîngele

şi arde faţa, fără măcar să se gîndească să închidă uşa sau să-şi pună canadiana : pădurile, munţii, cît vedeai cu ochii, îşi desfăşurau acest alb fără nuanţe şi fără umbră, pe care fiecare copac dobîndea o feerie supranaturală şi, mai mult decît oricare alţii, brazii negri ce păreau ieşiţi dintr-o poveste de Crăciun, cu ramurile lor piramidale, plecîndu-se unele peste altele sub pernele de zăpadă şi de care privirea agaţă fără să vrea lumînări şi podoabe multicolore.

După cîtăva vreme, închise uşa, aprinse soba pentru ultima dată în acel anotimp, mîncă, fumă o ţigară, uşor descumpănit de ora tîrzie şi de acest decor nou care îl silea ca începînd din acea zi să întrerupă tăierea copacilor, să-şi ia tălpăşiţa şi să se întoarcă acasă. În timp ce strîngea păturile şi-şi aduna lucrurile, se oprea din cînd în cînd ca să arunce o privire prin fereastra îngheţată, sau prin uşa pe care o întredeschidea, de parcă n-ar fi realizat încă exact ce însemna pentru el schimbarea anotimpului şi ar fi trebuit să se uite afară de mai multe ori ca să priceapă bine. Înainte de a pleca, mai puse cîteva legături de vreascuri în cabană, pentru cazul — foarte improbabil — în care ar fi obligat, în cursul iernii, să petreacă o noapte aici. Şi apoi, cu vreascurile astea îndesate în spatele sobei, baraca părea mai puţin goală...

Cu aceste prime zăpezi, vizitele lui Joseph la maică-sa începură să se rărească. El n-avea curajul să urce la Maheux în fiecare sîmbătă, nici să regăsească, după o oră de mers prin noroi, troiene sau vînt îngheţat, atmosfera de sărăcie cu mirosul ei obligatoriu de supă şi de leşie, cu ritualul său, cu meschinăriile exasperante şi, şi mai puţin încă, mentalitatea aceea primitivă de care nu izbutesc să se dezbare nici măcar cei plecaţi de acolo — de parcă ar avea nostalgia jegului lor !

Pentru a-şi compensa absenţa, îi scria destul de des, îi vorbea, în scrisorile sale, despre orarele autobuzului

perturbate de starea drumului, invoca, pe lîngă frig, noroiul, troienele potecii și înțepenirea piciorului bolnav pe vreme de iarnă, timpul pierdut și oboseala, incompatibile cu bunul mers al muncii sale ; acest argument irezistibil ascundea motive mai greu de mărturisit, și nu numai inconvenientele iernii făceau ca obligațiile lui familiale să devină niște corvezi. Lipsa de confort, noroiul drumului, mirosul și gesturile unei economii sordide, camera glacială în care dormea, încă le-ar mai fi suportat : s-ar fi obișnuit cu ele dintr-un fel de fidelitate amară și disperată, tot așa cum se înduioșa — din depărtare — gîndindu-se la maică-sa. Dar mai ales mentalitatea asta începea să-l sîcîie de-a binelea ; consumase destul de repede încîntarea copilărească de a o umple de uimire pe mama sa, de a ului pe cineva de la care nu putea să aștepte nimic altceva decît respectul enervant față de niște rezultate concrete și dispreţul ascuns față de mijloacele necesare pentru a ajunge la ele, cu atît mai mult cu cît scopurile lor reale ieșeau din sfera de înțelegere a bietei femei ; încerca, cu o bucurie morbidă, să-și reprezinte modul în care ea își închipuia munca lui la pastor. Deși își făcuse o datorie răutăcioasă din a insista asupra aspectului nematerial al activității sale, rămînea convins că ea și-l închipuie, în sinea ei, încheind lăzi, tăind lemne cu fierăstrăul și lăsînd Puterilor Superioare grija de a-și exercita excentricitățile pe deasupra capului său, afișînd față de ele nepăsarea ironică a mașinistului care vede din colțul său pălăvrăgeala și strîmbăturile artiștilor.

Această radicală neînțelegere între ceea ce dorea mama sa pentru el, ceea ce își dorise toată viața pentru ea și credea că și el o dorea și ceea ce era în fapt : o descoperire neliniștită a lumii, o turburare crescîndă în fața incertitudinilor și contradicțiilor ei, îi făcuse foarte repede de nesuportat faptul de a se afla prea mult timp în prezența ei — mai ales acolo sus, în acel loc, în bîrlogul ei, unde maică-sa etala cu inconștiența indecentă a oamenilor care te-au crescut moduri de a fi și de a gîndi a căror inepție i-ar fi relevat-o poate un mediu sau un decor diferit de al său, sau pe care ar fi

avut atunci instinctul şi prudenţa de a le ascunde. Acum, dat fiind că trăia într-un mediu burghez de oameni înstăriţi, care nu cunoşteau aceste situaţii, care nu le pricepeau bine urmările dăunătoare şi care, el îşi dăduse seama de asta, le priveau chiar în ciuda religiei, sau poate din pricina ei, cu un anumit dispreţ, ele îl frapau cu atît mai violent ori de cîte ori se întorcea acasă şi trecea în mod brutal din lumea realităţilor abstracte în aceea a tiraniilor celor mai sordide. Nu cunoştea încă destul de bine şi nici de suficient de multă vreme viaţa uşoară, libertatea spiritului şi dezinvoltura pe care o conferă aceasta, pentru a descoperi în ele o şi mai subtilă şi mai odioasă vulgaritate.

Pentru moment, îi era mai curînd frică să nu poarte toată viaţa pecetea de neşters şi care anulează, a originii sale sărace ; să nu fie un mic sărăntoc care o să-şi facă un rost din milă şi prin mijloace proprii, cu mari eforturi, dar care o să arate întotdeauna a sărac şi pe care îl vor da în vileag într-o bună zi unele apucături de om sărac şi mai cumplite cînd va fi ajuns cineva : foşti ţărani, care reuşiseră în comerţ — sau care profitaseră de pe urma războiului — şi la care se simţea bine că va fi nevoie de două sau trei generaţii pentru a le dispărea dorinţa de a-şi întoarce farfuria de porţelan de Limoges ca să mănînce, atunci cînd se serveşte brînza : aşa făceau ai săi şi-i era teamă că o să facă şi el la fel.

Chiar maică-sa, temîndu-se ca starea proastă a drumului să nu o înrăutăţească pe cea a piciorului, îi încurajase absenţa, sfătuindu-l cu inima îndurerată să aştepte să treacă iarna, să se topească zăpada şi să i se consolideze situaţia pentru a urca din nou în fiecare sîmbătă ca să-i ţină de urît. Fireşte că şmecherul nu se lăsase rugat de două ori ; ea nu-l mai văzu sosind decît o dată la două sîmbete, apoi odată la trei şi curînd la patru şi cu atît mai dispus să-i cedeze fără rezistenţă noaptea şi o parte din dimineaţa zilei de duminică, cu cît trebuia totuşi să compenseze cît de cît dezertările precedente, dacă nu chiar să răscumpere dinainte pe cele, fără număr, pe care i le rezerva pentru viitor. Sosi

sfîrșitul iernii, reveniră zilele mai bune : el nu. Acum își făcuse din asta un obicei.

Cît privește pe fratele său, practic nu-l vedea niciodată. Fie acasă, fie la Florac, făcea tot ce-i stătea în putință să-l ocolească. Era un adevărat chin să-l vezi cum trăiește, să petreci mai mult de zece minute cu el ; un chin gîndul că ar fi putut fi zăriți împreună pe stradă. Ce cadouri îți mai face și natura ! În ce locuri te face să apari pe lume ! Existase oare vreodată ceva comun între ei ? Copilăria era departe, ea și legăturile ei trecătoare, ca și solidaritatea sa înșelătoare ; trezirea la conștiință care îi urmează mai curînd sau mai tîrziu se transformă foarte repede într-o încheiere brutală a socotelilor. De cînd cu accidentul său și chiar cu mult mai înainte, trecuse multă apă pe gîrlă, așa că deveniseră niște străini unul pentru altul ; și pentru ca această expresie să nu fie o comparație umilitoare, ar mai fi trebuit și ca acest necioplit impenetrabil să nu-și fie străin lui însuși, așa cum e un animal. Cu alte cuvinte, ce putea să se petreacă în capul lui ? Se petrecea oare ceva ? Un mistreț are cumva posibilitatea de a se afla măcar o dată în viață în prezența lui însuși ? „Abel nu există", își spunea Joseph înfricoșat — dar ceea ce-l îngrozea nu privea persoana fratelui său... Era ceva mai general și mai turbure. O neliniște recentă. Cînd se apropia de el ca să-l sărute și cînd celălalt îi sufla în față respirația lui de gropar, duhnind a fiară, a nicotină rece, a vin negru vîrtos și a catran acru — lichidul acela vîscos al fagului, cu miros de vacă — simțea mai puțin dezgust decît furie. O furie surdă, neputincioasă, care continua să-l stăpînească în timpul mesei sau al serii ce-i făcuse din întîmplare să fie împreună și pe care și-o potolea în felul său, cufundîndu-se și mai mult în ea, observîndu-și victima, felul în care își răsucea țigara, gura mare, larg deschisă din cauza caracterului meticulos al operației, limba tremurînd între golul lucios al gingiilor de un roz umed și vulnerabil, șapca veșnic înșurubată pe urechile congestionate, vinete, mototolite ca membrana de pe aripile liliacului, mîinile lui de zidar, crăpate de ciment și tot atît de aspre, atît de compacte că nu simțeai palpitînd

în ele nici o viață și nici străbătîndu-le căldura, de aveai impresia că apuci mîna mîncată de vreme a unei statui ; și îi asculta cu un soi de oroare voluptoasă respirația astmatică, însoțită de o mulțime de mici șuierături auxiliare pe care le scot bronhiile pline de catran. Din cînd în cînd, animalul rîgîia și scuipa în foc respectabile jeturi negricioase care reînsufleteau furia fratelui său și care chiar i-o explicau puțin : era, în parte, furia că nimic nu poate știrbi această inocență cosmică, minerală.

Toată iarna, știindu-l la fabrica de cherestea, Joseph se aranjase să nu plece niciodată la o oră la care risca să dea nas în nas cu el ; n-avea decît o teamă, aceea de a auzi din întîmplare cînd umbla după cumpărături că îi răsună în spate vocea uriașului : „Măi, Joseph, ce-nvîrtești pe aici ?“ Iar el, Joseph, vorbindu-i tare la rîndul său, în același limbaj sumar și incorect, așa cum te adresezi bătrînilor senili, copiilor sau celor slabi de minte. Cinci minute de coșmar, în timpul cărora trebuia să susțină o conversație lamentabilă, istovitoare, să adopte o atitudine care să-i ascundă stînjeneala aruncînd în joc toate forțele ca să-și concentreze atenția și să se conformeze imaginii pe care celălalt o avea despre el — fără să știe prea bine, dealtfel, cum arăta această imagine — și teama de a se simți judecat sau ridicol în ochii unui tăietor de lemne al cărui vocabular nu cuprindea nici trei sute de cuvinte. De mai multe ori pînă acum fusese silit în public să se dedea acestui exercițiu istovitor. Aceste scurte întîlniri care îi cereau o tensiune considerabilă îi puneau nervii la o grea încercare și îl vlăguiau pentru mai multe ore ; ieșea ruinat, la propriu și la figurat, ca și cum poziția acrobatică pe care trebuise să și-o impună minții sale îi provocase o mare risipă de energie musculară. Se întorcea la postul său umilit și deprimat, cu mișcări dezordonate și tonuri stridente în glas, pe care nu le avea de obicei, sechele ale acrobațiilor, și făcea noi eforturi pentru a-și regăsi fără tranziție aparența civilizată, cu nimic mai naturală decît cealaltă.

Întins pe pat, unde-și refăcea forțele, încerca să-și închipuie cum s-ar comporta stăpînul și modelul său într-o asemenea situație ; dar, spre disperarea sa, ajun-

gea la concluzia că raţionamentul lui nu era bun, pentru că nici domnul Barthélemy şi nici o altă persoană mai de soi nu riscau să se vadă pricopsiţi cu un frate ca acesta. Se cufunda pentru restul zilei într-o disperare fără de margini. Se studia în oglindă, îşi observa cicatricea de pe buză, îşi adulmeca mirosul pielii, strălucitoare ca a tuturor roşcaţilor, se ura. Începea să lucreze, scria, recopia, şi îşi ura scrisul. Citea. Nu reuşea să înţeleagă ceea ce citea şi se ura în timpul lecturii. Se ducea să se închidă în templu şi lustruia cu furie băncile, ca să se pedepsească şi să scape de propria-i ură ; această muncă umilitoare era singura bună pentru el. Îi trebuia o noapte de somn zdravăn ca să mai capete puţină nădejde în viitor. Au mai trebuit să se interpună şi alte patru anotimpuri (şi dezertările care le-au însoţit) între el şi ai săi pentru a i se cicatriza aceste nefericite răni.

Către Paşte, în anul următor, Joseph făcînd mari progrese în vocabular şi în înfăţişare, domnul Barthélemy, care avea un gînd ascuns, îi făcu surpriza să-l ia cu el ca să petreacă două săptămîni în Elveţia, unde avea nişte rude dintr-o ramură emigrată, îmbogăţită de negoţul cu ciocolată şi cărţi pioase, pe care le combina într-o alternativă cuviincioasă.

După ce au schimbat de două ori trenul, au luat un automotor care avea o viteză infernală şi care lega în cîteva ore Spania de Elveţia. Trecînd graniţa, Joseph, care călătorea pentru prima dată în viaţa sa, avu iniţiativa să constate că arborii, norii, drumurile, casele care defilau de-a lungul căii ferate aveau ceva elveţian ; vaci elveţiene păşteau iarba elveţiană privind cum trece trenul lor. Pînă şi soarele, aici, era de origine elveţiană : fruntea lui roşie se înălţa din vîrfurile de zahăr cristalizat şi de frişcă proaspătă radiind un fel de bunătate exemplară, ca şi cum Puterea Supremă Elveţiană l-ar fi anexat. S-ar fi spus, de asemenea, că domnul Barthélemy se transforma, dobîndind o nouă strălucire : strălucirea elveţiană. Coborînd din tren, luînd un taxi, intrînd în holul hotelului, aproape tot atît de mare ca şi cel al

gării, Joseph, uluit, își dădu seama că domnul Barthélemy nu era francez, ci elvețian : se părea că între luxul aferat al acestui oraș, curățenia supranaturală a străzilor sale și persoana stăpînului său exista o afinitate misterioasă. Admirația lui pentru el se completa cu o perplexitate respectuoasă : Joseph se întreba dacă nu cumva Dumnezeu nu era și El elvețian.

Dimineața, după gustări somptuoase aveau loc congrese, lucrări ; pastorul lua note pe care le recopia și le clasa apoi factotum-ul său. După-amiaza era consacrată curselor, vizitelor, întîlnirilor mondene. Ochelarii domnului Barthélemy azvîrleau mii de focuri ; el însuși strălucea. În acest timp, văzînd cu ochii, Joseph devenea tot mai neînsemnat ; diversele activități, întîlnirile, efervescența aceasta îi dădeau impresia că nu cîntărește nici cît un fulg ; și nu în fața Alpilor se simțea el mic, ci în mijlocul tuturor acestor magazine, hoteluri, bănci, mașini, a căror funcționare armonioasă întrecea puterea lui de înțelegere. Toate aceste bogății îl umileau, mai ales pentru că nu reușea să cuprindă clar numărul incalculabil de minuni care au trebuit să fie înmulțite de-a lungul secolelor pentru a se obține astfel de rezultate.

Într-o după-amiază intrară într-un fel de drugstore, care, avînd în vitrină fotografii de sate arabe și de palmieri, aducea în același timp și a agenție de voiaj și unde liniștea părea ea însăși concepută și realizată prin tehnica datorită căreia fusese creat acest laborator de lux.

Printre clienți (păreau de o gravitate ciudată) circulau persoane tinere tot atît de confecționate ca și decorul și a căror uniformă de un albastru-deschis la fel ca și tichiile impertinente aminteau de cele ale însoțitoarelor de bord — sau ale membrelor unei „armate a salvării" devenite mai istețe grație lui Coco Chanel ; era vorba de fapt de niște însoțitoare pe căile Cerului, această agenție fiind într-un fel cea a Marii Călătorii : librăria religioasă în care pastorul îl dusese în mod imprudent pe Joseph aparținea unuia dintre verii săi ale cărui elanuri mistice sublimaseră în opere sfinte și într-o colecție de scrieri morale super-beneficiile realizate în producția de

ciocolată, aidoma unui trandafir crescut în mijlocul gunoaielor.

Era un bărbat de o înălțime uluitoare, solemnă, cu o înfățișare corespunzătoare, cu unghiile late și plate caracteristice firilor lacome, și cu vaste suprafețe de carne de hrănit, netede și inexpresive ca și virtutea din care se trăgeau ; această imobilitate epidermică dădea o mare impresie de solemnitate : orice ar fi spus avea aerul că anunță Sfîrșitul Lumii.

— Vărul meu și cu mine avem de vorbit, îi spuse la un moment dat domnul Barthélemy lui Joseph, vezi deci dacă găsești aceste cărți.

Îi dădu o listă de lucrări imposibil de găsit, sau epuizate, și cei doi bărbați se închiseră într-un birou de om de afaceri american, ca să conspire acolo în liniște.

Joseph rămase complet singur printre tinerele elveține lăptoase despre care el nu putea crede că ar avea un sistem digestiv aidoma celui al franțuzoaicelor ; pulpele lor rotunde, de o rotunjime entuziasmantă, suculente și cărnoase în ciorapii de mătase, ceafa cu păr ondulat, buzele lor atomice, îi răscoliră simțurile. Nu mai știa încotro să se uite, atît erau toate de frumoase, de sus și pînă jos. Îi tremura vîrful degetelor ca la bețivi ; își scotea mereu batista și se făcea că-și suflă nasul, mai de rușine din cauza buzei de iepure, mai ca să-și ascundă acest tremur. Blondina grăsuță care se ocupa de el îi dădea din cînd în cînd cîte o carte, cu un aer dezmierdător, ca și cum în carte s-ar fi aflat un bilet de rendez-vous sau cheia camerei sale. Joseph se simțea topit ; avea impresia că dacă trupul lui sihăstrit ar intra în contact cu cel al tinerei elveține care se agita sub nasul lui într-un foșnet electric de mătăsuri ascunse, ar lua deîndată foc sau ar exploda. Cînd recolta de cărți (replici aproximative la cele indicate pe listă, dar pe care le și venera, dată fiind proveniența lor) se sfîrși, ea îi luă teancul din mîini. Îi simți degetele pe ale sale. A fost ca o descărcare de înaltă tensiune, și dacă el nu luă foc asta nu înseamnă că nu avea inima și rinichii în flăcări.

— Dacă aveți amabilitatea să mă urmați, domnule...

Pînă în vîrful Mont-Blancului ! Şi ducînd-o şi în spate !

Înainta în urma ei, în paradisul umbletului său, respirînd cea mai uşoară undă a parfumului pe care îl degaja persoana sa, ca un cîine de vînătoare magnetizat de mirosul iepurelui. Îşi imagina viaţa particulară a tinerei fete ; influenţat de mochetele şi de lumina intimă a locului ei de muncă, o vedea trăind în lux, ignorîndu-i pe cei neînsemnaţi, respingînd o armată de bărbaţi necruţători şi oferindu-şi leşinurile unui tînăr monstru cinic, total nepăsător, blazat din naştere.

După ce termină de strîns cărţile, ea îl ignoră pe loc, şi îşi îndreptă spre un nou client fermecătoarea-i atenţie. Viaţa îl părăsi cum fuge apa în nisip : departe de acest izvor, totul devenea sterp. Se gîndi foarte serios să se înapoieze la ferma sa natală ca să moară acolo departe de cruzimile civilizaţiei.

— Cum găseşti librăria asta ? îl întrebă pastorul în clipa în care părăseau acest loc de delicii şi de suferinţe.

Joseph, cu o voce lipsită de vlagă, scoase un sunet nearticulat, ca şi cum ar fi fost cuprins de o slăbiciune generală.

— Ştiam că o să-ţi placă, zise pastorul, interpretînd geamătul lui Joseph în sensul care îi convenea. Şi cu un aer degajat :

— Dacă totul va merge bine şi de acum încolo, ai să vii poate în octombrie să faci un stagiu de cîteva săptămîni.

Zgomotul pe care pastorul îl obţinu drept răspuns era identic cu celălalt, dar o ureche mai atentă şi-ar fi dat seama că este exact opusul primului, ca şi cum sîngele ce ar fi năvălit din nou în vinele celui ales, la auzul acestei perspective încîntătoare, ar fi inversat acest comentariu elocvent.

A fost o noapte cumplită (se întorcea în Franţa a doua zi). De fiecare dată cînd îşi amintea pulpele rotunde, coapsele, sînii şi toată carnea caldă care se umfla şi respira sub veşminte, imaginile acestea declanşau în el descărcările unei minunate otrăvi : sîngele, nervii îi răspîndeau în tot corpul dorinţa şi încîntătoarea ei sufe-

rință. Nu era în stare, la nivelul lui de evoluție sexuală (de triste scurgeri solitare), să-și închipuie nimic precis în legătură cu tînăra fată : îi venea pur și simplu să o mănînce.

Ori de cîte ori se gîndea : voi veni să petrec cîtva timp în mijlocul acestor fete, simțea, în pat fiind, exact ceea ce ar fi simțit dacă l-ar fi împins cineva deodată în gol : un spasm violent de spaimă, pîntecul zdrobit de cădere, o contracție internă, pe jumătate între o torsiune a măruntaielor, ca atunci cînd ai trac, și acea furnicătură intimă, echivocă — nesănătoasă — care anunță valurile noroioase ale juisării.

Apoi simțea cum trece peste meningele lui supraexcitat un suflu de aer înghețat stingîndu-i entuziasmul : acel „dacă totul va merge bine și de acum încolo" al pastorului era ca un duș rece peste speranța și înflăcărarea sa. Se aflau în aprilie. Număra pe degete. Încă șase luni înainte de a intra în Paradis. Șase luni ca să dobîndească o Autoritate Bărbătească, să cîștige întru totul bunăvoința domnului Barthélemy ; trebuia să se dea peste cap ; să nu se piardă în lucruri inutile ; să se descotorească de anumite servituți care nu mai erau deloc compatibile cu noile sale relații, nici cu cotitura bruscă pe care începuse să o facă viața sa. Fratele său. Mama. Mai ales fratele. Și-l închipuia apărînd cu bocancii lui grosolani și cu aerul acela ridicol de soldățoi în acest Ierusalim terestru, în această bomboniera — și cu ce bomboane umplută ! — „Ce-nvîrtești pe aici, Joseph ?" Îl treceau sudori reci. Ce-o să le spună sosind acolo ? Nimic, deocamdată ; era mai bine să tacă, să păstreze taina : triumful se va face cunoscut mai apoi, cu violența unui scandal. Desigur, o să-l mănînce limba să vorbească, să vorbească despre orice care de aproape sau de departe ar avea legătură cu EA : Wilhelm Tell, Jean-Jacques Rousseau, laptele Nestlé ; tot atîtea ecrane de protecție și de valuri de oxigen în acel mediu familial, atît de vrednic de ură, atît de degradant cînd ești îndrăgostit și ai nevoie în preajma ta de peluze și de trandafiri. Un prim act de voință : să știe să se lipsească de aceste copilării. În timpul celor șase luni va afla în el însuși forța, curajul,

voința, în el va respira Parfumul Ei — Parfumul Lor, parfumul acestui oraș și cel al Elveției, căci toate acestea se alăturau — cu acea bucurie cu totul deosebită a celui care a găsit o comoară și care o păstrează numai pentru el : dovadă de caracter, chezășie a reușitei.

Se întorcea, se răsucea și dădea din picioare în pat, de nerăbdare, ca și cum asta ar fi putut grăbi lucrurile. Uneori, trăgea cu urechea crezînd că aude pe cineva mergînd pe culoarul hotelului : nu exista nici un motiv ca vreo vînzătoare din librărie blondă, (a sa), brună, roșcată, asta nu conta, știindu-i adresa și aflînd că o să plece din Elveția chiar a doua zi dimineață, să nu vină, așa la miezul nopții, sub un pretext oarecare... O, Doamne Dumnezeule care hotărăști soarta bătăliilor ! Trebuie să reușesc ! O să reușesc... Se potolea. Fetele astea, totuși... Erau de altă rasă, radiau sănătate, tinerețe. Oamenii de aici pesemne că nu îmbătrînesc : erau nemuritori, ca în America. Nu-ți puteai închipui nici că aceste minuni îmbrăcate în haine de fată fac pipi... Numai sărăcimea miroase urît, se duce la closet, e bătrînă. Oh, să te speli, să te ghemuiești în acest trup divin, să-l înghiți, sau să te înghită... Și închipuirea o lua razna din nou și mai avîntată.

Primele călduri se revărsau din nou peste sate și tîrguri, suave și molatice dimineața — încît trecînd prin grădini aveai impresia că nu te-ai dat încă jos din pat și simțeai tinerețea chemată în sînge de către cerul imens, deschis lumii întregi și tuturor făgăduielilor — dar călduri turburi, senzuale în falsa vară a după-amiezii ; deprimante chiar, ca și cum aroma caldă și înțepătoare a trotuarului de asfalt, respirată de la o fereastră, ar fi promis o aventură sortită de la bun început singurătății și așteptării zadarnice. Ce făgăduială să aștepți de la aceste tîrguri sinistre, de la acești munți de tăcere ? Ce aventură, ce aventură să speri în atmosfera apăsătoare și caldă, plină de zumzete a după-amiezii, stînd abătut

în penumbră cu toate obloanele închise, ca o bătrînă sechestrată, închipuindu-ţi gesturile, şuşotelile, suflul gîtuit al dragostei, cu amara şi irevocabila certitudine că nimic pe lume nu merită haosul şi dezamăgirile ei şi în nici un caz uscăţimea trufaşă a gîndului sau a experienţei. Urechea la pîndă spionează zgomotele paşilor care se apropie şi se depărtează : o să se oprească vreodată cineva ? Cum au făcut oare să se întîlnească, să ajungă într-un pat toţi aceşti soţi funebri din Haut-Pays — cu obscenul puritanism al pămînturilor acestora brăzdate de torente ! Născuţi ca să moară, născuţi ca să putrezească. Şi în vreme ce tu agonizezi fără mîngîieri, există oameni care se iubesc după pofta inimii în altă parte a lumii.

În jurul micului oraş cu acoperişuri plumbuite sub lumina directă, privirea nu întîlneşte nici un val de verdeaţă, nici un copac înfrunzit, nici cea mai mică peluză reîmprospătată, luminoasă : nimic altceva decît pelada galbenă a pantelor, pădurea descărnată, îngrămădeala metalică a tufişurilor pustii, în acest ţinut exasperant, căruia îi trebuie mai multă vreme decît celorlalte ca să regăsească primăvara şi care o culege prea tîrziu, ca un fruct trecut, sărăcia, asprimea climatului său făcîndu-l să rămînă chiar şi în urma anotimpurilor.

Cu această căldură timpurie, munţii şi coastele lor chelboase, despădurite sau părînd a fi aşa, evocau murdăria aridă a haldelor de mină şi covoarele lor de iarbă galbenă strivită, o oribilă zonă industrială cu locurile ei virane, cu rambleuri pline de cărbune, cu văile năpădite de oameni şi cu apele lor murdare, sub ninsoarea pustie a vîrfurilor de munte ; totul întărea această impresie de mizerie, de strîmtorare şi de muncă utilitară : afluenţa stîlpilor electrici şi a reţelelor lor anarhice rupînd farmecul peisajului, contaminînd fermele şi cătunele, mînjindu-le faţadele ; bazinele enorme cu catran de la marginea drumurilor, murdărind cu bălţi a căror oglindă se încreţea uşor, taluzele acoperite cu iarbă ; grămezile de pietriş pe rampele de garaj, maşinile rutiere imobilizate asemenea tripozilor lui Wells ca de o epidemie fulgerătoare — sau locul unde au stat pe care îl

recunoşti după pierderile de ulei, ce au dus poate la dispariţia lor ; totul purta pecetea regiunilor date pradă despotismului meşteşugăresc al departamentului Podurilor şi Şoselelor care lasă pe viaţă un ţinut în stadiu de şantier ; fără a uita vergelele balcoanelor date cu minium şi lăsate ca atare ; sau şi mai rău : acoperişurile de tablă la fel de prăpădite şi de vulnerabile ca un bărbat care ar coborî în stradă în izmene. Şi cum arătau de fapt acei jucători de bile, în papuci şi în maiou, cu felul lor de a vorbi neglijent, tărăgănat, a căror falsă bunătate nu le ascundea decît pe jumătate lăşitatea, micimea şi egoismul... Cu respiraţia mirosind a anason, a chiştoace... Cum arătau ei şi bătrînele lor mustăcioase care merg la piaţă tîrîndu-şi papucii, cu veşnica traistă de pînză ceruită atîrnîndu-le de braţ şi cu portmoneul în mînă — de ce nu şi oalele de noapte ? — ca două organe inseparabile la care s-ar reduce principiul sistemului lor vital. Cît priveşte copilele lor, împopoţonate cu nume care miros a naftalină, cu cocul strîns, cu cîte trei rînduri de fuste negre şi cu sînii ca ploşniţa : Thérèse, Marthe, Elise, mici bătrîne de cinci ani cu pulpele firave, cu ochii apropiaţi şi cu guri fără buze, cu sîngele sărăcit datorită căsătoriilor între veri, cu mica lor perlă cercel care le dă un chip de tînără moartă, mai fac impresie pînă la douăzeci de ani — şi cu condiţia să nu le atingi — dar îmbătrînesc cu un sfert de veac după cel de-al doilea copil... Primăvara lor e de scurtă durată : trebuie să le vezi atunci traversînd strada în fugă, cu capul gofrat de bigudiuri, cu coapsele rotunde ivindu-se prin deschizătura capotului, rîzînd cu acel rîs scatologic care asociază şi supune în mod tradiţional sexul servituţilor sale subalterne... Oh, rasă atrofiată, uzată, guşată, ştirbă, cum o mai ura acum roşcovanul din Maheux !

Elveţia, cu priveliştile ei de categoria întîi, cu lacurile publicitare, cu munţii ca de oficiu de turism, cu micile sale curviştine aseptice a învins, foarte repede, provincia în ruină, tăbăcită, înnegrită, pe care a recunoscut-o cu greu după o absenţă de cincisprezece zile : numai după cîtva timp şi-a regăsit dimensiunile normale.

Pentru moment, totul îi părea minuscul, tocit, mizerabil ; ceea ce considerase drept munți nu era decît o modestă tălăzuire de dealuri exagerată de o copilărie sedentară. Clădirile climatizate din Lumea Nouă vor șterge din mintea lui misterioasele păduri din Lumea Veche, copilăria și sărăcia.

O căruță merge și scîrțîie pe stradă, de partea cealaltă a grădinii, asemenea căruței morții : nimic nu mișcă în micul tîrg din fundul provinciei pe care ora siestei îl strivește între două costișe abrupte. Se aude miorlăind în răstimpuri discul de oțel al unui fierăstrău, se aud păsările de mai țopăind și hîrșîindu-și ghearele pe marginea streșinii, chiar deasupra ferestrei, fără nici un țipăt. În depărtare, o jerbă de strigăte ascuțite se răspîndește deodată, stîrnită în fața școlilor de ora recreației. Un clopot : primăria, liceul, biserica ? — bate de trei ori — trei bătăi lungi la intervale mari, funebre, resemnate ca timpul mort pe care îl măsoară, sau pe care îl constată, și pe care îl constată din vale în vale, din tîrg în tîrg aceleași trei bătăi imuabile, inerte, ca un dangăt de clopot de înmormîntare, ele însele neputincioase în fața tainicei și lentei curgeri a vremii care le duce cu sine și care aspiră totul spre distrugere : trei dangăte care au seninătatea eternității, demoralizantă ca și seninătatea cimitirelor, nervos reluate ca o provocare, undeva în casă, în birou fără îndoială, de către o mică pendulă cristalină, vioaie, aferată, vigilentă : domnul Barthélemy în persoană. Trei sunete mici repezi și scurte care par a fi luat lucrurile în mînă, foarte hotărîte să le ducă pînă la capăt, orice s-ar întîmpla, repede, fără prea multă vorbă. Trei bătăi mici care conduc treburile omenești, liniștitoare și bine marcate, ca toate faptele bazate pe credulitate, care se istovesc și își ating ținta. Apoi, readucînd un calm definitiv, față de care toată această vitalitate cristalină și absurdă apare derizorie, clopotul bate din nou, rar, cele trei lente lovituri atemporale, ca legate de stîncile nemuritoare și de văluirea înaltelor singurătăți cuaternare în care era orologiilor va însemna cîțiva milimetri de eroziune.

Se auzi sunînd la poarta grădinii : s-ar fi zis că vraja se risipea, de parcă sunetul limpede şi ascuţit ar fi făcut să se ridice cortina de pe scena implacabilă a vieţii cotidiene. „Ţaţele..." se gîndi Joseph Reilhan.

De mai multe ori pe săptămînă, doamna Barthélemy le primea pe doamnele din parohie ca să organizeze cu ele chermesele şi standurile de binefacere. Puţin după aceea, auzi bătînd la uşa camerei sale ; era doamna Barthélemy ; avea un aer misterios.

— Te caută cineva, Joseph (la început, ea nu-l numea altfel decît Joseph-Samuel, o combinaţie de-a ei şi mai supărătoare decît prenumele lui obişnuit, la care se resemnase în cele din urmă). Şi, cu o voce confidenţială, ridicînd sprîncenele, ca şi cum i-ar fi anunţat ceva uluitor şi ruşinos : e fratele tău... Şi în faţa aerului brusc contrariat al lui Joseph : nu, nu, fii liniştit, nu-i nimica rău, după cîte se pare... Apoi chipul ei îşi regăsi aerul firesc luînd o expresie de milă plină de înţelegere : nu ştiam că ai un frate atît de... în sfîrşit, mult mai mare ca tine.

— N-are decît treizeci de ani, spuse Joseph, dar ştiţi... treizeci de ani în pădure...

— Treizeci de ani, Doamne ! se gîndi doamna Barthélemy, ciobanii ăştia sînt ca nişte adevăraţi lupi. Joseph o urmă, furios. „De unde a mai ieşit şi ăsta, acum, asta-mi mai lipsea..."

Abel umplea tot fundul culoarului : îmbrăcat grotesc, greoi, păros şi, minune, cu şapca devenită minusculă, între mîinile lui mari ca nişte cărămizi. Joseph strînse din dinţi. Aştepta inevitabilul : „Măi, Joseph, ce-nvîrteşti pe aici ?" gata pregătit să i-o reteze scurt brutei ăsteia ; dar se gîndi deodată că n-o mai văzuse pe maică-sa de cel puţin patru luni şi că asta nu-i dădea pentru moment dreptul să-şi ocărască fratele, mai ales în prezenţa doamnei Barthélemy.

— Ce s-a întîmplat ? spuse el, lipindu-şi simbolic, şi de trei ori, obrajii de cei ai lui Abel ; avu impresia că îmbrăţişează o răzătoare.

Uriaşul îl privea clătinînd capul de jos în sus şi făcînd „Aha... aha...“ ca şi cum Joseph ar fi comis vreo faptă foarte rea şi el s-ar fi pregătit să-i tragă o bătaie.

— Ei, bine, ce-i cu aha, aha, făcu Joseph, enervat, ce vrea să însemne asta...

— Eu vă las, zise doamna Barthélemy, politicoasă şi compătimitoare. Du-te cu fratele tău în salonul cel mic.

— Vrei... zise Joseph arătînd cu un semn din cap uşa salonului, dar fără să se clintească. Doamna Barthélemy se hotărî să plece. „Aha, aha...“ făcea celălalt, continuînd să dea din cap cu ochii aţintiţi în ochii fratelui său, ca un surdo-mut care deţine un secret groaznic.

— Bine, ascultă, zise Joseph cu un calm supranatural, aşteptîndu-se la orice, o să mergem să stăm în camera asta şi ai să-mi povesteşti liniştit.

Hotărîse că îi va vorbi fratelui său ca unui copil mic şi asta îi dădea un fel de seninătate stranie.

Abel îl urmă, cu capul plecat, ca şi cum ar fi trecut pe sub un tavan prea jos, frămîntîndu-şi în mînă şapca cu gesturi rapide şi mecanice. Joseph se dădu la o parte ca să-l lase să intre, închise uşa în urma lui, se sprijini de ea :

— În primul rînd, ce face mama, spuse el pe un ton corect ; avea mîinile la spate şi ţinea între palme clanţa de aramă a uşii, pe care o mişca uşor, ca şi cum avea să iasă din cameră, ca şi cum prezenţa lor în această încăpere ar fi fost cu totul trecătoare, accidentală, şi chiar complet imaginară.

„Aha-ul“ reîncepu şi mai tare, ca şi învîrtitul şepcii pe care Joseph o privea cu un aer gînditor, simţind cum îi revine în galop exasperarea, fascinat în acelaşi timp de repeziciunea cu care aceste mîini mari, stîngace, făceau să se rotească şapca. În cele din urmă nu se mai putu stăpîni :

— Opreşte-te, te rog, mi se face rău ; şi vorbeşte odată !

Cu o remarcabilă supunere, Abel îşi băgă şapca în buzunar şi se hotărî să se aşeze ; îşi găsi totodată şi cuvintele.

— Tocmai, spuse el, mama... Desfăcu mîinile în semn de neputinţă.

— Nădăjduiesc că nu e bolnavă, zise Joseph, continuînd el acum să tot sucească clanța de la ușă, așa cum făcea fratele său cu șapca adineauri. O să vin s-o văd într-una din zilele astea. Am avut mult de lucru și apoi... îi veni așa deodată să-l lovească tare, să-l nimicească pe adversar, să curme pentru totdeauna servituțile și familiaritățile de nesuportat — mai bine să-ți spun imediat — dar ai grijă... nici un cuvînt mamei, auzi ! — ei bine, am să plec.

Lăsă clanța ușii și începu să umble încet prin cameră, ca și cum importanța veștii i-ar fi autorizat pentru moment prezența aici.

— Da, pricepi, Elveția, e oricum altceva... Mă voi ocupa de o librărie de cărți religioase, pînă ce voi trece niște examene...

Se opri, pierzînd curajul de a-și continua explicațiile și jumătățile de minciuni în fața unuia care nu părea deloc să fie impresionat de ele și a cărui privire rămînea fixă, ochii ațintiți în ai săi păstrînd aceeași expresie stupidă.

— Bine, în sfîrșit, știi destul. Și, ce voiai să-mi spui ? Și nu-mi mai tot repeta întruna : aha... aha...

„Sînt mai mult ca sigur că n-a înțeles nimic din ceea ce i-am spus". Îl privi ca pe un obiect ; trebuia să se obișnuiască cu gîndul : niciodată nu va izbuti să-l impresioneze pe incultul ăsta. Și totuși, adevărata reușită e răzbunarea, e să epatăm în primul rînd pe cei care ne-au cunoscut în momentul în care nu eram nimic.

— Bine, zise Abel, departe de toate aceste probleme, bine... Își lovi fruntea cu pumnul strîns, plescăi limba, deschise gura și așteptă o clipă ca să strige : „Aici nu mai merge", ca și cum ar fi existat un decalaj între gesturile și gîndurile sale.

— Nu-i nevoie să strigi așa de tare, nu sînt surd...

După un proces riguros identic, Abel își lovi din nou fruntea, plescăi limba, deschise gura și spuse de data asta mai încet ; „Aici nu mai merge..."

Hipnotizat, în ciuda nerăbdării sale, de funcționarea misterioasă a gîndirii la această ființă rudimentară, Joseph nu reacționă imediat la auzul veștii, adoptînd

parcă același ritm mintal ca și fratele său. „Dacă arborii gîndesc, își zicea el flegmatic, atunci pesemne că așa trebuie să fie."

— De ce, ce face ?

Ce făcea ? Ei asta e ! Totul începuse într-o seară. Întorcîndu-se acasă o găsise așezată în fața cuptorului ; parcă era surdă. „Ei ! mamă... (se sculase în picioare ca să mimeze mai bine drama și îl scutura pe Joseph de umăr) ce se întîmplă..." Nici un cuvînt. Nu mișca, nu răspundea, ca de lemn. O zgîlțîise... (îl zgîlțîia pe Joseph). Hai, zi ! hai, zi !... După cîtva timp își regăsise în sfîrșit graiul... spusese ținîndu-se cu mîinile de cap : 'n știu... În seara aceea își mîncase supa, ca de obicei, și apoi : fleoșc ! ea care se culca întotdeauna ultima, se dusese să se bage în pat fără să scoată o vorbă, lăsînd totul baltă și lingura în mijlocul farfuriei, fără să strîngă nici masa, nici nimic altceva. A doua zi, cînd abia se făcuse ziuă, era în bucătărie și îi pregătea panerul de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat.

— Și nu ți-a spus nimic ?

— Nimmic ! Nimmic !

O întrebase dacă se simte bine : ea îi azvîrlise o privire ucigașă ! El n-a mai insistat. Dar acum, nu mai era ca înainte.

În focul discuției, Abel reîncepea să vocifereze, scuturîndu-și fratele și mimînd, ca toți oamenii simpli care n-au încredere în cuvinte.

— Ore întregi, auzi, stă jos fără să spună nimic, privind focul sau uitîndu-se în gol...

Și cînd îi vorbeai în clipele acelea, avea întotdeauna aceeași privire plină de răutate, ca și cum i s-ar fi furat cămașa !

— Trebuie chemat doctorul, i-o tăie scurt Joseph, așa cum te porți cu un copil de care te temi să nu facă o gafă ireparabilă, sau să spună vreun adevăr înspăimîntător. Desigur, eu o să plătesc vizita...

Dar asta nu era totul ! Uneori, ea dispărea : imposibil să știi unde se duce. Sau alte dăți rămînea ghemuită afară și se distra făcînd turnulețe de piatră, pe care le umplea cu paie ca să le dea foc, să te crucești, și...

— Bine, bine, am înţeles, zise Joseph, care simţea cum îi creşte enervarea, am să vin. — Deschise uşa — Mîine. O să vin mîine. Să-i spui că o să vin mîine.

Îl însoţi pînă la poartă, rugîndu-se lui Dumnezeu ca doamnele din Comitetul de Binefacere să nu apară chiar în momentul acela. Abel nu părea grăbit să plece. Se pironise în mijlocul trotuarului şi, ca să-şi prelungească plăcerea, răsucea o ţigară.

Joseph, nervos, aruncă o privire rapidă de jur împrejur :

— Bine, hai, pe mîine ; acum trebuie să mă duc să lucrez. Şi mai ales, nu uita, auzi : nici un cuvînt despre Elveţia.

Închise poarta şi se întoarse în casă. Ajuns sus la capătul treptelor, în clipa cînd să intre, se întoarse : celălalt era tot acolo, în faţa porţii — la vreo zece metri cel mult ; cu ţigara atîrnînd în colţul gurii, cu mustaţa în bernă, nemişcat şi zdrenţăros ca o sperietoare de ciori, privea prosteşte înspre trepte : vidul bovin al trăsăturilor sale arăta profunzimea concentrării mintale. Puteai să pariezi pe orice că rumega declaraţiile enigmatice ale fratelui său ; enigmatice sau uluitoare : nici măcar nu-şi aprinsese ţigara.

O pată de păcură sau de murdărie din pădure i se mişca uşor pe frunte ; probabil că era o umbră, dat fiind că se mişca.

— Ce-o mai fi aşteptînd, murmură Joseph printre dinţi.

Enervarea lui lăsase loc unei nelinişti de nedefinit. Privea chipul întunecat şi de nepătruns cu un fel de stupoare, ca şi cum l-ar fi văzut pentru prima oară. În spatele lui Abel, pe cealaltă parte a străzii, case nelocuite, plate ca un decor de teatru, sinistre la această oră turbure a zilei cînd cerul este ca o plajă de nisip uscat pe care vine să moară, istovită, lumina. Cînd totul este pustiu, liniştit : platouri, sate, ferme — fiinţe omeneşti. O evidenţă posomorîtă, golită de sensuri.

Îşi adună gîndurile şi, întorcîndu-se, pătrunse în casă, uşurat că regăsise răcoarea şi întunericul relativ ale vestibulului.

„La urma urmelor, își spuse el, aproape mașinal, Dumnezeu știe el ce face." Scara nu-i păruse niciodată atît de greu de urcat.

În cameră, unde-l aștepta biroul său încărcat de cărți și de hîrțoage, se simți brusc obosit, dezgustat de multe lucruri, chiar și de ireala Elveție. După ce se asigură, azvîrlind o privire pe fereastră, că teroarea plecase în sfîrșit — că plecase spre pădurile sale antediluviene — se lăsă să cadă pe pat și aprinse o țigară : căci de cînd călătorise în Elveția fuma. Fuma pe ascuns simțind o desfătare la fel de scelerată ca atunci cînd ar fi răsfoit cărți pornografice.

Nu-i plăcea atît gustul tutunului, cît atmosfera pe care și-o crea, maimuțărind gesturile, atitudinile stereotipe ale brutelor sexuale și alcoolice din literatura polițistă de cea mai proastă calitate în care își făcea debuturile clandestine ; toate astea ca să se răzbune pe tot ce nu era el încă și ar fi vrut să fie.

Bătea pe unghia degetului mare capătul țigării, așa zis ca să îndese tutunul ; după ce o aprindea, o lăsa să atîrne în colțul gurii, închizînd un ochi, ca secăturile ; după ce o fuma, azvîrlea chiștocul pe fereastră cu un bobîrnac. Își închipuia că toată această comedie îl făcea mai viril și că un martor feminin delicios și invizibil care l-ar fi observat în singurătatea camerei sale — te întrebi cum și mai ales cu ce scop — n-ar fi putut să nu fie subjugat de această irezistibilă dezinvoltură de mare vînător de fuste.

Astăzi, țigara eliberatoare avea un gust neplăcut : numai cel al tutunului. Cu mîinile la ceafă, o lăsă să se consume singură între buze, pînă cînd cenușa îi căzu pe gît ; atunci se ridică, năucit, crezînd că a auzit bătăi în ușa camerei sale, chiar în clipa în care simțise arsura pe piele. Nu, nimeni... Cine altcineva decît fratele său ar fi putut să vină să-l vadă ! Se lăsă iar cuprins de somnolența crepusculară a după-amiezii, în ale cărei ape turburi dădeau tîrcoale închipuirile otrăvite în căutarea unei conștiințe amorțite, dezarmate, ca reptilele ce-și părăsesc găurile la ceasul cînd adorm păsările.

Era pentru prima dată cînd cobora din autobuz fără ca ea să fie acolo, neagră şi plăpîndă — întruchipare a neliniştei — ca să-l aştepte ; se simţi pe jumătate uşurat, pe jumătate neliniştit, în faţa potecii singuratice care îi dădea impresia că mama sa murise, atît de legată era imaginea ei de sosirea lui, de povîrnişul năpădit de ferigi, de castanul bătrîn sub care avea obiceiul să se adăpostească atunci cînd ploua. Suia, cu haina sub braţ şi cu o sticlă de apă de colonie în mînă, uimit din nou de micşorarea spectaculoasă pe care călătoria, absenţa, schimbarea o impuseseră peisajului ; cît de neînsemnaţi păreau aceşti munţi, altădată înalţi cît Himalaia, faţă de cei pe care îi văzuse în depărtare, în Elveţia... Cu spinarea osoasă, cu coastele descărnate, nu prea împăduriţi, cu orizonturi închise — îmbătrîniţi, tociţi, sărăcăcioşi, îmblînziţi de cabluri, găuriţi de mine : o suburbie meridională, categoric fără anvergură.

Ajungînd în faţa fermei, se opri o clipă să răsufle. Cum se schimbase totul în cîteva luni... Exact în momentul în care le regăseşti, vezi lucrurile ca şi cum nu le-ai mai fi văzut niciodată ; asta nu durează mult, dar e destul ca să le descoperi aşa cum sînt, retezate brusc, pierzîndu-şi din valoare în faţa unor rivalităţi trufaşe şi necruţătoare. Niciodată ansamblul fermei şi aşezarea clădirilor nu-i provocaseră o atare impresie de ruină, de părăsire, de tristeţe : pereţi cu crăpături, obloane cenuşii, încovoiate de ploi, decolorate de soare şi care nu mai fuseseră vopsite de peste o sută cincizeci de ani : unul atîrna chiar acolo jos, pe jumătate smuls, sinistru... Acoperişurile astea care se prăbuşeau, pierzîndu-şi solzii ca un animal mort... Şi harababura de nedescris în curtea unde nu strălucea nici o floare, dar care în schimb era murdărită de o grămadă de gunoaie pe care nu-şi dăduse nimeni silinţa măcar să le îngroape sau să le arunce mai departe. Un cearşaf spînzura la o fereastră, sfîşiat. Pretutindeni, mărăcini şi urzici viclene, păroase, mîncătoare de moloz, plante rapace amuşinînd stîrvuri, atrase parcă de ruinele ce n-aveau să întîrzie...

Ansamblul dădea aspectul unui maidan şi al unui bidonville, murdar, rău famat, cu puţin mai decent decît

acele bîrloguri în care se cuibăresc borfaşii şi vagabonzii. Şi, în jur, indiferenţa suverană a lumii : albastrul total al cerului, de o sfîşietoare puritate, nevinovat de toată această mizerie, vinovat de o veninoasă speranţă — ca şi cum pămîntul ar fi fost o închisoare intolerabilă pentru majoritatea oamenilor şi n-ai putea trăi aici decît cu gîndul în altă parte — blîndeţea temperaturii, limpezimea văzduhului nemişcat, lăsînd să se întrezărească albastrul vegetaţiei tinere — fior al vegetaţiei născînde, uşor palidă, încă mototolită, lipicioasă de sirop... Împărăţie a cărei urmă se pierdea şi care nu mai exista decît sub formă de decor, iluzoriu şi convenţional.

Simţea acest proces de ruinare a locului a cărui accelerare era mai mult imaginară decît reală, de parcă n-ar fi fost decît prelungirea unei rupturi morale congenitale ; ruinarea găsea în el corespondenţe îndepărtate şi disperate, dar mai puţin amare decît ar fi crezut... tocmai pentru că erau disperate.

Cîinele alergă gemînd, năpîrlit şi el, urduros, slugarnic, vrednic de milă : toată copilăria lui bastardă i se tîra la picioare, dînd din coadă, animal-sclav recunoscător faţă de stăpînul său pentru că nu-l snopea în bătaie.

Era gata să se întoarcă din drum : nu se afla aici în dimineaţa asta ca să se lase îmbrobodit de vicleşugurile fidelităţii — altfel spus ale renunţării ; nici ca să îmbrăţişeze cauzele lipsei de fidelitate sau cele ale pesimismului (faptul de a pune cuvîntul „cauzele“ la plural trăda un lapsus straniu : se gîndise în acelaşi timp la „să cunoască“ şi „să ia partea“).

Dar plăcerea întunecată a fost mai tare : se ghemui şi, gîtuit de emoţie, mîngîie animalul, nebun de recunoştinţă. „Tu, măcar nu trebuie să fii cineva, nu trebuie să epatezi pe toţi ţărănoii, nici să înghesui fetele elveţiene...“ Traversă curtea însoţit de salturile şi hămăiturile lipsite de griji, penibile aproape, ale cîinelui. Dar cum se făcea că la tot zgomotul ăsta maică-sa nu ieşise în prag ? Mai dormea încă la unsprezece dimineaţa ?

Intră, de-a dreptul neliniştit ; deşi era o vreme minunată, poate tocmai din această cauză, încăperea era întunecată, umedă, mirosea a vatră stinsă, a cenuşă rece :

soba — sinistră — nici măcar nu era aprinsă, ca şi cum odată cu ea s-ar fi stins în mod obligatoriu viaţa acestei slujnice, care ajunsese să se identifice cu bătrînul ei tiran de fontă neagră. Auzi grinzile trosnind uşor ; o pisică nu le-ar fi apăsat mai mult. Urcă, strigînd-o ca să nu o ia prin surprindere. Ea apăru în sfîrşit în capul scării, venindu-i în întîmpinare, cu prudenţă, coborînd treaptă după treaptă, dînd mai puţin o impresie de slăbiciune decît de o mare şubrezenie care îi încetinea toate mişcările : s-ar fi zis că cea mai mică atingere ar fi sfărîmat-o ca şi cum ar fi fost de sticlă...

— Aa ! Tu eşti...

Îl primi calm de parcă s-ar fi despărţit în ajun. Vorbea cu un glas oarecum nepăsător.

O îmbrăţişă, descumpănit ; rochia, şalul care îi acoperea umerii păreau întinse direct pe oase. Ea porni cu paşi mici în faţa lui, deschise uşa şi zvîrli o privire afară.

— E destul de frig aici... nu aprinzi focul ?

Ea închise uşa ; ceva părea că o neliniştește.

— Nu vezi că e sub masă ?

Căuta cîinele.

— Focul... Oh ! Ştii, numai pentru mine... Îl aprind seara. Dar pentru că eşti tu aici...

Se agită, rupse cîteva surcele, mototoli un ziar vechi.

— Abel ţi-a spus că o să vin astăzi ?

— Ah ! Da... Mi-a spus...

Ea clătină capul avînd aerul că se gîndeşte la asta.

— Şi ai primit cărţile poştale pe care ţi le-am trimis ?

— Da, da... Sînt frumoase...

Surîdea.

Cărţile poştale erau aliniate deasupra căminului : Geneva, fîntîna arteziană, lacul, Thonon, Evian... Imagini liniştitoare dintr-o lume ordonată, a cărei siguranţă îndepărtată o simţeai ca un eşantion al Puterilor Superioare Oculte.

Puţin fum se ridică din grătarul sobei ; deschise fereastra ca s-o facă să tragă mai bine. Mirosul focului, amestecat cu această tihnă matinală şi însorită — abia se auzeau trosnind lemnele uscate cuprinse de flăcări — suspendă o clipă cursul lucrurilor şi al timpului. El re-

simți o intensă senzație de bunăstare și de ușurare — viața regăsită la izvorul ei proaspăt, necontaminată încă de boala mortală a oamenilor. În timp ce ea răscolea focul, el privea pe fereastră, uimit de clipa de pace minunată și supranaturală care se prelungea în ființa lui, neîndrăznind nici să gîndească prea intens, nici să facă vreo mișcare greșită, de teamă să nu-i spulbere farmecul fragil.

Aceste senzații intime erau în fond pe cît de derizorii pe atît de sfîșietoare : ca și cum ai sta toată viața alături de lumea adevărată, alături de viață, alături de frumusețe și de adevăr, dar fiind pierdut pentru toate acestea, fără să ajungi să regăsești complet inocența originară — pe care o atingi totuși în clipe asemănătoare cu cea de acum. În pragul Împărăției, la hotarele lumii oprite, martor nefericit, fără a fi niciodată înăuntru... Se gîndi la accident, la viața sa dinainte, cînd astfel de momente de plenitudine erau un lucru obișnuit : exista întotdeauna un grăunte de nisip care năruia totul, *pe-deapsa* și, apoi, totul se distrugea foarte repede. Abel, el, poate... Suspină :

— Uite, ca să fii cochetă...

Îi întinse sticla de apă de colonie. Ea i-o luă din mînă și o ținu strîns la piept.

— Nu vrei s-o miroși ?

El o observă, pîndind cel mai mic semn care să-i restituie brusc acest chip înstrăinat, care să-l înstrăineze față de el însuși. Ea avea pur și simplu aerul preocupat și nepăsător.

— Oh ! Dacă ai ales-o tu, trebuie că miroase frumos...

Privirile lor se încrucișară, sau mai degrabă, el încercă să surprindă în privirea mamei sale o complicitate, un semn de înțelegere mută care să fie un răspuns la întrebarea pe care o exprimau ochii lui : „Sigur că bănui de ce sînt aici în dimineața asta ; spune ceva, sau fă-mă să înțeleg că pricepi...“

Dar în ochii micșorați de bătrînețe, ca plutind în mijlocul unui cuib de zbîrcituri, în lacrimile false care umezesc încontinuu ochii anumitor animale, nu era nimic altceva decît o veselie groaznică, pe care propria sa pri-

vire nu mai putea s-o influențeze cu nimic. Tăcerea creștea între ei, deasă, neliniștitoare, palpabilă ca un ecran etanș prin care ar fi fost imposibil de comunicat de o parte și de cealaltă.

— Bine ; deci asta e tot ce-mi spui. Măcar ești mulțumită să mă vezi ?

Ea dădu din nou din cap fără să răspundă, surîsul ei copilăresc, ce avea o umbră de cruzime pe un chip de femeie bătrînă, diluîndu-se încetul cu încetul și fiind înlocuit pe nesimțite de expresia îngîndurată care probabil că devenise expresia sa firească. Continua să strîngă sticla la piept ; el i-o luă încet din mîini și o puse pe masă. Apoi, cu un gest mecanic, ca și cum ar fi mîngîiat un cîine, el îi mîngîie părul. Acest gest de duioșie, inutil, îl îngrețoșă. În sfîrșit, se ghemui în fața ei :

— Spune-mi, măcar știi cine sînt ?

Pîndind o schimbare posibilă, el se făcea că ia lucrurile în glumă.

— Tu ești Joseph, zise ea grav.

El se ridică și o privi gînditor cîtăva vreme, fără ca ea să pară că-i dă vreo atenție. Ar fi preferat ca ea să nu-i răspundă nimic, sau în orice caz nu așa. Indiferentă, îndepărtată, preocupată de o idee măruntă care îi consuma încet creierul, stătea pe un scaun în fața lui, prezentă — absentă, la fel de moartă ca o moartă, o păpușică-animal ușoară în care viața era tot mai discretă, cu pielea din ce în ce mai subțire, cu oasele din ce în ce mai delicate, goale pe dinăuntru — ca cele ale păsărilor — și cu o conștiință tot mai superficială.

Deodată, se gîndi că ea va muri așa cum se născuse, așa cum trăise : fără nici un rost. Parcă dintr-o mișcare a umerilor scăpase de o povară stînjenitoare. O luă de umeri, două nuci mici în palmele sale care nu erau totuși prea mari și încet, cu precauție, îi spuse :

— În timp ce ai să pregătești masa, mă duc să dau o raită pe afară, da ? Vrei ?... O lovi ușor cu palma și ieși.

Ceva mai departe de curte, dădu peste două sau trei urme de cenușă în mijlocul pietrelor înnegrite, chiar acolo unde odinioară, strivit de neliniște și de plictiseală,

se distra cu acest joc idiot și funebru. Turnurile pe care ea încercase să le clădească se prăbușiseră, iarba din ele arsese, în afară de unul, în care focul nu se aprinsese : construcția era înduioșător de neîndemînatică și de grosolană. Era chiar puțin diformă, monstruoasă, ca acelea făcute de copiii arierați sau de debili mintal. Dacă mai era nevoie de vreo dovadă...

Cu toată puterea, zdrobi turnul printr-o lovitură de călcîi, se îndîrji pe ruinele calcinate ale celorlalte, stîrnind un nor de cenușă. „Un ticălos." Se așeză la soare, pe un ziduleț care înconjura o fostă grădină de zarzavat și, cu capul între mîini, privi amfiteatrul cu pante arse de zăpadă, pe care primăvara tîrzie începea să lipească ici și colo pete verzi : mai sus, pereții abrupți, care lăsau să curgă prin spărturile lor puroiul roșcat al platoului ; și, mai sus încă, încununînd crestele munților cu un tiv negru, prezență misterioasă aproape de cer, pădurea — pădurea de brazi. Inima, din cauza efortului brusc, a furiei, îi zvîcnea în gît. Față în față cu el însuși se cîntărea la rece.

— Un ticălos. Nu sînt decît un ticălos.

Așa cum o corabie veche, părăsită, se scufundă între două ape sau se desprinde de chei și plutește la voia întîmplării, ea sfîrșise prin a se desprinde ușor de închisoarea care avea să-i fie și mormînt ; nici nebună, nici sănătoasă, între două ape, într-un amestec hidos de adevăr și delir. Treizeci de ani de așteptare deșartă, de suferință, de speranțe nimicite, avînd în fața ochilor, de dimineață pînă seara, acest zid enorm, necruțător ca și moartea. Orice ar fi făcut, de acum încolo, era prea tîrziu, nimeni nu mai putea face nimic.

— Și totul de pomană !

Strîngea pumnii, cuprins de o nouă furie, necunoscută, amară și însuflețitoare, ca marile vînturi păgîne ale primăverii, ce bat peste platouri.

Petrecu după-amiaza cu ea, hotărînd să nu se întoarcă la Florac decît a doua, sau chiar a treia zi : familia Barthélemy va înțelege și nu se va neliniști.

De îndată ce-și termină farfuria de „bajana", ea își mestecase porția în picioare, singură, înainte de a-i da lui să mănînce, după vechea tradiție, trecută din tată în fiu, a segregației sexelor — el începu o mare acțiune de mîntuire.

O porni prin a deschide larg ușile și ferestrele ca cel puțin aerul și soarele să poată intra și circula în această casă, să poată primeni atmosfera de mormînt care te apăsa pe umeri ca o mantie de plumb... Ar fi dărîmat casa, piatră cu piatră ca s-o reclădească mai departe și ca ea să-și găsească un suflet nou. Neputînd realiza această soluție ideală, se mulțumi să facă ordine, curăți, adună cu grebla murdăriile risipite prin curte, arse gunoaiele adunate pe sub ferestre ca și toate lucrurile nefolositoare care năpădiseră cocioaba. În camera mamei, înțepenită între zid și dulap, se afla salteaua pe care se odihnise trupul tatălui său.

Fu primul lucru pe care îl arse ; o aruncă printr-o fereastră care dădea în spatele casei și apoi, după ce tîrî această grozăvie mai departe, o stropi cu gaz și îi dădu foc. O privi cum arde, cu nepăsare. Luă pe ascuns și alte vechituri care hrăniră focul ; încerca o satisfacție plină de cruzime văzînd flăcările roșii cum devorează și prefac în cenușă obiecte care fuseseră atît de multă vreme complici ai mizeriei, ai unor tiranii și resemnări de netolerat.

Dar nu numai casa cerea măsuri radicale de igienă. Dorința lui turbată de a arde părea nemăsurată : dacă ar fi putut pune foc la toate clădirile, ar fi fost aproape pe deplin satisfăcut : dealtfel, avusese întotdeauna o înclinație ciudată și destul de morbidă pentru foc, pentru incendii — chiar dacă nu erau decît incendii în miniatură. Arzi ceea ce poți.

O clipă i se făcu teamă că această curățenie o s-o înnebunească complet pe biata femeie, ea care avea mania să păstreze pînă și cel mai mic capăt de ață... Dar ea îl lăsă să facă ce voia fără să protesteze și chiar păru că vrea să-i dea o mînă de ajutor.

— Nu, nu, azi e ziua ta liberă...

O instală afară, într-un fotoliu vechi din împletitură de palmier descoperit în pod, cu andrelele în mînă, cu

cîinele legat lîngă ea, ca să nu mai fie nevoită să-l caute pretutindeni : în mod evident, animalul ăsta prăpădit devenise pentru ea o obsesie tiranică.

— O să facem să intre puţină primăvară în casă...

Din cînd în cînd, el se oprea de la treabă ca să vină să-i mai spună cîte un cuvînt, sau să arunce o privire spre ea de la fereastră. Absorbită de lucrul de mînă, părea senină şi nu se mişcă din fotoliu toată după-amiaza ; cu o mişcare familiară femeilor care tricotează, ridica lucrul la intervale regulate ca să libereze firul de lînă, depărtînd coatele, şi privea în acelaşi timp peste ochelari ca să se asigure, mecanic, de prezenţa cîinelui. În afară de acest spaţiu strîmt de conştiinţă, probabil că nu-şi mai dădea prea bine seama de ce se petrece în jurul ei. Şi, la urma urmelor, poate că era mai bine aşa.

Abel se întoarse la căderea nopţii. Nici el nu păru să bage de seamă nemaipomenita ordine şi curăţenia pe care le făcuse Joseph în lipsa lui ; mai sus de fermă, într-o groapă în mijlocul stîncilor, gunoaiele ardeau pe sfîrşite şi, în umezeala serii, fumul începea să se albească.

De cum sosi îşi mîncă supa şi se duse imediat să se culce ; e drept că întrînd, încercase să sondeze cu o privire lungă de ierbivor, chipul fratelui său, ca să citească limpede pe el cum stăteau lucrurile, dar acesta, exasperat de faptul că necioplitul nu-şi azvîrlise nici măcar o privire peste tot ce făcuse el într-un timp atît de scurt, păstrase un chip ca de piatră.

A doua zi dimineaţă, Joseph se trezi foarte devreme, puţin cam frînt de oboseală, dar mulţumit de el însuşi ; zorile albastre picurau prin ferestre. Întredeschise obloanele, primi în faţă răcoarea minunată a verdeţii domesticite de mirosurile fermei, pe care nasul său dezobişnuit le capta cu o sensibilitate sporită. Cel care predomina era mirosul fînului. S-ar fi spus că îi reconstituia întinderea dispărută şi fără hotare a păşunilor unde se uscase. Pe lîngă această senzaţie şi a valului violent de speranţă care îl însoţea, mai încerca un sentiment difuz, ciudat, şovăind între a şti dacă era o prezenţă în atmosferă sau o absenţă, amîndouă imateriale, care făceau ca aerul să fie mai

proaspăt, mai luminos, mai ușor de respirat. Și apoi își aminti că era duminică și se simți foarte descumpănit.

Observînd curtea curățită de mărăcini și golită de gunoaie, avu surpriza plăcută să constate că toate micile eforturi depuse îi umbriseră pentru o clipă acest rezultat, că acum îi primea dintr-o dată uzufructul.

Pentru a doua oară din ajun încoace îl năpădi o undă de mulțumire și rămase acolo, plecat pe fereastră, privind curtea mai curată decît o găsise la sosire, cărările dintre acareturi curățite de iarbă prin grija lui, savurînd rezultatul muncii sale, atent la ciudata plenitudine pe care o trezea în el această mică lume matinală pașnică și, datorită lui, mai primitoare.

Era curios, totuși, acest acord de neînlocuit dintre simțuri și lume, care uneori — foarte rar — din motive misterioase, din influențe accidentale, se realiza din nou ; fermecate, simțurile își potoleau setea la acest izvor miraculos care nu voia să curgă, după lungi perioade de uscăciune interioară, decît timp de cîteva secunde, ca niște oaze răcoroase din ce în ce mai îndepărtate în timp. La fel ca acei oameni bolnăvicioși, care pîndesc fără încetare semnele de vindecare sau de scadență fatală și care au devenit maeștri în arta de a interpreta modul de funcționare al trupului lor amenințat de moarte sau hărăzit fericirii, ajunsese să constate că fenomenul în cauză părea să fie legat de adîncimea și de durata somnului său și că se manifesta în egală măsură printr-o senzație de ușurință, de absență a trupului, și de relief impresionant al perspectivelor : decorul de teatru își regăsea adîncimea primitivă. Timp de cîteva clipe, Adam respira, de la est de Eden, un val de aer din pămîntul natal interzis.

Fără să aștepte ca vraja să se risipească de la sine, puse capăt contemplației, se îmbrăcă, coborî, gata să creadă că cea mai mică operație fizică sau mintală din dimineața aceea va sta sub semnul metamorfozei mîntuitoare. Alt simptom clinic al fenomenului : un optimism ușor delirant. Uimită că scăpase de toropeala sa obișnuită, conștiința, ca și un individ în stare de ebrietate,

elimina toate contrarietățile, făcea toate hapurile mai ușor de înghițit, își plătea luxul să întrezărească cele mai mari catastrofe cu o seninătate orientală : maică-sa o să se vindece de lîncezeala ei ; el se angajă să vină să o vadă mai des, să o ia cu el în călătorie, să-i dea bani, să repare pe cheltuiala lui ruinele astea, să-și petreacă vacanțele aici etc... etc...

Doar există un Dumnezeu în cer, totul va merge bine pe pămînt.

Era ora șase dimineața ; maică-sa poate că nu era vindecată, dar mai dormea încă. Abel nu întîrzie să vină după el în bucătărie. Joseph se hotărî să treacă la fapte pe loc și să se arate plin de îngăduință față de fratele său. Mîncară stînd față în față.

Liniștit, Joseph începu să-i spună fratelui său mai mare ce gîndea despre acele anomalii și ce hotărîri trebuiau luate.

— După părerea mea, nu e foarte grav. O perioadă proastă care n-o să dureze mult : la vîrsta asta au femeile cele mai mari necazuri. Sîngele, după cîte se pare... Doctorul Stéphan lipsește pînă la sfîrșitul săptămînii ; și să-l chemăm pe înlocuitorul său, care nu o cunoaște pe mama... Dar oricum, el tot o să vină.

Abel asculta ; era tot ce putea să facă. Ceea ce nu-l împiedica să acompanieze acest monolog cu un contrapunct de plescăituri și de gîlgîituri pe care le scotea hăpăind adevărate lopeți de castane în ritmul unei locomotive care înghite cărbuni în cea mai mare viteză.

Simțind cum renaște în el un fel de curiozitate năucită de această fenomenală nepăsare și temîndu-se ca bunele sale intenții să nu-și dea sufletul înainte de termen, Joseph, peste masă, prinse din zbor brațul fratelui său :

— Ascultă bine aici : ce-i trebuie acum e s-o distrăm, să-i ținem tovărășie, să-i vorbim, să n-o mai lăsăm singură prea multă vreme. Recunosc că în ceea ce mă privește n-ar fi trebuit să vin aici atît de rar, în ultima vreme. Dar înțelegi, nu faci întotdeauna ceea ce vrei. De acum înainte, am să urc mai des, ți-o făgă-

duiesc. Eu sînt sigur că totul o să fie în ordine ; o să redevină normală, ai să vezi...

Tăcu un moment ; se auzea vibrînd podeaua în grajdul de alături : calul se certa cu muștele.

— Și... Și... Și — Elveția ? răcni deodată Abel ; Joseph tresări.

„Asta-i bună, a înțeles deci bine, animalul, și pe deasupra, își mai și amintește", își spuse el înmărmurit.

— Nu striga așa tare, ai s-o trezești... Ei bine, Elveția n-o să fie decît peste patru sau cinci luni și cred că pînă atunci o să se vindece, dacă e într-adevăr bolnavă. Și apoi, pînă atunci, poate că o să fie vreo schimbare în casa asta, cine știe ?

Joseph îi făcu cu ochiul, semn care putea să fie observat de la optzeci de metri.

— Se-prea-poa'... făcu Abel calm.

„De necrezut. În dimineața asta înțelege tot ce-i spun, chiar și aluziile..."

— Că veni vorba, ce face Maria ?

Abel, care începuse să-și răsucească o țigară, plescăi limba :

— Bine, bine...

— Și atunci, căsătoria ta, cam pe cînd ?

— În... În... În octombrie. Du... Du... După cules. Trebuie bani ca să te însori.

— Oricum o să fie mai bine pentru tine. Asta nu-i viață, mereu singur, așa, toată ziua...

Se sculă de la masă, traversă camera, deschise ușa. Ce frumoasă era lumea în dimineața asta. Avea într-adevăr impresia că renaște, că nu mai trăiește decît prin firava existență a lucrurilor, că nu mai are o existență proprie, dăruit cu totul celor ce le vedea în jur. Cîțiva corbi se roteau încet în largul pereților stîncoși ca niște rămășițe la suprafața unei vîltori. Abel veni să-și fumeze țigara în pragul ușii.

— O să fie o zi frumoasă, zise Joseph.

Abel dădu din cap, scuipă pe jos și strivi scuipatul cu talpa.

— Hai, vino să vezi tot ce-am făcut eu ieri.

Îl luă de braţ şi-l duse cu el ; cei doi fraţi făcură înconjurul clădirilor. Iarba tăiată în ajun şi muiată de rouă începuse să miroasă a fîn. În josul pantelor acoperite cu pajişti şi cîmpuri de grozamă un sul de ceaţă străvezie tivea albia torentului. Valea circulară era încă scufundată în umbră. Se întoarseră în curte.

— Ştiu bine că tu n-ai timp să te ocupi de toate astea. Astăzi, dacă vrei, am putea să curăţăm staulele şi magazia de lemne. Probabil că-i plin de viermi şi de gîngănii pe-acolo... Dacă ai fi văzut legăturile de vreascuri pe care le-am tras din fundul căminului... Gîndacii de bucătărie mişunau prin toate părţile şi acolo înăuntru se cuibăriseră nişte şoareci... Am ars totul la gunoi...

Începură cu staulele şi lucrară pînă la prînz fără întrerupere. Legaseră cele trei capre afară ; indiferente, păşteau iedera de pe zid şi din cînd în cînd îşi întorceau capetele spre ei, cu privirea lor de nepătruns ca de caracatiţă.

Mama se sculase cam pe la nouă ; întredeschisese uşor obloanele camerei sale, apoi, puţin timp după aceea, o auziseră răzuind vatra cuptorului. „Semn bun", gîndise Joseph, care considera că sănătatea ei era foarte strîns legată de buna funcţionare a acestuia.

Îngrămădeau în mijlocul curţii fînul şi paiele putrede, saci vechi de iută, mucegăiţi, orice lucru vechi şi nefolositor ce le cădea în mînă ; toate astea odată aprinse răspîndeau un fum galben des ca smîntîna. Joseph privea cu lăcomie rotocoalele grele ale fumului răbufnind şi ridicîndu-se încet în aerul liniştit. Mai că îi venea să-şi petreacă aici toată săptămîna ; erau încă atîtea lucruri de făcut, de curăţat, de reparat, în casa asta. Se gîndea şi la o frază scurtă care îi reţinuse atenţia în *Călătorie în Ceveni pe un măgar* a nemaipomenitului Stevenson : „...atunci cînd prezentul are atîtea cerinţe, cine se mai îngrijeşte de viitor ?" I se părea că din ajun timpul nu se mai scurgea, ci că, îmblînzit de treburile rustice, se întindea în jurul lui fără să se mişte ca apa liniştită a unui lac. „Aş putea să trimit vorbă familiei Barthélemy că nu pot s-o las singură pe mama care-i bolnavă, cîtă vreme n-a văzut-o doctorul..."

Înainte de a se așeza la masă, se spălă afară cu apă rece, gol pînă la brîu ; soarele începuse să dogorască îngrozitor.

Era amiază, umbrele se imobilizaseră acum sub lumina aproape verticală, și numai cît a durat masa, că le și bănuiai fuga imperceptibilă spre sensul opus.

Mama tricota în fața ușii, în fotoliul cel vechi din împletitură de palmier, cu aceleași gesturi ca în ajun, dar acum Joseph terminase aranjatul casei, nu se mai obosea să trieze țoale vechi, să ardă murdării, să alerge din pivniță în pod, să schimbe mobilele din locul lor și să ridice nori de praf ; stătea jos, afară, pe o treaptă din prag și privea în fața lui fără să se gîndească la nimic. Pe Abel nu-l auzea nimeni ; probabil că picotea pe scaun. Lumina aluneca pe acoperișul din față, ternă, parcă uleioasă.

Joseph se ridică brusc și intră în bucătărie.

— Am să plec în curînd, spuse el. E un autobuz pe la două și jumătate.

Abel rîgîi. Cîteva muște sprintene îi umblau pe mîini.

— Bineînțeles, dacă se întîmplă ceva, o să mă anunți. Am să urc la sfîrșitul săptămînii cu doctorul Stéphan ; așa o să știm limpede despre ce-i vorba.

Ieși cu haina sub braț, o sărută pe maică-sa și-i mîngîie părul cu vîrful degetelor :

— În fiecare sîmbătă, tu și cu mine, da, ca mai înainte ; îmi promiți că ai să fii cuminte...

Ea rîse și își reluă lucrul după ce aruncă o privire discretă în direcția cîinelui.

Abel își însoți fratele pînă în dreptul micului cimitir ; de la moartea lui Reilhan, Joseph nu se mai oprise niciodată acolo. Intră un moment. Bălăriile îngropaseră aproape în întregime placa de șist pe care Abel gravase inițialele tatălui său ; melci mari se instalaseră acolo. Urzicile, mai viguroase ca oricînd, își duceau liniștit, deasupra morților, existența lor sedentară de urzici, hrănindu-se din putreziciunea lor fără nici un gînd ascuns. Ieși, trăgînd în urma lui poarta modestă care scîrțîia ; micșorînd ochii și privindu-și fratele, păru că se gîndește.

— Tu unul nu te duci niciodată la templu... Nu spui niciodată rugăciunile pe care le-am învățat de la tata. Fac prinsoare că de mulți ani n-ai deschis nici o Biblie.

Coborî privirea, desenă în pulbere un arc de cerc cu vîrful pantofului.

— Poate că nici nu crezi în Dumnezeu.

Pe moment Abel avu aerul surprins ; apoi surîse puțin ironic ; deschizînd gura și arătîndu-și gingiile goale — cumplit de vulnerabile.

— Asta, ie... Ie... Ie... Nu-i treaba mea, ie... Ie a ta...

— Și groapa, zise Joseph, cu o furie stăpînită, asta nu te privește, că o să ajungi în groapă ?

— Groapa... Care groapă ?

Cu degetul, fără să se întoarcă, Joseph arătă mormintele aliniate în spatele lui :

— În aia, măi băiete, în groapa aia viermănoasă, în care tu ai să mănînci pămînt și în care o să te mănînce viermii. Te gîndești, vreodată, la asta ? Mîncat, ros, dispărut... Nu mai rămîne nimic, zero, neant... Volatilizat...

Vorbea cu o voce înăbușită și grăbită :

— Ca și cum n-ai fi existat niciodată. Ca furnica asta, privește — cu o lovitură de călcîi zdrobi gîngania ; gata ! Adio păduri, castani ! Adio la tot ceea ce-ți face plăcere. Hop ! Groapa, pricepi, groapa, ca pe un cîine, ca pe un imbecil... Rahat. Nu ești decît un rahat, ca și mine, ca toată lumea, dacă nu mai e altceva.

Îi dădu un ghiont uriașului înmărmurit și prostit care îl privea năuc și, încet, se îndepărtă de el și o porni la drum. Se mai întoarse o ultimă dată înainte de-a coborî panta, nevoit să strige din cauza distanței :

— Ești prea prost ca să înțelegi, auzi ? Dar gîndește-te bine la asta : rahat. Groapa — caca !

Strînse pumnii, invidios pînă la ură pe faptul că inocența fără margini era privilegiul celor mai mulți dintre oameni.

— Caca ! Caca ! Caca !

Scuturat de un sughiț de furie, cu inima cuprinsă de disperare, dispăru învăluit de tripla insulă.

Era prea nefericit, prea dezgustat ca să se întoarcă direct la pastor. Se duse să-și încheie ziua și să sfîrșească

ceea ce considera el ca o execuție capitală, pe terasa unei cafenele, bînd halbe de bere și aruncînd priviri poftticioase între pulpele prostituatelor care stăteau în fața lui.

Seara avea loc un bal sub platani. Începu să dea tîrcoale în penumbră, cunoscu o femeie și reuși să se culce cu ea. Era pentru prima dată (Elveția nu-i dăduse deocamdată decît idei). Se simți foarte ciudat. Ușor. Ca vindecat. Micuța avea pulpe superbe și un aer prostănac ; el nu îndrăzni s-o întrebe dacă așa era întotdeauna prima dată. Își găsise vocația.

PARTEA A DOUA

ULIUL

El care nu aşteptase ca timpul şi tot ceea ce aduce timpul să-l înveţe că cel mai înalt grad al înţelepciunii este de a avea vise destul de mari pentru a nu le pierde din vedere pe cînd le urmăreşti.

FAULKNER — (Sartoris)

În sfîrşit, omul îşi face socoteala să-şi petreacă trei sferturi din viaţă suferind, ca să se odihnească în cel de al patrulea sfert; şi, de cele mai multe ori, crapă de mizerie fără să mai ştie unde a ajuns!

RIMBAUD (Scrisoarea din 6 ianuarie 1886)

Vîntul deschisese oblonul, desigur prost închis; o lumină albastră, fosforescentă ca laptele, umplu deodată camera.

Ghemuită sub pături se înfioră şi, instinctiv, căutînd ocrotirea unei alte călduri, întinse mîna între cearşafuri, dar alături de ea nu era decît un loc gol şi rece: unde se mai dusese oare la o asemenea oră? Se sculă în capul oaselor, cercetînd cu toate simţurile tăcerea casei şi noaptea mobilă care o învăluia, dar nu auzi decît bătăile inimii sale răsunînd surd în piept.

De cum venea primăvara, Abel era ca animalele acelea prea mult timp amorţite sub pămînt de frigul iernii, de zilele albe tăcute, de nopţile pecetluite de gheţuri, şi care, la primele semne de viaţă ale primăverii, nu pot să

mai stea locului sau să mai piardă vreo clipă dormind în vizuină, atunci cînd, afară, o lume de copaci, de frunzişuri noi, de ape libere, de cer primenit se pregătesc pentru marea călătorie...

Deodată odaia fu scufundată în întuneric, nemaifiind luminat decît dreptunghiul vertical al ferestrei : un nor trecuse prin faţa lunii, întunecînd brusc noaptea. Măcar de-ar ploua... Se sculă, îşi puse papucii, un capot, se îndreptă spre fereastră.

Era o noapte luminoasă, cu vînt, agitată ; pe cerul negru şi lucitor, un nor singuratic trecea foarte repede dinspre nord spre sud, ca un animal mic scăpat din turmă şi care s-ar fi năpustit orbeşte spre o destinaţie personală. Cu vîntul ăsta rece, ploaia n-avea să cadă prea curînd : de două luni nici o picătură de apă ; în fundul bazinelor sonore pompele aspirau vidul. Ziarele vorbeau de o secetă de primăvară nemaipomenită. Avea să fie vesel.

Inima îi tresări : ceva se mişcase acolo sus, deasupra capului său. Nu-i plăcea să stea singură, mai ales noaptea, în casa asta mare plină de trosnituri şi de zgomote ciudate — singură cu bătrîna nebună căreia nopţile de insomnie îi trezeau fantasmele.

Ieşi din odaie, merse pipăind peretele de-a lungul coridorului pînă cînd primi în faţă curentul de aer rece care venea dinspre caja scării. Jos, linişte ; şi sus tot linişte. „Poate că s-a mişcat în paie“ îşi zise. Sui cît putu de uşor scara dreaptă care ducea la mansardă — cînd băgă de seamă cu spaimă că uitase să închidă uşa cu cheia ! O întredeschise brusc, scrutînd penumbra podului, pe care de-abia îl lumina o ferăstruică fără oblon. Pe aşternutul de paie crezu că vede la marginea păturii forma întunecată a capului ; soacră-sa dormea, răsuflă uşurată. Dar ochii obişnuindu-i-se cu întunericul, forma i se păru la fel de suspectă ca şi liniştea totală a aşternutului de paie ; se repezi cu mîinile înainte, temîndu-se mai ales ca nu cumva duşmanca, pîndind într-un colţ ca un păianjen mare, să nu se arunce asupra ei pe neaşteptate : nimeni ! Culcuşul era gol, gol şi podul ; coborî în mare grabă.

Nici în bucătărie, nimeni. Dar unde să fie, amîndoi ? Simțea cum o cuprinde spaima și aprinse lampa cu gaz. Zăvorul ușii era tras, pușca lipsea din locul său de pe grindă, ca și canadiana din cuier ; Abel probabil că profitase de acest clar de lună nemaipomenit ca să se ducă la pîndă. Mama, lăsată pradă demonilor ei nocturni, plecase din nou să-și facă mendrele ; îi venea să-și tragă palme că lăsase ușa deschisă ! Numai să nu fi dat scorpia de chibrituri : era păsărica ei. Paiele, în toiul nopții și cu vîntul ăsta... Nu, chibriturile erau tot la locul lor, într-o cutie de fier bine ascunsă în fundul dulapului. Pe unde rătăcea acum nebuna ?

Ieși : n-avea nevoie de lampă ca să vadă ; era lumină să citești ziarul. Noaptea era rece cu un frig uscat, o noapte de aprilie argintată, sclipind de paietele stelelor tremurătoare. Își strînse reverele capotului în jurul gîtului și strigă :

— Mamă, mamă, unde ești ?

Vîntul îi acoperi glasul și, în remiză, cîinele îi răspunse gemînd. Îi dădu drumul : „Caută, caută...“

Animalului nu-i trebui multă vreme s-o descopere pe bătrînă în cealaltă parte a curții, ghemuită lîngă zidul cel mic, în poziția unei mumii indiene, țeapănă, înghețată, cu ochii ficși, holbați — ca moartă.

— Da' ce căuta ea acolo ! Să-ți vină rău, nu alta, cînd vezi una ca asta ! Să fii obligată să ieși din pat, în puterea nopții, cînd ești atît de liniștită în casă...

Continuînd să bombăne, Oacheșa o ridică prinzînd-o de subsuori, impresionată de lipsa de greutate a acestei firave cuști de răchită în care te întrebai prin ce minune viața mai palpita încă.

Îi încălzi o ceașcă de lapte, o băgă în pat la etaj, în vechea ei cameră, de unde o exilaseră din cauza incontinenței sale : pentru o dată n-o fi moarte de om. Dacă din întîmplare o să crape în noaptea asta din cauza frigului, măcar să crape în patul ei.

Se culcă din nou, înghețată pînă în măduva oaselor și nu reuși să mai adoarmă decît în zori, frămîntînd în minte aproape aceleași gînduri ca acelea care, odinioară, o hărțuiseră fără încetare pe soacră-sa.

Dar cu ea lucrurile o să se petreacă altfel : evul mediu, apa izvoarelor, spălatul rufelor la rîu, focul de lemne, tot folclorul acesta umilitor, grotesc şi extenuant, de acum înainte era bun doar pentru parizieni. Dacă pentru Franţa Haut-Pays era pe cale să devină un loc de week-end şi de vacanţă, rezervorul de oxigen, întoarcerea la surse, ca să nu spunem rezervaţia sa paleolitică, în schimb oamenii din ţinut nu visau decît tuburi fluorescente şi materiale plastice.

Şi la urma urmelor taică-su nu era veşnic (le propusese să vină să trăiască lîngă el, dar Reilhan nici nu voise să audă de aşa ceva) ; într-o zi sau alta, după moartea lui, Maheux va fi vîndut în mare grabă sau lăsat pradă mărăcinilor dacă nimeni n-o să-l vrea, o să păstreze pămînturile şi o să se restrîngă la Mazel-de-Mort, unde vor putea să se ocupe iar de creşterea oilor, unde există păşuni, un coteţ, o livadă, pămînt bun.

Şi apă.

Cînd se trezi, către ora opt, se văzu nevoită să cureţe cearşafurile şi salteaua în care se scăpase soacră-sa. Dar poate că nu era o „scăpare", căci se pusese peste tot, cît voise, ca pentru a se răzbuna. Deşi vinovata era în mod sigur nesimţitoare, Maria n-o cruţă nici de ocări, nici de ţipete.

— Sînt sigură că ai făcut-o înadins, femeie rea ce eşti ! Şi dat fiind că-i aşa, n-ai să mai ieşi din pod ; şi ai să poţi să-ţi faci murdăriile pe patul de paie, dacă aşa ai chef...

O urcă pe loc în bîrlogul ei ; ceva mai tîrziu îi aduse fiertura de castane strivite în lapte de capră ; bătrîna dormea, sau se prefăcea. După ce puse strachina jos, se aplecă asupra ei şi, izbită de miros, simţi că-i vine rău :

— Hai, ridică-te şi încearcă să fii înţelegătoare acum.

Cum încerca să-i tragă pieptul înainte, bătrîna se întinse cu iuţeala unui şarpe şi o muşcă rău de braţ.

— Ticăloaso !

Cu un ghiont o respinse brutal ; capul bătrînii se lovi de colţul unei lăzi vechi care mărginea paiele şi scoase un zgomot sinistru ca de cochilie spartă. Îngheţată, ne-

bună de spaimă, crezînd că a omorît-o, Marie fugi trîntind ușa, coborî în grabă scara dreaptă de la pod, celelalte trepte, și se năpusti afară ca să se liniștească.

Ce poveste ! Cum o să se arate ea, deseară, în fața lui bărbatu-său ? Va ști să-și păstreze o înfățișare firească ? Era o ucigașă ! Se și vedea între doi jandarmi. Scandalul, rușinea... Pușcăria poate. Și toate astea din cauza unei bătrîne smintite și turbate, căreia îi servea de luni de zile drept slujnică. Da' ce naiba căuta ea aici ?

Umbla încoace și încolo frămîntîndu-și mîinile de îngrijorare și nu îndrăznea să intre iar în casă. Dar, către amiază, cele cîteva mîrîituri pe care crezu că le aude o hotărîră să ciulească urechea spre caja scării și o auzi efectiv pe moartă care mormăia ca de obicei. Atunci o lăsară nervii, căzu pe un scaun și începu să plîngă. Și fără voia ei lacrimile dezgropară necazuri uitate care le făceau și mai amare.

Căsătoria. Nu fusese nimeni de față, ca și cum ar fi fost rușinos să te măriți după ce ai împlinit treizeci de ani. După doi de „da" bîlbîiți la iuțeală, în chip de petrecere băuseră o mentă cu apă la cîrciuma din Saint-Julien-d'Arpaon, și mîncaseră friptură de porc la cuptor la ea, la Mazel-de-Mort — împreună cu o soacră de pe atunci cu capul pe jumătate în nori, cu tatăl său, măcinat atît de regim cît și de ceea ce îl obliga să-l țină, și cu un tînăr cumnat, îndepărtat, absent și care abia se atingea de mîncare. Și culmea culmilor e că era însărcinată, ea, o fată bătrînă aproape uscată ca o iască și totuși cu burta la gură ca puștoaicele alea proaspete, durdulii și blege, care își ascund pîntecul mare la biserică sub voaluri albe. Cu cîtva timp înainte el o întîlnise la băcănia din Saint-Julien și înșfăcînd un fular decolorat de soare care era la vedere în vitrină, în mijlocul cornetelor cu surprize și a sticlelor cu parfum ieftin, i-l vîrîse cu forța în sacoșă : „Ba da, ba da, nu... nu... nu fă nazuri..."

O săptămînă mai tîrziu îi smulsese, tot cu forța, prețul acestui dar ; pe cînd păștea caprele pe o cărare moale, plină cu ierburi, care mirosea a măceș și te îndemna la uitare, el o atacă — și o luă. O vagă curiozitate, consumată pe dată, și mai ales dorința de a se răzbuna pe

toate umilinţele o făcuseră să nu se opună ; o ciobăniţă cu fustele în sus în spatele unui gard viu e ceva care nu se vede prea des în acest ţinut al pulpelor strînse... Nu dăduseră greş, ca toţi începătorii : aşa că o lună mai tîrziu, căsătoria. O să trişeze cu datele. Un copil poate foarte bine să se nască cu o lună sau două mai înainte.

Din nenorocire, el se născuse de-a binelea înainte de termen şi murise după trei zile. Asta fusese anul trecut. L-au îngropat la căpătîiul bunicului, mică mumie cu puţin mai mare decît un iepure jupuit şi, în chip de consolare, doctorul îi spusese că nu va mai putea să aibă niciodată copii. Prea bătrînă, prea uscată, ca miriştile sterpe ale platoului peste care nu mai plouase de săptămîni.

Furtunile toamnei şterseseră moviliţa de pe micul mormînt derizoriu şi, odată cu ea, se ştersese şi durerea ei timpurie, ca şi cum căsătoria, scurta ei maternitate n-ar fi fost decît o iluzie fără viitor.

Seara, cînd el se întorsese tîrîndu-şi picioarele, ea îl anunţă — şi era un fel de provocare în felul ei de a vorbi — că izvorul nu mai curge aproape de loc : abia cîteva picături supte de viespi şi înconjurate de fluturi, ca în cele mai grele ceasuri ale caniculei ; reuşise totuşi să adune cea mai mare parte din stropi înfigînd mai adînc în taluz jgheabul de lemn care drena izvorul. Dar ca să strîngă o nenorocită de găleată, două ore de aşteptare rozîndu-şi unghiile ! Măcar de-ar avea un bazin acoperit care să adune apa, ca la Mazel-de-Mort...

— La ce se gîndeau strămoşii tăi ?

Ursuz, nu răspunse nimic ; ea înălţă din umeri şi, hotărîtă să-l sîcîie :

— Cel puţin ai împuşcat ceva ?

Aruncă furios puşca pe masă.

— Nimmic ! Nu-i nimmic !

Erau iepuri pe platou care țopăiau sub clarul de lună și care îl scoteau din pat în plină noapte, dar cu plesnitoarea asta, orice fel de vînat devenea o himeră.

Toamna, cînd lucra la doborîtul copacilor și cînd adîncurile pădurilor îi aduceau ecourile vînătorilor, își lăsa jos toporul și cu inima cuprinsă de furie și dorință, pleca urechea, vrăjit de pocniturile seci și nervoase care lui îi păreau a fi privilegiul armelor moderne. Ah ! dacă ar fi avut o pușcă cum e aceea a lui socră-su, o minunată „Robuste" cu două țevi de oțel albăstrui, un calibru șaisprezece, ușoară și puternică precum trăsnetul, ar fi fost des sărbătoare la Maheux !

Ea dădu pușca la o parte, puse castronul în locul ei, învîrti veșnicul amestec de lapte și castane și îi servi porția.

— Pînă una alta, sărmanul meu Reilhan, ai să te mulțumești cu bajana, ca și taică-tu, ca și bunică-tu. Dar ca să riști o amendă mare și să te întorci tot cu tolba goală, recunoaște că... Și așa avem destule necazuri. Dacă din întîmplare într-o zi ai să dai peste unul din brigadierii ăia...

El începu să strige și să bată cu pumnul în masă.

Vinele de la gît i se umflară și se înnegriră așa de urît că ea preferă să tacă și să fie supusă tot restul serii. Deși n-o lovise niciodată, se aștepta la orice ; această violență adunată în cea mai mare parte a bărbaților ca o fiară gata să sară, o înfricoșa. Din instinct, știa să opună acestor bruște stări de furie, o liniște domestică de neclintit.

A doua zi dimineață, cerul nu se luminase încă atunci cînd Reilhan coborî la izvor.

Situat la vreun kilometru de fermă, la jumătatea drumului dintre aceasta și torent, izvorul era punctul nevralgic al Maheux-ului, pulsul său, aproape rațiunea de a fi : aici erau duse, odinioară, animalele la adăpat, pe vremea cînd izvoarele curgeau din plin, — cel puțin după o aducere-aminte confuză și care înfrumusețează trecutul ; în orice caz se pare că femeile coborau acolo să-și spele rufele, că oamenii veneau să se spele și înșiși

vara, frecîndu-şi trupurile cu frunze de săpunariţă. Lungă de mai mulţi metri, o adăpătoare de lemn înverzit şi vîscos, astăzi complet putredă şi năpădită de ierburi, aduna apa în care mişunau insecte acvatice, vînate de libelule ; în serile călduţe se găsea întotdeauna un brotăcel care să răspundă cucuvelelor din pădure şi ei îşi schimbau chemările dezvăluind coridoarele care împînzeau noaptea. Dar de cînd de-a lungul anilor rezervele din munte păreau să se fi terminat — dacă nu cumva se înşela memoria, debitul său rămînea zgîrcit chiar în anotimpurile ploioase, devenind nesigur de îndată ce veneau zilele calde ; nu mai era decît una dintre acele picături de stîncă capricioase şi intermitente pe care vînătorii de pe aici le numesc *„fon de chin"*, exact atît cît să atragă şerpii şi să umple urciorul atunci cînd bazinul e gol.

Oricum, dacă timpul nu se schimba curînd, n-avea să mai umple nimic ; Abel înlocui găleata pe care Oacheşa o aşezase în ajun sub ţeavă cu o stropitoare pe care o adusese cu el, apoi o porni pînă la torent.

Matca sa liniştită se întindea de un alb scheletic printre arbori : scăzînd, apele lăsaseră să se albească la soare sedimentele vîscoase care acoperă pietrele rîurilor ; ici şi colo, bazine mici pline cu apă stătută, pe care probabil că le alimentau infiltrări subterane, răspîndeau un miros sălciu de nămol şi de descompunere vegetală.

Desigur, Abel cunoscuse veri dogorîtoare, prăfoase şi calcinate ca varul, cînd oamenii erau obligaţi să doarmă sub cerul liber pentru că aerul în camere devenea de nerespirat, cînd, din mai şi pînă la furtunile din octombrie, frunzele scorojite atîrnau lamentabil pe ramuri ; totuşi nu-şi amintea ca torentul să fi secat vreodată atît de devreme ca în acest anotimp. Urcă gînditor spre izvor. Soarele de dimineaţă înroşea fruntea pădurilor ; pe cerul de un albastru foarte curat, nu era nici cea mai mică mişcare, nimic care să poată da speranţa unei promisiuni de ploaie.

În trecere, se opri să ia căldarea umplută şi îşi azvîrli privirea în fundul stropitorii pe care o pusese adineauri în locul ei : abia dacă se strînseseră doi sau trei litri de apă în douăzeci de minute.

Dacă n-o să plouă ca lumea în cîteva zile, vor fi obligaţi să se ducă la Saint-Julien ca să aducă apă : opt kilometri dus şi întors cu un butoi de cincizeci de litri într-o roabă hodorogită — fără a mai pune la socoteală rîsetele ironice ale tuturor tîmpiţilor ălora din dosul ferestrelor. Strînse pumnii.

Toată noaptea, Maria îl simţi cum se învîrteşte şi se răsuceşte în pat ca o clătită. Se şi sculase cînd se lumină de ziuă şi cotrobăia jos, în remiză ; se sculă şi ea şi, de la fereastră, îl zări coborînd spre izvor, încărcat cu tot soiul de unelte. O ceaţă uşoară lustruia pietrele şi anunţa călduri mari. Cînd spre mijlocul dimineţii, coborî la rîndul ei cu găleata, auzi răsunînd din depărtare, în aerul limpezit, lovituri de tîrnăcop.

Săpa o groapă destul de mare, de felul celor care sînt căptuşite cu argilă şi unde se adună apa de ploaie ca să se adape oile.

Ea privi groapa, înmărmurită : oare îşi închipuia că o să facă supa şi o să spele rufele cu apa asta plină cu mormoloci ?

— Şi betonul, fir'ar să fie, cu ce vrei să-l pregătesc ?

Cu umeri lăsaţi, ca înciudată, ea se îndepărtă.

Pe jumătate îngropate în pămînt, rămăşiţele adăpătoarei arătau amplasamentul ideal unde se putea face groapa : astfel, nivelul superior al bazinului va atinge fără greş pe cel al izvorului, care se găsea la vreo zece metri.

Sparse cu lovituri de cazma lemnul măcinat de carii şi mucegăit ; resturile de scînduri se smulgeau uşor din teaca lor de ierburi moarte şi de rădăcini mici de turbă cu un zgomot plăcut de stofă sfîşiată. Pînă la un metru adîncime, pămîntul continua să fie nisipos şi scîrţîia, puţin umed, uşor de săpat. Apoi, tîrnăcopul întîlni stînca, cu o izbitură surdă, dar filonul nu era compact : erau buşteni mari de granit albastru înecaţi în nisip, şi între care ranga intra fără greutate. După ce desprindea cîte un bloc, îl lua cu mîna şi, ridicîndu-l cu un uşor şi irezistibil efort din şale, îl punea pe marginea gropii.

Din cînd în cînd Oacheșa venea să arunce o privire asupra lucrării ; cu chipul închis, complet inexpresivă, se uita o clipă la el cum lucrează fără să spună nimic, apoi pleca din nou, nebinevoind să deschidă gura.

Socrul său, cînd venea să-l vadă, se arăta mai vorbăreț. Acum era un om obosit care mergea cu pași mici și răsufla greu.

— Ești grozav, îi spunea ginerelui său. Păcat că nu ți-e locuința la același nivel cu bazinul ; de era așa, puteai să-ți aduci apa în casă așa cum au făcut-o strămoșii mei.

Privindu-i silueta slăbănoagă, cearcănele vinete din jurul ochilor, orbitele înfundate, Reilhan gîndea : „Păcat de tine că n-ai mutra unuia care o să moară de bătrînețe". Și simțea cum o mîndrie calmă îi pulsează în vine o forță de neînvins.

Către mijlocul lunii mai, s-au auzit, o dată sau de două ori, vuind în depărtare furtuni ; se mișcau încet în văile din vest, înspre Aubrac, Rodez, Albi. Dar vremea în mod hotărît stabilită la „timp frumos" le reducea la tăcere înainte ca ele să aibă timpul să ajungă să se formeze, și munții lor înalți, de un albastru cenușiu, se vedeau prăbușindu-se încet în spatele orizontului. Cerul dimineții își lipea pe geamuri azurul său imuabil.

Reilhan ajunsese să prindă gust pentru această muncă de săpător : brațele lui regăseau aproape aceeași cadență ca în mijlocul pădurii, atunci cînd simțea vibrîndu-i în brațe fiecare lovitură dată copacului pînă la vîrf.

Dis-de-dimineață era la lucru ; loviturile tîrnăcopului răsunau clare în aerul limpede. În ciuda orei relativ matinale, cerul începea să albească și discul incandescent al soarelui tremura ca o suprafață de metal care se topește, mișcătoare și străbătută de fremătări uleioase, de o cumplită ferocitate.

Către amiază, în momentul cînd se oprea ca să mestece cîteva castane și să bea un gît de vin prost din cel dăruit de socrul său, cîte o damigeană din cînd în cînd, se întîmpla ca un văl lăptos să urce încet dinspre sud sau dinspre apus și să acopere ca o pată de albeață pupila

imensă a cerului, care se voala în întregime şi lua aspectul unei sticle translucide mai orbitoare decît soarele. Atunci, totul tăcea în valea rotundă, nu mai bîzîia nici o insectă, nu mişca nici cea mai mică pasăre, nu se mai auzea decît picuratul sărac al izvorului într-un vas. Uneori, ridicînd ochii, Reilhan zărea un şoim negru sau un uliu care se rotea pe un vîrtej de la mare înălţime cu o încetineală ciudată, solemnă şi ameninţătoare în acelaşi timp. Lăsa încet tîrnăcopul, îşi lua pocnitoarea culcată în iarbă şi ochea îndelung. Aerul moale şi cald absorbea aproape pe loc explozia surdă, repercutată vag de coastele muntelui. Dar răpitoarea părea indiferentă la gloanţele trase asupra ei şi, de fiecare dată, nu-şi schimba decît foarte încet, dispreţuitor, orbita ca şi cum pulberea neagră pe care Reilhan o folosea în vechea lui „Chassepot" transformată n-ar fi avut destulă forţă ca să azvîrle plumbii la o asemenea înălţime. I se distingea perfect capul mic alungit şi mobil de pasăre de pradă, care părea independent de restul corpului şi de întinderea aripilor, fixat pe această carlingă precum capul unui observator în carlinga unui planor. „Ticăloşie", striga Reilhan şi-şi arunca puşca în iarbă, blestemîndu-şi pocnitoarea că-i veche şi pasărea care cu o linişte obraznică continua să-şi descrie cercurile perfecte, acolo sus, la o înălţime ce devenea ameţitoare.

Groapa propriu-zisă a fost terminată în vreo zece zile. Cu cei şase metri lungime, trei metri lărgime şi tot atîta adîncime, avea să asigure o rezervă de apă suficientă ca să înlocuiască bazinul în perioadele de secetă. Începu fără întîrziere să întocmească cofrajul pereţilor şi timp de mai multe zile măsură, tăie, potrivi, bătu cuie ; se servea în acest scop de scîndurile pe care tatăl său le pusese de o parte poate acum treizeci sau patruzeci de ani pentru a înlocui podeaua unei camere nefolosite de atunci încolo, proiect care nu fusese realizat niciodată, ca toate proiectele tatălui său. Începuse într-o bună zi să sape un puţ nu prea departe de casă, crezînd că va găsi apă, aşa, la noroc, mai bine zis pentru că văzuse în vis un puţ în acel loc. Firește, îl părăsise

după cîteva zile ca să se cufunde iar în Biblia sa şi groapa fusese astupată cu gunoaie. Altă dată, cînd el, Abel, era mic iar fratele său încă în leagăn, se auzise în miezul nopţii, după două sau trei zile de furtuni foarte mari, un zgomot înspăimîntător ; alergase nebun de groază spre odaia mamei, ţinîndu-l în braţe pe fratele său, trezit şi el brusc şi care urla mai să se înăbuşe : zidul unei camere care era lipit de coasta muntelui şi în care, din fericire, nu dormea nimeni, se prăbuşise sub apăsarea unui adevărat torent de noroi, ce se strînsese în spatele lui. Patul era pe jumătate îngropat sub bolovani şi pietriş ; a fost nevoie ca toate dărîmăturile şi noroiul care le îneca să fie scoase cu lopata şi cu roaba. În aşteptarea reconstrucţiei zidului, întinseră în faţa cavităţii larg deschise o pătură veche, care se mai găsea încă şi astăzi acolo, fixată pe pămînt de un şir de pietroaie. Dulgheria ameninţa şi ea să se prăbuşească : n-a fost înlocuită, după cum nu fusese înlocuită nici podeaua camerei părăsite, dar dat fiind că trebuiau totuşi să aibă un acoperiş deasupra capului, se hotărîseră s-o proptească. Reparaţia sumară ţinea pînă în momentul în care xilofagii, principalii locatari ai casei, îi veneau de hac ; atîta necaz : proptiră proptelele şi aşa mai departe pînă cînd eşafodajul ajunsese să fie mai solid decît ceea ce susţinea şi sfîrşise prin a se prăbuşi sub propria-i greutate. De cînd năvălise muntele în fermă, copiii aveau coşmare groaznice ; mama — cea care în momentul acesta dădea din picioare în culcuşul de paie şi se murdărea ca un iepure izbit în cap — îi însoţea seara în camera lor şi lumînarea pe care ea o ţinea într-o mînă, apărîndu-i flacăra cu cealaltă mînă, arunca pe pereţi forme ciudate, mişcătoare, care săreau în tavan sau cădeau repede în fundul încăperii unde pătrundeau în urma mamei ; de îndată ce copiii se ghemuiau sub păturile grele de umezeală şi care miroseau a paie mucegăite, mama şi lumînarea se retrăgeau, lăsîndu-i pe cei doi puşti îngroziţi şi zgribuliţi să cerceteze tăcerea nocturnă, cu teama unei avalanşe definitive sub care vor fi îngropaţi. Veghind asupra somnului părinţilor şi liniştindu-le

dorințele, pe peretele de deasupra patului lor, se afla agățată, unicul lux al casei, una dintre acele banderole pe care sînt scrise versete ce proclamă adevăruri veșnice în numeroase case hughenote de la țară : „Dumnezeu este păstorul meu, nimic nu îmi poate lipsi“ — „L-ai văzut pe fratele tău, l-ai văzut pe Domnul tău“ — „Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este împărăția cerurilor“ etc....

A lor propovăduia : „Răscumpărați-vă, o, fii ai lui Adam, prin aceste lucruri trecătoare care nu sînt ale voastre, căci ceea ce este al vostru nu este trecător“.

Poate că de aceea nu se repara nimic în casă.

Curînd veni luna iunie ; lucrarea se apropia de sfîrșit : nu mai trebuia decît să toarne betonul. Cerul rămînea gol fără semne de furtună. Zilnic avea către amiază aceeași culoare sticloasă și plumburie, dar nopțile splendide îi redădeau apele, dacă se poate spune așa. Zorile spălate miroseau a fîn ; un soare bogat, ușor uleios din pricina imobilității aerului, inunda valea circulară și încălzea pietrele pînă în clipa în care pata de albeață urca din nou dinspre apus ca o imensă pleoapă moartă, lăsînd să cadă o lumină lividă și fără viață care făcea să tacă insectele și să apese peste lume așteptarea cenușie și absentă a astrelor ce se sting.

Adesea, înceata rotire a unui uliu în această apă turbure mărea toropeala generală, cu greutatea sa ciudată. Împușcătura pornea vătuită, moale, ca făcînd palpabilă neputința ei de a trimite plumbi sau orice altceva periculos. Pasărea părea că nici nu simte trecerea plumbilor în vecinătatea ei ; își continua nestînjenită zborul lin circular în acest cer preistoric, spionînd cu capul ei mic și mobil mișcările posibile ale unei prăzi.

Silueta răpitoarei dusă de straturile de aer care se urcau se profila pe cerul livid cu o claritate lineară, de un negru neliniștitor : totul tăcea, de parcă animalele și pînă și cea mai mică insectă simțeau planînd peste tăcerea uluită a văii amenințarea ascunsă care neliniștește ogrăzile și alimentează superstițiile țărănești. Omul, parcă

vrăjit de această țintă perfectă și aproape nemișcată care părea că-și bate joc de el, mai urmărea o clipă din ochi evoluțiile lente ale uliului, probabil un mascul, judecînd după mărime. Pe nesimțite, cercurile descrise de pasăre o duceau deasupra unui alt teritoriu ; Reilhan se trezea la realitate, lăsa ochii în jos, privea șantierul, scîndurile risipite în jurul lui, cu un fel de uimire. Această întrerupere îl lăsa o clipă stingher, puțin absent ; făcea înconjurul gropii tîrîndu-și picioarele, se ducea, se întorcea, lua o unealtă oarecare, șovăia ; mai privea încă de două sau de trei ori în direcția în care dispăruse ținta rîvnită, acolo sus, la capătul plăjii pustii și nesfîrșite, înainte de a se hotărî să-și reia lucrul ; răsucea o țigară, trăgea lacom fumul și pe dată i se părea că și-a regăsit buna dispoziție obișnuită.

Uneori, reușea să împuște o cioară sau o coțofană ; îi cerea nevestei să le pună la fiert ; ea se executa fără a-și ascunde scîrba și nu s-ar fi atins de mîncarea asta dubioasă pentru tot aurul din lume. Cînd el înghițea fiertura cu sorbituri lungi, îl privea cu groază. I se spusese întotdeauna că ciorilor le plac, în mod deosebit, hoiturile, și ea nu se putea împiedica să nu se gîndească la socrul ei, care avusese obrajii sfîrtecați de lovituri de cioc.

Într-o seară, la sfîrșitul mesei, înainte de a se duce la culcare, el declară :

— Am terminat co... cofrajul ; mîine plec să cumpăr ciment.

Apoi, aplecîndu-se spre ea și dîndu-i un ghiont ușor :

— Hai, o să ai apă cît o să poftești !

Ea așteptă ca el să iasă din odaie ca să bombăne : „Da, la un kilometru... Sărmanul meu Reilhan...“

De sus mormăiturile îi amintiră de existența bătrînei, care îi cerea supa sau Dumnezeu știe ce : aruncă brutal două linguri de bajana într-o strachină și i-o urcă pentru ca s-o lase în pace : mîrîiturile astea de animal bolnav care bîntuiau casa ziua întreagă aveau s-o facă să-și piardă și ea mințile.

Cumpărarea cimentului le mîncă aproape toate economiile : nu mare lucru, e adevărat, mai puțin de douăzeci de mii de franci. După ce plătiră sacii și fierul pentru armătură, mai rămase o hîrtie de cinci mii de franci pe care Oacheșa o făcu să dispară la iuțeală. În caz de nevoie, nu putea să conteze cîtuși de puțin pe ajutorul tatălui, care, de cînd cu boala lui, era el însuși strîmtorat și fusese silit să-și dea jumătate din pămînturi.

— Măcar de n-ar fi bărbatul tău atît de încăpățînat ! Aici am scoate-o la capăt, trăind împreună ; cheltuielile ar fi mai mici, doar tu știi bine. Și apoi, zău, acolo în văgăuna aia, nu-i o viață pentru tine. La drept vorbind, toată truda lui nu face nici doi bani... Chiar că nu înțeleg ce-l ține acolo...

Bătrînul se îndrepta spre fereastră și întreba cerul în direcția Maheux-ului, ca și cum avea să găsească un răspuns. Apoi se întorcea spre fiica sa și, clătinînd din cap : „Ei, biata mea Marie...“ Și înainte ca ea să plece, făcea el ce făcea ca să-i strecoare în mînă o hîrtie de o sută de franci.

Seara, ajungînd acasă, ea își privea bărbatul pe furiș, atunci cînd, la sfîrșitul mesei, frămînta o țigară strîmbă și din care cădeau fire de tutun, între mîinile lui mari, stropite de ciment în timp ce vîrful limbii însoțea această treabă delicată cu o serie de mici tremurături de plăcere și de poftă. Și ea ar fi vrut grozav să știe ce-l reține aici. Libertatea sa, totala singurătate, atît de prielnică maniilor mărunte, de fapt, ce anume ? Dar cu un Reilhan, parcă poți să știi...

Totuși, la zece kilometri de aici, dincolo de pantele abrupte, totul ar fi fost mai ușor ; să înduri asta sub ochii tăi toată viața, oare n-ai de ce să înnebunești ? Întinderile nesfîrșite o făceau să-i vină rău și ea înțelegea de ce mintea soacră-si nu rezistase nici acestui decor, nici izolării. Cine știe cînd și cum a început nebunia ei, își zicea în sine atunci cînd privea zidul apăsător. I se părea că de la naștere la moarte, întreaga ei viață se găsea necruțător rezumată în panta gălbuie, și aceasta îi inspira o groază de nestăpînit.

De trei sau patru zile, de cînd terminase bazinul, Reilhan își petrecea vremea trebăluind în dreapta și în stînga, astupa o gaură ici, fixa colo rama unei ferestre care se clătina, dar se vedea bine că lucra fără tragere de inimă, și că făcea asta mai mult ca să-și găsească o ocupație și ca să întrebuințeze cimentul ce-i mai rămăsese. Ea găsea că devenise deodată mohorît. Simțindu-l cum se învîrte de dimineață pînă seara ca un cîine bolnav, fără nici un rost în ciuda mistriei și a lopeții, aștepta cu nerăbdare să-l vadă plecînd din nou în pădure.

Din cînd în cînd, năvălea în casă ca un nebun, smulgea arma atîrnată de grindă și mereu încărcată : „Ai să mă omori într-o bună zi ! — Da' doar ți-am spus că are cocoșul lăsat !“ și împușcătura pornea pe sub ferestre. Această turburare pe care o manifesta de fiecare dată cînd vedea o pasăre de pradă rotindu-se deasupra fermei o intriga pe Maria și nu i se părea deloc justificată.

— Ce te-a apucat ? Parcă ai văzut lupul la stînă ! N-ai păsări în ogradă, după cîte știu... La ce bun să risipești praful de pușcă ? Lasă pasărea liniștită.

În mijlocul curții, cu pușca în mînă, el urmărea cu privirea mica răpitoare, apoi, fără nici o vorbă, intra din nou în bucătărie și încărca iar arma. Avea un aer ciudat, de parcă era apucat. Dar nu trăgînd asupra uliilor îți umpli pîntecul. Dealtfel, nici chiar săpînd bazine sau astupînd găurile pereților. La capătul unei săptămîni de trebăluială și de tras cu pușca în ulii, ea nu se mai putu stăpîni și într-o zi, cînd el se întorcea cu arma fumegîndă în mînă, îi zise :

— Dacă nu faci ceva pînă la seceriș, nu ne mai descurcăm. Cimentul tău a topit ca untul ultimele noastre economii.

Se așeză în fața lui și luîndu-și inima în dinți :

— Nu voiam să te sîcîi, dar... Trebuie să te angajezi undeva, Reilhan. Nu-ți spun asta cu plăcere... Dar dacă n-aduci curînd ceva bani...

Cu gura căscată, cu pușca pe genunchi, el o privea atent, avînd aerul că nu înțelege prea bine ce-i spunea. Ea se enervă :

— Ei bine, trebuie să-ţi fac un desen ? Nu mai avem bani, nu mai avem nimic, auzi, nici un franc ; dacă tata nu mi-ar da din cînd în cînd cîte o sută, două... Anul ăsta, nici măcar o ciupercă, nimic ! Castane, tot castane, iar castane, ţie nu ţi s-a acrit ? Şi dacă recolta o să fie slabă ? Şi dacă unul dintre noi doi se îmbolnăveşte ? Şi dacă i se întîmplă ceva maică-ti, n-avem nici măcar cu ce să-i plătim coşciugul !

Glasul începea să i se gîtuie — din cauza unei nelinişti stăpînite de prea multă vreme. Se ridică şi începu să umble nervoasă prin odaie.

— Sînt luni de zile de cînd ştiu că o să vină clipa asta. Sînt unii, mult mai norocoşi decît noi, care tot n-au putut rezista şi au plecat : uite, nu mai departe decît săptămîna trecută, Rouvière-ii, ştii, cei de lîngă Cassagnas. El s-a făcut jandarm. E de vîrsta ta şi tu nu eşti mai prost decît el...

Reilhan se ridică şi agăţă puşca de grindă ; mîinile îi tremurau.

— Mă amărăşte să-ţi spun toate astea, dar n-am încotro... După seceriş, o să mai vedem, dar acum trebuie să cauţi să te angajezi pe undeva : dacă nu, n-o să mai ai nici cu ce să-ţi cumperi tutun şi praf de puşcă pentru ulii... Eu, de-abia am cu ce să cumpăr gaz, uleiul de nucă s-a terminat şi nu mai avem nici zahăr, nici cafea... Şi eu, şi eu...

Se prăbuşi pe un scaun şi, cu faţa în mîini, începu să plîngă. Continua să vorbească pe un ton furios, cu glasul întretăiat de sughiţuri :

— Da' ţie nu-ţi e pînă peste cap că de cincisprezece sau douăzeci de ani munceşti din greu de pomană ! Şi taică-tu a murit din cauza asta, şi maică-ta a înnebunit, numai fratele tău a înţeles. Te-am lăsat să-ţi faci bazinul fără să zic nimic, dar crezi că-i plăcut pentru mine să mă duc să aduc apă de la un kilometru... Nu mai pot, Reilhan, nu mai pot ! Şi pe urmă, mereu singură, toată ziua, cu nebuna de sus... Şi tata bolnav, singur şi el la Mazel-de-Mort, cînd am putea foarte bine să ne instalăm acolo, să creştem găini, să avem zarzavat, să vindem ouă, lapte, brînză... Ce vrei să faci aici ? Mici măcar

o floare, nici măcar un strat de pătrunjel ! Nimic altceva decît întinderile astea în faţa ochilor... Şi eu am să înnebunesc, dacă nu plecăm din locul ăsta blestemat !

Cînd ridică privirea, nu mai era nimeni în cameră. Se năpusti spre uşă :

— Reilhan !

El cobora cu paşi mari spre izvor, cu puşca în bandulieră.

— Reilhan ! Întoarce-te ! Ascultă-mă !

El dispăru curînd după o ridicătură a terenului.

Noaptea nu se întoarse ; neliniştea o rodea ; ce prostie era oare în stare să facă după tot ce-i spusese ? S-o şteargă, aşa, fără o vorbă... În sfîrşit auzi uşa deschizîndu-se către dimineaţă şi, cînd coborî, găsi pe masa din bucătărie un iepure încă moale şi călduţ, cu capul aproape smuls : probabil că-l împuşcase de la doi paşi.

Găsi să se angajeze pe lîngă Marvéjols, la un prieten al tatălui său al cărui băiat fusese luat la armată şi care avea neapărat nevoie de cineva ca să-l ajute să strîngă perele. Pe lîngă casă şi masă mai primea cinci sute de franci pe zi : a fost raiul pe pămînt timp de trei săptămîni cît a durat culesul. Orele suplimentare măriră întru cîtva cîştigul aşa că aduse acasă exact unsprezece mii cinci sute de franci şi ceva bani „pentru archebuză“ ; nu cheltuise decît pentru praful de puşcă şi pentru tutun. Aşa că o să-i închidă pliscul Oacheşei pentru o bucată de vreme. Dacă nişte furtuni violente nu culcau la pămînt grîul înainte de seceriş, recolta n-avea să fie chiar atît de dezastruoasă pe cît te puteai aştepta de la o astfel de secetă. După ce vor termina arăturile şi semănăturile, va veni timpul, însemnat cu o piatră albă în mintea lui, a strîngerii lemnelor de foc şi a tăierii copacilor din pădurile de pe înălţimi : cam treizeci de hectare de fagi la care se adăugau zece de conifere, incluse în terenurile comunale, vor pune ceva

mai mulţi bani în cutia de fier şi vor umple şopronul de lemne pentru la iarnă.

În programul său, un mare punct negru : lunile de mari ninsori care îl trimiteau la fabrica de cherestea. Dar trebuie să trăiești. Iar ca să se ducă să-şi cerşească pîinea la alţii... La întoarcere scuipă înspre Mazel-de-Mort. Ouă, zarzavaturi, lapte, brînză... O să se descurce.

— Tu eşti...

Ea veni spre el, îi întinse obrazul, de trei ori ; cum nu-l mai văzuse de trei săptămîni, găsi în primul moment că are o faţă ciudată, de parcă trăsăturile chipului său ar fi profitat de lipsa aceea ca să se transforme, să se accentueze în mod exagerat, să se umfle ; ceea ce dădea ochilor săi o expresie de veselie animală, şireată.

Aruncă banii pe masă (nu-şi păstrase decît o hîrtie de o mie de franci).

— Vezi foarte bine, zise el, că îţi făceai griji degeaba !

Ea strînse buzele şi suspinînd puse banii în cutia de fier. El întrebă ce mai e cu ceea ce mai rămăsese din maică-sa, acolo sus în pod.

— Nu mai mănîncă aproape deloc, zise ea, şi a turbat ! De fiecare dată cînd îi duc strachina cu bajana, încearcă să mă muşte. Da' n-are nici o importanţă, acum că eşti aici, ai să-i duci tu mîncarea : nu pot să mai suport mirosul...

Mîncară în tăcere o salată de roşii — fireşte erau de la Mazel-de-Mort, unde ea fusese de două-trei ori pe săptămînă în timpul lipsei lui, aşa, ca să-i treacă vremea. El încerca să o facă să vorbească ca să se asigure că redevenise stăpîn pe situaţie, dar tăcerea cădea iar între ei, plină de ţîrîituri de insecte, uscată ca o iască în ciuda răcoarei şi umbrei din bucătărie, gata parcă să se aprindă la cea mai mică scînteie, atît afară, unde valea întreagă nu era decît o mare vîlvătaie fierbinte, cît şi înăuntrul pereţilor unde se auzeau, dominînd sfîrîiala ca de undelemn în clocot care trosnea în spatele perdelii apărătoare de muşte, bătăile ameninţătoare şi grele ale orologiului.

Îşi puse să bea ; şi trebui să facă de două ori gestul de a ridica ulciorul.

Înmărmurit, văzu curgînd nisip în pahar.

Marie, foarte palidă, îl privea.

— Dar asta ce-i, mormăi el printre dinți : fără să se poticnească la nici o silabă. Pe el emoția îl împiedica să se bîlbîie.

O enormă cantitate de furie se adună în odaie ca o încărcătură electrică. Se ridicară încet amîndoi odată. O furculiță căzu jos și făcu un zgomot înfricoșător, de parcă totul avea să sară în aer, prin contaminare.

— E izvorul tău, Reilhan.

Cu buza de jos tremurîndă, cu gîtul umflat, cu tîmpla apoplectică, deschidea gura mare ca să expectoreze torentul de furie amestecată cu decepție care îl gîtuia, dar cu o voce fără timbru, de nerecunoscut, ea îl făcu să nu scoată o vorbă :

— Taci. Stai jos și ascultă-mă. După asta ai să faci ce pofteşti.

Glasul îi tremura totuși puțin. Mai mult decît tonul fără viață, îi potoli mînia tremurul acesta, efortul pe care ea trebuia să-l depună ca să-și păstreze sîngele rece și să nu izbucnească în lacrimi în fața lui. Căci își dădea foarte bine seama că în astfel de momente o teroriza. Dar atunci, de ce această provocare inutilă ? De ce se mai plîngea acum ?

— De o săptămînă izvorul nu mai curge. Nisip, iată ce am găsit.

— Bazinul, spuse el cu o voce moartă.

— Bazinul tău, puțina apă care e înăuntru a prins gust (era adevărat : ar fi trebuit să-l lase să se umple cel puțin o dată și apoi să-l golească). De o săptămînă cobor la Saint-Julien în fiecare seară cu roaba și o damigeană. A trebuit să-mi duc caprele la Mazel-de-Mort și de asemenea și calul tău.

Tăcerea năpădită de insecte pătrunse în odaie. Bătăile grele ale bătrînului orologiu păreau să sporească tensiunea dintre ei și să-i lovească drept în inimă ; încercînd să înghită, Marie lăsă să-i scape un ușor cotcodăcit de găină.

— Iată, bietul meu Reilhan, ce pot să-ți dăruiesc la întoarcere.

Năucit, cu capul golit de gînduri, el rămase o clipă așezat fără să scoată nici o vorbă. În sfîrșit se sculă și în momentul în care dădu să iasă puse mecanic mîna pe pușcă.

— Unde te duci, pe căldura asta ?

Fără să răspundă Abel se scufundă în văpaia de afară.

Mirosul acru de grozamă îi împingea în față valuri de aer înăbușitor. Cerul era ca un lac de argint viu fierbînd în clocote, orizontul, deformat de tremurul aerului de deasupra căldării, se dilua în aerul lipicios : nici măcar nu se mai deosebea linia care îl despărțea de cer. Între pereții văii circulare, căldura era atît de mare încît avea impresia că alunecă prin straturi de sirop de plante. Urechile parcă îi erau înfundate cu vată ; trosnetul produs de insecte venea uneori înspre el ca o uriașă vîltoare de scîntei deasupra unui foc.

Nici o insectă în jurul izvorului, nici cel mai mic semn de viață : o groapă albă, scheletică, părăsită — moartă.

Întinse mîna ca să pipăie nisipul pe care Oacheșa voise să i-l dea să-l bea, dar o trase iute înapoi, ca și cum l-ar fi mușcat un animal : uscat, fierbînd, încălzit la maximum ! „Porcăria dracului !“

Cuprins de o furie neputincioasă, trase un foc în aer, pocnitură moale și deșartă în uriașul muget al căldurii, spre cerul aprig și distrugător care îi lua apa și pîinea de la gură pe măsură ce el i le smulgea. Dar cerul era gol și n-avea de gînd să se deschidă : nici măcar un uliu pe care să-și descarce pofta de a ucide care-i uruia în urechi. Cu o lovitură de picior sfărîmă țeava de lemn a izvorului la nivelul taluzului : „Împuțiciune ! Na, împuțiciunea naibii !“ Toate economiile și toată sudoarea anului trecut prăpădite în zadar ! Toată munca lui de sclav ca să găsească acum un bazin gol și un izvor secat ! Acest refuz al lucrurilor de a se dărui... Acest refuz al pămîntului de a se da, de a-și oferi bogăția și bunurile sale ! Această rea-voință ascunsă în lucruri — se uita cu ură la pușca sa, care nici măcar nu trosnea destul de puternic ca să zguduie bolta cerească — ascunsă

în lume ; surprizele astea, fir' ar să fie de scîrnăvie, care te pîndesc în fiece clipă, capcanele, necazurile, dezamăgirile, niciodată nici un dar din partea Providenţei, nici cea mai mică milă din partea cerului, nici măcar o furtună cît de mică aşa ca să umple bazinul ! O, Doamne Dumnezeule că nu Te pogori Tu pe pămînt !

Buimac, lac de sudoare ca un taur în arenă, căută în jur ceva pe care să-şi verse furia ; ochii lui întîlniră un fag pipernicit care se afla ceva mai departe, singur în mijlocul pantei, speriat, gata să fugă.

Se năpusti asupră-i, copacul păru că se face mic văzîndu-l că se apropie ; Reilhan îi apucă trunchiul şi răsucindu-l cu violenţă făcu să-i trosnească rădăcinile. Trosnitura suplă din adîncime îi răsplăti efortul teribil pe care-l făcuse cu o undă şi o izbucnire de voluptate.

Nu se întoarse acasă toată noaptea. Marie gîndi că se dusese să-şi consume furia străbătînd pădurile şi braconînd : numai să nu fi dat peste vreun paznic ! Ea îşi închipuia tot felul de lucruri rele, dar în cele din urmă, spre dimineaţă, adormi de oboseală.

Cenuşiul zorilor abia începea să decupeze treflele şi inimile pe obloanele caselor din Saint-Julien cînd oamenii care locuiau de-a lungul drumului care leagă satul cu şoseaua naţională auziră, pe jumătate adormiţi, un huruit surd şi scrîşnitor care trecea încet pe sub ferestre, revenind apoi după cîtva timp în sens invers şi strivind pietrele drumului cu un sunet mai înfundat decît cel de la venire. Cel care împingea avea, se pare, inima foarte grea : nu se oprea din mormăit aşa, de unul singur, cu glasul scăzut ca un beţiv.

Nu băuse totuşi decît apă ; o înghiţitură zdravănă, ceva mai înainte, care îi muiase puţin picioarele ; profitase chiar de această oră cînd totul era pustiu ca să se spele pe faţă la fîntînă, în timp ce i se umplea butoiul ;

asta ca să economisească puțin din rația zilei : atît pentru bucătărie, atît pentru ca să se spele Oacheșa, atît pentru asta, atît pentru ailaltă, trebuia să-și dea sufletul pentru apa asta ticăloasă ! Și încă mai mergea să cobori trei sferturi de oră cu butoiul gol, dar ca să urci cu o încărcătură pe care panta o îngreuia, trebuia să trudești timp de o oră și un sfert pe puțin, fără a mai pune la socoteală zguduiturile pe care pietrele și surpăturile potecii le transmiteau brațelor, astfel încît atunci cînd ajungeai sus, simțeai mînerele roabei în omoplați ; făcuse experiența asta luna trecută cărînd sacii de ciment, iată ce-l aștepta în fiecare dimineață, atîta timp cît o furtună zdravănă n-o să umple bazinul din nou și n-o să facă să țîșnească din nou izvorul. La dracu' ! Atîta timp cît cerul ăsta de scîrnă n-o să se acopere cu nori !

Dacă cerul ar fi avut cît de puțină simțire, privirea pe care i-o arunca el ar fi trebuit să-l facă să se sfîșie de la un capăt la altul. Dar cerul de scîrnă, pe care stelele începeau să se răzlețească, își păstra o limpezime, o seninătate de-a dreptul scandaloase.

În toată această poveste, avea și el partea lui de vină : dacă ar fi luat aceleași precauțiuni ca și strămoșii lui, acum bazinul ar mai fi fost încă pe jumătate plin. Pe vremea tatălui său apa nu era irosită, așa, după cum i se năzărea unuia sau altuia, el își amintea chiar că, înainte de război, bătrînul era cel care o împărțea ulcior cu ulcior, păstrînd agățată de lanțul ceasului său cheia de la lacătul care zăvorea maneta pompei. Dealtfel, în vremea aceea, în cea mai mare parte dintre fermele unde nu era apă curentă bazinele erau închise și nimeni nu găsea asta extraordinar ; astăzi cînd femeile fac totul după capul lor, iată rezultatul. Și în plus, porcăria asta de izvor care moare în plină vară ; nu se mai întîmplase niciodată în treizeci de ani și trebuia ca asta să i se întîmple tocmai lui, Dumnezeul Dumnezeilor lui de scîrnă ! Ba da, se mai întîmplase : în 1928. O vară care lăsase în amintirea lui o pată mare neagră de soare. O căldură afurisită, pămîntul tare ca cimentul, drumurile și tufișurile acoperite de-o pulbere ca ipsosul, greierii care înnebuneau și continuau să țîrîie și după apusul

soarelui. N-avea decît șapte ani, dar era trimis după apă pînă la Saint-Julien ca toată lumea : pe atunci o cărau cu recipiente de diverse mărimi, și pe care maică-sa le numea damigene. „Ai spus scîrnă ? Corvoadă de apă la Saint-Julien ! Ai spus tîmpitul, corvoadă de lemne la Ferrières ! Data viitoare să bagi de seamă să vorbești cum se cuvine, că te învăț eu minte.“ Fratele mai mic era dus la coborîre în roabă — asta de-acum, firește : și mă rog cum am fi putut să punem ceva bani de-o parte ca să cumpărăm una nouă ? Ah ! Nu, se înșală... Ăl mic nu putea să fie coborît cu roaba fiindcă în 1928 nici nu se născuse. Dar pînă la urmă totul ți se încurcă în minte.

I se părea că la fiecare învîrtire de roată a roabei gîndurile i se desfășurau ca un fir. Cînd ghemul se desfășurase complet, el începea iar să împartă porțiile de apă necesare pentru consumul zilnic : atîta pentru bucătărie, atîta ca să se spele Oacheșa, atît pentru asta, atît pentru aia : era atît de absorbit de socoteli că nu-și dădea seama că vorbește cu glas tare : „Bănui că nu-ți mai rămîne multă pentru udat straturile cu flori !“ zise rîzînd cineva în albastrul-cenușiu al dimineții în momentul în care trecea cu roaba peste podul de la Mimente.

Era Deleuze, unul din poștașii comunei, care își încerca norocul cu undița, de pe pod, înainte de a se duce la serviciu la ora șapte. Reilhan lăsase mînerele, surprins și stînjenit ; cei doi bărbați schimbară cîteva vorbe neînsemnate. Libelule violete fluturau pe luciul apei, despicat din cînd în cînd de loviturile de bici obraznice ale păstrăvilor porniți la vînătoare.

Reilhan scoase tutunul, răsuci o țigară, muie hîrtia :

— Ție puțin îți pasă de secetă — linse țigara înainte de a o aprinde — locuiești la malul apei.

Se zăreau de aici, în zorii care se colorau văzînd cu ochii straturile de zarzavat din grădinița jalonată de verdele vaporos, striat de tije galbene, al sălciilor care o adăposteau de vînt. Un rînd de dulcișor o despărțea de căsuța poștașului, lîngă a cărei polată se înălțau unele peste altele cuștile cu plasă de sîrmă ale iepurilor. Toată această luxurianță comestibilă îmbălsămînd aerul cu miros de verdeață, pe cale de a se naște, pașnică, frumos

aranjată în lumina dimineții, era fascinantă pentru un om al pustiului, obligat să-și care apa, în timp ce alții aveau un rîu care le trecea pe sub pat !

— Și tu locuiești pe malul apei, zise poștașul cu subînțeles, făcîndu-se că privește atent la cîrligul undiței a cărui nadă o mîncaseră păstrăvii.

— Unde ? făcu Reilhan, înmărmurit.

Poștașul, cu o voce care repetă și-și dă osteneală s-o facă :

— Ți-am spus : și tu locuiești pe malul apei.

Reilhan îl privea fix pe Deleuze, care părea vizibil satisfăcut de efectul pe care îl avuseseră cuvintele sale.

— Îți bați joc de mine ?

— Nu-mi bat joc de nimeni. Știi că tatăl meu a fost funcționar la Primăria din Florac.

— Ei și ?

— Se ocupa de cadastru. Într-o bună zi, căutînd numărul unei parcele, a dat peste ferma ta. Maheux scria în registrul lui, valea Maheux. Deasupra locului de unde ești tu, pe hartă mai era un alt nume. Știi cum se numește muntele de acolo ?

Factorul aruncă din nou undița în apă ; se auzi un ușor „plici“ lichid.

— Se numește Aiqualette ; se pare că asta vine din limba latină ca Aigoual și că vrea să însemne „apos“.

— A ce ?

— Da, apos, acolo unde e apă. Dealtfel, izvorul tău cred că se alimentează de la o pînză subterană. Cei bătrîni știau ei ce spun ; dacă au numit muntele ăla Aiqualette, n-au făcut-o de florile mărului. Sub gospodăria ta sînt sigur că e plin de apă. Numa' uite, ar trebui să o cauți.

Aiqualette. Plin de apă sub fermă. Să o caute. Reilhan privea rîndurile de zarzavaturi, care, acolo jos, păreau că-l sfidează.

Capul i se umplea cu flori și cu verdeață ; într-o strălucire întrevăzu un fel de oază care semăna puțin cu cele care se găseau în vechea Biblie ilustrată a tatălui său, răsfoită pe cînd era copil.

— Eu, dacă aş fi în locul tău, ştiu ce-aş face, în loc să mă omor tot cărînd apă. Aş face-o să iasă din pămînt, mai sus de casă şi aş aduce-o pînă la mine. Simplu ca bună ziua.

— Şi dacă izvorul nu mai curge ?

— Tocmai : izvorul e una, muntele alta ; chiar cînd totul a secat, dedesubt e întotdeauna apă, închipuie-ţi. Dovada e că la Combebelle unde e granit, torentul nu seacă niciodată ; uită-te la el de aici : iese dintre plopi, acolo, îl vezi ? Tot ce-i înspre apus e calcar : o adevărată bucată de şvaiţăr. Chiar în faţă, lîngă peretele dinspre răsărit trebuie să sapi : în granit, sigur că dai de ea. Asta e. Dealtfel, toate fostele mine părăsite ajung să se umple cu apă.

Reilhan îşi aminti că, într-adevăr, cînd era pe şantierul tineretului la Villemagne, descoperise din întîmplare, în fundul văii Bonheur, o fostă galerie de mină complet umplută de apă, cu pereţii de beton mînjiţi de păcură şi unde rugineau piuliţele scripetelui ; un vagonet răsturnat zăcea în mijlocul grozamelor şi sporea impresia de nelinişte şi tristeţe pe care o lăsa oricui acest loc, de parcă foştii săi ocupanţi o părăsiseră în mare grabă. E adevărat că această deschizătură foarte largă plină pînă sus de o apă neagră şi îngheţată nu înceta să transmită închipuirii un fel de groază irezistibilă ; îţi imaginai acolo, dedesubt, adîncimi misterioase, o întreagă lume subterană lăsată în stăpînirea unor tenebre eterne, inerte şi lichide, şi a frigului. În jurul acestei mine plutea blestemul locului interzis. Erai atras fără să vrei ; oamenii care erau trimişi să taie lemne în partea aceea, sfîrşeau întotdeauna prin a ajunge în jurul intrării minei, încercînd să pătrundă cu privirea abisul verzui unde lumina însăşi, deşi apa era perfect limpede, părea că nu pătrunde decît cu silă.

Îşi mai aminti şi de puţul pe care tatăl său începuse să-l sape, descurajîndu-se repede, ca de obicei.

— Şi crezi că pînza e adîncă ?

— Eu nu sînt ghicitor şi nici descoperitor de izvoare, dar pot să-ţi spun că dacă locuiam eu acolo sus, de multă vreme curgea apă în cocioaba mea.

Apă la Maheux. Cuvintele astea aveau în ele ceva magic ; ipoteza luată în considerare se situa de atîta vreme la nivelul utopiilor, ca să nu spunem al minunilor irealizabile — de felul celor pe care nu le iei mai în serios decît descoperirea unei comori sau lozul cel mare la Loteria națională — încît virtuțile sale imaginare depășeau cu mult avantajele ei reale. Ca apa să curgă dintr-un robinet fără să te mai gîndești s-o economisești, apă curentă, proaspătă, vie, și nu apa moartă, întunecată și greoaie a bazinelor — părea un lucru la fel de necrezut ca și faptul de a pretinde că readuci la viață un cadavru. În așa măsură, încît uriașul se uita la interlocutorul său, cu coada ochiului, urmărindu-i privirea cînd dintr-o parte, cînd dintr-alta, spre a încerca să descopere în ea cea mai mică urmă de șiretenie, cea mai mică expresie suspectă ; dar nu, nimic nu arăta asta, omul avea aerul perfect convins : „Să mori de sete pe un castel de apă, asta e o chestie ! Eu în locul tău n-aș șovăi nici o clipă : ce riști ?“

La primăria din Saint-Julien sună ora șase. După o ultimă privire invidioasă către straturile de zarzavaturi ale poștașului, Reilhan prinse hulubele roabei și cei doi bărbați se despărțiră.

— După ce o să găsești apă, să mă inviți la tine să mîncăm o masă pe cinste, îi strigă de departe Deleuze.

Primele mașini începură să circule pe șosea.

Împingîndu-și butoiul, Reilhan simțea cum o crampă ciudată îi răscolește ușor măruntaiele, i se părea că încărcătura era mai ușoară ca adineauri, înainte de a se fi oprit la pod ; se gîndea la răzoarele de zarzavat. Dar era altceva. Ce anume, n-ar fi știut să spună exact. Era un fel de mișcare imperceptibilă în pîntec, ceva cam ca neliniștea pe care i-o provocau, copil fiind, apropierea vacanțelor și plecarea pentru marile aventuri în pădure. Oricum, această ciudată febrilitate îl făcu să piardă într-atîta noțiunea spațiului și a timpului încît se văzu, uimit, în vîrful coastei și deci aproape ajuns, fără să-și fi dat seama de drumul parcurs ca prin minune.

Jerbe de lumină cenuşii şi de un portocaliu aprins stropiră cerul în momentul în care soarele de culoarea jarului, dogoritor, deşi nu se înălţase, ieşi încet din cenuşile orizontului ca o planetă monstruoasă zămislită de pămînt şi înroşită încă de văpaia focului central. Ghiceai, numai văzînd depozitele de cenuşă care murdăreau orizontul tot mai mult în fiecare zi, că enorma cantitate de căldură strînsă acolo înăuntru e gata să aprindă totul pe întinderea uriaşă şi gălbuie a platourilor.

Nişte corbi trecură, nepăsători, slinoşi, şi se abătură peste castanii bătrîni din susul fermei. Reilhan întinse gîtul : nu se vedea nici un uliu. De la plecarea lui la Marvéjols, nu mai avusese ocazia să se gîndească la aiurelile astea : să tragi cu o puşcă proastă într-o ţintă inaccesibilă. Acum, avea altceva de făcut ; în fundul văii circulare îl aştepta o muncă grea despre care nu va spune deocamdată nimănui nimic. Aiqualette. Apă curgătoare ; fructe, zarzavaturi, ouă, animale.

Îşi gusta dinainte succesul singurătăţii sale trufaşe.

Cînd îl auzi sosind, ea ieşi în pragul uşii ; avea ochii roşii şi obosiţi ca ai unuia care n-a dormit, sau care, poate, a plîns.

— Ai fi putut să-mi spui că n-o să dormi acasă....

Apoi se opri înmărmurită :

— Dar eşti tot numai o apă, bietul de tine ! Du-te şi te schimbă că de nu o să cazi la pat... E scris că ferma asta o să-ţi mănînce zilele, ca şi pe-ale mele !

Punînd roaba jos, liniştit o lăsă să vorbească, apoi ridicînd mîna într-un gest pe care nu-l făcea de obicei :

— Dacă-mi face plăcere să crăp, e treaba mea...

Ridică butoiul şi se duse să-l pună la răcoare în bucătărie, pe două scaune apropiate ; apoi, îndreptîndu-se, cu faţa împurpurată şi vocea întretăiată de efort :

— Numai ţie să nu-ţi lipsească nimic, să ai butoiul de apă proaspătă în fiecare dimineaţă...

Ea îl privi ieşind, buimăcită : unsprezece mii cinci sute de franci ca să reziste pînă la seceriş şi cincizeci de litri de apă pe zi pentru nevoile casei, şi avea îndrăzneala să declare că ei nu-i lipseşte nimic ! Oare ce lucru

pe lumea asta le va veni de hac acestei încăpăţînări groteşti şi iluziilor sale ?

Se aşează la masă şi începu să cureţe mazărea — de la ea de-acasă, firește ! — intrigată de calmul lui neobişnuit. Ce nouă nebunie ascundea purtarea lui ? În ce ispravă aiurită avea să se mai lanseze ? Acum îi era frică de el ! Nu atît că o s-o bată, că o s-o brutalizeze, sau ceva asemănător. Violenţa lui era destul de zgomotoasă ca să nu depăşească anumite limite ; şi ea nu se îndoia că exista în el un obscur cod al onoarei care reducea excesul acestei violenţe la un spectacol foarte personal. Nu, era mai grav decît aşa ceva. Îi era teamă ca el să nu înnebunească.

Patruzeci şi opt de ore mai tîrziu, dis-de-dimineaţă, o bubuitură zguduia pămîntul şi se repercuta între pereţii văii circulare : Reilhan îşi declanşa prima explozie.

— Ce ai de gînd să faci cu tot praful ăsta de puşcă ?

Buimăcită cînd îl văzu cumpărînd deodată tot stocul ei de pulbere, bătrîna tutungioaică din Ferrières care vindea de asemeni cartuşe sau materialele din care să ţi le faci singur oamenilor din regiune de o jumătate de secol şi expunea ţigările şi tutunul simplu, în dulapul din bucătărie, îl privea atent prin ochelarii ei mici, rotunzi şi lucitori ; două mustăţi ascuţite prinse la colţul buzelor ca cele ale pisicii de mare — dădeau acestui chip uşor grăsun şi parcă gălbui un aer asiatic şi mercantil pe care derbedeii îl atribuiseră odinioară unui lung comerţ cu ţigări chinezeşti.

Reilhan numără fără să răspundă două mii cinci sute de franci pe faţa de masă de muşama (îi şterpelise chiar în noaptea aceea din rezervă). Douăzeci şi cinci de saci de pulbere neagră a cîte o livră fiecare : avea cîtăva vreme cu ce să sfarme stînca ; socotind o jumătate de livră pentru fiecare explozie asta însemna deci cincizeci de explozii şi costa mult mai ieftin decît dinamita, sigur

mai eficace, dar avînd un preț și așa destul de ridicat la care ar fi trebuit să adauge pe cel al fitilului, soluție de la început prohibitivă pentru mijloacele sale — în timp ce cu praful de pușcă era destul o grămăjoară mică într-o hîrtie de ziar răsucită în spirală, ce ținea loc de fitil ; e adevărat, trebuia să fugi puțin, dar treaba mergea foarte bine, o experimentase chiar în dimineața aceea cu ceea ce îi mai lăsaseră din pulbere ulii și corbii. O explozie ceva mai mică, lentă, destul de decepționantă din punct de vedere al zgomotului, un nor de fum care pornea fără nici o direcție și mirosea a nitrat, un vechi miros de luptă și de pămînt răscolit care mai plutea o clipă în jurul stîncii sfărîmate, ale cărei spărturi proaspete te făceau să te gîndești la o suferință mută, îngrozitoare, de nedescris. Tîrnăcopul și ranga de mină n-aveau să stea degeaba, acolo sus, în pădurea de fagi care domina Maheux-ul de la cinci sau șase sute de metri, și al cărei pămînt acoperit de mușchi umed și destul de moale vorbea despre o răcoare tainică și care, oricum, își trăgea de undeva umezeala pentru a-și păstra mlădierea. Pe lîngă corvoada apei care îi lua două ore în fiecare dimineață — dar ăsta era prețul victoriei — va putea, cel puțin pînă la seceriș, să se consacre în întregime acestei munci care îl și măcina de pe acum tot atît mai mult pe cît avea el însuși să macine muntele.

În clipa în care era gata să plece de la tutungioaică, își aminti că nu mai avea tutun aproape deloc, și întinse alți trei franci pe masa plină de muște ; îl băgă în buzunar și, cu sacul plin de praf de pușcă pe umăr, deschise ușa, învăluit deîndată de o atmosferă de cuptor.

— Preferi să păstrezi filonul numai pentru tine ?

Zeflemitoare, întrupare a necesității chibzuite, mercantilă și asexuată, femeia veni în spatele lui cu pași mărunți, ca să închidă ușa. Făcîndu-se că n-a auzit-o, el se întoarse ușor ca o barcă prea încărcată și se cufundă în pîcla cleioasă și orbitoare a după-amiezii.

Brîna începea cam la o sută de metri de cătun ; roasă pînă la os de trecerea turmelor, își arăta omoplații de calcar constelați de murdărie de oi, de la un capăt la

altul al platoului ; zăngănea şi răsuna sub picioare ca nişte cioburi de porţelan.

Pata verzuie care curgea, acolo în faţă, pe lîngă coasta dinspre răsărit a platoului şi acoperea pînă la jumătate o cută uriaşă de eroziune, era Aiqualette.

Acum că purta acest nume în el se simţea stăpînit ca un îndrăgostit de numele celei care îl obsedează. Numele însuşi îl făcea să se gîndească la acele păsări paradiziace cu picioroange care, umflîndu-şi penele, îşi execută dansurile războinice la malul mlaştinilor, pe picioare subţiri de-ai zice că se vor sparge ca o sticlă fină. Ori de cîte ori se gîndea la Aiqualette, totul îi ţopăia şi îi zbura în creier ca o bătaie de aripi multicolore.

Se opri ca să răsucească o ţigară, îşi puse sacul la umbra unui tufiş de grozamă înainte de a aprinde bricheta : atenţie la praful de puşcă ! Mai la stînga, exact deasupra falezelor, şi cam aproape la nivelul brînei, un dreptunghi roşu şi galben peticea platoul : era Grand-Terre, al cărui grîu nou acoperise deja de trei ori amintirea macabră care îl păta. Îngrămădirile de stînci subterane îl marcau ici şi colo cu pete goale, pămînt sărac, osos ca un torace de animal costeliv, oriental, famelic, al cărui păr tocit le permitea totuşi la trei persoane să supravieţuiască şi să trăiască. Acolo împuşcase iepurele acela mare, luna trecută ; la pîndă în noaptea aceea, în mastaba-ul în faţa căruia murise taică-său, îşi uşurase puţin inima trăgînd în animal foarte de aproape : poc ! Nici o mişcare ; mort !

Înspre dreapta, tăind dinspre nord cea mai mare parte a ţinutului Haut-Pays ca un uriaş terasament căruia căldura îi ştergea acum amănuntele telurice, muntele Lozère, aproape în întregime pleşuv, pustiu, planetar ; ceva mai jos şi mai aproape, dominînd Pont-de-Montvert în partea versantului său nordic şi osemintele cavernoase de la Saint-Julien îngrămădite la poalele versantului sudic, Bougès-ul îşi rotunjea şira spinării pletoasă, crestată de banda neagră a brazilor. Din vîrful Aigoualului, bastion de granit în spatele căruia în ceasul de faţă sudul hilar şi învins arde şi trosneşte de greieri,

pînă în vîrful muntelui Lozère ale cărui grohotișuri uriașe albesc orizontul ca o zăpadă bolnavă, fierbinte, cincizeci de kilometri de cer, de platouri, de păduri toride tremurau și se deshidratau în lumina pulverulentă. Spre răsărit, unde cerul ceva mai închis părea că reflectă cîmpurile de levănțică ale Contadour-ului, un nor de fum negru urca din mărăcinișurile în flăcări.

Acest fum îndepărtat înclinat spre orizont, care amintea vag vremea bombardamentelor de pe Ron, îi atribuia peisajului acel rol secund pe care i-l impun pentru puțină vreme evenimentele istorice ; de parcă fumul acesta ar fi trădat adevărata natură a acestui decor de obicei neviolat de timp, și ar fi implicat, ar fi cerut deodată nu se știe ce grabă.

El se scula foarte devreme, între trei și patru dimineața, astfel încît să termine corvoada apei și butoiul să fie la locul lui înainte ca arșița și nevasta să-i complice totul ; la întoarcere se străduia să facă cît mai puțin zgomot cu putință, se reconforta după acest efort care îi cam muia picioarele, cu un castronaș de lapte rece, ronțăia cîteva castane și se ducea la Aiqualette.

Soarele orizontal umplea poalele pădurii cu o lumină roșie, nu încă destul de fierbinte ca să usuce roua ce umezea plantele ; el traversa băltoace mari de mirosuri nemișcate, reci încă din timpul nopții și care mai reflectau fața nocturnă a lucrurilor. Cînd ajungea pe șantier, o lumină puternică îl învăluia și îi încălzea pe omoplați transpirația urcușului. Răsucindu-și prima țigară observa cu o mulțumire calmă progresele făcute în ajun, surprins de fiecare dată să le găsească mai importante decît se aștepta ; tot pămîntul și tot mormanul ăsta de pietre proaspăt smulse din peretele muntelui îi provocau o ciudată satisfacție, ca și cum ar fi fost vorba de o recoltă concretă, bună de vînzare, și nu numai de aceea imaginară, a unei munci zadarnice poate. Dar el nu-și punea întrebări asupra oportunității și asupra reușitei muncii sale decît atunci cînd aceasta nu-l acapara fizic : înainte de a adormi, uneori, chiar atunci cînd se cufunda în somn și cînd se găsea față în față cu o realitate ne-

cunoscută și dușmănoasă care părea că face ca totul să fie ridicol și zadarnic.

Foarte repede cazmaua și tîrnăcopul dăduseră peste un strat de granit destul de compact, pe care trebuise să-l atace cu ranga ; dar nu se servea de pulbere decît în ultimă instanță. În general, era de-ajuns să facă să pătrundă bara de fier vreo zece centimetri și să apese la celălalt capăt al ei ca să desprindă blocul care se rostogolea lîngă grămada de pămînt cu un zgomot înfundat. Atunci cînd blocul, prea greu, prea adînc înfipt în pămînt, rezista, el se resemna să folosească pulberea, dar nu folosea pentru fitil decît strictul necesar, chit că trebuia să alerge în goană pînă la primii copaci, care se aflau cam la vreo zece metri distanță, ca să se pună la adăpost.

Fitilul fiind înfundat mai bine sau mai rău. se întîmpla, uneori, ca explozia să nu se producă ; Reilhan relua operația împroșcînd cu insulte cerul — care nu se deschidea ca să-l lovească cu mînia sa după cum n-o făcuse nici în alte dăți ca să-i dăruiască binefacerile sale ; în acele momente, privea fără să vrea în direcția pereților stîncoși ca pentru a căuta o victimă mai substanțială pe care să-și verse furia, și dacă din întîmplare deasupra crestelor un uliu sau vreo altă răpitoare se rotea pe cerul senin, mînia îi trecea dintr-o dată, blestemele îi secau imediat pe buze, era cuprins din nou de vechea lui obsesie, lăsînd unealta de lucru și îndreptîndu-se spre fagul unde îi era atîrnată pușca, fără a pierde din ochi ținta vie și obsedantă care pentru cîteva clipe îl făcea să uite totul.

Sprijinea țeava pe o creangă, ochea îndelung, gustînd clipa aceasta în care își ținea prada la capătul armei și în care avea iluzia că are asupra ei o putere misterioasă. În sfîrșit, lovitura pornea, neînsemnată, jalnică, rupînd pe dată farmecul și lăsîndu-l de fiecare dată nenorocit și descumpănit pînă ce ochii îi cădeau din nou asupra șantierului și asupra găurii care începea să se facă văzută în munte, și după ce încărca la loc vechea „Chassepot“ se întorcea la munca lui, absent și tîrîndu-și picioarele pînă cînd îi revenea iar pofta de lucru ; în

general, alegea aceste momente de nehotărîre ca să facă o pauză, să răsucească încet o ţigară, scăpăra un chibrit sau freca rotiţa brichetei cu o lovitură de palmă, aprinzînd la aceeaşi flacără şi ţigara şi fitilul pulberei care turbura liniştea matinală cu o explozie surdă şi lentă al cărui praf şi fum coborau leneş panta şi puneau între ea şi soare un văl gălbui prin care cădea o lumină ca de eclipsă.

Depunea armele către prînz, atunci cînd valurile unei călduri dense, untoase, umpleau pînă sus uriaşa depresiune a văii circulare făcînd să pornească din ierburi şi din pămîntul răscolit mirosuri uscate şi violente ; se ducea să se aşeze sub un fag, îşi trăgea plosca, înghiţea un gît de apă încît destul de proaspătă, ronţăia cîteva castane, o bucată de brînză tare şi alcalină, mestecînd din ochi în timp ce mînca pămîntul strîns în faţa lui şi sfărîmăturile de stîncă — a căror cantitate părea că se micşorează pe măsură ce-i creştea oboseala, printr-un fel de compensaţie negativă. Înainte de a-şi relua lucrul, se odihnea pînă la ora două ; cel mai adeseori se scula brusc din somn avînd senzaţia că-l arde soarele pe faţă ; i se întîmpla uneori să stea cîteva clipe ca să-şi dea seama ce-i cu el, fie că era pe jumătate adormit, fie că soarele rotindu-se schimbase suficient locul, luminîndu-l în aşa fel de părea altul. Cu gura deschisă, cu braţele şi umerii căzuţi, privea prostit săpătura înecată de lumina pe care stînca — rană vie, o reverbera într-un fel orbitor.

Încet, cu părere de rău parcă, îşi lua iar unealta în mînă şi încetul cu încetul ziua pornea din nou la drum în ritmul braţelor sale către plajele vineţii, pline de răcoare şi de umbră unde ajungea pe înserat.

Era ceasul în care lumea din jurul lui începea fără grabă să trăiască cu toate plantele şi toate animalele sale ; după cumplita furie solară care deteriora decorul scoţîndu-i în evidenţă rănile şi uzura cu o indecenţă orientală, păduchioasă, care îngloba zona industrială şi cocioabele famelice, atmosfera îşi regăsea ceva din aerul ei

lichid din zori, prospețimea de iarbă a umezelii din amurg urca din adîncurile văilor deja vineții unde începeau să se aprindă ici și colo, vizibile de la șantier, lumini sulfuroase, pe care venirea nopții le revela în locurile unde erau ferme și cătune. Exista în fiecare seară în acest moment un imbold pașnic și mai domestic, dorința de a te afla la o masă cu alte persoane, de a bea și de a mînca în tovărășia acestora, de a traversa încet satele fremătînd de zgomote și de voci care discută, la ceasul cînd fetele se lasă sărutate în umbra vanilată de briantina părului lor, sau de emanația dulceagă și drăgăstoasă a teilor, la ceasul cînd bărbații voinici și păroși de cincizeci de ani își cheltuiesc la „petancă" ultimele cartușe politice sau sexuale, la ceasul în care bătrînii ce stau jos sub platani dau din cap, își dezgroapă vechile lor osîndiri, uitînd că vor muri în noaptea aceea și că toată povestea asta scurtă va fi fost fără importanță.

Mai departe, acolo, la malul mării, sau în desișuri, în jurul balurilor publice, există unii cărora puțin le pasă că viața are sau că n-are importanță, care iubesc ritmic și juisează desfrînat, precum pisicile.

După ce își strîngea uneltele și le înfășura într-o prelată pentru ca roua dimineții să nu i le ude, cobora cu pași mari fericiți, călcînd ierburile moi de umezeală și pămîntul elastic care-i făcea oboseala mai ușor de dus. Realitatea pe care o cobora cu el — lupta împotriva muntelui, însămînțată cu orizonturile largi și cu acea incertitudine incomparabilă a aventurii pe care o aduce un imens viitor nesigur — îl făcea să o uite pe cea care îl aștepta acolo jos în fața ușii, realitatea buzelor strînse, a nasului trist, a mîinilor lacome, dornice să manipuleze altceva decît promisiuni și neavînd ce face cu incertitudini lirice : realitatea dușmănoasă care drămuiește și care speculează, congenital frustrată, ciuruită de pofte ca o perniță de ace, reducînd totul la proprietatea imediată a lucrurilor, zgîrcită în pat, în fața morții, căreia nu îi dă nimic, sau cel mult cu jumătate de gură, zgîrcită pînă și la closet, femei veșnic constipate, care refuză în același timp să dăruiască indiferent ce lumii, dacă nu pot să conteze dinainte pe un profit mizerabil, pierzînd

totul pentru că vor să cîştige orice din nimic şi preferînd economia şi înţelepciunea mediocră a călăilor portofelelor, nebuniei care merge cu mîinile în buzunarele goale şi care îşi duce tot bagajul în cutia capului. „Ai să ne duci în sapă de lemn... O să sfîrşim ca biata maică-ta, iar m-a muşcat azi dimineaţă... Măcar fratele tău a înţeles şi sigur că se amuză bine în Elveţia... Cînd te gîndeşti că trăiam atît de bine singură la Mazel-de-Mort... Dacă tu crezi că o s-o scoatem la capăt pentru că faci o gaură în munte, dacă crezi că o s-o ducem mai bine pentru că ai să faci să curgă apa pînă aici, Dumnezeu ştie după cîţi ani de săpat ca la ocnă... O să crăpi, o să crăpi, în timp ce alţii se îmbogăţesc, se dau bani şi ajutoare în dreapta şi stînga şi noi stăm pe loc, aşteptînd ca cerul să ne verse cornul abundenţei. Uneori mă întreb dacă nu eşti nebun."

Într-o seară, fără a-i răspunde mai mult decît în alte dăţi, îşi făcu o boccea din pătură, îşi băgă în buzunar tutunul, doi sau trei pumni de castane, luă felinarul de vînt şi urcă să doarmă acolo sus, sub cerul prăfuit de stele, în mijlocul nenumăratelor murmure ale nopţii. Luna aluneca pe frunzişurile netede, strălucind pe ierburi cu mii de scînteieri. Noaptea era atît de liniştită încît nu se auzea nici măcar răsuflarea pădurii. Deasupra lumii oamenilor, neutralizată de întunecimi şi de somn, trilurile privighetorilor prin obscuritatea luminoasă creau un alt univers de o seninătate fastuoasă, nepăsătoare la deosebirile care îi fac nefericiţi pe oameni. Zgomotul unui motor ţîşnea uneori o clipă, impur, accidental ca o zgură în apa limpede ; foarte repede, huruitul indiscret se stingea în canalele muntelui, noaptea se întorcea la seninătatea ei stelară, luxoasă, inumană, străină de timp, fără amintiri, fără început nici sfîrşit — asemănătoare chipului inexpresiv al unei divinităţi.

Într-o seară, în clipa în care era gata să-l cuprindă somnul, zări pe celălalt versant al văii circulare o mulţime de scîntei albastre, ca o dîră de pulbere fosforescentă, care suiau panta de-a lungul marginii pădurii ; ridicat pe coate, urmări cu privirea înălţarea acestei scînteieri asemenea celei a stelelor, şi care, cu acea libertate

și acea obrăznicie pe care o au animalele și lucrurile în absența omului, făcea să treacă chiar sub ochii săi un strop din calea laptelui. Cînd această pulbere de stele atinse vîrful muntelui, ea dispăru încetul cu încetul, amestecîndu-se în noaptea albăstruie de vară și el rămase multă vreme cu gîtul întins, cu respirația tăiată, cu ochii ațintiți în direcția în care dispăruseră scînteile vii, lăsîndu-i tristețe și nehotărîre în minte — un ac subțire de singurătate în coșul pieptului, ca și cum i-ar fi părut rău că nu putuse să le urmeze acolo unde plecaseră.

După cîteva ore de somn mineral, de îndată ce simțea că frigul dimineții îi cuprinde umerii, se scula, se întindea, se elibera zgomotos de ceea ce rumegase, pe sus și pe jos, și se bucura, cu o singură privire aruncată spre șantier, de rodul și de progresul muncii sale zilnice. Lumina palidă și incoloră care atingea crestele munților învăluiți încă în întuneric făcea să iasă în evidență pe iarbă, încetul cu încetul, petele mai deschise ale stîncilor sfărîmate și a grămezii de nisip cenușiu. Primele păsări se scuturau pe crengi și începeau să se fugărească și să se certe printre diferitele paliere ale arborilor sau ale boschetelor în care se aflau. Se simțea urcînd prin pădure mirosul grozamelor ude — un miros rece, înțepător. Lumea în jurul lui continua să trăiască în virtutea impulsului său inițial — care nu era cel al oamenilor — fără griji și fără planuri, integrat total în strălucirea unei clipe de creație care dura de cîteva miliarde de ani.

Dar el trebuia totuși să se întoarcă printre oameni, să coboare cu roaba și cu butoiul la Saint-Julien, să treacă pe sub ferestrele celor adormiți care aveau apă în bucătăriile lor și pe care îi vedea uneori stropindu-și călțunașii și fasolea învăluiți de mireasma pămîntului umed, continuare firească a mirosului pîinii calde ce ieșea prin fereastra de la pivnița brutăriei și care făcea zilnic să-i lase gura apă atît de tare încît într-o dimineață nu mai avu curajul să reziste ispitei și, ghemuit în fața ferestrei, îi întinse brutarului uluit o monedă de zece centime în schimbul căreia primi o jumătate de

jimblă caldă şi bine coaptă pe care o devoră cu nasul înfundat în miez ca un cîine flămînd cu botul în ciorbă.

Dealtfel, tot lucrul lui de fiecare zi îl făcea să-i fie foarte foame ; nu dăduse niciodată multă atenţie hranei, fiind întotdeauna mai însetat de aer curat şi de spaţii întinse decît dornic de o masă îmbelşugată. Dar sobrietatea sa începea să-i pretindă o mîncare mai substanţială decît bajana cea fără culoare şi fără gust care îi umfla stomacul dar nu-i întărea deloc muşchii. Astfel îşi luă obiceiul — sau mai precis şi-l reluă — căci exploatase pînă acum foarte mult şi cu îndemînare merindele naturale în timpul lungului său refugiu pe înălţimile de la Ferrières — să pună capcane în fiecare tufă de grozamă, la două sau trei sute de metri de lăcaşul său şi să meargă să adune în fiecare dimineaţă cîţiva pietrari striviţi pentru că îşi petrecuseră noaptea între două pietre şi pe care îi frigea de îndată ca pe vremurile bune cînd praştia lui vîjîia în jurul gropii de lături. Numai cît muşca de trei ori din ei şi nu mai rămîneau decît ciocul şi ghearele : asta îi mai dădea puţină putere ca să atace muntele, furnică uriaşă, carnivoră, ale cărei lovituri de tîrnăcop le înnebuneau pe semenele sale microscopice care îşi cărau ouăle mari şi albe năpustindu-se către cămări mai adînci.

Ajunse pînă către mijlocul lui august fără să-şi fi dat seama cum au trecut cele trei săptămîni irosite la săpatul muntelui Aiqualette. Şi totuşi, galeria măsura acum şapte sau opt metri în adîncime ; uneori, dimineaţa, sculîndu-se, privea deschizătura mare de deasupra grămezii de pămînt şi de stînci sfărîmate şi i se părea de necrezut că realizase o astfel de ispravă de unul singur şi în atît de scurtă vreme : avea impresia de fiecare dată că abia începuse.

Acum că atinsese această adîncime, înaintarea subterană, — deşi îi aducea anumite avantaje : răcoare, umbră — şi în caz de vreme rea, de furtună în timpul nopţii, putea oricînd dormi pe pămînt uscat — îi punea în schimb noi probleme. Probleme de susţinere : ar fi fost grozav de imprudent, cu toate că stînca era destul de compactă pentru a se susţine singură, să continue să

sape şi mai ales să zdruncine bolta cu explozii fără a o consolida cu o armătură ad-hoc. Armătura o avea acolo, i-o furnizau fagii care îşi răsuceau muşchii noduroşi şi satinaţi în jurul galeriei, şi pe care părea că un anume mimetism îi făcuse cenuşii ca graniturile în mijlocul cărora se aflau. La fiecare metru două grinzi verticale şi una orizontală, aceasta din urmă sprijinită la nevoie de un stîlp central, dădeau o siguranţă aproape absolută : dealtfel nu-şi făcuse el prima ucenicie de săpător la mina de la Villemagne, pentru a cărei lemnărie trebuise să taie trunchiuri de dimineaţa şi pînă seara ? Ştia cum se taie oblic capetele grinzilor şi cunoştea arta de a căptuşi cu lemn pereţii galeriilor ca nimeni altul ; hotărît, soarta îţi rezervă tot soiul de surprize. Cine ar fi zis pe atunci că toate astea îi vor servi cîndva ?

Dar mai era şi un alt imperativ : trebuia ca galeria să aibă o uşoară înclinare spre *exterior :* altfel spus, era absolut indispensabil să sape urcînd.

Într-o dimineaţă făcuse această descoperire idioată şi capitală încercînd să rostogolească afară un bloc destul de mare de stîncă ce nu părea că vrea să se lase împins şi refuza categoric să iasă ; după ce-l împroşcase din plin cu insulte, începuse să-i vorbească frumos : fără acest incident, şi-ar fi dat el oare seama că galeria avea mai curînd tendinţa să coboare spre interiorul muntelui ? şi în acest caz, chiar dacă ar fi atins pînza de apă, cum ar fi putut apa să urce panta, dacă nu prin mijloace artificiale complicate şi costisitoare ?

În ziua aceea îşi petrecu o parte din dimineaţă ca să construiască o nivelă cu apă improvizată dintr-o sticlă de limonadă pe mijlocul căreia lipise două benzi de leucoplast paralele care arătau locul unde trebuia să se oprească bula de aer, cînd sticla era plină de apă. O sticlă şi nişte bucăţi de leucoplast care rămăseseră de pe vremea accidentului fratelui său şi pe care le descoperise într-o gaură din peretele podului, chiar deasupra capului mamei sale care îl privea, ghemuită în paie, cu ochii ficşi, dar nici moartă, nici uscată, în ciuda căldurii înăbuşitoare de sub plăcile de ardezie ale acoperişului, în acest anotimp : „Nu crezi că ar trebui s-o scoatem pe

bătrînă de-acolo de sus ? — N-ai decît s-o duci la ospiciu, la urma urmelor e mama ta şi nu a mea, am şi aşa destulă bătaie de cap ca să-i duc sus supa şi să-i spăl fundul în puturoşenia asta şi numai cu un nenorocit de litru de apă !" Războiul se declarase deschis între ei de astă dată.

Începea să se pună problema luminii în fundul galeriei, tot mai încet luminată în fiecare dimineaţă şi tot mai repede întunecată în fiecare seară, atît din cauza adîncimii care creştea, cît şi a micşorării zilelor, sensibilă încă de la începutul lunii august ; lucra la flacăra tremurătoare a două lumînări ce-i încadrau fiecare mişcare cu umbre dezordonate. Socotise că iluminatul subteran îl costă zece bani pe zi, ceea ce nu era o avere dar în sfîrşit avea interes să dea de punga de apă cît mai repede posibil.

Deşi mai puţin gravă, ultima problemă era poate cea mai supărătoare : să dea afară resturile din mină. Pînă acum căra stîncile pe burtă sau le făcea să se rostogolească pe pămînt cînd erau prea grele ; dar de acum înainte, distanţa de parcurs făcea această treabă tot mai obositoare.

Se impunea folosirea unui vehicul oarecare ce i-ar fi scutit toate aceste manipulări incomode, acest neîncetat du-te — vino cu plăcile grele sprijinite pe stomac sau cu sacii de iută atît de umpluţi cu pietre că erau gata să plesnească. Şi care bineînţeles că nu se codeau s-o facă, păcătoşii !

Roaba.

Era singura soluţie.

Dar pentru asta va trebui s-o coboare în fiecare dimineaţă, căci altfel cum să care butoiul, atîrnat de gît, ca un butoiaş de ţuică la gîtul unui Saint-Bernard ? O să fie şi aşa destul de greu s-o aducă pînă aici, fără drum, printre mărăcini, buşteni, stînci şi pe o pantă de-ţi intra iarba în nas ! Ar fi fost curată nebunie să repete această ispravă în fiecare zi. Îşi privea mîinile, le punea pe piept : maşinăria fie ea cît de solidă, mai de vreme sau mai tîrziu, dacă o s-o ţină aşa, tot o să se facă praf...

Se simți năpădit de un val subit de descurajare. Ieși cu pași rari din grotă, se opri pe vîrful grămezii de pietre, în lumina orbitoare de august și, ca și cum deodată și-ar fi pierdut încrederea în sine, în ceea ce făcea, toate bucățile de stîncă îngrămădite unele peste altele sau împrăștiate în iarbă, gaura neagră deschisă în munte îi părură o muncă deșartă, istovitoare și foarte ciudată — da, într-adevăr, opera unui om pe jumătate nebun. Se întrebă dacă toate eforturile lui aveau să servească la ceva, dacă nu era timp pierdut și multă muncă irosită că se lansase fără să gîndească mai bine într-o operație atît de ambițioasă și care se dovedea a fi încetul cu încetul peste puterile sale. Privind la picioarele lui spre toate pietroaiele scoase din mină, avu impresia că erau ruinele edificiului său imaginar care se prăbușiseră numai din cauza unei roabe. Ruinele proiectului său.

Se duse să se așeze lîngă un copac, simțind în el un gol imens ; nu mai avea nici măcar dorința să fumeze care îi răsplătea, de obicei, o parte din munca îndeplinită. Și nici dorința să tragă cu o pușcă proastă într-o țintă inaccesibilă : privea uliul planînd liniștit la verticala șantierului, fără să facă vreun gest spre arma care atîrna, încărcată, de cracă. Ăla n-avea decît să planeze cît poftește, lui îi era silă de tot. Se lăsă năpădit de gînduri somnoroase și nu se mai mișcă ; numai gîndul să coboare la Maheux ca să ia roaba îl copleșea părîndu-i o muncă de nerealizat, supraomenească. Se vedea încovoiat pe pantă, împingînd tot muntele cu umerii, înhămat la o roabă în care — atunci cînd se întorcea să vadă ce atîrnă așa de greu înăuntru — constata că se aflau nevasta și mama sa. Încerca să le facă să plece dar ele rezistau și se agățau cu toată puterea.

Deodată, hulubele îi rămaseră în mîini, și văzu cu groază roaba în care gesticulau cele două femei apucînd-o pe pantă și luînd viteză. Scoase un geamăt surd, ca și cum s-ar fi smuls el însuși din această cădere dînd violent din picioare, și se trezi brusc : era aproape noapte ; probabil că adormise de oboseală și avusese un coșmar.

Crezu că auzise un zgomot anormal și ascultă cu luare-aminte : nu era decît niței vînt care sufla din cînd

în cînd printre copaci. De multă vreme nu mai bătuse vîntul — de săptămîni de zile nici măcar o adiere : vara nu era decît un bloc enorm de căldură în care era învăluit totul ca într-o oală cu grăsime în clocot. Cele cîteva suspine care agitau frunzele fagilor păreau tot atît de promițătoare și de miraculoase ca și glasul mării după traversarea unui pustiu. Se ridică în picioare și avu chef să se ducă să fumeze o țigară acolo sus, deasupra șantierului, spre vîrful muntelui unde valul de aer proaspăt aducea vești din largul îndepărtat.

Noaptea, plină de stele de deasupra sa, era complet întunecată înspre apus — afară de unele momente în care o clipire luminoasă de intensitate variabilă făcea să apară arhitectura și planurile succesive ale unor munți și locuri necunoscute, imagini pe care retina nu avea timp să le fixeze și care lăsa numai să se zărească la fiecare din flash-urile ei uriașe caverne fosforescente suspendate între cer și pămînt. Această iluminație tăcută și sacadată amintea, mai mult decît o furtună îndepărtată, acele lumini intermitente și de forță inegală pe care bombardamentele le făceau să palpite noaptea deasupra Ron-ului și a orașelor din răsărit.

Așezat pe un buștean în mijlocul luminișului osos, ce părea o tonsură pe vîrful muntelui, își fuma gînditor țigara, pîndind cel mai mic semn, cea mai mică schimbare a vîntului, cea mai infimă creștere a intensității clipirii electrice, care ar fi părut să anunțe că furtuna ce se stîrnea sau care poate că se și dezlănțuise pe pantele de la Aubrac sau mai sus de Rodez avea să vină să-și rupă norii aici și să schimbe cursul verii. Dar repetarea slabă a fulgerelor continua să ilumineze scurt și fără zgomot decorurile de nori verticali și, puțin cîte puțin, păru că slăbește și se întrerupse de tot după cîtăva vreme, lăsînd fondul peisajului cufundat în întuneric, ca o scenă de teatru în fața căreia s-au stins luminile rampei. Puținul vînt care suflase adineauri se culcase iar la pămînt ; era o tăcere nemaipomenită, nu se mai auzea nici un cîntec de insectă, nici cel mai mic foșnet în ierburi : s-ar fi spus că toate ființele vii părăsiseră aceste înălțimi și că el era ultimul lor locuitor. Se simți ciudat

de stingher rămînînd complet singur mai multă vreme în mijlocul pădurilor tăcute, în fața acestui orizont tenebros și mut, sub cerul negru și fără lună pe care tremurau presărate ici și colo stelele — mai rare, parcă, decît în celelalte nopți, ca și cum cerul însuși ar fi dezertat într-un fel în seara asta. Se hotărî, pentru o dată, să nu mai petreacă noaptea afară și să doarmă în galerie : această noapte moartă, pustie, cuprinsă de nu se știe ce amorțire, nu-i vestea nimic bun și poate că momentele dezagreabile prin care trecuse în acea după-amiază îi întăriseră și ele senzația asta, dar după ce se chirci în fundul tunelului, unde, cu lumînarea aprinsă, fumă o ultimă țigară, avu o ciudată stare de mulțumire simțindu-se înconjurat, protejat de tot ce era afară, de mii de tone de stîncă ; acolo înăuntru era ca o cîrtiță în vizuina ei : după ce suflă în lumînare și se înveli cu pătura, adormi în fundul galeriei sale subterane ca un copil în brațele mamei.

Spre miezul nopții, o explozie înspăimîntătoare îl sculă din somn ; trezit brusc, crezu că totul sărise în aer și că va fi acoperit sub dărîmăturile minei ; cu inima bătîndu-i nemaipomenit de tare se repezi afară și fu întîmpinat de o uriașă lumină orbitoare care sfîșie noaptea pentru a lăsa imediat să fie iar cuprins de întuneric decorul pe care i-l smulsese acestuia pentru o clipă ; lumina fulgerătoare fu urmată de zgomotul asurzitor, prelungit, al cavernelor de nori care se formaseră deasupra platoului, în timp ce el dormea. Vuietul se repercuta în diferitele cavități pe care ecourile lor le săpau pentru auz cam peste tot cerul ; crezu că simte cum i se cutremură pămîntul sub picioare. Fiecare trăsnet se năpustea și răsuna în mijlocul văii cu violența unei bombe. Ceea ce le făcea și mai înfiorătoare, era faptul că nu cădea nici o picătură de ploaie ; nici măcar vîntul nu mai sufla. Dealtfel nu asista pentru prima dată la una dintre acele furtuni uscate care înspăimîntă femeile, copiii, animalele prin violența și desimea fulgerelor lor, și care nu de puține ori incendiază pătulele și pădurea. Uneori, cînd fulgera, s-ar fi spus că cerul se rupe cu un zgomot foarte material de stofă care se sfîșie, de o răutate de necrezut.

Închidea ochii pe jumătate şi-şi trăgea capul între umeri. Avea un sentiment de ură pentru această risipă gratuită de zgomot şi de electricitate care zguduia şi incendia cu salvele sale înălţimile nopţii fără să fie în stare să verse o picătură de apă. Şi cînd te gîndeşti că exista în norii aceştia ceva care să-i curme deîndată necazurile ! S-ar fi terminat cu corvezile la Saint-Julien, cu timpul pierdut, cu munca de ocnaş ; s-ar umple cisternele (cu toate pantele care o alimentau, putea să se umple într-o noapte) ; izvorul ar începe iar să curgă, s-ar umple şi bazinul, s-ar duce chiar de mîine dimineaţă să aducă roaba, nevastă-sa nu l-ar mai hărţui cu reproşurile ei fără sfîrşit, poate că ar consimţi să devină din nou femeie, pentru că de luni întregi, cu tot bazinul, cu tot iepurele, cu toţi cei unsprezece mii cinci sute de franci, abstinenţă totală !

Furtuna continua să-şi facă de cap — un adevărat foc de artificii nocturne care iluminau platoul cu lumina lor rece numai ca să-i necăjească pe oameni şi să semene groaza printre animale.

— Dacă-ţi închipui că mă sperii, urlă el între două tunete.

Ieşi cu capul gol şi scuipă spre cer ; i-ar fi plăcut ca acesta să aibă un chip, să fie o persoană ca să poată să-l insulte mai bine. Era poate unul dintre motivele pentru care ura el cel mai mult universul, atunci cînd acesta îi dădea impresia că-i stă împotrivă : că-i pustiu, că nu-i cineva căruia să-i arăţi pumnul, pe care să-l înjuri.

Dar la ce bun să se obosească de pomană ? Mai bine să intre iar în grotă şi să rămînă acolo toată noaptea.

O să aibă tot timpul în zori să cugete la ce-i de făcut.

Degeaba se suci şi se răsuci în toate chipurile sub pătură ca un cîine în fundul coteţului, cu neputinţă să adoarmă iar. Cînd îşi spunea că trebuie să renunţe, să plece, să lase totul baltă şi să se angajeze la mina de cărbuni ; cînd îi revenea curajul şi hotăra să continue lucrul, fără să se mai gîndească la viitor, să coboare la Maheux de cum s-o lumina de ziuă ca să ia roaba ; se va duce să aducă apă cu două damigene de zece litri, una

în fiecare mînă : Oacheşa n-avea decît să se descurce şi cu atîta. Un moment se gîndi să înhame calul la un soi de sanie improvizată, aşa cum se făcea în vremuri trecute în fundul minelor de cărbune ; dar îşi dădea bine seama că galeria înţesată de stîlpi de susţinere nu va permite uşor trecerea animalului, nemaivorbind de faptul că acestuia îi va fi teamă să intre în coridorul întunecat : şi aşa era un întreg circ ca să-l facă să intre în staulul a cărui uşă era mult mai joasă şi mai strîmtă decît cea a vechiului său grajd de la Mazel-de-Mort.

Din cînd în cînd se scula ca să vadă ce mai face furtuna : mereu aceeaşi zarvă, mereu aceleaşi mari spărturi orbitoare în care se materializau copaci, stînci, munţi, prăpăstii şi nori şi i se păru că aude vocea tatălui său, într-o noapte, în timpul unei furtuni groaznice care distrusese recolta : „Şi în faţa Celui Veşnic a fost un vînt puternic şi aprig care sfîşia munţii şi sfărîma stîncile ; Cel Veşnic nu se afla în acel vînt". Dădu din umeri. Era foarte posibil ca Cel Veşnic să nu se fi aflat în toată această hărmălaie, şi în fapt te puteai întreba ce putea să caute în toate astea.

Merse să se culce din nou şi iar se lăsă prins în angrenajul obsesiilor sale fără a izbuti să scape de ele, adormind.

Atunci se sculă, aprinse lumînarea, răsuci o ţigară, trase cîteva fumuri amare, dar era propria lui fiere care, de supărare, de furia neputinţei, i se urca în gură. Ca să-i treacă timpul, izbi de cîteva ori cu tîrnăcopul în stîncă, dar uşor, fără convingere ; trebuie spus că se simţea destul de slăbit, pentru că nu mai mîncase nimic de cînd ronţăise cele cîteva castane de ieri dimineaţă ; de ieri dimineaţă, căci probabil că se găsea acum pe celălalt versant al nopţii. Se năpusti afară, crezînd deodată că aude un răpăit pe frunziş : nu, era o rafală puternică de vînt care încovoia copacii şi înălţa vîrtejuri de praf şi de frunze uscate, şi chiar de data asta, tatălui său i-ar fi fost uşor să afirme că Cel Veşnic lipseşte şi din acest vînt brutal care biciuia pădurile şi îi arunca pumni de nisip în faţă. Oamenii au făcut întotdeauna ca lucrurile să spună orice, orice care să le convină : e bine, ceea ce

ţine de Dumnezeu, e rău ceea ce nu este El. El unul n-a spus niciodată mare lucru ; binele şi răul sînt atît de amestecate pe pămînt, încît te întrebi El ce rol joacă ?

La capătul puterilor şi chiar la capătul furiei, întinse braţele spre norii grei, negri, care se îngrămădeau peste Haut-Pays : Oh ! Măcar de-ar putea să plouă... Dar nu simţea între degetele lui răsfirate decît un vînt uscat şi aproape călduţ care aluneca precum nisipul. Blestemată vreme ! Blestemat ţinut ! Blestemat pustiu în care grîul, mîine dimineaţă, va fi călcat în picioare de acest vînt stupid obtuz ca o cireadă de tauri ! Şi taică-su care, în fiecare zi, nu se aşeza niciodată la masă în faţa păsatului de castane fără a rosti cu un glas sfîrşit, de muribund : „Doamne, noi Îţi mulţumim pentru binefacerile cu care ne copleşeşti". Dacă I s-ar fi mulţumit pentru toate necazurile, viaţa întreagă n-ar fi fost decît un lung şir de acte de recunoştinţă. Astfel acum, trebuia oare să creadă, asemenea profetului Ilie în faţa grotei din muntele Horeb, că Domnul nu se află în acea flacără roşie pe care o vede crescînd şi întinzîndu-se, aţîţată de vînt, peste landa dintre Maheux şi Mazel-de-Mort, pe care căzuse trăsnetul, dînd foc fără îndoială tufelor de mărăcini şi ierburilor uscate ? Dacă incendiul nu se mulţumea să ardă cîteva hectare de landă, şi sărea peste albia torentului, devorînd pădurile înţesate de răşină, era El sau nu era El în acest nou dezastru ? Chiar în acea clipă a nopţii tromba de apă veni la momentul potrivit să-i dea răspunsul ei grosolan, şi nu era nevoie să fii expert în materie ca să înţelegi că Cel Veşnic nu participa nici la acest potop brutal, orb, care poate că stinsese pe loc incendiul de pe masivul Ferrières, dar care, de altă parte, ca şi cum şi-ar fi cerut plata pentru acest serviciu, făcea recolta una cu pămîntul. Dumnezeu nu striveşte grîul oamenilor ; dealtfel, e probabil că El nu se interesează deloc şi în nici un fel de ceea ce creşte pe pămînt.

Sprijinit de peretele de granit al grotei sale, Reilhan era pe cale să se iniţieze în logica implacabilă a lumii. Privea la lumina fulgerelor cum cădeau şi se rostogoleau pe pămînt torentele de apă care umpleau pînzele subte-

rane şi cisternele, reînsufleţeau pădurile descărnate şi duceau în fundul văilor ogoarele cultivate. Nu li se spusese întruna, pe cînd erau copii, că Dumnezeu dădea cu o mînă şi lua cu amîndouă ? „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvîntat.“ Mare porcărie, zău !

Se culcă din nou, scîrbit, obosit de atîta absurditate, şi adormi de data asta pe loc, aşa cum se întîmplă adesea atunci cînd plouă mult.

Cînd se trezi, se luminase de ziuă : o zi cenuşie, apăsătoare şi umezită de o ploaie măruntă şi răcoroasă. Afară, trase în piept cu nesaţ aerul umed, care mirosea a pămînt şi frunze putrede, a melci şi a păduri plouate. Se auzea fremătînd printre copaci doar un vînticel. Era ca un murmur dulce şi uşor care anunţa pur şi simplu sfîrşitul necazurilor sale şi probabil de asemenea începutul unor noi dezastre, fiindcă pe pămînt altfel nu se poate. Atunci se înfăşură în pătură, căci era niţel cam răcoare şi rămase în pragul minei, ascultînd zgomotele lumii, freamătul plăcut al ploii pe frunziş, picurul apei pe sub crengi, o întreagă muzică care după luni de muncă, de necazuri, de secetă, vorbea despre împăcare şi pace. Nu era nevoie să-l amesteci pe Cel Veşnic în toate poveştile astea cu nori, cu vînt, cu ploaie, cu fulgere şi cu tunete. Celui Veşnic nici că-i pasă. Cel Veşnic joacă un joc atît de greu de înţeles, încît te întrebi dacă în spatele tuturor acestor poveşti nu sînt cumva numai amăgiri.

Ceva mai tîrziu, către orele şapte sau opt, pe cînd cobora spre casă ca să mănînce ceva (nu-i fusese niciodată atît de foame) peisajul începu să se lumineze şi să crească, păsările îşi zburliră penele, schimbînd între ele, aproape fără glas după o noapte atît de grea, un fel de mici scîrţîituri ruginite. Vîntul, care sufla uşor, părea că poartă ici şi colo băltoace de cer de un albastru minunat, nou, strălucitor ca emailul.

Atunci cînd soţia sa îl auzi venind îi deschise uşa şi înaintă cîţiva paşi spre el ; nu părea nici veselă, nici tristă.

— Mama a murit azi-noapte, spuse ea încetişor.

Şi îi puse o mînă pe umăr.

Pagubele erau considerabile : mai mult de jumătate din recoltă pierdută. Trebuiau să aştepte două sau trei zile de soare plin ca să vadă ridicîndu-se cît de cît firele cîmpurilor. Izvorul gîlgîia, cisterna era aproape plină, bazinul avea să se umple curînd şi el, anotimpul era salvat, numai cutia de fier n-avea să se mai umple.

Dorea să termine cît mai repede munca obişnuită a secerişului, obositoare din cauza drumurilor pe care le cerea : pămîntul cultivat cel mai aproape de fermă se găsea la o jumătate de oră de mers. Într-o bună zi, totul avea să se schimbe.

Între timp, trebuise s-o îngroape pe bătrînă, să încropească o ladă, să sape o groapă — în spatele cimitirului, în care nu mai încăpea nimeni — şi să-l cheme pe doctorul Stéphan ca să semneze „certificatul de înmormîntare".

„Lucrurile astea se petrec adeseori la sfîrşitul verii", declarase doctorul în timp ce scria permisul de înhumare ; şi împingînd cu degetul hîrtia respectivă pe muşamaua de pe masă, păruse mirat să vadă că toată lumea se scoală deîndată şi se îndreaptă spre camera în care o coborîseră pe moartă ca să nu dea de clevetit oamenilor despre pod. Toată lumea, e cam mult spus ; în fapt erau trei : fiul, nevastă-sa şi socrul. Cel mic se mulţumise să trimită o telegramă : „Reţinut de multă treabă. Cu inima lîngă voi. Urmează scrisoare. Joseph-Samuel Reilhan." Semnătură de zile mari.

Dar ce importanţă avea pentru doctorul Stéphan faptul că bătrîna era îngropată imediat şi că pastorul nu fusese prevenit ? Mai întîi că trecuseră două sau trei

nopți de cînd murise, și oamenii care mor în timpul unei furtuni putrezesc mai repede decît alții, o să-mi spuneți că așa slabă cum era ea... Oare ar fi înviat-o dacă domnul Barthélemy sau altcineva ar fi venit să debiteze baliverne peste trupul unei bătrîne mici, complet chircită, care nu cîntărea mai mult decît o legătură de curpeni uscați ? Pur și simplu, profitaseră de prezența lui ca măcar o persoană străină de familie să asiste la ceremonie. Să spunem că asta dădea ceremoniei un aer mai puțin trist, mai ales că doctorul era bine îmbrăcat, cu pantofi negri, cu pălăria în mînă, cu cravată, și tot ce mai trebuia. El ceruse o Biblie ca să spună cîteva cuvinte la mormînt : „Eu n-am crescut în religia ei, dar n-are importanță, îi datorăm asta", și adăugase : „Ne-o datorăm și nouă". Mereu glumeți doctorii ăștia. Cînd să-și înceapă vorbirea, se aplecase deodată spre Oacheșa, și cu un aer ciudat, o întrebase încet cum se numea moarta, în sfîrșit care îi era prenumele.

Doamne... Oacheșa păruse foarte surprinsă și privise spre bărbatul ei întinzînd gîtul și holbîndu-și ochii. Despuech nu spunea nimic ; nici el nu-l știa, sau nu și-l mai amintea.

Juliette, se numea. Da, ăsta-i era numele, Juliette. Ba nu, nici vorbă. Abel clătinase capul, ca omul care știe despre ce-i vorba : „Ba da, îți spun eu că se numea Juliette, știu foarte bine, zău, asta-i prea de tot, era mama mea, nu a ta !" Erau gata chiar să se certe : „Încurci toate alea ; de cînd stai acolo sus în puțul tău nu mai știi nici măcar cîte urechi ai". Ea vrea cu orice preț ca soacră-sa să nu se numească Juliette, mă-ntreb și eu de ce ? În sfîrșit doctorul îi puse de acord : să fie Juliette ! Și își rostise micul discurs începînd prin a citi un pasaj din Biblie. Un pasaj pe care el, Abel, îl cunoștea foarte bine ; le-o spusese după ceremonie, și faptul îi epatase, atît pe nevastă-sa cît și pe socrul său. Totuși, el n-avea nici un merit pentru că știa paragraful pe dinafară : era pasajul pe care li-l citea bătrînul cel mai des, cel puțin o dată pe săptămînă, uneori chiar de două ori : „O faimă bună prețuiește mai mult decît un parfum bun, și ziua morții mai mult decît ziua nașterii.

Mai bine să mergi într-o casă îndoliată decît să mergi într-o casă în sărbătoare ; căci acesta este sfîrşitul oricărui om, şi cel care trăieşte se amărăşte. Mai mult preţuieşte întristarea decît veselia, căci cu un chip trist, inima poate fi mulţumită. Inima înţelepţilor este în casa îndoliată, şi inima smintiţilor în casa bucuriei." Vorbe bisericeşti, asta e...

În momentul în care doctorul se uitase la ceas ca să plece, îl întrebaseră cît îi datorează pentru vizită, pentru oboseală : nu voise să audă de nimic. „Eu nu i-am luat nimic nici atunci cînd am ajutat-o să se descurce cu ultimul născut, şi nici ca să te aduc pe lume pe tine, cred că nu vreţi s-o pun să-mi plătească pentru înmormîntare !" Avea un aer furios cînd spunea asta ; privise pentru ultima oară lada din fundul gropii, se vedea un capăt de stofă neagră prins într-o crăpătură, poate că asta era ceea ce-l intriga, apoi, le strînsese mîna în grabă cerîndu-şi iertare că nu poate să aştepte pînă la sfîrşit, nici să-i ajute să umple groapa, şi se depărtase cu capul aplecat într-o parte, drept pe picioarele lui lungi, slab pentru un om care avea probabil vreo şaizeci de ani...

O oră mai tîrziu, îi părăsise şi socrul, la rîndul lui ; în ritmul în care mergea şi cu burta pe care o făcuse, deşi nu mînca mare lucru, îi trebuiau cel puţin patru ore ca să ajungă acasă. Se regăsiseră deci singuri în bucătărie, stingheri, absenţi, dată fiind ora neobişnuită la care, în celelalte zile, se aflau la lucru fiecare la rostul său, şi care le dădea puţin senzaţia că e sărbătoare : e adevărat, te puteai crede într-o duminică după-amiază, într-o zi de sărbătoare, inactivitatea muşchilor lăsa să-i cuprindă oboseala, şi pînă şi gîndurile erau prea vagi, prea neconturate ca să ajungă pe buze. El ieşise în prag să fumeze o ţigară. Primăvara tomnatică împodobea cerul cu nori mici şi veseli ca un cîmp de floarea Paştelui ; era un cer de piţigoi, de rîndunele, proaspăt, lichid, albăstrui, care te îmbia să porneşti de-a lungul drumurilor, să cunoşti alte ţări, să vezi iarba cum se vălureşte pe marginea şoselelor sub mîngîierea vîntului, să asculţi freamătul plopilor în cîmpie. O auzise res-

pirînd în spatele său şi se întorsese : ea privea fix marile întinderi ale muntelui din faţă, îşi strîngea buzele şi-şi încreţea nasul cu un fel de strîmbătură ca şi cum ar fi avut chef să rîdă sau să glumească ; el nu înţelegea ce i se întîmplase, dar deodată văzuse că ochii i se umplu de lacrimi tăcute ; apoi ea deschisese gura şi spusese : „Acum sîntem singuri". Stîngaci, el îi cuprinsese umerii cu braţul, asta nu se mai întîmplase din ziua în care murise copilul : „Ba nu, nu eşti singură, eşti cu mine. Şi de ce nu i-ai spune tatălui tău să vină să stea cu noi ?" Ea se desprinsese uşor : „Sînt singură, tu eşti singur, sîntem cu toţii mereu singuri. Şi o să murim ca nişte cîini ! Avea dreptate fratele tău ; am auzit ce i-a spus doctorului ultima dată cînd a fost aici, sau poate că-i vorbea pastorului, nu-mi mai amintesc. Spunea că nu sîntem nimic. Absolut nimic. Numai muntele ăsta este ceva, acolo în faţa noastră. Mai bine să fii o piatră decît să fii ceea ce sîntem noi. Măcar dacă..." Ea privise în jur clătinînd din cap : ce căuta ? „Măcar dacă... ce ?" Ea îşi şterse lacrimile, îşi împăturise batista şi o băgase în buzunarul şorţului. „Nu, acum nu mai e posibil ; nici nu mai merită osteneala. Ştii, viaţa fără copii, pentru o femeie..." Se întorsese în bucătărie. O urmase după cîtva timp ; ea tăia peste o cratiţă cu apă clocotită aşezată pe plită cartofii pe care îi adusese tatăl ei ; nici măcar nu se întorsese atunci cînd el îi spusese — pentru că trebuia să-i spună ceva : „Dacă nu dau de apă pînă la primăvara viitoare, plecăm de-aici". Îşi pusese canadiana : seara avea să fie răcoroasă acolo sus. Dar de abia aştepta să fie iar singur, să-şi reia lucrul, părăsit de trei zile — să sfîrşească cu poveştile astea ciudate pe care ea îl făcea să le tot macine în minte în loc ca el să macine nisip şi pietre ; în definitiv era mai bine decît cu toate necazurile astea. Cît timp dura secerişul nu va mai putea consacra pasiunii sale decît două ore în fiecare seară şi două ore în fiecare dimineaţă, foarte devreme, ceea ce va justifica instalarea sa în galerie ; astfel va fi la faţa locului şi va cîştiga timp. I-o spusese adineauri, înainte de a pleca, puţin stînjenit că o lăsa complet singură să mocnească în întuneric şi plîngînd dar, la urma urmelor, nu era

vorba decît de soacră-sa, şi dintr-un anumit punct de vedere ar fi trebuit să fie un fel de uşurare pentru ea faptul că era scutită de nişte corvezi dezgustătoare : se spune doar că atunci cînd nu este de acelaşi sînge carnea se cutremură de silă în faţa cărnii. Dealtfel, el nu-şi mai găsea locul în patul ăsta, între patru pereţi, în timp ce uneltele sale şi praful de puşcă îl aşteptau acolo sus de trei zile, încă de duminică dimineaţă, după furtună. Roaba scîrţîia şi sălta în urma lui şi pe măsură ce suia pe munte şi peisajul creştea în jurul lui, avea impresia că se regăseşte pe sine, că respiră mai liber, că redobîndeşte odată cu auzul, cu mirosul, cu o vedere mai limpede şi mai cuprinzătoare a lucrurilor, acea forţă şi acea bună stare care îi lipseau în orice alt loc.

Făcu un cartuş de explozibil ceva mai puternic ca de obicei, cu un sac întreg, cinci sute de grame de pulbere, aşa ca să dezmorţească puţin şantierul — şi peretele cenuşiu adormit care nu lăsase să cadă nici un gram de stîncă de trei zile încoace : ai să vezi, micuţule, ce-o să mai păţeşti ! Puse sămînţa de pulbere într-o groapă, răsuci fitilul de jurnal cu restul de praf de puşcă, îl înfundă bine lăsînd un loc de trecere şi după ce-l aprinse şi-l auzi pîrîind, se năpusti afară din groapă, cu dracu pe urmele lui.

Un drac cumsecade : de fiecare dată trecea printr-un moment grozav de excitant ; cobora în grabă în mijlocul stîncilor şi se pitea după un copac, cu inima zvîcnind, cu gîtul întins, cu gura căscată, aştepta explozia ca şi cum muntele întreg avea să sară odată cu el.

În seara aceea de marţi, muntele nu sări, dar lucrurile se petrecură de parcă totul ar fi fost întocmai ; strîngînd trunchiul fagului în spatele căruia se adăpostise, simţi că-i răsună lovitura în piept, şi cîteva zecimi de secundă după aceea, uşor decalaj care făcea ca explozia să aibă ceva viu şi imperfect, greu de definit, un nor de pulbere şi de fum violent expulzat din galerie veni să alăture emoţiei o beţie ciudată ; poate pentru că fusese lipsit de ea de cîteva zile şi pentru că spre a-şi saluta întoarcerea dublase încărcătura de pulbere obişnuită, senzaţia nu fusese niciodată atît de puternică, atît de

încîntătoare. Fumul se risipise de mai mult timp şi el tot mai era turburat.

Acolo, în fundul galeriei, rezultatul obţinut era pe măsura vacarmului ; pe jos pămîntul era acoperit de sfărîmituri pînă aproape de intrare. Între două dale grele, desprinse din perete de explozie, lumina tremurătoare a lumînării descoperi o pată întunecoasă ; apropie flacăra : nisip ! Ţinîndu-şi respiraţia, întinse mîna, afundă frenetic degetele în crăpătură : uscat ! Înciudat o clipă, redeveni stăpîn pe sine şi o bună parte din seară, cără afară cu ajutorul roabei recolta exploziei.

Nu-i era somn ; spre miezul nopţii îşi luă puşca, se duse să se aşeze la pîndă, în luminişul înţesat de buşteni mari din mijlocul căruia asistase la formarea furtunii.

Noaptea era luminoasă, calmă, vaporoasă ca o noapte de aprilie ; se vedeau tremurînd fluturaşi de argint pe deasupra pădurii ; picul de lună care se vedea agăţată pe cer, ca o semilună de pe o carte poştală sub care se sărută îndrăgostiţii, era de ajuns ca să facă să scînteieze faţa lăcuită a frunzelor spălate de ploaia de alaltăieri. Îşi aminti de norul fosforescent pe care îl zărise, într-o noapte, urcînd muntele din faţa şantierului, obiect magic ieşit dintr-o altă lume, şi care profitase de absenţa şi de somnul oamenilor pentru a se arăta lucrurilor de pe pămînt. Ce putea să fie ? Cînd omul se întoarce cu spatele, lumea se umple de lucruri misterioase, ciudate complicităţi se nasc între ele, se formează legături necunoscute, de care nimeni n-are habar şi din care nu mai rămîne nici o urmă atunci cînd omul revine la locul său. Dar trebuie o pupilă pură şi o ureche exersată ca să le distingă, ca să le descopere urmele, aşa cum descifra el odinioară pe cele lăsate de vizitatorii nocturni în jurul colibei de pe masivul Ferrières. Tot astfel vînătorul nemişcat în mijlocul unei lande moarte surprinde încetul cu încetul viaţa sfioasă încă, minusculă, care se trezeşte şi se întinde, uitînd curînd de ameninţarea ascunsă pe undeva, oferindu-i martorului nevăzut spectacolul insolit şi derutant al unor creaturi vii dăruite fără calcul existenţei — o existenţă din care oamenii se simt excluşi,

dar pe care unii din ei o păstrează în minte ca o amintire nedesluşită.

Mirosul ciupercilor proaspete ce-şi ridicau capul pe sub buturugile viermănoase îl adormi în cele din urmă ; după două ore îl trezi ţipătul ruginit al unei păsări de noapte. Se duse să se culce din nou în fundul galeriei şi adormi pe loc.

Toamna a fost de scurtă durată ; păsări mari călătoare zburînd în formaţie simetrică, negre şi tăcute, grăbiră sosirea iernii. Într-o dimineaţă, dînd la o parte prelata pe care o întinsese în faţa deschizăturii galeriei ca să nu pătrundă frigul nopţii, băgă de seamă că ninsese puţin ; în afară de văile estompate într-o lumină cenuşie, întregul peisaj era alb începînd de la o anumită înălţime. Nişte corbi trecură croncănind pe cerul palid şi rece, căutînd de mîncare şi cobind a pagubă ; ţipătul lor se acorda cu brazdele cîmpurilor arate care se încreţeau sub zăpada fină, plesnită pe alocuri de bulgări de pămînt negru. De coşul fermei era agăţat un fir de fum albastru. Ieri încă, totul era luminos şi cald. Cît de departe părea acum canicula ! Această bruscă prăbuşire în iarnă ascundea de fiecare dată timpul sub picioare, şi zile în şir te învîrteai fără rost ca un animal ce nu-şi găseşte locul în vizuină ; aveai oarecum impresia că singurul anotimp care durează într-adevăr e iarna. Zilele însorite care trecuseră păreau la fel de misterioase şi de fugare ca şi îndepărtatele luminişuri ale tinereţii.

Acum cînd nopţile glaciale îl sileau să revină în patul de acasă — dar luase această hotărîre şi în dorinţa de a-şi menaja nevasta — adoptase un nou ritm de muncă. În picioare la ora şase, după ce înghiţea o farfurie bună de supă, pleca spre pădure — oricum era mai plăcut decît la seceriş : lucra singur ; în mijlocul copacilor, eşti singur fără a fi.

Noaptea cădea repede, dar ca să sape la mină, n-avea nevoie de lumina zilei. De la cinci după-amiază, de cum aducea lemnele din pădure şi deshăma calul ale cărui nări ea le vedea fumegînd atunci cînd îşi ridica ochii de pe lucrul de mînă şi se uita pe fereastră — el prindea

putere mîncînd un castron de bajana şi pleca din nou acolo sus ca să zdruncine muntele şi să sfărîme stînca pînă pe la unsprezece, uneori pînă la miezul nopţii. Ea îl aştepta să se culce, stînd lîngă sobă cu nasul vîrît în lucru, şi lui i se părea de fiecare dată că o vede pe maică-sa, care stătuse în acelaşi loc şi care aşteptase şi ea timp de treizeci de ani pe cineva sau ceva.

Îşi atîrna canadiana în cuier, punea puşca într-un colţ al odăii cu cocoşul lăsat, se apropia scoţînd aburi de transpiraţie, murdar de noroi, îngheţat, roşu şi mirosind a praf de puşcă, îşi întindea mîinile crăpate deasupra sobei.

— E jumătate nisip şi jumătate stîncă de cincisprezece zile ; acum simt că se face. Într-o dimineaţă ai să mă vezi venind acasă muiat ca un şoarece.

Ea dădea din umeri, îşi strîngea lucrul, micşora tirajul sobei, pentru ca jarul să ţină pînă în zori :

— Dacă te întorci...

Lui nu-i plăcea vocea asta neutră cu care-i răspundea ; o voce care arăta lipsa ei de interes, descurajatoare, descurajată. O voce inumană. Îşi răsucea ultima ţigară din ziua aceea ; cît priveşte ameninţarea aceea ridicolă, nu prea risca vreun accident : acuma cînd săpa în rocă friabilă — fapt care avea dublul avantaj de a economisi pulberea, aproape pe terminate, şi de a-i arăta că înainta într-o direcţie bună — căptuşea pereţii aproape grindă lîngă grindă : lemnul nu-l costa nimic altceva, decît oboseala de a-l tăia. În fundul galeriei de treizeci şi cinci de metri se simţea mai în siguranţă decît în patul lui.

Ea lua lampa şi el o urma pe scară.

— N-o să mă îngropi încă, nu-ţi fie teamă !

Intrau în camera glacială.

— Nici n-o să fie nevoie s-o fac, şoptea ea în momentul în care sufla în lampă, dar el şi începuse să sforăie.

Din fericire, n-a fost un an cu zăpadă mare ; căzuse exact atîta cît să încenuşeze pămîntul şi să facă să se imprime pe coaja îngheţată drumurile iepurilor ce duceau pînă la vizuinele lor : împuşcă trei unul după altul, chiar

înaintea sărbătorilor, fapt care îmbălsămă și înfrumuseță puțin atmosfera rigidă și rece a casei. Din vînzarea unuia dintre ei îi dărui soției o pereche de papuci calzi pentru Crăciun (se plîngea mereu că-i e frig la picioare). Acest dar regesc trebuia s-o pregătească pentru noua hotărîre pe care o luase de mai multe săptămîni și pe care nu îndrăznea să i-o spună : n-o să mai reia lucrul la fabrica de cherestea ; n-o să mai stea din nou în rumeguș și în zgomot de fierăstraie, ca să înghită de dimineața și pînă seara glumele proaste ale tuturor prăpădiților din Florac, pe care se făcea că nu le aude, dar care, deși avea pielea groasă, ajungeau să-l zgîrie și să-l înțepe serios : vine o vîrstă la care epiderma rezistentă la încercări suportă mai greu rănile amorului propriu.

Pădurea, galeria... Acum, avea să plece. Va veni o zi în care datorită apei, își va cîștiga definitiv independența ; își și făcuse destule planuri în minte ; la primăvară, poate... Gîndind la asta, simțea întotdeauna aceeași crampă mică de neliniște în pîntec, ca și cum ar fi sărit în gol — poate pentru că înseamnă tot a sări în gol atunci cînd te gîndești prea precis la viitor.

În fiecare dimineață, chiciura își lipea arabescurile multicolore pe geamuri ; afară, aerul răsuna precum cristalul : se auzea foarte bine cel mai mic zgomot care aluneca peste tăcere : lătratul unui cîine, prăbușirea moale și mătăsoasă a zăpezii ce împodobea brazii care își scuturau povara din cînd în cînd, picuratul și clipocitul dezghețului de la amiază, atunci cînd o rază palidă de soare străbătea vălul cenușiu al norilor, scîrțîitul unei căruțe, duduitul opintit al unei mașini undeva între cer și pămînt, în asaltul epuizant al unei trecători, sau pur și simplu, către amiază, trosnetul ușor al zăpezii sub căldura blîndă a soarelui.

Într-o zi, pe cînd se afla la lucru în mijlocul pădurii, auzi un țipăt ciudat pe cer și, ridicînd privirea, zări în depărtare un uliu — sau în orice caz o răpitoare, care se rotea foarte sus în lumina albă și anemică a soarelui. Auzea pentru prima oară un uliu țipînd ; dealtfel, închis în tunelul lui, nu avusese, de luni de zile, ocazia să-și

satisfacă mania neobişnuită pe care i-o trezea vederea uneia din aceste păsări. Lăsă toporul înfipt într-un copac, luă hotărît arma în care, ameţit de tripleta de iepuri pe care o reuşise, triplase şi încărcătura de pulbere : i se spusese că Chassepot-ul e în stare să reziste la o presiune mult superioară celei obişnuite şi el o verificase de mai multe ori fixînd puşca din prudenţă între două stînci şi trăgînd de cocoş cu ajutorul unei sfori lungi. Rezultatul fusese surprinzător : arma tuna mai bărbăteşte şi îşi trimitea plumbii la o distanţă mult mai mare : le găsise zgîrieturile pe trunchiul unui copac la peste şaizeci de metri. Acum : păzea ! Toată viaţa sa, bătrînul Reilhan se plimbase cu o măsurătoare în mînă : ca să atingă prada aproape că trebuia să-i înfunde puşca în gură sau pe la spate. Fusese sfătuit să nu depăşească două grame de pulbere, să zicem. Era tipul omului care n-ar fi încercat niciodată să verifice el însuşi dacă se puteau pune trei grame fără să sară în aer. Consemn ca la armată ; şi pentru apă, şi pentru tot restul.

Nu se grăbi, ochi îndelung, cu ţeava sprijinită pe o cracă, punctul negru al păsării într-adevăr foarte sus şi pierdut în cerul de iarnă pe care frigul îl făcea şi mai întins, în ciuda vălului de nori ; cînd porni lovitura, se întîmplă ceva nemaipomenit : ca şi cum ar fi fost atinsă, răpitoarea făcu un fel de dans dînd dezordonat din aripi într-o cădere ca de frunză uscată. Atinsă ! Reilhan dădu drumul puştii şi începu să alerge în zăpadă ca un nebun, cu ochii ieşiţi din orbite ; inima îi bătea să-i rupă pieptul. O lovise ! O lovise ! Pasărea părea, într-adevăr, că nu e în stare să-şi regăsească stabilitatea şi să se înalţe din nou ; bătea din aripi sau, mai curînd, se zbătea şi continua să piardă înălţime, ca trasă în jos de o greutate prea mare. La naiba, erau plumbii cu care o umpluse ! Alerga în zăpadă îndepărtînd în faţa lui la înălţimea obrazului ramurile care-i biciuiau urechile îngheţate, încercînd să nu-şi piardă din vedere victima.

Deodată, uliul păru că-şi revine, şi angajîndu-se într-un început de zbor planat, plonjă în spatele unei creste a platoului, o sută cincizeci sau două sute de metri

mai departe. În clipa în care pasărea dispăru, lui Reilhan i se păru că vede ceva care se desprinde de aceasta și cade, prea repede însă pentru a fi o pană. Ajunse curînd în vîrful înălțimii, roșu, transpirat, furios ; ochii lui ieșiți din cap se rostogoleau, inspectau în toate direcțiile albul mat al zăpezii înghețate, pe care ici și colo o străpungeau cîteva tufe de grozamă, strivite la pămînt. Nici urmă de uliu, firește ; nimic altceva decît un mic rozător pe care îl găsi ceva mai departe întins cu burta în sus, țeapăn, mort și uscat de Dumnezeu știe cîtă vreme. Îl luă, privi gînditor în căușul mîinii acest fetiș căzut fără nici o îndoială din cer, și, turburat, îl băgă în buzunar. Atinsese poate pasărea într-o gheară ; n-o să afle niciodată. În orice caz reușise o lovitură extraordinară : să smulgi prada unui uliu care planează la o astfel de înălțime i se părea o ispravă nemaipomenită și nu se putu stăpîni, chiar în seara aceea, să-i povestească totul cu de-amănuntul nevesti-si. Îi arătă micul hoit învelit în blana sa. Marie observă rozătorul cu o curiozitate dezgustată :

— Știi ce, aruncă-l imediat în foc ; parc' ai fi făcut cine știe ce grozăvenie !

Reilhan nu răspunse, dar deschizînd ușa și ieșind ca și cum s-ar fi dus să arunce obiectul acela, îl băgă la iuțeală într-o gaură din zid în interiorul remizei unde n-avea să-l mai descopere nimeni. În momentul în care era gata să adoarmă se întrebă dacă uliul s-a putut duce să moară mai departe, sau dacă pur și simplu plumbii îl speriaseră biciuindu-i aripile. Oricum, se petrecuse ceva — și la ce înălțime ! — ajunsese în sfîrșit să atingă acea țintă vrăjită care, periodic, traversa cerul de deasupra lui și trezea în el cea mai ciudată și cea mai gratuită dintre curiozități.

A doua zi, printr-un fel de compensație, cantitatea înlocuind mai mult sau mai puțin calitatea, omorî patru corbi de o mărime respectabilă, cu patru împușcături — ceea ce în ochii lui dădea o plusvaloare secretă acestei prăzi mediocre ; dealtfel nici nu-i adună de pe jos, lăsîndu-i, disprețuitor, vulpilor. Privea cerul gol, fixînd soarele tern, simțind cum crește în el aceeași dorință confuză și nepotolită.

În iarna aceea, de n-ar fi fost caprele, i-ar fi găsit poate morți de foame — sau cel puțin grozav de anemiați ; și nu pentru că ele ar mai fi dat lapte în acest anotimp : le mîncară. Și cel mai ciudat lucru este că o făcuse pe Marie să accepte fără dramă să-și mănînce propriile capre (ea le numea : „tovarășele mele") ; au fript una, care le ținu o săptămînă ; celelalte două au fost sărate și atîrnate în remiza înghețată ; în fiecare dimineață, Marie se ducea să taie cîte o bucată tare ca lemnul, cu care pregătea supa, sau făcea o tocană. Poate că pînă la urmă ar fi ajuns să-și gătească și cîinele cu ceva sos, cu aceeași cumplită supunere. Universul în care trăiau acum amîndoi nu mai era universul celorlalți oameni. El nu se mai gîndea decît la galeria lui, sacrificînd totul acestei munci demente, și ea îl asculta, intra în jocul lui cu acea pasivitate sinistră pe care o avem față de nebuni și pe care o impun maniile și cruzimea lor.

Cînd îi aflase intenția de a nu mai relua lucrul la fabrica de cherestea din Florac ca în ceilalți ani, nu reacționase deloc, după cum nu se indignase nici cînd sacrificaseră caprele — și nu crîcni nici atunci cînd îl văzuse într-o dimineață că-i urcă bufetul pe căruța unui negustor de vechituri care trecea ținutul prin ciur și era pe cale să se îmbogățească despuind fermele de mobilele lor vechi, sau chiar smulgînd grinzile și desfăcînd pietrele sobelor din clădirile în ruină. În decurs de două luni, omul reveni de trei ori ca să facă gol prin camere ; ea dădea o mînă de ajutor, fără să reacționeze în nici un fel, ca să scoată din casă mobilele al căror preț se ducea jumătate pe hrană și jumătate în fum în fundul unei galerii care devora o casă și munca a două generații sau trei, cu lăcomia oarbă și nepotolită a unui Moloh.

Stînjenit că o vede apatică în fața acestui sacrificiu total, îi acorda cîteva clipe din timpul său prețios ca să încerce să reînsufletească între ei un simulacru de relații, și-și lua vocea aia din gît pe care o au uneori călăii cînd se înduioșează față de victimele lor, sau cînd vor ceva de la ele :

— Ai să vezi, acolo o să punem legume, aici flori ; coteţul de găini va trebui să-l aşezăm la adăpost de vînt, ce zici ?

Ce-ar fi vrut să zică ? Nu cu şiretlicuri atît de grosolane, dîndu-i iluzia că ea dispunea de puterea de a hotărî ceva, o va face să iasă din mutismul, din dezgustul, din indiferenţa sa.

Ea se ducea din nou să se aşeze în faţa sobei de gătit, începea iar să tricoteze în odaia pustiită, fără mobile, mai mare şi mai rece ca niciodată.

Şi tăcerea cădea iar între ei, se închega, se întărea ca grăsimea rece, atît de apăsătoare că le era din ce în ce mai greu să o ridice şi să o sfărîme prin cuvinte.

Într-o seară, totuşi, pe cînd sosind de la mină îşi vărsase puţină apă în lighean ca să se cureţe de noroiul de pe obraji, în faţa ei, ea ridică ochii de pe lucru, îl privi un moment din adîncul acestei tăceri, avu un surîs îngheţat, groaznic, spunînd apoi cu un glas dureros, muribund, ceva care-l împietri ; fu nevoit să iasă ca să nu-i arate că devenise alb ca varul. Îi era ruşine chiar să-şi adreseze un cuvînt lui însuşi, să rămînă singur cu propria lui conştiinţă şi, ca să-şi schimbe gîndurile, intră în grajd, vorbi cu calul, făcu mult zgomot cu uneltele, aşa, ca să se liniştească. Toate astea nu schimbau însă faptul că ea îl surprinsese falsificînd adevărul ; probabil că se urcase acolo sus şi se vîrîse în galerie în timp ce el lucra ; soarta îi era sigur potrivnică de se nimerise ca ea să intre chiar în momentul cînd arunca o căldare de apă pe peretele nisipos în care săpa ! Cum s-o facă să admită că făcuse asta nu atît ca să o mintă, ci pentru ca ea să aibă răbdare, căci numai astfel se putea întoarce seara acasă murdar de noroi pînă la sprîncene, liniştind-o cît de cît asupra reuşitei acestei întreprinderi, asupra temeiniciei ei. Şi ea îl dăduse de gol !

Se simţea complet descoperit în faţa ei.

Tot ţesălînd calul de o mie de ori pe acelaşi loc, fără să mai fie atent la ceea ce face, petrecu în grajd clipe groaznice.

Cu ţesala în mînă, lăsă să-i cadă braţul ; poate că ea avea dreptate ? Poate că numai un nebun se putea

îndîrji astfel în gol, în întuneric, pentru nimic, ca să piardă totul.

Timpul trecea vertiginos. Ieri, era vară ; azi-dimineaţă, toamnă, deseară, iarnă, mîine dimineaţă : primăvară, erau în martie. În timp ce el sacrifica puţinul pe care-l poseda, alţii trăiau, se îmbogăţeau, vedeau apropiindu-se în siguranţă vîrsta pensionării. El îşi consuma viaţa, bunurile, cumpărînd pulbere neagră.

Lăsă să-i scape jos ţesala, se îndreptă spre uşă ca un automat, ieşi. Cerul era senin, era frig şi frumos, Haut-Pays se pregătea din nou pentru cerurile întinse, deschise, mişcătoare, de primăvară. Ceva i se răscolea uşor în piept, ceva care mocnise multă vreme şi care avea să moară. Va trebui să asculte glasul raţiunii, al raţiunilor ei — victimă triumfătoare. Să părăsească Maheux-ul, să părăsească tot ceea ce iubea, ca să trăiască înţepenit între o nevastă victorioasă (dacă nu m-ai fi păcălit... N-ai decît să taci) şi un muribund care se îngălbenea văzînd cu ochii şi nu mai murea odată ! Dar asta nu era lucrul cel mai rău.

Lucrul cel mai rău e să laşi totul baltă, să renegi într-un fel tot ceea ce ai fost pînă atunci, să-ţi repeţi că tot ceea ce ai realizat n-a servit la nimic altceva decît pentru a face căderea mai fascinantă, eşecul mai ireversibil — captivant ca un izvor veninos — pe scurt, să devii altcineva.

Se opri brusc din umblat, privi în jurul lui, de parcă s-ar fi trezit dintr-un coşmar ; e aproape sigur că avusese un moment de absenţă extraordinar de atroce în care n-a mai ştiut prea bine nici cine era, nici ce făcea în această poveste delirantă. Pacea nocturnă îşi întindea în faţa lui marile spaţii albastre. Acolo şi atunci se simţi propriul său martor, un străin cuprins de uimire. Ce ciudată era această stare intermediară în care nu exista nici bine nici rău, în care nu era nici complet el însuşi, nici complet altcineva. S-ar fi spus că picioarele nu-l mai duceau, că îşi pierduse deodată toată greutatea.

Rămase acolo aşezat pe ziduleţul tocit care înconjura locul unde fratele său, odinioară, alt nebun, îşi zidea turnurile de fum...

Turnuri de fum... Iată cu ce-şi petrec oamenii viaţa : construind turnuri de fum... trăgînd cu o puşcă proastă într-o ţintă inaccesibilă... Arzînd mobilele, lăsînd cîmpurile în paragină şi culturile să se ducă de rîpă, ca să se închidă într-un dezastru iremediabil — tăind sălbatic, în urma lor punţile spre realitate, preferînd umbra prăzii, pedepsindu-se, lipsindu-se de toate, împiedicîndu-se să fie în mijlocul lumii şi al semenilor lor, pentru a nu fi nicăieri ei înşişi — cam asta e ceea ce îi tot spunea doctorul Stéphan nevestei sale, şi mai ales după moartea sărmanei văduve sechestrate de la Poitiers-Maheux, glumea el, care şi ea trăise în afara lumii, în mica şi scumpa ei grotă, oameni care trăiesc în grote, troglodiţi ai gîndirii, iată ce sîntem cu toţii, şi n-ai să mă împiedici să cred că nu apă caută în munte acel cretin cu două picioare.

— Dar ce ştii tu despre asta ?

— Ştiu pentru că eu sînt prima victimă. Am să-ţi spun, am să-ţi spun : oamenii nu iubesc nimic atît de mult cît iubesc ceea ce îi omoară. Oamenii nu iubesc decît moartea. Şi Dumnezeu nu drege lucrurile. Cel puţin Dumnezeul lor. Al nostru. Cel pe care îl răsfăţăm. Cine ştie, mă gîndesc uneori că istoria creaţiunii va trebui să fie scrisă într-o zi şi poate că Dumnezeu, dacă El există, se va hotărî să-şi schimbe metoda. Dacă El nu există, atunci am fost prinşi în capcană, pentru că şi noi ne-am săpat galeria şi încă de atîta vreme încît întunericul s-a închis în urma noastră aproape definitiv, şi numai o catastrofă ar putea să salveze viitorul.

— N-am înţeles niciodată cum poate cineva să fie lucid şi vrăjit în acelaşi timp.

— Cuvinte de femeie, cuvinte diavoleşti : nu trebuie să confunzi adevărul cu explicaţia dată adevărului. Pentru că un miligram de speranţă — păianjen veninos care îşi reface mereu pînza ca să ne prindă în ea — este o încărcătură mai puternică decît puterea universului. Şi eu nu sînt sigur că toţi oamenii ăştia greşesc atunci cînd trişează : realitatea e îngrozitoare, cea care există, ca şi cea pe care ne-o doresc specialiştii.

Ce s-a întîmplat în momentul acela în capul lui ? Probabil că a luat hotărîrea să oprească lucrul, să lichideze blestemata aceea de fermă, să-şi urmeze soţia la Mazel-de-Mort. S-a întors acasă ca să i-o spună, dar ea se culcase şi dormea sau se prefăcea că doarme. Şi ar fi trebuit ca în această treabă să se amestece şi norocul. Dar norocul este, de cele mai multe ori, o fericire care cade pe capul celor care n-au nevoie de aşa ceva. Oricum, ea n-ar fi trebuit niciodată să facă ceea ce a făcut. Pe de altă parte, este de înţeles ; dar nu prinzi muştele cu oţet, şi jignindu-l în felul ăsta, în văzul şi ştiinţa întregii lumi, trebuia să se aştepte ca el să se împotrivească, să se încăpăţîneze şi să se baricadeze definitiv în spatele ideii lui fixe.

A doua zi dimineaţa, cînd se făcu ziuă, se urcă sus ca să-şi adune uneltele. Continua să se simtă puţin nesigur, şovăitor, străin faţă de el însuşi, între două ape, asta e... Grămădi totul în roabă, uneltele, praful de puşcă, prelata, lampa şi coborî într-o stare de semiinconştienţă, ca unul care se trezeşte dintr-o lungă anestezie. Măcar de i-ar fi întins mîna destinul, norocul, providenţa. Atîta doar că destinul, providenţa oarbă ne împing întotdeauna numai în direcţia spre care ne aplecăm şi niciodată altfel.

Îşi opreşte roaba în faţa uşii. O strigă de sub fereastra odăii sale : „Marie ! Marie !“ Foarte mulţumit să-i anunţe vestea. Era una dintre acele mici bucurii care răsplătesc şi care nu trebuiesc spuse deodată. Ea va fi foarte bucuroasă şi asta va fi începutul viitorului. Marie ! Marie ! Ar fi putut s-o tot strige aşa pînă la Sfîntu-Aşteaptă. Intră, urcă, deschide uşa camerei, patul e gol şi nu i-a trebuit multă vreme să înţeleagă că plecase la ea acasă atunci cînd a văzut dulapul — salvat pînă în prezent de negustorul de vechituri — larg deschis — gol.

Coboară în grabă scara, dă o raită prin curte, se duce pînă la izvor — Marie ! Marie ! — ca să fie cu conştiinţa împăcată. Urcă din nou alergînd, intră în bucătărie, unde soba moartă şi vatra rece îl aşteaptă ca să-i spună adevărul în faţă. Că i-a murit copilul, că i-a vîndut mobilele şi a făcut-o să-şi mănînce caprele, dar el nu vrea să

audă nimic : ce vede el limpede în toate astea e că, după o noapte de chin, venise să se pocăiască, să-i restituie cea mai mare parte din viaţa pe care nu se îndoia că i-o furase luînd-o de nevastă, dar ea preferase să-l pună în faţa unui fapt împlinit ; şi atunci, îşi depănă repede prin minte toate evenimentele în avantajul său. De fapt derulă înapoi filmul ca să reia lucrurile exact de acolo de unde le lăsase în ajun, în momentul în care îi fugise pămîntul de sub picioare. Nici un motiv să cedeze. Las' că o să le arate el ; ah ! ticăloasa ! Să-l lase singur după tot ceea ce făcuse pentru ea ! Bazinul, izvorul, angajarea la Marvéjols, catolicii care-l priveau strîmb la masă, şi cînd îşi arătase uimirea faţă de stăpînul casei, acesta îi explicase încurcat : „Preotul ne-a spus că hughenoţii au un ochi în mijlocul frunţii". Corvoada cu roaba, privirile şi murmurele în spatele său, toţi idioţii din Saint-Julien — şi apoi, în sfîrşit, toată mizeria vieţii care-ţi revine în minte, rănile amorului propriu care te urmăresc încă de pe băncile şcolii comunale, nedreptăţile soartei, care se îndîrjeşte împotriva ta, copleşindu-l cu binefaceri pe un altul, oare nu eşti îndreptăţit să vrei să-ţi iei revanşa pentru toate umilinţele acumulate, cărora nu le-ai fi dat nici o atenţie dacă ai fi fost bogat sau dacă reuşeai ; acum îl apucau iar toţi dracii, o furie de mascul, înşfăcă un scaun şi cu toate puterile îl zdrobi în bucăţi, izbindu-l de perete.

Ridicînd pumnul înspre Mazel-de-Mort, se înverşună împotriva resturilor : „Ticăloaso ! Ticăloaso ! Ticăloaso !" Apoi se lăsă să cadă pe ultimul scaun din casă şi, cu capul în mîini, plînse. O voce groasă, guturală şi înfundată, întretăiată de sughiţuri, care umplea casa cu un muget de fiară bolnavă.

O primăvară amară, sălbatică, oceanică, mai degrabă coborîtă din Acvitania decît venind din sud, împingea înaintea ei nori mari, repezi, cu pîntecul de culoarea ardeziei şi scutura pădurea scoţînd în valoare

soarele îmbucătăţit pe covoarele de aur fin al ierbii proaspete. Apa curgea pretutindeni, liberă, anarhică, lustruia marile dale verticale, pereţii de umbră, cimitirele cu urzici, pămîntul negru de pe cîmpurile cu cartofi, din care scotea fluturaşii de mică. Un an de soare şi de apă cu plăji de liniște la amiază, calde ca o gură... Crîngurile bătute de vînt îşi schimbau păsările ca niște jeturi de pietre. În adîncul dolinelor, al depresiunilor închise, cerul cu nori călătorea în băltoacele mototolite, reci în vîntul celtic care mugea de-a lungul platourilor ca o cireadă de zimbri. Iarba ducea la nesfîrşit paşii mari ai acestei treceri invizibile şi sonore, şi în spatele geamurilor albăstrui, bătrînele îşi întindeau gîtul ca să urmărească cu ochiul umbra unei imense corăbii care traversa ogoarele cu grîu, acum abia o iarbă firavă, ce se dădea la o parte pe unde luneca ea. Se vedea galopînd în urmă-i o haită de norişori care urcau repede taluzurile şi săreau peste zidurile mici cu acelaşi elan plin de vioiciune. Vîntul vuia pe uliţe, pe străduţe, pe sub arcadele pe unde pătrundea mai să-ţi taie răsuflarea, peste abisurile scînteietoare ale puţurilor. Lumina se schimba, se metamorfoza cu acele rapide revirimente explodate ale caleidoscoapelor : mai întîi, la prima oră, strălucirea palidă a pietrelor şi a acoperişurilor ude în zorile ploioase, de culoarea cositorului. Dimineţi vîntoase, noroase şi însorite înaintea escalei de la amiază cînd, uneori, vîntul ancora. Cătunul, satul apăreau atunci ca vara, într-o lumină totală, dar zăbrelele severe ale ramurilor le păstrau întunecimea esenţială de iarnă. Nu ploua niciodată seara, din contra, cerul se deschidea vast şi multicolor, spre apus, spre ocean, spre apusul somptuos, spre Americi — America de Nord, înstelată, căreia îi aparţinuseră aceste platouri în era trilobiţilor. Haut-Pays pornea iar în călătorie în amurg şi vîntul bătea în direcţia stelei polare.

Dimineaţa trebuia să se spele la izvor şi să bea de acolo de unde veneau să bea mistreţii ; barba nu şi-o mai rădea. Dacă n-ai nevastă de ce să te mai razi. Bazinul se umpluse pînă sus cu o apă lucitoare şi albăstruie,

ca apa gheţarilor — aspră şi de oţel : după ce se spăla, chipul îi rămînea insensibil cîteva momente. Vîntul care pornea într-un galop nestăvilit de-a lungul pajiştilor în pantă ale văii circulare vestea înălţarea soarelui căci acum cerul de culoarea levănţicii era frumos ; nu se mai vestea ploaie ; vînt şi soare.

Se întindea în lumina roşie şi orizontală, cu braţele, mijlocul şi picioarele încă frînte de oboseală. Totuşi nu umezeala din galeria în care dormea pe o grămadă de paie îi ruginea încheieturile : nisip uscat şi stîncă, o sahara subterană, vărsată afară roabă după roabă, în vîrful unei grămezi de peste douăzeci de metri înălţime. După zece roabe, lăsa tîrnăcopul, ranga, tăia trunchiuri, căptuşea pereţii ; gesturile lui se înlănţuiau unul după altul în chip mecanic, un lung repaus al gîndurilor, o uitare a trecutului, o lumină slabă asupra viitorului. Prezentul imuabil, apăsînd în jurul lui, mai multe sute de milioane de ani cuprinşi în mai multe sute de milioane de tone de stîncă şi tăcerea — nu o tăcere care respiră, mobilă, ci o tăcere minerală, aseptică ; uneori, înşelat de zgomotul arterelor, îşi ascuţea auzul pentru a încerca să localizeze sau să surprindă un picurat, un clipocit îndepărtat. Faptul că lumea se schimba, afară, că mişca, că lucea, că era colorată, i se părea după mai multe ore de săpat un lucru atît de puţin probabil încît de fiecare dată cînd ieşea ca să evacueze sfărîmăturile sau să fumeze o ţigară era ca uluit, şi atunci privirea nu i se mai sătura să se cuibărească în albastrul şi verdele alăturate pretutindeni de-a lungul acestei păduri plină de cer.

Uneori auzea un glas care-l striga de jos : „Ehei ! Poştaşul !“ Era Deleuze, care strecura pe sub uşă pliante publicitare — sau, foarte rar, o foaie roză mototolită cu furie şi arsă în sobă : Statul, aici, la dracu, ce-o mai fi vrînd... culcat în patul lui subteran, le cerceta la lumina lumînării, la sfîrşitul zilei, fermecat de culorile lucitoare şi de precizia agresivă a acestor produse din altă lume : Homélite, Mac-Culock, maşină pe jumătate de lucru, pe jumătate de război, pe care o sprijini pe umăr, în faţa copacilor, ca pe-o mitralieră.

Îl năpădea atunci un sentiment foarte turbure : acelaşi sentiment pe care îl avea cînd zărea pe cer uruind din adîncurile sale fuselajul strălucitor al unui mare avion poştal, simbol al unei noi tinereţi a lumii, născută în alte locuri şi survolînd bătrînele teritorii cu strălucirea trufaşă a raselor cuceritoare. În acele clipe, se simţea strivit la pămînt, plin parcă de întunecimi şi de plumb, furios pe această tinereţe orgolioasă şi rapidă care îi era interzisă pe vecie — lui, om din vechea rasă a oamenilor-copaci, plantaţi şi îngropaţi în pămînt, lui, celui care se unea cu lumea în ura şi în patima sa aşa cum se unesc marea şi cerul, carnea şi unghia, într-o îmbrăţişare dureroasă şi puternică şi cît de ridicolă, totuşi, în faţa acestor instrumente învingătoare, de o iritantă şi spectaculoasă eficacitate.

Azvîrlea hîrtiile într-un colţ, se ghemuia sub pătură, se scufunda în adăpostul somnului din care ieşea cîteva ore mai tîrziu, curăţit, de aceste neliniştitoare şi trecătoare ispite, proaspăt, neted, lustruit ca o piatră rotundă de rîu, urca şi cobora de zeci de ori în galerie, pe toată lungimea ei, ca să se bucure de ea ca de un bun dobîndit — nici măcar din vanitate pentru tot ceea ce izbutise să facă singur, ci pentru că ceea ce făcuse îi părea frumos şi satisfăcător în sine ; acest tunel subteran, sprijinit pe grinzi şi coborînd în linie dreaptă în inima muntelui avea de acum încolo propriul său scop, era o operă frumoasă, o săpătură executată ca la carte, şi chiar cu o grijă de maniac, pămîntul era de o curăţenie de invidiat, şi aproape că ar fi fost păcat să te slujeşti de el pentru a scoate apă dintr-un munte. La ce altceva mai putea să servească, zău, i-ar fi fost foarte greu să o spună, dar dacă ar trebui să ştergi de pe suprafaţa pămîntului tot ceea ce nu serveşte la nimic şi-i obsedează pe oameni, n-ai mai isprăvi niciodată, şi el ajunsese la acel punct în care perseverenţa se transformă în încăpăţînare, în care într-un îngrozitor moment de îndoială, ideea că, poate, săpa degeaba, că prăpădise totul pentru nimic, îl făcea să se apuce iar de lucru cu un fel de mînie oarbă. Avea atunci impresia că singura soluţie, că singurul mod de a o scoate la capăt e să continue în aceeaşi direcţie,

să continue iar şi iar — chiar de-ar ajunge de cealaltă parte a muntelui, Dumnezeii Dumnezeilor !

La gîndul acestei eventualităţi — fără îndoială fermecătoare din punct de vedere simbolic dar la care nu pot să fie sensibili decît tăietorii inveteraţi de fire în patru — el simţea, dar simţea chiar de-a binelea cum îi îngheaţă sîngele în vine şi cum i se opreşte inima în piept ; lăsîndu-şi uneltele, rătăcea în tunel, mergînd să se mişte pe-afară, luîndu-şi puşca pentru a-şi ascunde stinghereala faţă de el însuşi. Să străpungi muntele şi să nu găseşti nimic, imposibil ! Aiqualette nu putea să fie gol, dat fiind că un izvor ţîşnea la aceeaşi înălţime cu galeria în valea Combebelle — şi exista şi izvorul său, acolo jos, nu, nu, la urma urmelor nu săpase decît cincizeci de metri într-un munte care probabil că avea în acest loc şapte ori opt sute de metri grosime, la ce bun să se frămînte degeaba, sapă, sapă, Reilhan, şi nu te lăsa influenţat de tîmpenii de soiul ăsta : de acum înainte n-ai de dat socoteală decît viselor tale, tu care preferi să visezi lumea mai degrabă decît s-o înţelegi. Poate pentru că ştii că nu este nimic de înţeles.

Trecuseră cinci sau şase săptămîni de cînd Oacheşa plecase acasă şi el n-avea ştiri de la ea decît prin intermediul factorului : „Îţi trimite vorbă că e bine, că n-ai decît să te duci la ea atunci cînd o să ai chef". Lumea credea că ea plecase acasă ca să aibă grijă de taică-su, căruia îi era tot mai rău şi că Reilhan o să se descurajeze pînă la urmă şi o să se ducă după ea. Unii îi reproşau poştaşului că e în parte răspunzător de această poveste dureroasă. „Nu-i chiar atît de dureroasă, striga el, mă faceţi să rîd, da' ia spuneţi-mi ce-ar preţui Maheux pentru unul de la oraş dacă nu e apă acolo ? Nici o centimă... Dacă într-o zi or să ajungă să-l vîndă, asta o să mi se datoreze cît de cît şi mie."

Dar ceea ce a grăbit evenimentele a fost vizita pe care Despuech i-a făcut-o ginerelui său. Mai bine vedea de treburile lui !

Era o dimineaţă grea, fierbinte, prima din acel an care vestea o furtună ; cerul era jos, apăsător din cauza

norilor nemișcați și a tăcerii. O tăcere bîntuită de muște, de viespi, de țînțari și te așteptai ca, dintr-un moment într-altul, cerul acesta de ciment să se spargă și să se prăbușească într-o zarvă albăstrită de fulgere.

Reilhan pregătea un cartuș ; întîlnise un menhir uriaș care bara bancul de nisip și pe care nu putea să-l spargă cu tîrnăcopul. Auzi vag că-l strigă cineva afară. Era socrul său, cu chipul ca al unui deshumat, al unuia care nu mai are multe zile, avînd în urma urcușului numai atîta suflu cît să nu moară înăbușit. „Bună ziua — bună ziua — ce mai faci — foarte bine mulțumesc — e o zi tare scîrboasă..." Nici unul n-avea curaj să meargă mai departe. În sfîrșit bătrînul se hotărăște :

— Da' știu că ai făcut aici treabă nu glumă !

Și dădea din cap dar nu cu prea mare căldură, privind sutele și sutele de tone de nisip, de pietriș, de stînci de mărime impresionantă, răsturnate peste pădure și care ajunseseră să acopere mai mulți fagi din care se mai vedeau doar cîteva ramuri ; Reilhan probabil că nu-și dădea seama de aspectul oarecum monstruos, uriaș, pe care îl luase șantierul ; celălalt rămăsese cu gura căscată, fiică-sa îi spusese prea bine, dar trebuia să vezi ca să crezi.

— Ei, spune, cum stai ?

Abel își răsuci o țigară și făcu semn că treaba merge.

— Hai, mă duci să-ți vizitez puțin groapa ?

Groapa lui !

Reilhan simți că ceva se crispează în el. Totuși se hotărî să se poarte frumos pînă la sfîrșit, să-i închidă gura nu cu insulte, ci arătîndu-i ce poate să facă un om atunci cînd nu este pe jumătate mort.

Îl lăsă deci să intre, aprinse rînd pe rînd lumînările pe care le așezase la fiecare cinci sau șase metri pe cutii de conserve prinse în cuie de grinzi : această iluminație subterană nu putea să nu-l impresioneze pe vizitator, care gîfîia și scuipa în urma lui trăgîndu-și fără voie capul între umeri. Ieșiră după cîteva momente fără să fi schimbat vreun cuvînt între ei : Reilhan și-ar fi pus capul pe tăietor că socru-său, uluit de spectacol, va depune armele și-l va felicita. Dar Despuech nu avea ace-

leași motive ca și el să-i admire isprava, lăsînd ca să se judece mai tîrziu rezultatele : fuseseră destule isprăvi, chiar așa, și erau cam prea multe în acest ținut blestemat unde oamenii îndrăgiseră întotdeauna cauzele pierdute, bătăliile cu neputință de cîștigat : întinderile, zidurile de piatră seacă, sute și mii de kilometri construiți piatră cu piatră, și care făceau pe puțin cît cele șapte munci ale lui Hercule. Cele pentru care luptase el dintotdeauna — șoselele, electrificarea, irigațiile, crearea unor cooperative, a unor mișcări regionale, independența economică, demnitatea politică — denunțau caracterul particular și bizar al acestei fapte, disproporția dementă între un rezultat nesigur și o cantitate uriașă de muncă zdrobitoare — zadarnică poate, zadarnică desigur dacă lucrul de care se temea el de cîteva clipe se dovedea a fi adevărat, și criminal pînă la urmă ; el făcea parte din acel neam de o probitate incontestabilă care nutrește o ură aprigă împotriva nesocotinței în istoria omenească, nu din zgîrcenie mintală în fața nesiguranței, ci din oroarea de a sacrifica indiferent ce din ceea ce există în folosul a ceea ce poate că nu există. Șantierul în mijlocul copacilor, toată această energie care ar fi putut fi folosită mai înțelept în altă parte, n-avea să ducă decît la dezastrul unei familii și la ruina unui pămînt (venind, văzuse pe drum în ce hal de părăsire se găseau cîmpurile). Gaura deschisă în munte, ce-și dădea afară mărunțaiele a căror uscăciune arăta clar lipsa apei, era o gaură deschisă în mintea ginerelui său, ca un cancer uriaș.

Începu să-i vorbească, mai întîi liniștit, apoi punînd puțin cîte puțin punctul pe *i*, făcîndu-l să înțeleagă că ar trebui să fie mai înțelept, să-și dea seama de adevăr : nu există apă în acest munte.

— Ba da, zise Reilhan, am eu taina mea.

— Nu știu despre ce taină vorbești, dar dacă e cea despre care vorbește toată lumea, prefer să-ți spun chiar acum că te înșeli de două ori.

Tonul începea să crească între ei ; în momentele în care nu-și spuneau nimic, tăcerea se acoperea de muște ca un hoit.

— Toate astea-s degeaba ! zicea Despuech cu glasul lui întretăiat şi şuierător de om care nu mai are mult de trăit şi care vede lucrurile aşa cum sînt ; el privea rambleul minei dînd din cap ;

— Şi cînd te gîndeşti că a făcut toate astea degeaba !

Avea aerul deznădăjduit şi nu înceta să repete :

— Toate astea-s degeaba !

Celălalt dădea din cap şi refuza să asculte, închis în taina lui.

— Am taina mea... Dacă-ţi spun că am taina mea...

— Ce taină, ce ne tot plictiseşti cu taina ta, se înfurie deodată Despuech, da' omul lui Dumnezeu, priveşte !

Se aplecă greu, luă o mînă de nisip dintr-una din ultimele roabe răsturnate, o sfărîmă în palmă :

— Ce mai vrei ? N-ai înţeles oare că n-o să găseşti nimic ? Ai ? N-ai înţeles că nu poţi să găseşti apă aici pentru că ai greşit muntele ?

Reilhan îşi aruncă ţigara pe jumătate fumată şi lăsă să-i cadă braţele, cu mîinile mari desfăcute — alb ca un cearşaf. Nu mai bătea nici un pic de vînt ; nu se mişca nici o frunză. Puteai spune că auzi muştele zburînd, de parcă pădurea n-ar fi fost decît un imens osuar.

— Ce spui ? îngăimă el.

— Bietul meu băiat, spun că de luni şi luni de zile te omori degeaba : Aiqualette e o altă creastă, aia de-acolo, din spate...

Arăta cu mîna culmea acoperită de păduri care nu era Aiqualette şi care, nefiind acest munte, părea că-şi etalează pe loc în lumină tare şi vicii nerușinate, lipsa de însemnătate, sterilitatea.

Văzînd ce cap face ginerele său, mai turnă puţin gaz peste foc :

— Ai să-mi spui că-i acelaşi masiv şi că pînza de apă putea foarte bine să ajungă pînă aici. Poştaşul tău mi-a trezit bănuielile vorbindu-mi despre izvorul de la Combebelle. El pretinde că acesta se găseşte pe versantul răsăritean al lui Aiqualette... Ştiu izvorul ăla, mergeam acolo cînd eram copil. Şi pot să-ţi spun că între această creastă şi Combebelle mai e o creastă : exact Aiqualette...

— Ei ! Aiqualette ! Aiqualette ! Ai început să mă sîcîi cu Aiqualette al dumitale... Am să sap mai multă vreme și asta-i tot.

Celălalt veni să-i sufle în obraz :

— Chiar de-ar fi să găsești acolo dedesubt cascada Niagara, oare asta o să-ți schimbe cu ceva situația ? Ai să fii oare mai puțin idiot din cauza asta ?

— Și dacă mie îmi face plăcere să sap degeaba ?

Era descoperit !

. Din clipa aceea discuția se învenină : avu loc un schimb neplăcut de cuvinte și, deodată, Despuech începu să-i spună „dumneavoastră" ginerelui său. Dumneavoastră pe aici, dumneavoastră pe dincolo, asta îi permitea să-i aducă învinuiri foarte aspre ca și cum s-ar fi adresat unui grup de persoane vinovate de aceeași încăpățînare, de aceleași absurdități ; era ultima linie de apărare înaintea unei încăierări deschise.

— Hai, Reilhan, încheie el, tot ce-ai făcut pînă acum n-a fost decît să-ți nenorocești nevasta și să te închizi acolo sus, ca să nu vezi adevărul în față : ți-ai pierdut judecata, vezi bine că n-o să găsești nimic. Acum trebuie să-ți lași baltă groapa.

— Să-mi las groapa, mîrîi Reilhan.

Se dădu un pas înapoi și puse mîna pe tîrnăcop ; i se vedeau falangele crispate — albe pe coada uneltei. Înaintă încet, cu o spumă roșie în creier. O furie veche de o treime de secol — pentru că avea 33 de ani de existență într-un univers care nu era tocmai al său — se aduna, îi clocotea în vine. Viața îi era amenințată, bunul său, tot ce avea.

Despuech deveni și mai alb decît Abel ; buzele îi tremurau, obrajii, pleoapele, una din acele groaznice răfuieli de familie, care convulsionează trăsăturile și etalează la lumina zilei urîțenia și abjecțiile strînse în suflet de multă vreme, mocnind în taină, izbucnind deodată în strîmbături de fiară și în mugete : Eul intransigent pornit împotriva alter ego-ului său pe care nu-l poate tolera.

Trebuia să se apere, că dacă n-o făcea, celălalt i-ar fi crăpat capul. Se dădu cîțiva pași înapoi, continuînd să fie urmărit de ginerele său, cu chipul ca de mort. Acum

copacul era foarte aproape de el ; în doi timpi și trei mișcări apucă arma care atîrna de o cracă și o îndreptă spre pîntecul nebunului care era gata să-l omoare.

— Încă un pas și te împușc.

Vocea lui nu mai era decît un șuierat ușor, la limita asfixierii, ceea ce îi dădea un ton confidențial, ciudat.

Poate că nu era nevoie să-l împuște.

Amîndoi albi — înfricoșători — de-o albeață ca de zile mari : nici o picătură de sînge în vine. Unde dracu se ascunde tot sîngele în momentele în care ura galopează, zdrobind craniile, plesnind burțile, găurind piepturile ? Amîndoi erau destul de idioți, dar nu îndeajuns ca să meargă pînă la capăt. Rămînea de văzut cine va da primul semn de slăbiciune. Oricum, tîrnăcopul și pușca se coborîră aproape în același timp.

Despuech se dădu încet înapoi, apărat de copaci, cu țeava puștii îndreptată înspre pămînt ; oțelul ațintit sau clătinat al celor două arme rămînea între ei ca un dezastru iremediabil.

Ceva mai departe, coborî pe cărare cu fața înainte. Din cînd în cînd mai zvîrlea o privire peste umăr ca să vadă dacă celălalt nu-l urmărește. Trecînd prin fața Maheux-ului, aruncă în fața ușii arma, cu cocoșul lăsat.

Lumina — suspectă, complet nemișcată, parcă ieșea dintr-o răsuflătoare de pivniță : nici cea mai mică variație de intensitate de mai multe ore, ca și cum, undeva, o pană uriașă, planetară ar fi întrerupt mișcarea astrelor. Niciodată cerul nu clădise așa de aproape de pămînt o boltă atît de impresionantă : se vedeau formîndu-se, strivindu-se unele de altele, diferite circumvoluțiuni cenușii de o extremă ostilitate ; te așteptai să le vezi scuipînd și răsucindu-se ca niște șerpi.

Cu stomacul chinuit de o crampă de foame, coborî la fermă, găsi pușca, încărcată, în fața ușii. Știa foarte bine că nu mai era nimic de mîncare în dulapuri, dar avea nevoie să trîntească ușile, să împingă sertarele, să smulgă etajerele ca să-și ușureze formidabila tensiune nervoasă. Toate aceste gesturi erau menite să-l împiedice să gîndească.

Scaunul sfărîmat pe jos, în mijlocul bucătăriei, îl făcu să-şi amintească de fuga tîrfei. Tot ce se întîmpla era din vina ei. Se repezi ca un nebun la ultimul scaun întreg din casă care dormea liniştit în colţul său şi-l zdrobi într-o clipită.

Zgomotul îi făcu aproape tot atît de bine ca şi cum s-ar fi descărcat trupeşte ; două sau trei alte descărcări de ură îi uciseră în gînd pe cei care avuseseră nenorocul să-i vină în minte : fratele său, imbuibatul din Elveţia, pastorul, căruia făcu să-i sară ochelarii în ţăndări, idiotul de taică-su cu rugăciunea lui către cel Veşnic care ne copleşeşte cu daruri, de care, deşi murise şi era ţărînă, se mai alese praful încă o dată. Un uruit greu care îţi dădeai seama că se întinde peste un întreg ţinut zgudui casa şi făcu să tremure cîtăva vreme geamurile în giurgiuvele ; ai fi zis că se repercuta în toate măruntaiele pămîntului. Se urcă la primul etaj : nimic, nicăieri, nici măcar un coltuc de pîine pe sub pat ; în lipsa unei fiinţe omeneşti, împinse patul cu violenţă prin cameră. Lemnele dislocate şi zburînd pe fereastră îl făcură să trăiască din nou un moment foarte plăcut. În jurul lui, obiectele neputincioase se ghemuiau prin colţuri ca nişte animale înspăimîntate. Picioarele pe care le dădea la dreapta şi la stînga le paralizau de spaimă pe cele mai curajoase. La un moment dat, crezu că aude un zgomot în interiorul casei şi se opri. Ceva făcea să tremure pămîntul, dar asta nu era furtuna. Calul ! Uitase calul ! De la început, îşi simţi dinţii scrîşnind de plăcere ; îl şi vedea înaintea lui, tremurînd de spaimă şi alergă pe scară urmărindu-şi gîndul. Animalul, liniştit, deşi înfometat, rumega un vis de pajişti moi şi de păşuni înverzite sub bolţile întunecate al staulului. Lipsit de dragoste, făcu greşeala să interpreteze prima palmă pe care o primi pe bot ca pe o dovadă de afecţiune morocănoasă, aşa că îşi scutură capul şi scoase un nechezat uşor de recunoştinţă care spori furia stăpînului. „Lasă, nenorocitule, ai să vezi tu ce-o să păţeşti.“ Nefericitul înghiţi cîţiva pumni grei şi cîteva lovituri în burtă pe care o avea umflată şi sonoră ca toate animalele prost hrănite. Prea slab, prea bătrîn, prea obosit de toate lucrurile vieţii ca să facă faţă duşmanului, a cărui purtare, dealtfel, îl sur-

prindea, calul se mulţumi să dea de două ori sau de trei ori violent din cap înspre înapoi, rupîndu-şi brusc frîul. Ieşindu-şi din minţi şi mai înfuriat din cauza stîngăciei sale, Abel se pregătea să-l doboare, să-l omoare în bătăi, punînd capăt printr-o crimă unui lung martiriu, cînd animalul, la capătul răbdării, izbind cu copitele, făcu să sară în ţăndări uşa putredă a staulului şi fără să mai aştepte, îngrozit fără îndoială la gîndul urmărilor pe care le putea avea această îndrăzneaţă iniţiativă, dădu pe loc bir cu fugiţii, sub nasul călăului ce rămase uluit. Acesta se gîndi o clipă să alerge în urma lui şi să-l lichideze definitiv lîngă o pădure, dar, electrizat de groază, revenindu-i parcă tinereţea, calul îşi regăsise puterile pierdute şi ar fi trebuit să alerge multă vreme ca să-l prindă. N-avea decît să se ducă să crape departe ! Poate că trăsnetul, chemat de atîta nedreptate, va trece de partea omului, şi va lua asupra lui această treabă, doborîndu-l la pămînt pe ticălos. Ieşi iar în curte, cu ochii scoşi din orbite, rătăcind în căutarea vreunui obiect care să fi dat impresia că-şi păstrează cea mai mică veleitate de obrăznicie faţă de el, dar scena cu calul şi fuga acestuia prin furtună potolise orice trufie şi fiece lucru încremenea la apropierea sa.

Soarta însăşi, de obicei atît de răutăcios de contrariantă, întotdeauna gata, în pasivitatea ei exasperantă, să-ţi pună beţe în roate, părea astăzi, din contră, că-i aprobă mînia, ba chiar că îl ajută cu glasul ei : cel puţin aşa le era plăcut auzului şi nervilor săi să interpreteze fiecare bubuit al furtunii, ca un strigăt de încurajare. Intră în cămară, ca să caute cîteva castane vechi de ronţăit, dar în mod firesc cămara era goală, stupidă, şi destul de îndrăzneaţă să-i prezinte rafturile pustii şi pe acestea îşi vărsă toată mînia. Pe o scîndură din cămăruţa de lîngă bucătărie găsi în cele din urmă o bucată de brînză sfarogită pe care o mestecă plin de ură, dar cămăruţa se bucură totuşi de îndurarea sa.

În acel moment avu loc o explozie orbitoare care îl lipi de perete şi îl potoli pe dată. Parcă ar fi căzut o bombă peste casă făcînd-o să sară în aer. Năvăli spre uşă, o deschise, ieşi repede afară şi primul lucru pe care îl zări fu un torent de fum alb şi negru care ieşea prin acoperişul spart al podului fînăriei. Trăsnetul ! Totul avea

să ardă în cinci minute. Puse mîna pe o căldare se repezi spre pompă : înţepenită ! În altă ocazie ar fi făcut-o să plătească scump incapacitatea ei de a funcţiona, dar acum nu era vreme de maltratări ; voi să ridice capacul de fier ca să cufunde direct căldarea în cisternă — era plină pînă sus, din fericire — dar îl închisese cu un lacăt în urma restricţiilor de anul trecut şi nu-şi mai amintea unde dosise cheia. Cuprins de o inspiraţie genială, îşi desfăcu nasturii de la pantaloni şi urină în căldare, vărsă urina în pompă, o agită frenetic, simţi în sfîrşit crescînd rezistenţa şi, peste cîteva clipe, pompa scuipă apă ruginită. Dar cum să stingă un rug cu un degetar ! Incendiul cuprindea vesel fînul uscat şi grinzile putrede ; Abel avu totuşi timpul să facă vreo douăzeci de drumuri cu căldarea înainte ca magazia să ardă complet, înainte ca acoperişul să se prăbuşească într-o fantastică salvă de scîntei şi de fum înecăcios care se ridicară spre cer, străbătute de palpitaţiile albăstrui datorate unei foarte mari presiuni ; era limpede că astăzi îşi vîrîse dracu coada în toate. Fără o intervenţie providenţială în foarte scurtă vreme Maheux n-avea să mai fie decît o grămadă de ruine fumegînde.

Se simţi brusc cuprins de un dezgust ce depăşea orice revoltă şi, lăsînd căldarea să se rostogolească pe pămînt, se aşeză pe pragul uşii şi privi dezastrul în acţiune cu un fel de curiozitate indiferentă, de parcă n-ar fi fost a lui casa asta şi ar fi trebuit să aştepte sfîrşitul spectacolului ca să plece ; după cum mergeau lucrurile, nici n-avea să dureze mult : focul cuprinsese clădirea lipită chiar de locuinţă şi se auzeau plesnind ardeziile din cauza căldurii intense.

Deodată, treptele scării se înstelară cu picături mari, apoi ploaia începu să răpăie în jurul lui şi tromba de apă aproape miraculoasă care căzu stinse într-o clipă incendiul. Dar toată fînăria, ca şi o parte din staul erau distruse. Multă vreme Abel rămase nemişcat sub ploaia care se potolea, privind grinzile fumegînde şi zidurile înnegrite şi întrebîndu-se cu ce putere invidioasă trebuia să se bată pînă şi pentru acoperişul pe care-l avea deasupra capului. Şi acum ce să facă ? Gîndul să petreacă

noaptea în casa goală, nemobilată, nu-l încînta defel. Să încerce să prindă calul, să-l împuşte şi să-l mănînce. Să se ducă la Mazel-de-Mort, să implore, să ameninţe, dar faptul de a obţine ceva bani ca să continue să sape galeria, să continue o muncă cu rezultate problematice, — dacă nu cumva avea să fie primit acolo cu împuşcături — ar micşora mult meritul izbînzii ; poate pentru că nu mîncase de multe ceasuri, toate ideile care-i veneau în minte i se păreau deopotrivă de absurde. Şi pe măsură ce se prăbuşeau toate aceste eventualităţi de cum se gîndea la ele lucrurile i se păreau din ce în ce mai neînsemnate, ca şi cum lumea, puţin cîte puţin şi-ar fi pierdut densitatea, seriozitatea, ameninţările grele, făgăduielile patetice pentru a regăsi o naivitate şi o permeabilitate necunoscute sau uitate.

Dorinţa de măcel şi de violenţă care mai adineauri îi arăta toate lucrurile sub forma unor persoane duşmane, ceda acum locul unei seninătăţi supranaturale care anula toate diferenţele şi îl cufunda într-o dulce stare de fericire deplină : se spune că oamenii care mor încet de frig în zăpadă încearcă aceeaşi senzaţie de uşurătate iresponsabilă, de nepăsare, lăsîndu-se parcă duşi de cursul unei ape... Avea impresia, foarte ciudată, totuşi, de a fi tot ceea ce privea, de a-şi apropia lumea exterioară cu uşurinţa deconcertantă a unui om beat, sau a unui copil foarte mic. Lipsurile îndelungi, oboseala acumulată explicau probabil într-o mare măsură această desprindere, această degajare puţin turbure, această bruscă lipsă de nelinişte şi tensiune interioară.

Ceva mai tîrziu, atunci cînd cerul se lumină eliberîndu-se de nori, în faţa unui apus de soare maiestos, îndepărtat, ireal, simţi brusc dorinţa să fumeze, dar îşi aminti că tutunul se afla în galerie şi, încet, luă iar drumul pădurii, cel al cerului înstelat, al nopţilor marilor întinderi. Dădu la o parte pătura de la gura minei, se aşeză cu spatele sprijinit de peretele de la intrare, respirînd mirosul nou de humus şi de plante ude, un miros care, singur, cuprindea raiul pămîntesc. Fusese oare nevoie să se zbuciume atît, cînd e nevoie de aşa de puţin ca să te simţi bine — fericit.

Dormi neîntors mai multe ceasuri ; noaptea răcoroasă îl trezi ; deschise ochii, băgă de seamă că avea să se lumineze de ziuă. Avu un moment de zăpăceală, încercînd să-şi amintească, fără să reuşească însă, data zilei în care se afla. O crezu pe nevastă-sa încă acasă, pe cale să pregătească masa de dimineaţă ; dar amintirea scenei cu socrul său îi veni brusc în minte şi, dintr-odată, înţelese situaţia şi tot caracterul ei dramatic. Acum, cînd rupsese toate punţile, nu mai putea să se bizuie pe ajutorul nimănui. Pînă şi calul fugise de el, trăsnetul îi arsese o parte din atenanse şi el săpase în munte acolo unde nu trebuia să sape, toate astea erau în acelaşi timp groaznice şi ridicole ; toată lumea avea să-şi bată joc de el, n-o să îndrăznească să se mai arate nicăieri. Şi cînd te gîndeşti că aseară se simţise atît de bine înainte de a adormi ; toate aceste încercări adunate la un loc îl făcuseră să fie pentru o clipă ca beat, nesimţitor — poate pe jumătate nebun. Dar, trezindu-se, realitatea îi apărea clară, categorică, implacabilă ; picioarele sale moi şi stomacul gol erau de ajuns ca să-i spună elocvent cît de gravă era situaţia.

Nişte păsări zburară pe deasupra capului său, un stol de becaţine care se duceau în zori să bea la torent ; cît de plăcut trebuie să fie să trăieşti o viaţă de pasăre ! Oare păsările mor de foame ? Acest gînd îl mai uşură şi, din nou simţi vag renăscîndu-i în adîncul inimii o conştiinţă eliberată de greşeală şi de nelinişte, de nevoia de a învinge pe care o implică : era, cum să spun, un fel copilăresc de a vedea lucrurile — datorită poate faptului că nu mai avea nimic, că nu mai mîncase Dumnezeu ştie de cît timp. Se sculă, cu capul acoperit de praf alb, reuşi destul de uşor să-şi dezmorţească picioarele. Avea să fie o zi frumoasă, cu un soare strălucitor. Încet, coborî potecuţa abruptă pe care drumurile lui repetate o făcuseră din vîrful şi pînă la baza mormanului de pămînt şi de stînci sfărîmate. Mai departe, dincolo de pădurea de fagi, găsi ce să mănînce cotrobăind printre şisturi şi foi veştede. După ce ronţăi cîteva castane care-i liniştiră pe loc durerile de stomac, îşi făcu o provizie pentru supă. Se întoarse ca să le pună în fundul galeriei, aprinse două

lumînări, izbi stîngaci de cîteva ori cu tîrnăcopul în nisip, spunîndu-şi că o să meargă mai bine mîine. Ceva mai tîrziu, convins că a auzit pe cineva strigîndu-l de jos, coborî cu puşca dar nu găsi pe nimeni. Se lăsă să cadă pe treapta din prag şi cîteva clipe ascultă tăcerea. Soarele cald usca pietrele şi înteţea mirosul de cenuşă şi de cărbune de lemn care ieşea din clădirea incendiată. Cît putea să fie ceasul ? Oare mai avea acum vreo importanţă ? Simţea că totuşi avea importanţă, că nu trebuie niciodată să scapi vremea din mînă chiar cu riscul de a muri, sau de a te trezi cu un picior în groapă, dar, totodată, era din nou pradă unei iresponsabilităţi uşor delirante, şi atunci totul i se amesteca în cap, trecut, prezent, viitor, şi aluneca într-un soi de toropeală destul de plăcută.

Auzea uneori parcă o voce care striga din depărtare, dar poate că vocea era chiar în el : „Nu renunţa ! Nu renunţa !“ sau : „Trebuie să sapi ! Trebuie să sapi !“

Către sfîrşitul dimineţii, tocmai se trezise după o oră de somn cînd auzi un zgomot de paşi ce făceau să se rostogolească pietrele drumului. Intră repede în bucătărie, închise uşa cu cheia încercînd să facă cît mai puţin zgomot şi se ascunse în spatele ferestrei al cărei oblon întredeschis permitea să te uiţi afară fără să fii văzut. Era poştaşul, ticălosul de Deleuze, ar merita să-i trag un glonte, probabil că i-a adus vreo porcărie publicitară, sau poate o scrisoare de la fratele său, îmbuibatul din Elveţia. Îl văzu trecînd prin faţa ferestrei şi oprindu-se deodată, împietrit de spectacol : „La dracu, zise poştaşul, cu glas scăzut, ce s-a întîmplat pe-aici e de necrezut...“ Reilhan îl mai auzi mormăind printre dinţi, plecînd apoi după un timp şi oprindu-se la fiecare pas ca să se întoarcă de parcă nu-şi credea ochilor. Ia-ţi tălpăşiţa, idiotule, lasă-mă în pace. Simţi ceva care îi zgîria faţa : era chiar mîna lui. Buimăcit, o băgă în buzunar. Găsi sub uşă un prospect-reclamă al unei mărci de praf contra ciupercilor parazite. În depărtare, glasul lui Deleuze : „Poşta ! Poşta !“ Se urcă la etajul întîi, deschise larg fereastra camerei sale, lăsînd să intre din plin lumina brutală care cotrobăia prin toate cotloanele, scoţînd în

evidență murdăria, crăpăturile, dîrele de praf, pînzele de păianjen în care tremurau la cea mai mică adiere schelete de păienjeni de casă — avînd ceva de o indiscreție violentă și chiar de nelegiuire, de parcă s-ar fi înfățișat în văzul tuturor măruntaiele unui cavou. Lemnele patului sfărîmat se îngrămădeau într-un colț ca resturile unui sicriu. O oboseală covîrșitoare îi îngreuia din nou picioarele. Puse pe jos salteaua care se rostogolise în praf și se întinse pe ea, cu ochii în tavan, orbit de lumina puternică, neutră și moartă care umplea odaia. O să se ducă acolo sus la căderea nopții. Poate că o să stea la pîndă. Rămase așa mai multă vreme cu ochii larg deschiși privind pe tavanul murdar, ale cărui grinzi paralele, lugubre, se vedeau ici și colo, petele mari, galbene ca de urină pe care le lăsaseră ploile mai vechi. Acest cer mort de tencuială îi transmise pînă la urmă o ușoară somnolență ; închise ochii și după cîteva minute adormi nu fără să fi fost atacat în trecere de cîteva gînduri foarte brutale pe care nu avu din fericire timpul să le adîncească. Se trezi după cîteva ore, soarele lumina jumătate din valea circulară cu lumina lui razantă, prin a cărei sclipire aurie zburau miliarde de insecte de toate felurile. Se îndreptă spre fereastră, cu picioarele încă nesigure, ca și cum deodată mintea golită de ideea sa fixă lăsa să curgă în tot corpul o mare cantitate de oboseală — care era, poate, mai puțin oboseala adunată din atîta muncă cît starea normală în care te afli pe pămînt atunci cînd ai nefericirea să nu mai ai nimic de făcut aici și să-ți dai seama de asta. Se gîndi deodată că deschide ochii pentru prima oară în viață. Dar că-i deschide în întuneric, în gol, în nimic — ca cineva care se trezește tresărind în mijlocul nopții și care nu află în jurul lui, deschizînd ochii, decît întuneric, gol, nimic. Avu o clipă presimțirea că bolta înstelată, pădurea, în care era atît de plăcut odinioară să respiri și să trăiești, nu erau la urma urmelor decît un fel de minciună... În sfîrșit, probabil că atunci s-a prăbușit totul foarte repede, o stare care se alterează, se descompune fără ca nici o forță din lume să o mai poată îndrepta, făcînd ca picul de viață ce se mai agață să ia din nou calea izvorului

iluziilor. Nu gîndise niciodată mult în timpul vieții sale. Așa cum spunea nu știu ce oriental : „Las altora grija de a se gîndi în locul meu la viața mea ; eu mă mulțumesc să o trăiesc". Prepusul diavolului sau poate diavolul însuși își băgase coada : numai idioții pot să vadă fără să clipească cum zeii se prăbușesc pe pămînt. Îmi urăsc secolul nu pentru că doboară la pămînt turburea și străvechea legiune a zeilor, ci pentru că pretinde să se servească de frînturi ca să le explice oamenilor nefericirea lor.

— Vezi tu, bastardul acesta venit parcă din vremuri de demult — și accept ideea că istoria oamenilor este adesea istoria bătăliei dintre o nevroză cosmică și o luciditate disperantă — n-a putut îndura să fie trezit, să fie trecut brutal din eternitate în timp — timpul, timpul înseamnă moarte, e semnul nimicului : categoriile lui nu erau ale noastre, bag mîna în foc. Tot ceea ce îți spun despre el, dealtfel, nu servește decît ca să-mi zugrăvesc propriul meu chip, nu pe al său. Se pare...

Doctorul Stéphan își privi soția și tăcu.

În orice om există un germene intact, cine știe, dovada absolută a veșniciei sale, ceva mai mult, în om și în lume, care nu este nici om, nici lume. Dar o dovadă fără formă — de neformulat — ca niște pești mari cu un indice de refracție absolut identic cu cel al apelor în care înoată. Despuech, socrul său, mi-a spus : „Știți, el n-a fost niciodată întreg la minte ; de pildă, chiar în fundul galeriei, desenase pe pereți tot felul de lucruri cu cărbunele, atunci cînd se plictisea, după munca la tîrnăcop ; n-o să-mi spuneți că era faptă de om întreg că rămînea toată ziua într-un bîrlog de cîrtiță sau, atunci cînd ședea la fermă, că trăgea cu pușca în ulii. Sărmana Marie, nu se poate spune că a nimerit lozul cel mare..." Un om la izvorul său, în plin secol al XX-lea...

Trebuie ca adevărul să țină uneori ochii închiși.

— Ce ți s-a întîmplat ? Ce ai de mă privești așa ?

De data asta ea se uita la el cu un aer bizar ca și cum l-ar fi știut atins de cancer.

Și ce cancer !

Din tot ceea ce îi spusese, ea avea impresia că reține în esență două lucruri : Copilăria și Gravitatea, mînă în mînă, două încăpățînate plăgi de pe pămînt.

Ziua pierzîndu-şi strălucirea şi timpul pierzîndu-şi profunzimea, coboară încet pe strada pustie, în strigătele stridente şi lungi ca nişte curele ale lăstunilor ; mirosul cald al asfaltului, trece filtrat prin persiane — miros asemănător marţipanului de la înmormîntări, miros al promisiunilor niciodată ţinute, crescute şi uscate înainte de a fi culese, ca de douăzeci de ani încoace, de cînd moţăia el acolo sus, peste cărţile care prin fiecare rînd îl despărţeau tot mai mult de viaţa sa, în odaia pe care pastorul i-o pusese la dispoziţie ca să cucerească lumea, în sfîrşit Elveţia şi pulpele care i se alătură şi care se alătură dealtfel la mai tot ceea ce se face pe pămînt. Cineva a stropit fără îndoială prin faţa uşii, un negustor de pe stradă, ca şi el, pe care scadenţele şi politeţea profesională exagerată îl hărăzesc unei chelii rotunde, cu degete şi surîsuri aurite cînd afacerile merg bine, iată că se înserează şi că el are patruzeci de ani şi că sînt peste cincisprezece ani de cînd nu s-a mai dus acolo sus. Se văd munţii de aici. Pentru asta n-ai decît să te urci în cartierele înalte ale orăşelului de argilă roză şi de calcar ca să le vezi amfiteatrul în apropiere, albul lor, iarna — care te răscoleşte.

Toţi au murit acolo sus acum, doctorul Stéphan şi soţia lui împreună, anul trecut, într-un accident de automobil, cred că era tot ce li se putea întîmpla mai bine, şi domnul Barthélemy şi Despuech, puţin timp după moartea lui Reilhan. Marie n-a murit, ea continuă să trăiască la Mazel-de-Mort, singură, ce vîrstă să aibă, cincizeci de ani poate, uscată cum e, pun prinsoare că o să ne îngroape pe toţi ; dealtfel noi sîntem cu toţii ca şi îngropaţi. Important în fond nu e ceea ce credeam eu în trecut, cînd eram înşelat încă de distanţele temporale : să trăieşti bătrîn, ce importanţă are ? Totul e să trăieşti altfel decît trăiesc eu, luptînd la nivelul vieţii, şi nu ca mine, ţintuit într-o dugheană din fundul provinciei, vînzînd cărţi şi respirînd seară de seară mai ales vara mirosul înfrîngerii, al unui fel de trădare de neşters. Faptul de a te fi tăvălit în toate paturile posibile nu înseamnă că eşti mai puţin idiot. Dispreţul care răsplăteşte toate

aceste iubiri ticăloase este un groaznic amestec de disperare și de lașitate.

În fiecare seară, mai ales vara, iarna, aceste mari extreme ale universului dispărut și trădat, el urăște lumea și se urăște pe sine, voind să explice totul, și să distrugă, cu dorința de a distruge care-i roade pe trădători. Primăvara și toamna sînt la cîmpie destul de frumoase, mai ales atunci cînd ai atins patruzeci de ani.

Era 17 mai 1954 cînd a primit telegrama anunțîndu-i vestea : nu putuse sau nu crezuse că e cazul să se deplaseze cînd îi murise mama ; să facă act de prezență la moartea fratelui său i se păruse o compensație necesară în amintirea celor trei morți : hotărît lucru, nu moare nimeni de bătrînețe în familia sa.

Doctorul Stéphan veni să-l aștepte la gară. Primăvara ploioasă înverzise nemaipomenit munții.

— Cum s-a întîmplat ?

Nu se va ști niciodată cum s-a întîmplat. Nu se va ști niciodată exact nici măcar ziua sau ceasul cînd s-a întîmplat. A trebuit să se urce acolo sus deîndată ; jandarmii așteptau în fața deschizăturii minei. Cînd a văzut grămada uriașă de nisip și de stînci, a rămas prostit, aproape îngrozit. Era în acest morman de sfărîmături ceva monstruos de inutil. Trădătorilor deștepți, tot ce este cu adevărat inutil li se pare întotdeauna monstruos și totuși omul nu poate răspunde tainelor universului decît prin monstruos. Restul nu-i decît o ceartă de tarabă. Cam asta îi spunea doctorul Stéphan cînd intrară în galerie în urma jandarmilor. Putură să înainteze douăzeci de metri ; mai încolo, totul se prăbușise, treizeci, patruzeci, poate cincizeci de metri de munte, și cine știe de cîte zile. Despuech fusese ultima persoană care-l mai văzuse în viață cu trei săptămîni în urmă. În acel moment, galeria măsura peste șaizeci de metri în adîncime. Fusese furtuna aceea, ale cărei urme le mai purta încă nisipul de la intrarea minei și era ușor de constatat că nici o roabă nu mai fusese vărsată după aceea. Ca să ajungă pînă la trup ar fi trebuit să ridice sute și sute de tone de stîncă, de pămînt, de noroi poate. După semnarea procesului-verbal,

jandarmii plecară în momentul în care sosea pastorul. Oh ! Ăsta ! „V-aţi făcut datoria, domnilor, acum trebuie să mi-o fac eu pe a mea, care începe acolo unde se termină a dumneavoastră.“ Cîţiva vecini de pe platouri coborîseră ca să-i aducă un ultim omagiu. Îmi amintesc de rugăciunea pentru morţi, rostită cu tremur în glas de domnul Barthélemy în faţa deschizăturii negre : „Ne-am îngropat prin botez împreună cu el în moarte, pentru ca aşa cum Hristos s-a sculat din morţi prin mărirea Tatălui, aşa să umblăm şi noi întru înnoirea vieţii...“ şi doctorul lîngă mine, care-şi continua propria sa epistolă : „Buddha a murit, încă multe secole i se va arăta umbra într-o cavernă ; o umbră uriaşă şi înfricoşătoare. Dumnezeu a murit, dar aşa-s făcuţi oamenii încît poate că mii de ani de aci încolo tot vor mai exista caverne în care li se va arăta umbra sa...“

În acel moment hotărî Joseph Reilhan să petreacă restul zilei şi poate noaptea la Maheux : ştia că n-o să se mai întoarcă acolo multă vreme, poate niciodată, trăgînd un zid pentru totdeauna între el şi izvorul lui de început. Coborî cu ceilalţi pînă la Saint-Julien ca să-şi cumpere ceva de mîncare ; o sărută pe Marie Despuech care pleca împreună cu tatăl ei la Mazel-de-Mort : „Nu vrei să vii să petreci noaptea la noi, ai să pleci mîine dimineaţă, singur printre ruinele astea, oricum...“ Dăduse din cap şi surîsese : „Nu mi-e frică de fantome, dat fiind că nu există fantome...“ Deodată, i se strînsese inima privind-o, pentru că avea o ciudată expresie fugară, de tinereţe şi de feminitate, pe frunte, în privire, datorită poate durerii care regăseşte dincolo de zbîrciturile timpurii ale feţei prospeţimea amărăciunilor din copilărie.

Cumpărase o cutie de sardele (în ulei de măsline, îşi aminteşte) o bucată de cîrnat, ouă, unt, o pîine rumenită în brutăria în care privea atent, odinioară, sticlele multicolore de băuturi : „Îl auzeam trecînd în fiecare dimineaţă în zori cu roaba lui pe lîngă fereastra de la pivniţa brutăriei mele, era pe vremea marii secete. Bombănea ca un borfaş, dar ce om de mare curaj... O adevărată forţă a naturii...“ După ce îşi pusese cumpărăturile într-o pungă

de nailon dată de băcan, urcă iar pe la trei sau patru după-amiază, întîmpinat pe la jumătatea drumului de mirosul minunat, sfîșietor de iarbă și de plante. Intră în casă. Au murit deci toți trei. Intimidat, trecu prin fiecare cameră, ieși, privi împrejurimile : cît de repede avea să se sălbăticească totul, acum. Ierburile uriașe cuprinseseră pereții și înăbușeau secara ; lăstărișul pădurii probabil că punea stăpînire în voie peste toate luminișurile. Clădirile incendiate de trăsnet erau pline de mărăcini aproape tot atît de negri ca și urmele focului. Se așează pe treptele scării. Oricum, noi — în sfîrșit ei — n-au avut noroc. Cu aceleași elemente, încercă să-și închipuie o viață mai bună : o nevastă, copii, tatăl și mama care îmbătrînesc liniștit lîngă cămin, se întorc seara de la cîmp cu sapa pe umeri, ne-ar fi întîmpinat țipete și rîsete, muncind și bucurîndu-ne împreună, visul tribului ales, visul timpului recuperat prin și în simplitatea existenței, să fii alături de tot ceea ce faci, mirosuri, mirosuri ale lumii, mirosuri străvechi, care îi rupeau inima, toate astea se învolburau în el ca resturile unui naufragiu — și cincisprezece ani după, în mica cetate de calcar și de argilă roasă de soare și ciuruită de murdăriile lăstunilor ca un oraș din Spania, durerea era vie, nevoind să se stingă ; îl va însoți pînă la sfîrșit.

Se așezase ca să mănînce în fața ușii, acolo unde o așezase pe maică-sa ultima dată cînd se îngrijise să curețe casa, să restaureze cu gesturile lui gospodărești vechea ei strălucire. Noaptea era liniștită, puțin răcoroasă, răsunînd de greieri și de privighetori. Aici stelele nu erau aceleași ca în alte locuri. Nimic pe lume nu e niciodată ca locul în care ai deschis pentru prima dată ochii asupra ei. E o moștenire cumplită și veninoasă. Închise ochii. Sînt lucruri pe care Dumnezeu n-ar trebui să și Le permită. El nu mai crede în Dumnezeu de multă vreme și, de multă vreme, există în adîncul ruinelor universului său ceva care strigă cu disperare același lucru.

Fumă pînă noaptea tîrziu cincisprezece, douăzeci de țigări poate. După cîte i s-a spus și după ce presupune doctorul Stéphan, bănuie ce s-a întîmplat : nu poți să

lași să moară un om fără să încerci să-i cauți urmele pînă la sfîrșit, oricît de infime ar fi ele.

Ultima încărcătură de pulbere, prea puternică poate, o greșeală făcută în momentul aprinderii fitilului, o scînteie, încărcătura explodează, el încearcă să fugă, prea tîrziu, totul sare, muntele cade peste el. Sau poate rămîne lîngă fitilul care arde, ducînd astfel pînă la extrema limită urmările provocării sale.

Strivit ca o nucă în mîna Sa ; învins pentru că trebuie ca toată lumea să fie învinsă și ca să se facă voia Sa.

A doua zi de dimineață, înainte de a porni spre Elveția, mai urcase o dată pînă la galerie (în zorile albăstrii smulsese bălăriile care otrăveau mormintele părinților, unul în cimitir, altul complet singur în spatele zidului, și mai tragic în singurătatea lui). Adusese cu el o șurubelniță. Inscripția trebuie să se mai găsească încă la intrarea grotei, pe suprafața cea mai netedă a peretelui de granit :

Abel REILHAN
1922—1954

În timp ce își îndeplinea munca lui funerară, se gîndea că tot ce n-am știut să primim și să dăm din timpul vieții o să trebuiască să-i plătim morții dintr-o dată. Îi părea rău că nu e acum cu el una dintre fetele acelea înalte, cu părul neted și cu picioare de culoarea mierii, care fac să înflorească clipele mîngîind viața cu degetele lor lungi. Carolina, Dakota sau Virginia, ca provinciile din Lumea Nouă.

Haut-Pays nu-i va putea oferi niciodată mai mult decît un mormînt ; în fond, poate că nu i-ar displace să fie îngropat acolo sus, în fața acelui mormînt sălbatic, din largul căruia, în dimineața asta, se vedea vălurirea albăstruie a platourilor, pe care le acoperea pe alocuri derma sensibilă și adîncă a grîului, a cărui suprafață unduia ușor, înduioșătoare, mîngîiată de fuga necurmată a norilor.

Domessargues, 6 martie 1971 — 21 februarie 1972

CUPRINS

Jean Carrière și *Uliul din Maheux* 7

Partea întîi
CĂDEREA 15

Partea a doua
ULIUL 186

Lector: ANGELA CISMAȘ
Tehnoredactor: ELENA BABY

Tiraj 30.530. Bun de tipar 07.02.1975. Coli tipar 17.

Tiparul executat sub comanda
nr. 804 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România

EDITURA UNIVERS

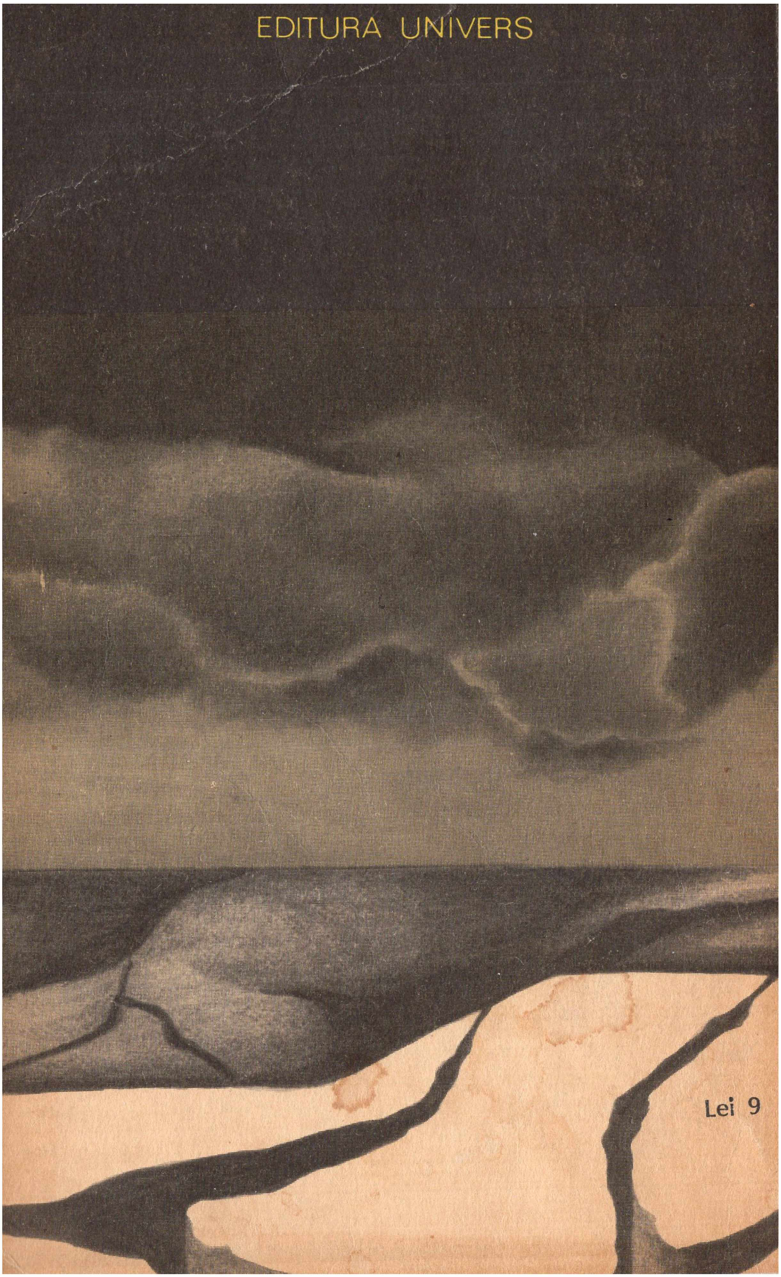

Lei 9